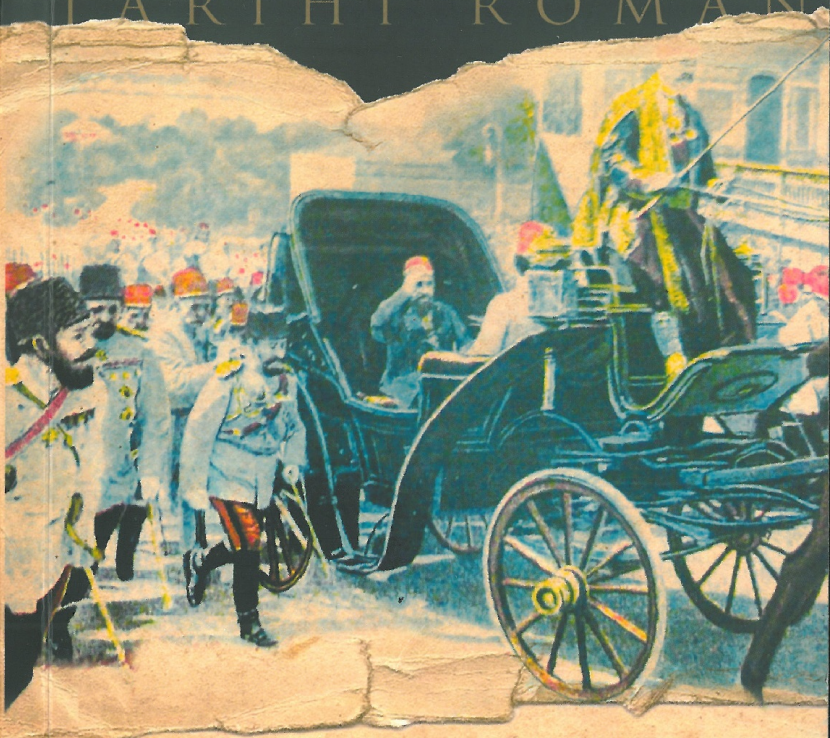
TARİHİ ROMAN

BEKİR BÜYÜKARKIN

YOLDAKİ ADAM

CİHAN DEVLETİNİN BUHRANLI YILLARI

ÖTÜKEN

Dışarıda düşman devletlerin entrika ve istilaları... İçerde Meşrutiyet, anayasa ve hürriyet tartışmaları... Bir yandan devleti ele geçirip kuvvetlendirme yolunda taşınan niyetler, yapılan gösteriler, atılan sloganlar... Öte yandan devleti yıkıcı, otoriteyi etkisizleştirmeye yönelik gayretler, teşkilatlar, komiteler... Bunlara karşı Yıldız'dan yönetilen sevimsiz, baskıcı politikalar, zekice manevralar, alınan jurnaller... İhanetler, gafletler, maddî ve manevî sıkıntılar, tükenmişlikler... Çatırdayan bir imparatorluk... Şaşkın kahramanlar, korkak devletliler, ihanete sürüklenen azınlıklar, şeytanca hırslar...

"Yoldaki Adam"da Bekir Büyükarkın, işte böylesine karmaşık bir dönemi toplumun içinden bir bakışla ele alıp irdeliyor. Roman kurgusu içinde okuyucu bu kaos dönemini bütün dehşetiyle yaşıyor. Yazar, kimilerinin kara, kimilerinin ak olarak görmek ve göstermek istedikleri bir devrin (1876-1909) âdeta röntgenini çekiyor ki, romanda anlatılanların tamamı tarihî gerçeklere dayandırılarak ortaya konulmuştur.

YOLDAKİ ADAM

BEKİR BÜYÜKARKIN

ISBN: 978-9754377729

9 789754 377729

ÖTÜKEN

YOLDAKİ ADAM

Bekir Büyükarkın

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 816
EDEBÎ ESERLER: 345

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 16267

ISBN: 978-975-437-772-9

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

3. Basım: 1981
6. BASIM

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Kapak Tasarımı: Zafer Yılmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: ÖZLEM MATBAACILIK VE REKLAMCILIK LİMİTED ŞİRKETİ
Maltepe Mah. Litros Yolu 2. Matbaacılar Sit. Nu. 2BB4
Topkapı-İstanbul
Sertifika Numarası: 45257 Tel: (0212) 612 06 63

Tarama ve Düzenleme
Kutluk Bilge Kağan

İstanbul- 2020

Bekir Büyükarkın: 1921 yılında İstanbul'da Etyemez Davutpaşası'nda dünyaya gelmiştir. Babası Ahmet Bey Malatyalı, annesi Nadire Hanım'ın babası ise Kastamonuludur. 1939 yılında Vefa Lisesi'ni, 1942'de Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu'nu bitirmiştir. İkinci Dünya Harbi yıllarında askerlik görevini İslâhiye'de yedek subay olarak yapmıştır. Mart 1945'ten 1953 yılına kadar Anadolu Sigorta Şirketi'nde muhasebeci, daha sonra Kasım 1960'a kadar Türk Ticaret Bankası'nda Genel Muhasebe Müdürü olarak vazife gördükten sonra özel bir büro açarak "Serbest Malî Müşavirlik" yapmıştır. Eserlerinin çoğunu 1960-79 yılları arasında kaleme almıştır.

Yazı hayatına henüz lisede iken tiyatro eserleri yazmakla başlamış, çeşitli dergi ve gazetelerde şiir, hikâye ve romanları yayınlanmıştır. Vefa Lisesi'nde öğrencilik yıllarında "Efe" piyesini yazmış ve oynatmış, ilk hikâyeleri 1942 yılında "On İki Masal" adıyla *Yapı Dergisi*'nde yayınlanmıştır. 1945 yılında *Son Telgraf* ve *Akşam* gibi gazetelerde de hikâyeleri çıkmış, ilk romanı olan *Cadıların Kırbacı*, *Son Telgraf* gazetesinde tefrika edilmiştir.

İlk tiyatro eseri olan "Dökmeci" 1947 yılında C.H.P.'nin açtığı tiyatro yarışmasında Ahmet Muhip Dıranas'ın "Gölgeler" adlı oyunuyla birlikte ödül kazanmıştır. "Dökmeci", "Yarısı", "Duman", "Soytarı", "Tanyeri" gibi tiyatro eserleri İstanbul Şehir Tiyatroları'nda oynanmıştır. "Duman" Berlin'de de sahneye konmuş ve başka yerlerde de oynanmıştır. "Soytarı" adlı oyun TRT Televizyonu'nda dizi film olarak gösterilmiştir. "Yarısı" adını taşıyan oyun da yine senaryosu yapılıp filme çekilip TRT'de gösterilmiştir. Romanlarının birçoğu önce gazetelerde tefrika edilmiş, sonra kitap halinde yayınlanmış ve müteaddid baskıları yapılmıştır. *Son Akın* isimli romanı film yapılarak sinemalarda gösterilmiştir.

"Kavuk" adlı oyun Kültür Bakanlığı'nın açtığı Orta Oyunu Metin Yarışması'nda ödül kazanmış (17.12.1986), *Gece Yarısı* romanı Kültür Bakanlığı'nın "Edebiyat" ödülünü almış (28.3.1988), *Bozkırda Sabah* romanı tiyatro eserine çevrilip İnönü Vakfı Tiyatro Yarışması'nda ödül kazanmıştır (1988).

Bekir Büyükarkın, uzun yıllar tarihî araştırmalar yapmış ve romanlarından çoğunu bu araştırmalarının ışığında Türk tarihinden aldığı ilhamla yazmıştır. Romanlarında geçmişi günümüzde canlandırmıştır. Dünü bugünde göstermek, dünü iyi tanımak amacını gütmüştür. Tarihimizin derinliği ve millî kültürümüzün zenginliği gözler önüne konmuştur. *Tanyeri* romanında özellikle Türk kültürü ve millî şuurun varlığı ön alanda canlanmıştır. *Son Akın*'da serhat boylarındaki akıncıları ve millî duyguları dile gelmiştir. *Bozkırda Sabah*'ta Kurtuluş Savaşımızın yaşanılan görüntüleri, tarihî gerçekler ve değerlendirmeler dikkati çeker. *Suların Gölgesinde* romanı yerli ve yabancı tarihî kaynakların ve arşivlerin incelenmesiyle tarihin karanlığından gün ışığına çıkartılan büyük Türk denizcisi Kurdoğlu Muslihittin Reis'in hayatını ve Rodos Adası uğrunda yapılan fedakârlıkları gözlerimizin önünde canlandırır. Rodos ve 12 Ada'nın Türkiye'nin güvenliği için stratejik ve je-

opolitik önemini, ibret dersi olacak tarihî olayları anlatır. Tarihî olaylara ait bilgisinin genişliği, millî kültürümüze olan vukufu, san'at ve şairane duygu inceliği, vatan sevgisi ve Türklük şuurunun yüceliğini roman sayfalarına aksettirmiştir. Bekir Büyükarkın'a "Türk Kültürünün tarihî ve zengin birikimi üzerindeki çok değerli çalışma ve katkılarından dolayı" Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkez Başkanlığı tarafından "şeref üyeliği" berâtı verilmiştir (4.11.1997).

Eserleri ilk basılış tarihlerine göre şöyle sıralanabilir:

Tiyatro Oyunları; Dökmeci (1947), Yarısı (1967), Armutlar (1970), Yolcular (1970), Duman (1970), Keçiler (1970), Soytarı (1974), Balıkçı (1974), Genç Osman (basılmamış), Kuşak (basılmamış), Masal (basılmamış), Atilla (basılmamış), Tanyeri (1981), Kavuk (1987), Bozkırda Sabah (1988).

Romanları: Uğrak (basılmamış), Cadıların Kırbacı (1945), Maske (1956), Bir Sel Gibi (1961; Ötüken Neşriyat, 2014), Son Akın (1962), Belki Bir Gün (1964), Suların Gölgesinde (1966; Ötüken Neşriyat, 2014), Tanyeri (1967), Bozkırda Sabah (1969; Ötüken Neşriyat, 2013), Yoldaki Adam (1972; Ötüken Neşriyat, 2010), Gün Batarken (1976; Ötüken Neşriyat, 2010), Kutludağ (1979; Ötüken Neşriyat, 2011), Gece Yarısı (1987; Ötüken Neşriyat, 2014).

Film Senaryoları: Son Akın, Soytarı, Yarısı, Yoldaki Adam.

Hikâyeler: On İki Masal (1942), Tarihten Hikâyeler (1966; Ötüken Neşriyat, 2014)

Şiirler: Rüzgâr (1965)

Bekir Büyükarkın'ın uzun yıllar çeşitli derneklerde çalışmaları olmuştur. Vefadan Yetişenler Derneği'nin kurucusu (1947) ve başkanı, Vefa Kulübü'nün Divan Başkanı, Musiki Kültür Derneği'nin kurucusu (1960) ve başkanı olarak çok değerli hizmetleri vardır.

Bekir Büyükarkın evlidir (1965); eşi kültürlü bir İstanbul hanımefendisi olan Matematik öğretmeni Güher Büyükarkın'dır.

Bekir Büyükarkın, son eseri olan *Kervansaray*'ın son bölümünü yazdığı günlerde, 6.8.1998 tarihinde Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. 8.8.1998 günü öğle vakti Şişli Camii'nde namazı kılınarak Edirnekapı Şehitliği'nde toprağa verilmiştir. Kendisine Tanrı'dan sonsuz rahmet diler, aziz hatırasını saygı ile anarız.

Av. Kemaleddin NOMER

Yoldaki Adam

Meşrutiyet devri ve sonrasının romanıdır.
Yoldaki adam, hem sevmiş, hem savaşmış,
hem anlamaya çalışmış,
hem de unutulanı bulmak istemiştir.
Ayrıca Yoldaki Adam, hep yürümüştür.

Horhor'dan Gelen Araba

MAHMUT, altına hasır bir sandalye çekmiş, dükkânın önüne oturmuştu. Köye giden babasını, bir de her akşamüstü yokuştan aşağıya inen kupayı düşünüyordu.

Mahmut arpacılık yapıyordu; babası köye gittikten sonra dükkânı tamamen ona bırakmıştı. Horhor'dan inen kupa da, sanki babasının gitmesini bekliyormuş gibi sık sık dükkânın önünde durmaya başlamıştı. Arabacı yere atlıyor, Mahmud'u kolundan tutup içeri sokuyor, bir miktar arpa, kepek ya da saman tarttırıyor, sonra hiç pazarlığa girişmeden parasını verip çıkıyordu.

Bir defasında Mahmut, arabacı arpaları arabada oturduğu yerin altına yerleştirirken, kupanın perdesinin aralandığını, yüzü açık bir kadının kendisini seyretmekte olduğunu farketmişti. Mahmud'un görebildiği kadarıyla güzel bir yüzdü bu.

Mahmut bu olayı hiç kimseye anlatmamıştı. Korkmuştu âdeta. Bir kadının yüzünü görmenin heyecanı onu âdeta büyülemişti. İşte o günden beri kupayı hep arar olmuştu.

Yaşantısı basitti Mahmud'un. On yıl evvel Erzurum'un bir köyünden İstanbul'daki babasının yanına gelmişti. Şimdi yirmi iki yaşlarında vardı. Al çuhadan cepken, al çuhadan şalvar giyerdi. Yanakları da al aldı.

Yine de bu on yıl, Mahmud'a epeyce şeyler öğretmişti. Çalkalanan bir şehrin içinde anlamaya çalıştığı birçok olaylar oluyordu. Hürriyet denen bir lâf dolaşıyordu ortalıkta. Padişah Abdülaziz'in ardından lâf edenler bile çıkıyordu. Genç Osmanlılar adıyla birileri Avrupa'ya kaçıp sadr-ı âzamlara, hattâ padişaha kafa tutuyorlardı.

Doğrusu Mahmut zaman zaman bu adamlara kızıyordu; koskoca bir padişahı beğenmemek kimin haddine düşmüştü?

Babası köye giderken «Sen sakın karışayım deme bu işlere.» demişti. «Söylenenleri de dinleme.» Ama olmuyordu; ne kadar ilgilenmemeye çalışırsa çalışsın yine de kulağına çarpıyordu. Devleti soyuyorlarmış, borç girtlağa kadarmış, Arnavudu, Sırbı direniyormuş, bir hürriyet gelse, milleti idareyi ele alsa işler nasıl da düzelecekmiş. O zaman Osmanlı, Osmanlılığını bilirmiş! Herkes rahata kavuşur, halk derin bir nefes alırmış! Kim yapacaktı bunları? Koskoca padişah düşünemiyor muydu sanki bu kadarını? Yoksa Abdülaziz Han halkını sevmiyor muydu? Mahmut bir karara varamıyordu.

Mahmud'un yüreği birden hop etti. Yokuştan aşağıya, Horhor tarafından işte o araba yine geliyordu. Kupanın içindeki kadının yüzünü bir an hatırlamaya çalıştı, fakat çıkaramadı. Güzel olmasına güzeldi de, ama nasıl güzeldi?

Araba dükkânın önünde durunca ayağa kalktı. Arabacı aşağı atlarken:

- Gel benimle, dedi, kim var içerde?

- Çocuk! Bir oğlan. Öteberiye koştururum onu, burada da yatıp kalkar. Köyden getirttik.

- Sen nerede yatarsın?

- Ben de dükkânda yatarım, yukarda bir odam var, asma merdivenle çıkılır.

- Sav çocuğu, biz gidince gelir.

- Siz mi?

Arabacı bıyıklarını burdu. Mahmud'a cevap vermeden içeri girdi. Dükkân loştu, sadece karşıdaki bir pencereden ışık geliyordu. Yandaki bir kapıdan ahıra geçiliyordu. Ahırda bir kaç at olmalıydı.

- Hadi, savsana çocuğu Mahmut Efendi. İşimiz acele, vaktimiz yok.

Mahmut işaret etti, bir köşede burnunu karıştıran on- oniki yaşlarındaki bir oğlan çocuğuna seslendi:

- Derviş, git dışarda dolaş. Ben çağırmadıkça gelme.

Çocuk bön bön baktı; sonra Mahmut kadar o da bu işten bir şey anlamamış olacak ki, şüpheyle uzaklaştı.

- Eee şimdi ne yapacağız? Bir derdin mi var hemşehrim? Oğlan gitti; de diyeceğini.

- Bekle, hele biraz oyalan, üstüme de varma... Benim neme gerekti böyle işler? Günaha girerim, insanı taşa tutarlar da çukura gömerler. Cehennemde yansam yeridir. Şu merdivenle mi çıkıyorsun odana sen?

- O merdivenle.

- Bit filân oluyor mu?

- Olmaz. Yıkanmasını biliriz biz!

- İyi, buna sevindim.

Mahmut gittikçe kızmaya başlıyordu; çatacaktı neredeyse arabacıya. Yine de çekiniyordu, başının derde girmesini istemiyordu; dışardaki arabanın sahibi hatırlı bir kişi olabilirdi. Babası ona, zorlanmadıkça hatırlılara karşı dikleşme demişti.

Bir hışırtı duyunca başını çevirdi, âdeta gözlerine inanamadı. Arabacı kenara çekilmişti, karşısında bir kadın duruyordu.

Bu kupadaki kadın olacaktı. Açık yaşmak giymişti, tülbendi ince ve şeffaftı. Yaşmağının alt kısmını açmış, dudaklarını, burnunu meydana çıkarmıştı. Yaşmağın üst kısmını, alnının kenarlarından tutturmuştu. Şakaklarından siyah saçlarının küçücük iki teli kıvrılarak dışarı çıkmıştı. Feracesinin yaka kısmı dantelliydi.

- Mahmut Efendi, müsaade eder misiniz?

- Müsaade mi, size mi?

Mahmut nerede ise çökecekti, anlayamıyordu, aklı almıyordu! Ona, İstanbul'un fettanlarından sakın demişlerdi; yine de bu kadarını hiç düşünmemişti. Karşısındaki kadın hem yüzünü açmıştı, hem de bir yabancı erkekle çekinmeden konuşuyordu! Şu arabacı denen adam da ses etmeden onları seyrediyordu. Hani kendi köylerindeki kadınlar pek öyle erkeklerden kaçmazlar, yüzlerini göstermekten sakınmazlardı ama burası İstanbuldu, büyük şehirdi; olmazdı ki.

- Mahmut Efendi, sizi rahatsız etmedim ya?

- Beni mi?

- Dükkânınızın içini göreyim, nasıl yaşadığınızı anlayayım demiştim de...

- Buyurun. Buyurun. Görülecek neyimiz var ki bizim?

Kadın bir gitse rahatlayacaktı Mahmut. Fakat gitmiyor, etrafına bakmıyor, sonra kaçamak da olsa Mahmud'u süzüyordu. Kadında bir iş yapmak isteyip de beceremeyen bir insanın hali vardı. Şimdi âdeta eziliyor, ufalıyordu; neredeyse bayılacaktı.

- Bir şeyler anlatsanıza bana Mahmut Efendi, ne olur bir şeyler anlatın.

- Ne anlatayım, ne diyebilirim? İşte dükkânım burası benim. Arpalar, kepekler, saman da var.

- Bu kadar mı? Bir dakika daha sabredin öyleyse, bir dakika daha!

Kadın koltuğunda sallanan çantasını güçlükle açtı. Elleri titreyerek bir mendil çıkardı, küçük bir şişeden mendile kolanya döktü, arabacıya uzattı:

- Sür, dedi, sür; Mahmut Efendi izin verdi.

Arabacı mendili istemeyerek aldı, büsbütün şaşıran Mahmud'a sokuldu, elindekini onun yanağına sür'atle sürdü:

- Buyurun.

Kadın titriyordu galiba. Yine de arabacının uzattığı ıslak mendili aldı, hemen karşıdaki pencereden gelen ışığa tuttu. Gözleri bir an parladı, nefesi sıklaştı, fısıldadı:

- Boya değilmiş! Yanakları kendi rengiymiş! Çok şükür!

Şimdi kadın geri dönmüş, ayaklarının altından havalanan saman parçalarına aldırmadan koşuyordu... Arabacı da dizlerini vura vura arkasından gidiyordu.

Mahmut tekerlek seslerini duyuncaya kadar kıpırdamadan durdu, sonra olduğu yere çöktü. Aralık kalan ahırın kapısından içeri giren bir tavuk salına salına ona yaklaşıyordu. Ne yaptığının farkında olmadan yerinden fırladı, bir tekme savurdu tavuğa. Birden gözleri, kepeklerin üzerine atılmış ipekli bir mendile takıldı. Ürkerek yaklaştı, etrafına bakındı, dükkânda kimsenin bulunmadığına inanmak istiyordu. Eğildi, mendili aldı, kokladı, koynuna soktu.

* * *

O gece fena uyudu Mahmut; buna uyudu da denemezdi. Akşam, gaz lâmbasının ışığı altında hemşerileriy-le otururken bile hep kupayı, yaşmaklı kadını düşünmüştü. Mendil koynundaydı, hâlâ kokusunu duyuyordu. Köyden gelen genç bir köylü:

«- İsmail Emminin selâmı var.» demişti.

«- Babamın mı?»

«- He İsmail Emminin. Bir de mektup gönderdi; denklerin arasında kaldı, yarın iletirim.»

«- Ne diyor?»

«- Şey. Ayşe kız nazlanırmış, babası da öyle. Mektupta yazıyor ya!»

«- Analığım nasıl, babam nasıl? Bibilerim, emmilerim?»

«- İyi, iyi, hepsi iyi.»

«- Davarı ne yapmışlar?»

«- Hiç, çoğalmış!»

«- Dam akıyor muydu?»

«- Yok.»

Yine susmuşlardı; başka zaman olsa Mahmut lâfın arkasını hiç bu kadar kısa keser miydi? Tavuklara kadar, dağlardaki karlara varıncaya dek haber almak isterdi.

«- Bizim oranın havası, suyu iyidir Mahmut!»

«- İyidir!»

«- Bir gitsene, sıla çeker seni. Ayşe kız işini de bitirirsin.»

«- Kalsın şimdilik, gelecek yıla düşünürüz.»

«- Sen bilirsin; iş kötüye varmasın da.»

«- Varmaz.»

«- Balkanlar durmadan kıpırdanıyor diyorlar; duydun mu?»

«- Duydum.»

«-Seferberlik olacakmış. Dağ, taş asker yığılır yine...»

Mahmud'un canı sıkılmıştı artık. Kendinden birkaç yaş büyük, çoluğunu, çocuğunu köyden İstanbul'a getirmiş bu hemşehrisi, onu bu sualleriyle avutmak mı istiyordu acaba? Köyünün havası, suyu, karlı dağları, soğuk soğuk akan dereleri unutulur muydu hiç? Ama sırası değildi, evvelâ kafasına çakılmış iri bir çiviyi çıkarması gerekti.

«- Bir derdin, mi var Mahmut?»

«- Ne derdim olsun ki?»

«- O mektepli yine geliyor mu dükkâna?»

«- Geliyor!»

«- Ne diyor?»

«- Söylüyor bir şeyler işte.»

«- Kov onu; başın derde girer! Baban duymasın!»

«- Nerden duyacak? Erzurum neresi, İstanbul neresi?»

«- Ossun. Yerin kulağı vardır. Padişah Efendimize dil uzatılır mı hiç? Akılları başlarında değil bu çocukların. Başka yerlere de gidip baştan çıkarmaya çalışırlarmış halkı... Ne günlere kalmışık?»

Hemşeriler giderken Mahmut âdeta sevinmişti. Bir köşede uyu-

yan Derviş'e aldırmadan hemen yukarı çıkmış, soyunmuş, lâmbayı üfleyip yatağına girmişti.

Ama işte uyku tutmuyordu. Mendili yanı başına koymuştu. İçinden onu durmadan koklamak geliyordu. «Kara kara gözleri de var.» diyordu. «Kaşları da yay gibi. Hele yürüyüşü. Tövbe Allahım, tövbe! Niye yaptı bu kadın bana bunu, ne ister benden?» Bu sorusuna cevap verebilseydi Mahmut, yanağında dolaşan pembe mendilin etkisinden kurtulacağını sanıyordu.

«Tuh godoş, arabacı olacak dürzü! Gık bile demeden seyretti bizi! Kim bunlar acaba, kim?» Parasına göz dikmişler de tav mı yapıyorlardı, yoksa başka bir tuzak mı kurmaya kalkışmışlardı? Belki de kadın abayı yakmıştı ona... Kendisi yakışıklı adamdı hani! Güçlü kuvvetliydi de... Kenarın dilberleri yaşlı kadınlarla haber gönderirlerdi zaman zaman! Fakat bu pembe renkli mendile ne demeliydi? «Pembe, gönlüm sende». Bunu herkes bilirdi İstanbul'da!... Kadın bu sefer onu evine çağırırsa, Mahmut da giderse, arkasından bir baskına uğrarsa, o zaman tamam olurdu. Zorla nikâhını kıyarlardı.

Hem yanaklarından ne istemişti kadın? Hiç değilse bunu sormalıydı ona. Dili tutulmuştu. Şimdiye kadar böylesine şaşkın ve ürkek olduğunu hatırlamıyordu. En iyisi Rızık Amcayı bulup anlatmalı, akıl danışmalıydı. Rızık Amca altmışa yaklaşıyordu, birçok paşa kapısında bulunmuştu, aklı ererdi.

Mahmut daldı, yine uyandı. Sabahı böylece güç etti. Aşağıya indiği zaman Derviş ortalığı süpürmüş, atların yemini vermişti. Ahırın yanındaki ufak boşluğa kumrular inmişti; yerlerdeki arpa tanelerini topluyorlar, «Üsküdar'a gidelim! Üsküdar'a gidelim!» dercesine sesler çıkarıyorlardı. Onları seyretmek geldi içinden; ahırı geçip aralığa çıktı. Kuşlar onu gördükleri halde kaçmadılar. İki kumru gaga gagaya vermiş sevişiyor, birkaç tanesi de birbirlerinin önünden arpa tanelerini çalmaya çalışıyordu.

Mahmut yine de düşündüğünü yapamadı; Rızık Amcayı bulup derdini açamadı. Belki bunun nedeni, Rızık Amcanın, Ayşe'nin akrabası olmasından ileri geliyordu. Başka bir sebep de yok muydu acaba? Elbette olmalıydı, birisi ona sanki «Sus» diyordu. Alay ederler diye mi korkuyordu, yoksa bu işlerin gizli kalması gerektiğini mi sanıyordu?

Şimdi Mahmut akşamı bekliyordu... Araba yine gelecek, kadını

görecek, gerekirse arabacıyı sıkıştıracak, ne istediklerini anlamaya çalışacaktı.

Saatler ilerledikçe «gelmesinler» diye düşündü. En iyisi de buydu; onlarla hiçbir alış verişi yoktu. Hattâ dükkânı Derviş'e bırakıp gider, keyfince dolaşır, vakit geçirirdi. Nedense bunu uygun bulmadı. Bu kadın için işinden gücünden olacak değildi ya?

Öğleden sonra, dükkâna arada sırada uğrayan, genç öğrenci görününce:

- Kardeşim, dedi, bir daha bu dükkâna gelme.

- Neden?

- İstemiyorum. Benim, anlattıklarınla hiç ilgim yok. Neme gerek? Ben padişahımı severim. Onsuz nasıl yaşarız? Ekmeğimizi de veren, canımızı da koruyan Halife Efendimiz değil mi?

Genç öğrenci güldü:

- Haklısın, dedi. Saraydan her gün beş bin kişi ziftleniyor. Bunun parası da milletten çıkıyor. Ama sen yoksun içinde.

- Alay etme benimle.

- Kimse kimseye ekmeğini vermez. Hele padişah hiç! Millet kendisi kazanır, kendisi yer. Bunu aklından çıkarma Mahmut Efendi. Meşrutiyet gelmeli, Osmanlı kurtulmalı. İşte sözün kısası bu.

- Ne varmış Osmanlı'nın kurtulmasında, meşrutiyet dediğin de neymiş? Bir kere daha anlatsana bunu bana.

- İstediğini söyleyebiliyor musun sen? Balkanlarda isyanlar birbirini kovalıyor! Eğer halk kendi kendini idare ederse bütün bu aksaklıklar düzelir. Farkında değil misin? Padişah durmadan keyfince yaşıyor. Saraylar yapılıp paralar boş yere harcanıyor! Başka devletler iç işlerimize karışıyor. Devletin uçan kuşa bile borcu var.

Mahmut âdeta isyan etti, farkında olmadan bağırdı:

- Sus birader, sus artık! Git buradan Allahını seversen. Karıştırma kafamı. Beni neden seçtin? Derdini anlatacak başka birini bulamadın mı?

Genç öğrenci pek cesurdu; korkusuz görünüyordu. Etrafına bile bakınmıyor, söylediklerini başkalarının dinleyip dinlemediğine aldırmıyordu:

- Sana bir şiir okuyacağım, dedi. Büyük vatan şairi Namık Kemal'in bir şiirini.

- Biliyorum, daha önce de okumuştun. Sus kardeşim; bir gün

ağzımdan kaçar, söylediklerini bir yabancıya anlatıveririm; senin de başın derde girer, benim de.

- Girsin ne çıkar? Biz de istiyoruz, herkes öğrensin diyoruz. *«Yare nişandır tenine erlerin,/Mevt ise son rutbesidir askerin,/Altı da bir üstü de birdir yerin./Arş yiğitler vatan imdadına!»* Anlayabilecek misin acaba? Sana Namık Kemal'in başka bir şiirini daha okuyacağım.

Mahmut âdeta yalvardı:

- Vazgeç kardeşim! Ben okuma yazma bilirim, gerekirse kendim alıp okurum. Ama istemiyorum; Efendimize karşı koymak elimden gelmiyor!

Mahmut çırpındıkça genç öğrenci direniyordu; âdeta keyiflenmişti:

- *«Kemend-i cangüdazı ejder-i kahr olsa cellâdın,/ Müreccahtır yine bin kerre zincir-i esaretten,/ Ne mümkün cevr ile bidad ile imha-yı hürriyet,/ Çalış, idraki kaldır muktedirsen âdemiyetten.»*

Sonradan Mahmud'un kendi kendine çok zamanlar fısıldadığı Namık Kemal'in bir şiirini daha okuyarak, genç öğrenci arpacı dükkânından çıkıp gitti.

«Hakîr olduysa millet şânına noksan gelir sanma,
Yere düşmekle cevher sâkıt olmaz kadr-ü kıymetten.»

Mahmud'un aklı yine karışmıştı: «Deli bu oğlan» diyordu. «Ne istedi, niye kaçtı? Bu işin sonu nereye gider?»

Akşam oluyordu. Artık içerde oyalanmak istemedi, dükkânın önündeki hasır sandalyeye oturdu. Karşıdaki berber ona göz kırptı. Ahçı, dükkânını kapatıyordu, somurtkan görünüyordu, kimseye selâm bile vermiyordu.

Vatan vatandı, buna bir diyeceği yoktu; ama bu vatanın bekçisi padişah değil miydi? Millete de ne olmuştu? O da nereden çıkmıştı? Vakıa ortalıkta açlık çoğalmış, hırsızlık artmıştı. Dilenciler alabildiğine İstanbul kaldırımlarına yayılmıştı. Eskiden aldığı malın yerine yenisini korken daha fazla para vermek zorunda kalıyordu. Bu kadarının farkındaydı. Ama yine de kendisi bal gibi geçiniyordu; üstelik köyüne de birşeyler gönderebiliyordu. Öte tarafı Halifenin işiydi; Allah'ın yeryüzündeki vekiline karışmak doğru muydu?

Şu 1876 yılının Nisan ayında havalar böylesine ılık giderken, ka-

pının önünde sokaktan gelip geçenleri seyretmek yerine boş yere kafa patlatmanın manası var mıydı?

Yine yüreği hop etti, vakit yaklaşıyordu; neredeyse araba yokuşun başında görünürdü. Kadın bu sefer de içeri girerse, tekrar mendiline kolanya dökerse ne yapardı?

Arabanın hem gelmesini, hem gelmemesini istedi! Fakat vakit geçip ortalık kararınca bayağı üzüldü. Araba o akşam görünmemişti.

- Derviş! Yak lâmbayı, sofrayı da kur! Tarhanayı kaynattın mı oğlum? Somunu böl, yoğurdu da bir kaba koy!

Şimdi de seviniyordu, rahatlamıştı. İştahla yemeğini yedi. Gece gelen hemşehrileriyle şakalaştı. Babasının mektubunu okuyunca sıla hasreti bağrını dağladı. Ertesi gün yola çıkacak bir akrabasına, babasına gönderilmek üzere bir miktar para verdi, hattâ bir de mektup yazdı. Ayşe'ye de selâm söyledi. Babasının «Gel, Ayşe'yi al.» demesini unutmuş gibiydi. Mahmut İstanbul'da, kız köydeyken söz kesmişlerdi. Gönlü varmıyordu Ayşe'yle evlenmeye bir türlü...

* * *

Ertesi akşam da, daha ertesi akşam da araba gözükmedi. Mahmut hep bekledi. Sonunda, «Kurtuldum» dedi. Yine de içinde bir sızı vardı. Genç öğrenci on beş gün sonra gözükünce:

- Girme kardeşim, dedi, burası dükkân - ben arpa kepek satarım. İşim bu. Derdim başımdan aşmışken seni dinleyemem. Geçen gün de söyledim sana.

Öğrenci o gün nedense solgun ve neşesiz görünüyordu. Yanında başka bir genç vardı.

- Mahmut Efendi; dükkânında şu arkadaşımı birkaç gün misafir eder misin?

- Etmem! Edemem; yerim yok. Artık seni zaptiyeye haber vereceğim. Yeter bana ettiklerin. Keyfimi kaçırdın. Aklımı allak bullak ettin.

- Bu lâfları sen mi söylüyorsun Mahmut Efendi? Seni bugün biraz sinirli görüyorum. Bir şeye canın sıkılmış galiba! Mithat Paşayı tanır mısın?

- Tanırım. Eskiden sadr-ı âzamlık yapmıştı.

- İşte o! Dinle bak!

- İstemez! Namık Kemal'den sonra bir de Mithat Paşa mı çıkart-

tın başıma? Neden tanıştım seninle sanki? Şu karşı berberde tıraş oluyordun, ben de tıraş olmak için gelmiştim. Allah'ın selâmını esirgemedim senden. O günden beri de yakamı bırakmadın.

- Çok yazık Mahmut Efendi, çok yazık. Meğerse ne kadar yanılmışım? Bu adam bizi anlamaz görünürse de, içinden hak veriyor derdim hep!

- Siz kimsiniz yahu, siz kimsiniz? Adın ne senin?

Öğrenci hasır sandalyeye oturdu.

- Adım Cemil, dedi. Öğrenci olduğumu da biliyorsun. Arkadaşımı okuldan kovdular. Bir süre gizlenmek zorunda. Biliyor musun, bu devleti kim yönetiyor?

- Kim yönetecek? Padişah!

- Hayır! Rus elçisi General İğnatiyef! Padişah elçinin bir dediğini iki yapmıyor! Rus subayları Rumelinde mekik dokuyor. Yakında arpanı bile satamıyacaksın Mahmut Efendi! İnanmıyor musun bana?

- Hayır! Hemen gidin buradan!

- Mahmut Efendi, sen kuyuya düşmüş bir adamsın. Etrafındaki daracık dört duvardan başka bir şey de gördüğün yok, imdat istemeyi bile düşünemiyorsun! Çırpınmayı aklına getirdiğin anda da boğulacaksın. Yazık, kandırdın beni...

- Ne dedim de kandırdım? Yakana yapışıp da «Gel, ben de seninlenim» mi dedim? Söylesene!

Genç öğrenci ayağa kalktı, arkadaşına «Gidelim artık, dedi. Bu adamı bir daha gözüm görmesin!.. Sana da yalancı çıktım. Ben de onu mert bir insan sanmıştım.»

Kapıdan çıkarken hırsını yenememişçesine Mahmud'a seslendi:

- Rus uşağı sadr-ı âzam Mahmut Nedim Paşa için ne dediklerini duydun mu?

- Ne diyorlar?

- Nedimof! Bu adı kafandan çıkarma. Nedimof!

- Sadr-ı âzama mı diyorlar bu lâfı?

- Niye şaştın? Hâlâ için sızlamıyor mu?

Mahmut öğrenciye verecek bir cevap bulamadı. Yine de onu her gün bekledi. Hâlbuki bir daha ne arabadaki kadın, ne de öğrenci gözüktü. Böylece günler geçti...

* * *

Nisan aylarının sonlarıydı; akşama doğru yağmur başlamıştı. Mahmut hasır sandalyesini içeriye almış, bir köşeye oturmuştu. Havanın birdenbire bozuşuna canı sıkılmıştı. Son günlerde işler de kesat gidiyordu. Bunca at, merkep, araba hayvanı ne ile doyuyordu acaba? Dükkân da karanlıktı; daha lâmba yakma zamanı gelmemişti!

En iyisi köye gitmekti; babasını çağırırdı, gönlü razı olmasa da Ayşe'yle evlenir, düşünmekten kurtulurdu.

Karşısında kırmızı fesinin altında bir hamam böceği gibi duran bir arap görünce irkildi.

- Mahmut Efendi sen misin?

- Benim.

- Seni Osman Paşanın konağından isterler!

- Osman Paşa mı? Bir yanlışlık olmasın Hacı Efendi? Ben Osman Paşa dediğini tanımam, o da beni tanımaz.

Arap, Mahmud'u süzdü. Dilini çıkartıp dudaklarının etrafında gezdirdi. Bir süre de loş dükkânı seyre çalıştı:

- Yoksa sen arpacı Mahmut Efendi değil misin?

- Orası öyle. Babam koymuş bu adı bana! Paşa hayvanları için yem mi ister?

- İstemez. Seni isterler! Kapa dükkânını, gel peşimden!

Mahmut yine bir şey anlayamamıştı. Ayağa kalktı:

- Hacı Efendi, dedi, bu Osman Paşa kim ki? Beni ne yapacakmış?

- Ona Küçük Osman Paşa derler; padişah efendimiz de kendisini çok sever. Bir dediği iki olmaz. Hadi yürü!

O zaman Mahmut acı acı düşündü; işler sarpa sarmıştı. Nihayet şu genç öğrenci başını derde sokmuştu. Hiç suçu yokken yakalayıp hapse atacaklardı. Bir daha yeryüzüne nasıl çıkacağını Allah bilirdi.

- Vallahi Hacı Efendi, benim kabahatim yok. O genç öğrencinin adını bile yeni öğrendim. Kim ne derse desin ben padişahı yine de severim!

- Sen neler söylüyorsun Mahmut Efendi? Masal dinleyecek halim yok. Vakit geçirmeye gelmez; sonra pişman olursun!

- Peki ne yapalım, dediğin olsun. Anlarlar elbet benim halimi! İzin ver de üstümü değiştireyim; her tarafım toz içinde. Paşa karşısına böyle çıkılmaz değil mi?

- Kaçayım deme sakın Mahmut Efendi, çabuk gel!

Mahmut hemen uzaklaştı. Derviş ahırda olmalıydı, gözükürlerde

yoktu. Evvelâ elini yüzünü yıkadı, sonra merdiveni dayayıp odasına çıktı. Bir solukta giyindi, bıyıklarını düzeltti, kendine cesaret vermeye çalıştı. Sorgu esnasında genç öğrenci hakkında fazla bir şey söylemeyecek, onu suçlamayacaktı. Ama bu işte yine de bir sakatlık vardı; buraya zaptiye değil de bir harem ağası göndermişlerdi. Belki de nasihat edeceklerdi. Zaten böyle olması gerekti; ne yapmıştı ki?

Aşağıya inince Derviş'le karşılaştı:

- Ben giderim, dedi, nereye gittiğimi de bilmem. Dükkânı kapa, yemeğini ye. Gelmezsem eğer, hemşerilere haber ver; Küçük Osman Paşayı bulsunlar; beni ondan sorsunlar.

Göğsünü şişirdi, arabın yanına geldi:

- Gidelim Hacı Efendi, dedi, buyurun.

Yağmur dinmişti. Dışarısı yine de serindi. Horhor'a doğru yürümeye başladılar. Arap konuşmuyordu. Onun da canının sıkıldığı anlaşılıyordu. Yokuşu bitirince sağa saptılar. Kıztaşı'na vardılar. Arap büyük bir konağın bahçe kapısını çaldı.

- Burası, dedi, adap üzere konuşasın Mahmut Efendi. Sakın saygıdan uzaklaşmayasın! Ben sana baba nasihati vereyim. Ne sorarlarsa evet de; bitsin gitsin!

- Ama buraya niye getirildiğimi hâlâ söylemedin Hacı Efendi!

- Öğrenirsin, birazdan öğrenirsin.

Bahçede ilerlemeye başladılar! Arap onu selâmlıkta bir odaya soktu:

- Bekle! dedi.

Mahmut yalnız kalınca etrafına bakındı. Pencere kenarlarında sedirler vardı. Perdeler kapalıydı. Yere büyük bir halı serilmişti. Köşelerde şamdanlar yanıyordu. Mahmut şimdi büsbütün hayret ediyordu; onu sorguya çekmek için de olsa bir paşanın konağına getirmezlerdi! Öyleyse neydi başına gelen? Daha başka bir şey olmalıydı.

Birden arabadaki kadın gözlerinde canlandı. Bayağı kadını özlediğini anladı. Hemen bu hislerinden uzaklaşmaya çalıştı. İşin gerçeği, bir suçun ya da suçlunun araştırılması olacaktı...

Kapı açıldığı zaman Mahmut artık hiç bir şey anlayamaz hale geldi. Karşısında bir kadın duruyordu; yaşlıca bir kadın.

- Sefa geldiniz Mahmut Efendi oğlum!

Kadın başına bir yemeni bağlamıştı. Üzerine atlastan kesilmiş

dört peşli bir entari giymişti. Kadın uzun boyluydu; yaşının ilerlemesine rağmen hâlâ güzeldi.

- Niye ayakta kaldınız Mahmut Efendi oğlum, otursanıza.

Kadın ne kadar sakin görünmeye çalışırsa çalışsın, yine de heyecanlıydı. Elindeki ipekli bir mendili yırtarcasına çekiştiriyordu.

Mahmut el öpmemişti. Daha doğrusu bunun yerinde olup olmadığını bile kestiremiyordu. Bir ileri, bir geri gitti, ellerini göğsünün üzerinde uğuşturmaya başladı, yine de bakışlarını kadından ayıramadı.

Kadın yürüdü, bir köşeye oturdu:

- Buyurun, siz de şöyle geçin! Sıkılmayın sakın; öğreneceksiniz, hepsini öğreneceksiniz! Ne yapalım kader bu; elden başkası gelmiyor! Çok söyledik ama dinletemedik.

Mahmut kaçmak istedi; dışarda bahçıvanlarla, arap uşaklarla kavga etme pahasına da olsa kaçmak! Şimdi kendisini daha fazla tehlikede sanıyordu. Esasında İstanbul denen şu şehirde yıllarca küflenmekte ne mana vardı? Arpacı dükkânı da yerin dibine batsındı! Güzelim köyünün ne kötülüğünü görmüştü? O şakır şakır akan sular, serin serin esen rüzgârlar, bembeyaz karlı dağlar ne güne duruyordu? Öylesine özlemini çekti ki köyünün, içi sızladı. Galiba genç öğrencinin hürriyet dediği bu olacaktı. Buysa eğer, haklıydı öğrenci.

- Böyle olmaz Mahmut Efendi; konuşmamız gerek seninle! Rica ederim otur; uzun sürecek! Bir daha tekrarlatmayın bana!

Nihayet Mahmut gösterilen yere ilişti! Kadınla arasında az bir mesafe kalmıştı. Elini uzatsa tutabilecekti onu.

- Görüyorum ki, konuşacak durumda değilsiniz Mahmut Efendi oğlum. Heyecanınızı anlıyorum. Onun için evvelâ söze ben başlayayım. Ben, Osman Paşa'nın hanımı, Ferhunde'nin annesiyim.

- Ferhunde mi? Ferhunde kim ki?

Mahmut buraya geleliden beri ilk defa konuşmuştu; farkında olmadan ağzından bu söz çıkıvermişti.

- Ferhunde'yi tanımıyor musun Mahmut Efendi?

- Tanımıyorum.

Bu sefer kadın olduğu yere yığılacaktı galiba. De-mincekten beri durmadan sesinin tonunu değiştiren, hattâ zaman zaman ezilip büzülen, sonra dikleşmeye çalışıp küçüldüğünü hissettirmemeye gayret eden bu kadın, bir anda ne yapacağını bilemez olmuştu.

- Ferhunde'yi tanımıyorsun demek, tanımıyorsun.

- Bilmem. Arabada gördüğüm bir kadın vardı. O mu acaba? Adını söylemedi bana. Bir şey yapmadım ona, elimi bile sürmedim. Hattâ dükkâna girdiği zaman bile!

- Susunuz! Paşa duymasın bunu. Ben ne dersem, Paşayla karşılaşınca aynını tekrarlarsın.

- Söylemem, zaten hiç kimseye de söylemedim! Yalnız ben bir suç işlemedim! Yemin ederim!

Kadın derin derin düşündü; yüzü morarmış, elleri titremeye başlamıştı. Ne demesi, nasıl davranması gerektiğini kestiremediği anlaşılıyordu.

- İnan bana Mahmut Efendi; hayatımın en güç anını yaşıyorum. Bir anne için, bir paşa hanımı için olacak iş değil bu. Ne yapalım ki Ferhunde tek evlâdımız; onu kaybetmek istemeyiz! Siz benim yükümü hafifletin, kurtulalım bu dertten!

Bu kadın neler söylüyordu, nereye varmak istiyordu; Mahmut bir türlü kestiremiyordu. Eğer başka zaman olsa daha olumlu düşünecek, bu içinde bulunduğu anı değerlendirebilecekti.

- Ferhunde bana demişti ki... Biliyor musun, kızım günlerce hasta yattı. Ben olmaz dedikçe büsbütün sarardı soldu. Doktor getirdik, çare bulamadık. Sonunda paşaya açmak zorunda kaldım. O zaman konakta bir kıyamet koptu. Osman Paşa Ferhunde'yi dövmeye kalkıştı. Kızım da intihar etti, zehirledi kendini! Güç kurtardık. Ne yaptın ona Mahmut Efendi, ne yaptın da sana böylesine gönlünü kaptırdı?

İşte şimdi Mahmut yavaş yavaş ayılıyordu. Hiç ummadığı, hiç beklemediği bir gerçekle karşılaşmıştı. Buna ne demeliydi, ne cevap vermeliydi, işin sonucunu nasıl değerlendirmeliydi? Osman Paşa'nın kızı Ferhunde, acaba Horhor'dan arabasıyla inen o kadın mıydı? Bir yanlışlık olmasındı?

- Hâlâ susuyorsun Mahmut Efendi! Artık sen de konuş, bu işe bir hal çaresi bulalım!

Mahmut güçlükle cevap verdi:

- Ne diyeyim efendim? Bilemem ki? Acaba diye düşünüyorum; benim dükkânıma gelen kadınla kızınız aynı insan mı?

- O! Yanlışlık yok! Yalnız Ferhunde bana sizin de onu sevdiğinizi, evleneceğinizi, fakat kendisini paşadan istemeye cesaretiniz olmadı-

ğını söylemişti. Ben de sonunda, tek evlâdımızı kaybetmemek için, paşanın iznini almıştım. Hâlbuki sizin hiç bir şeyden haberiniz yokmuş!

Mahmut cevap veremedi. Tekrar Ferhunde'yi hayalinde canlandırmaya çalıştı. Onun o duru yüzünü, kara gözlerini, kalın kaşlarını görebiliyordu artık! Şiddeti, bir arzu duydu, başını önüne eğdi.

- Ne düşünüyorsunuz Mahmut Efendi? Bir engel mi var yoksa?

- Hayır, ne engel olur ki?

Şimdi Mahmut kıvranıyordu, bütün vücuduna iğneler batıyordu sanki... Bir taraftan da içinde bir sevinç vardı. Kökünü anlamak istemediği bir sevinç, bir kedi gibi tırmalıyordu onu, canını acıtıyordu.

Kadın arkasını döndü, bir süre yüzünü gizledi Mahmut'tan. Sesi güçlükle duyuluyordu:

- Ferhunde'yle evlen Mahmut Efendi! Hemencecik nikâhını kıydırırız. Bu konağa gelirsin. Size bir daire ayırırız. Sessiz sedasız biter bu iş...

- Ama ben...

- Biliyorum; artık arpacılık yapamazsın! Araştırdım, okuma yazma da biliyormuşsun. Başındaki şu sarıklı fes ile üzerindeki şalvar ve cepkeni çıkartırsın. Aziziye kalıplı fes giyer, sırtına istanbulin geçirirsin. Paşa da seni bir kaleme yazdırır; doğru dürüst bir işin olur. Biz de bu dertten kurtuluruz Mahmut Efendi oğlum!...

Mahmut hâlâ gerektiği gibi cevap veremiyordu. Kadın ise, soluk almadan konuşuyordu.

- İyi adammışsın, şimdiye kadar bir kötülüğünü gören olmamış. Evli de değilmişsin. Ferhunde de iyi kızdır. Biraz şımartılarak büyütüldüyse de o kadarını hoş karşılamalı: Piyano çalar, sesi de güzeldir, geçinirsiniz inşallah! Geçinemezseniz de ne yapalım, onun da elbet bir çaresine bakarız... Başka çıkar yolu yok bunun!

Mahmut bu sefer sordu, farkında olmasa da dilinin ucuna geldi, sordu:

- Başka çıkar yolu yok mu, hiç mi yok?

- Ferhunde'yi çok isteyen oldu. Kimseyi beğenmedi.

- Evlenmedi mi şimdiye kadar Ferhunde Hanım?

- Hayır!... İlk defa dünya evine girecek. Nasıl oldu, neden seni seçti? Anlıyamadık. Genç kızlık rüyası! Başa geldi bir kere; hep birden katlanacağız. Yalnız Paşa, duymasın; sen istemiş ol kızımı. Paşa-

yı da düşünmek gerek! Sonra nasıl saraya girer, eşine dostuna nasıl bakar? Paşa çok serttir; kızdı mı gözü hiçbir şey görmez. Bir Ferhunde'ye karşı yumuşaktır. Bunun da bir derecesi var elbet. Anlıyorsun beni değil mi Mahmut Efendi?

Mahmut bir karar vermek zorundaydı, ama nasıl bir karar? Bu konağa damat gelmek onun için bir kazanç, bir mutluluk mu, yoksa bir felâket miydi? Bu suali sorabiliyordu kendine, buraya kadar uzanabiliyordu. Paşa damadı olmak belki o kadar önemli değildi; yalnız Ferhunde! İşte o çekiyordu Mahmud'u kendine doğru.

— Bir de torun Mahmut Efendi! Paşa da ben de yaşlandık; torun istiyoruz. Kızımızın yavrusunu bağrımıza basarız; onu biz büyütürüz. Dadı tutarız, taya tutarız, bir dediğini iki etmeyiz. Sözün kısası sen yarın dükkânını satar, arpacılıkla ilişkini keser, birkaç günlüğüne başka bir yere taşınırsın. Köydeki babana haber verip vermemeyi de sen düşün. Nikâhı, düğünlü dernekli yapmayacağız. Her işi bir hafta içinde bitiririz. Dedim ya, inşallah mutlu olursunuz! Şimdi bana söyliyeceğin bir şeyin var mı Mahmut Efendi oğlum? Yakında Paşa'nın elini öpmeye gelirsin.

Kadın Mahmud'a pek lâf bırakmamıştı. Sanki Mahmut bu evlenmeye açıkça evet demişti; kadının hiç şüphesi kalmadığı anlaşılıyordu. Yine de Mahmud'u süzüyordu; kızının kocası olacak şu adamı damatlığa yakıştırmakta çok güçlük çekiyordu. Artık kararsızlığı, çekingenliği kaybolmuşa benziyordu. Sadece elindeki mendille şakaklarındaki terleri kuruluyordu.

Mahmut kıpırdadı; birşeyler söylemesi, bir cevap vermesi gerektiğini anlıyordu. Fakat söyleyecekleri boğazında düğümlenip kalıyordu.

- Efendim, ben derim ki, bana bir parça...

Mahmut sözünü tamamlayamadı; lâfın arkasını getirmeye çalışırken kapı açıldı. Kadın âdeta yerinden sıçradı:

- Ferhuhde; ne işin var senin burada? Baban duyarsa ne der buna? Neden kalktın yatağından?

- Mahmut Efendi'ye kahve getirmek istedim anne! Zerafet Kalfanın aklından bile geçmemiş, siz de tenbih etmemişsiniz!

- Başın da açık Ferhunde! Bu ne hal? Aman yarabbi!

Ferhunde'nin elinde gümüş bir tepsi vardı; üzerinde altın zarf içinde bir kahve fincanı duruyordu. Yanakları solmuş, sararmıştı.

Yine de Mahmud'a baktıkça yüzüne hafif bir pembelik yayılıyordu. Saçını geysu dedikleri bir şekilde örüp başının iki yanından omuzlarına salıvermişti. Saçlarının ucunda altın sırma işlemeli bir çift saç bağı vardı, beline gümüş bir zincir takmıştı. Entarisi annesi gibi dört peşliydi. Belden aşağı kısmı dalga dalga kıvrılıyordu. Ferhunde yürüdükçe etekleri hışırdıyor, Mahmud'un burnuna, hafif fakat iç açıcı bir koku çarpıyordu. Kız soluyordu,

- Sefa geldiniz Mahmut Efendi. Bizi çok memnun ettiniz. Nasılsınız? Buyurunuz!

Mahmut nasıl olacaktı, nasıl olabilirdi? Bunu kendisinin bile o anda bilmesine imkân yoktu...

Kız dizlerini büktü, eğildi; kahve fincanı sallandı, kahveler tabağa döküldü. Mahmut uzandı; göz göze, yüz yüze geldiler! İşte o zaman herşey bitti, Mahmut fincanı aldığının farkında bile değildi.

- Hemen git buradan Ferhunde! Kimseye gözükme, bizi yalnız bırak!

- Peki anne! Gidiyorum anne! Hoşçakalın Mahmut Efendi!

Ferhunde tepsiyi düşürdü, eteklerini topladı, seker-cesine, yine de sendeleyerek odadan çıktı.

* * *

Rızık Amca samanlara sırtını dayamıştı, çubuğunu içiyordu. Hiç keyifli değildi:

- Ayşe ne olacak Mahmut? Kız yıllarca yolunu gözledi, köyde dile düştü. Hiç bunu düşündün mü?

Mahmut, cevap vermedi; aklı Osman Paşa'nın konağında, özellikle Ferhunde'deydi. Onun yerine yaşlı bir hemşerisi söze karıştı:

- Hele söylediğin söze bak Rızık. Mahmud'un başına devlet kuşu konmuş! Garip kuşun yuvasını Allah yapar derler; Ayşe'ye de başka bir kısmet çıkıverir!

- Kim ki söz vermiştir, kim ki pey sürmüştür, malı almalıdır. Ötesi de yoktur, gerisi de yoktur! Bizim köyde hep böyle olagelmiştir.

Yaşlı hemşeri ayaklarını altına aldı; elindeki kahve fincanını yere koydu.

- Bana bak Rızık, dedi, bilip de mi söylersin bu lâfları sen? Ne olmuş Ayşe'ye? El mi sürülmüş, mal mı alınmış, iş yoluna yordamına

girip de Mahmut gerdekten mi kaçmış? İşte kız, işte Mahmut! Bırak yakasını oğlanın!

Rızık Amca yine de diretiyordu, etrafına bakınıp kendisine yardımcı arıyordu.

- Benim bildiğim, dedi, er olan sözünden dönmez. Bu bir. Sonra Küçük Osman Paşa'nın kızı Mahmud'a göre miymiş? Bu iki. Ben paşa konaklarını bilirim. Keyif vardır, keyifcik vardır! Damatlar paşa babanın karşısında elpençe divan durur. Hele bizim Mahmut, Osman Paşa'nın yanına salâvatla bile sokulamaz. Yalanım varsa söyleyin.

- Dur hele Rızık; birer birer cevaplandırayım. Mahmud'u sen o kadar cahil mi sanırsın? Mahmut köyde imam efendiden az buçuk okuma yazma öğrenmişken İstanbul'a geldiğinde dükkâna bir hoca dadanıp İsmail Emmi'ye «Bu oğlana yazık olur, akıllı gözükür, ona bir rahle al, ders vereyim; dünyanın önünü ardını bilsin, bana da dua etsin.» demiştir. Demiştir de İsmail Emmi düşünüp taşınıp Mahmud'u hocanın önüne oturtmuştur. Bu bir...

- Gerisini söyleme, bu kadarcığını bilirim ben. Sen esas soruma cevap ver; Mahmut, Osman Paşa'nın karşısında el pençe divan durduğunda ne olur? Hazan yaprağı gibi titrerken ne olur? Ayakları yerden kesilip de konacak dal aramaya çalışırken ne olur? Bu da mı aklına gelmez?

- Padişah efendimizin göz bebeği Küçük Osman Paşa'ya damat olmak yetmez mi de Mahmud'un başka tasası olsun? Mahmut konacağı dala konmuştur. Elpençe divan dursa ne çıkar? Paşa elinden tuttu mu Mahmud'u, ovayken dağ yapar. Sana da yararı dokunur, bana da Rızık; konuşma daha fazla.

- Bir de Mahmut söylesin! Ben babama haber salarım desin, iznini alırım desin, bunca yıl emek verdiğimiz arpacı dükkânını da gözüm kapalı bırakırım desin, Paşa kızından gayrisini de almam desin, desin hele bir kere...

- Hay körolasın emi Rızık? Mahmut diyeceğini demiş! Seni, beni niye çağırdı buraya? Bunca hemşerisini gece vakti niye topladı başına? Kuş kadar bile mi aklın yok senin? Her yiğidin gönlünde bir arslan yatar derler. Ergene karı boşamak kolaydır. Döner mi Mahmut geriye? Bırakacak dükkânını; ucuzuna pahasına bakmadan. Geçip gidecek!... Sen olsan ne yapardın? Söyleyin kardeşler; siz olsaydınız ne yapardınız?

Hemşeriler başlarını salladılar; kararsız görünüyorlardı. İhtiyara pek hak vermiyorlardı.

Rızık Amca son defa sordu:

- İsmail Emmi ne diyecek bu işe?

- Ben şefaat ederim! Diretse de Mahmud'u önleyemez. Baksana oğlanın yüzüne.

- Ayşe'nin babasını ne yapacağız?

- Sen bir çaresine bakarsın.

- Dükkân ne olacak?

- Şimdilik Çatalgözlerin Hüsnü işletir!

- Düğün, dernek masrafı nereden çıkacak?

- Paşa düşünür! Sana, bana mı kaldı para lâfı etmek Rızık?

Mahmut ayağa kalktı; konuşulanları artık dinlemek istemiyor olmalıydı. Dükkânın kapısını araladı, dışarı çıktı. Sokak karanlıktı, nemli bir koku yayılmıştı etrafa... Uzaklardan bir bekçi sopasının sesi geliyordu. İki kişi ellerindeki fenerlerin cılız ışığı altında acele acele yürüyorlardı. Mahmut olduğu yere çömeldi. Yine kafasında Ferhunde vardı, bir de genç öğrenci... Nedense ikisini bir anda hatırlar olmuştu! Hâlbuki Ferhunde'yle genç öğrenci birbirlerinden o kadar ayrıydılar ki...

«— Oğlanı yakalayıp içeri atmışlardır.» diye düşündü. «En iyisi bu; o da kurtulur, ben de...»

Genç öğrenci Mahmud'un bayağı canını sıkıyordu, daha doğrusu bir yerlerini acıtıyordu. Onlar köyde kuşak bağlarlardı; belleri açıkta kalmasın, üşümesin diye. Genç öğrenci de üşütüyordu insanı. Bir yolunu bulup üşümekten kurtulması gerektiğine inanıyordu Mahmut.

Ferhunde'ye gelince; Ferhunde başkaydı, Ferhunde' den kaçmak istemiyordu Mahmut. Buna gücünün yetmeyeceğini anlıyordu, bir çare bile aramıyordu artık...

Yıldızdaki Adam

FERHUNDE'ye bir kez daha baktı Mahmut; kız yan yatmıştı, hâlâ uyuyordu. Yanakları hafif pembeleşmişti, saçları yastığa gömülmüştü.

Ferhunde kıpırdadı; bu sefer sırt üstü döndü. Elleri yorganın üzerindeydi; rüya görüyor olmalıydı, parmakları bir açılıp bir kapanıyordu. Dışarıda gün yeni doğmuştu.

Mahmut inanamıyordu. Evlenmiş, Osman Paşa konağına kapılanmış, Ferhunde'nin kocası olmuştu! Ne çabuk geçmişti vakit; iki haftadan beri bu konağa girip çıkmıştı!

Uşak vardı, kalfa vardı, bahçıvan vardı. Çeşit çeşit arabalarla istedikleri yere gidip geliyorlardı. El öpüyorlar, saz dinliyorlar, sonra da odalarına çekiliyorlardı. En rahat, en zevkli saatler o andan itibaren başlıyordu Mahmut için. Ferhunde biraz nazlandıktan sonra bırakıyordu Mahmud'un kollarına kendini. Konuşmuyorlardı; kız, Mahmud'u dinlemek istemiyordu. Sanki kocası onu kucaklarken birkaç lâf söylerse duyguları sönecek, birileri aralarına girip, bu aşkı baltalayacak sanıyordu.

Kadın, kolundan tutup uzaklaştırıyordu Mahmud'u, kalfadan, haremağasından, kâhyadan, hattâ annesinden, babasından... Bazen piyanonun başına geçip kocasına birkaç parça çalmaya çalışıyor, onun hiç ses çıkarmadan dinlediğini görünce hemen vazgeçiyor,

«- Mutlu musun?" diye soruyordu. "Alışacaksın; ben yanındayım. Canın sıkılmıyor ya?»

Sevişmek iyiydi; bütün günün boşluğunu gideriyordu. Bunu Mahmut da anlıyordu. Sonra şamdanda yanık bir mum bırakıp yan yana uzanıyorlar, elleriyle birbirlerini okşuyorlar ve uyuyakalıyorlardı.

Ferhunde'nin dediği gibi alışacaktı Mahmut, alışması gerekti. Geldiği yerle bulunduğu yer arasında derin bir uçurum vardı. Karşıya bir ayağını atmışsa da öteki ayağını henüz çekememişti. Ne olursa olsun, Mahmut öteki ayağını da atacaktı; çünkü orada Ferhunde vardı. Arpacı dükkânı, hattâ dağlarından kar eksilmeyen köyü geride, çok uzaklarda kalmalıydı. Azizî fes giymişti, istanbulin giymişti, redingot bile yaptırmışlardı onun için. Bıyıkları yukarı doğru burulmuştu. Farkında olmadan zaman zaman karısının elini öpüyordu. Ferhunde buna çok seviniyordu. O zaman Mahmud'un al yanaklarını okşuyor, koklarcasına dudaklarını değdiriyordu. «Seviyorum seni Mahmut» diyordu. «Sen de beni seviyorsun değil mi? Ama çok sev!» Mahmut ise ne vakit duygularını anlatmaya kalkışsa, kadın, «Konuşma» diye fısıldıyordu. «Biliyorum, hepsini biliyorum.»

O gece yatak odalarına çıkarken Mahmut çarpmış, bir Çin işi vazo kırmıştı. Peşlerinden gelen Zerafet Kalfa ters ters Mahmud'a bakınca, Ferhunde bağırmıştı, «Kırmışsa ne olmuş? Çekil yanımızdan; sana mı hesap vereceğiz?» Kalfa diretmiş, «Çay içerken elleri de titriyor, üstüne döküyor» demişti. O zaman Ferhunde ayağından terliğinin bir tekini çıkartıp kalfanın kafasına fırlatıvermişti. Sonra da kocasının koluna girmiş, seke seke yürümüştü. Mahmut ilk defa karısını sevememişti, Ferhunde'nin yalvarmasına rağmen sevememişti o gece.

Bunlar pek bir şey değildi de, Mahmut, esas Osman Paşayla karşılaşmak istemiyordu. Paşanın sakallarını sıvazlayıp, Mahmud'a dik dik bir bakışı vardı ki, insanın içine işliyordu. Neredeyse adamın, «tu» diye yüzüne tüküreceğini sanıyordu. Yine de Mahmut alışacaktı; Ferhunde için alışacaktı.

Kadın gözlerini açtı, karşısında Mahmud'u kendisini seyreder görünce gülümsedi:

- Efendim, bir arzunuz mu vardı?
- Bakıyorum, sana bakıyorum...
- Sabah olmuş, biraz yanıma oturmaz mısınız?

Kollarını uzattı kadın. İçtenlikle sarıldı kocasına. Hani simsiyah saçları, kara gözleri, kalın kaşları vardı ya Ferhunde'nin, hani o siyah saçlarını bazen örer, önüne sarkıtır, bazen de perişan geysülü yapıp omuzlarına dökerdi ya Ferhunde, işte şimdi bunları Mahmud'un önüne tümüyle serivermişti, okşayıp koklaması için!

- Unut artık o küstah Zerafet Kalfayı efendim! Ferhunde cariyeniz size yetmez mi?

İnsanın aklına şu sual geliyordu; kadın neden böylesine ilgi gösteriyordu Mahmud'a? Ona neden bağlıydı, daha doğrusu onu neden sevmişti? Görünüşte Mahmud'un al yanaklarından, erkek yapısından başka bir şeyi de yoktu! Bir de gücü, kuvveti...

Mahmud'un hem ağlamak, hem de doyasıya, kemiklerini kırarcasına karısını sevmek geçti içinden.

«Elbet," derdi babası, "erkek ağlamaz. Bir de geldiği yeri unutarak giderse bir adam, ondan hiç mi hiç hayır gelmez. Arada bir durup arkasına bakmalıdır er olan, nerede olduğunu, ne yaptığını anlamak için.»

- Efendim, cariyenize de mi kırgınsınız yoksa? Babama söylerim, anneme söylerim; bütün hizmetçileri sizin için kovdururum. İstediğiniz şekilde yenilerini alırız, kıymayın bana!

Okşadı o zaman Mahmut karısını, sonra tamamen çekti kendisine. Evet, ne olursa olsun bu kadını seviyordu; nerede vardı böyle bir kadın? Köyde mi, kafesler ardına sığınmış İstanbul evlerinde mi, çeşme başlarında yarım pabuçlu, tulumlu sakalara gerdan kıran ahretlik yosmaların içinde mi?

Kapı vurulduğu zaman bir süre duymadılar; sonra daha şiddetlenince evvelâ Mahmut farkına vardı. Dışardaki Zerafet Kalfaydı.

- Küçük hanımcığım! Paşa hazretleri damat beyi ister. Oyalanmasın, gelsin der!

Ferhunde, Mahmud'u omuzlarından tuttu, âdeta yalvardı:

- Babama biraz yaklaş, ne olur yaklaş! Yine de istersen gitme; ben sonra bir bahane bulurum!

- Ne yapacak Paşa hazretleri beni acaba?

- Bilmem. Birşey soracak belki. Ya da...

Mahmut ayağa kalkmıştı. Ferhunde hiç memnun görünmüyordu. Giyinen kocasını donuk bakışlarla seyrediyor, oyuncağı elinden alınmış bir çocuk gibi ağlamak istiyordu...

Mahmut aşağı inince Küçük Osman Paşa'yı bir odada buldu. Paşa başında takkesi, sırtında gecelik entarisi, üzerinde şam kesimi hırkasıyla oturuyordu:

- Gel buraya damat! Sen dün kaleme gittin mi?

- Gittim Paşa baba.

- Neden sık sık gidiyorsun?

- Sık sık değil, şimdiye kadar iki kere uğradım.

- Fazla, çok fazla! Ayda bir yeter;- o da maaşını almak için!

- Üç ayda zor veriyorlarmış maaşları Paşa hazretleri!

- Senin için değil bu. Saraydan emir gönderttim ben; sana her ay ödeyecekler!

Mahmut yeterli sanmıştı bu konuşmayı; geri geri gidip odadan çıkmak isterken Paşa'nın sesi daha sert işitildi:

- Dur, gitme! Bitmedi. Ne konuştun sen dün mümeyyiz efendiyle?

- Hiç! Ne konuşurum ki?

- Yalan söyleme; biraz evvel haber verdiler bana. Padişahımız, efendimiz hazretlerinin aleyhinde bulunmuşsun!

- Yanlış olacak Paşa baba!

- Sen kim, Abdülaziz Han gibi ulu bir hünkâra dil uzatmak kim?

Mahmut bu soruyu kendi kendine sorardı hep. Hattâ bu yüzden genç öğrenciye de çok kızardı. Yine de Osman Paşa'nın «Sen kim oluyorsun?» demesi karşısında duraladı, bayağı sarsıldı. Paşa ne derse desin herkes gibi maaşını üç ayda bir alacaktı, her gün olmasa bile haftada bir kere gidecekti Ahkâm-ı Adliye Kalemine. Mümeyyiz Efendi ona, «Üç ay ne demek, geçen sefer altı ayda yarısını zor aldık maaşlarımızın.» demişti.

- Beni dinle! Mümeyyiz sana açlıktan bahsetti mi, pahalılıktan?

- Evet, ekmek yüz on paraya çıktı dedi. Et on kuruştan aşağıya satılmıyormuş! Çoluk çocuk her akşam eline bakıyormuş ama, evine bir şey götüremiyormuş!

- Aç mısın? Neden dinledin o herifi? Burada dilediğin gibi karnın doyuyor. Sırtında da kat kat elbise var! Ötesini söyletme bana.

- Ne suçum var Paşa baba? Ben bir şey demedim mümeyyiz efendiye!

- Bu kadarla da yetinmemişsiniz; Balkanlardan söz etmişsiniz. Bulgar gâvurunun hükümete baş kaldırdığını, müslüman köyleri yakıp yıktığını, padişahın bir şey yapamadığını, bunca insanın boş yere kan akıttığını söylemişsiniz!

- Ben demedim ki, onu da Mümeyyiz Efendi ortaya attı. Hattâ Selânik'te müslüman olan bir Bulgar kızını kaçıran bilmem ne konsolosu yüzünden Saatli Camie toplanan halk, nasihat vermeye kal-

kışan Fransız ile Alman konsolosunu paralamış. Limanda bulunan gâvur gemileri de toplarını şehre dikmiş. Bizim hükümet çaresiz kalmış, yalvarmış gâvurlara! Hep Rus parmağı varmış bu işlerde...

O zaman Küçük Osman Paşa küplere bindi; sakalını eline aldı, yine tükürecekmiş gibi Mahmud'a baktı:

- Bana bak damat, sen ne anlarsın devlet işlerinden şu cahil kafanla? Neden sana bu lâfları söylemek cesaretini buldu Mümeyyiz Efendi? Ne umdu senden? Ya kendine yakın gördü, ya da beni padişahımız efendimizin gözünden düşürmek için ağzını aradı.

- Değil efendim! Herkes konuşuyor kalemde! İş güç gören yok. Bir kimsenin bile yüzünün güldüğünü görmedim. Açlıktan olacak. «Açlık, geveze yapar adamı.» derdi babam!

- Babanın canı cehenneme! O mümeyyiz olacak keratanın defteri dürülmüştür. Sen de bir daha ağzını açayım deme. Hadi git şimdi; gözüm görmesin! Kim besliyor bizi, kim bu konakta rahat yaşamamızı sağlıyor? Sultan Abdülaziz Han sayesinde. Bunu da aklından çıkarma.

Mahmut bir şey söylemeden dışarı çıktı; kapının önünde Ferhunde'yle karşılaştı. Kadın onun kolunu tuttu. Mahmut silkindi, merdivenlere doğru yürüdü. Bu onun ilk defa içten dışa dönüşüydü...

* * *

«Gidip bir dolaşayım, sonra dönerim.» demişti. Araba istememişti. Ferhunde de sesini çıkartmamıştı. Mayısın onuydu, vakit sabahla öğle arasıydı, Fatih'te homurdanan bir kalabalık vardı. Şimdiye kadar görülmemiş, alışılmamış bir kalabalıktı bu. Medrese öğrencileri ile bir kısım halk bir araya gelmişti. Bazıları başlarına sarık dolamış, cübbelerinin altına silâh yerleştirmişlerdi.

Fatih Camisinin önünde bir öğrenci, bir taşın üzerine çıkmış bağırıyordu:

- Memleketin ve devletin hukuku ayaklar altında çiğnenir. Böyle bir sırada ders çalışmak vatan sevgimize aykırıdır. Hıristiyanlar durmadan müslümanları eziyor. Buna sebep olanları ortadan kaldırmak en büyük görevimizdir.

Bir alkıştır koptu. Mahmut evvelâ kaçmak istedi. Sabahleyin Osman Paşa'dan yediği azar hâlâ içinde bir gülle gibi oturuyordu. Yine de kendini yenemedi, kalabalığa büsbütün sokuldu.

«Bâb-ı Ali'ye, Bâb-ı Seraskerî'ye, Bâb-ı Meşihat'e gidelim... Bize karşı koyanlari çiğneyelim!»

«Çiğneyelim.»

«Sadr-ı Azam Mahmut Nedim Paşa'yı, Şeyhülislâm Hasan Fehmi Efendi'yi, daha onun gibileri istemeyiz!»

«İstemeyiz!»

«Yürüyelim arkadaşlar!»

«Yürüyelim!»

Kalabalık Mahmud'u sürükledi. Daha doğrusu Mahmut ayrılamadı onların arasından. Yanında hep Osman Paşa'yı görür gibiydi; sanki ona sırası geldikçe bir dirsek vuruyordu. Osman Paşa da her dirsek darbesinde yediklerini çıkartacakmış gibi karnını tutuyor, bu sefer yere tükürüyordu.

Mahmut arpacı dükkânında olsaydı içeri kaçardı, şimdi inadına yürümek istiyordu. Birisi yanına sokuldu, «Git, kılığını değiştir de öyle gel.» dedi. Mahmut istanbulinin yakasını açtı, fesini koynuna koydu.

Beyazıt'a doğru yürüyorlardı... Dükkânlar kapanmış, sokaklar dolup taşmıştı. Öğrencilerin çoğu Rumeli şivesiyle konuşuyordu. Mahmut, genç öğrenciyi aradı, Cemil'i. Eğer öldürmediyseler bu ayaklananların arasında olmalıydı.

- Mithat Paşa'yı isteriz. Hüseyin Avni Paşa'yı isteriz...

Bir adam Mahmud'a gülerek bakıyordu. Arkadan bir kaç kişi itince burun buruna geldi onunla.

«İşin sonu fena olacak.» dedi adam.

«Neden?»

«Hıristiyanları doğrayacaklarmış! Bu öğrencilerin çoğu Rumelili, parayla kandırmışlar, birer mecidiyeye!»

«Nereden biliyorsun bunları sen?»

«Bilirim! O, Mithat Paşa yok mu, Mithat Paşa; padişahın aleyhine çalışır hep! Maksadı belli; kendisi halife olacak! Sen de etrafına böyle söyle; halk da anlasın işin iç yüzünü...»

Adam kayboldu; Mahmut öylesine şaşırdı ki, Osman Paşa'yı da, kendi acayip yaşantısını da, hattâ Ferhunde'yi de unuttu. Şimdi bir tabur zaptiye çıksa, ya da sarayın Arnavut muhafızlarından bir bölük karşılarına dikilse, bir yaylım ateşi açsalar, işin sonu ne olurdu acaba?

- Kardeşler! Biliniz ki kimsenin malında, canında gözümüz yoktur. Hıristiyan kardeşlerimiz ise hiç korkuya kapılmasınlar. Rahatça işleriyle güçleriyle uğraşsınlar.

Öğrencilerden çok daha yaşlı, sakalı kırlaşmış bir adam geri dönmüş bağırıyordu. Mahmut yanında yürüyen bir başka adama:

- Kim bu? diye sordu.

- Tanımıyor musun?

- Nereden tanıyacağım?

- Şirvanî-zade Ahmet Hulusi Efendi. Arkası bize dönük olanı da Gürcü Şerif Efendi. Ulemadan. Bir hayli ulema var bu öğrencilerin arasında...

- Hıristiyanları kesmeyecekler mi?

- Niçin kessinler?

- Öğrencilerin para aldıkları doğru mu? Birer mecidiye!

Adam, Mahmud'u elinden yakaladı:

- Casus musun sen? Neden katıldın bu kalabalığa?

- Sen neden katıldın? Bana casus deme, aklını başına topla.

Bayağı dikleştiler birbirlerine; Mahmut elini çekti, itti adamı... Kalabalık ayırdı onları birbirinden...

Nihayet Beyazıt'a geldiler, orada Süleymaniye ve Beyazıt medreseleri öğrencileriyle birleşince büsbütün sıkıştılar.

Kesinlikle geri dönmemeye karar verdi Mahmut; kim ne yaparsa yapsın, isterse zaptiyeler, isterse askerler kuşatsın etraflarını, hiç bir yere kıpırdamayacak, bu ayaklanmayı sonuna kadar izleyecekti. Yalnız bir bilebilseydi; kim haklı kim haksız bir öğrenebilseydi daha rahat ederdi... Bunu şimdiye kadar araştırmadığına hayret etti. Araştırsaydı da anlayabilecek miydi acaba? Görünenle içindekiler genellikle değişik oluyordu.

- Kardeşlerim! Bir kısmımız Şeyhülislâm kapısına bir kısmınız da Sadr-ı âzam kapısına gidecek. Yürüyünüz! İstediklerimiz olmadıkça dağılmak yok!

Mahmut, Bâb-ı Âli'ye doğru gidenlere katıldı. Kimisi Kapalıçarşı'dan geçiyor, kimisi Divanyolunu dolanıyordu. Çarşı esnafı çoktan dükkânlarını kapatmıştı. Kuyumcusu, terlikçisi, yağlıkçısı, peştemalını beline dolayanı akın akın gidiyordu.

- Yeter artık! Bizi Moskof'a sattılar! İnim inim inlettiler, ağzımızı açamaz olduk!

- Moskof uşağı Nedimof'u istemeyiz!

- Mithat Paşa'yı isteriz!

Mahmut artık, padişahın haksızlık değilse de hata yapmış, yanılmış olabileceğini düşünüyordu. Neticede o da insandı. Yalnız hatasını anlasa, aşağıya doğru bir eğilse; ortalık düzelir, Küçük Osman Paşa gibileri de sığınacak bir yer arardı.

«- Ne demişti, o Şeyhülislâm olacak yobaz ne demişti? Moskof elçisi İgnatiyef'in kapısına varıp, ayağına yüz sürüp 'Bir oğlum Haydar'sa bir oğlum da sensin' demişti. Moskoflara sığınmıştı. Yarın öbürgün de kapıları açıp Ruslara buyur der bu herifler.»

«- Abdülâziz Han bunları neden görmez, bunları neden bilmez? Bir sebebi yok mudur?»

«- Kişi mi padişah içindir, padişah mı kişi içindir?»

«- Çırağan Sarayını kim yaptırdı, Beylerbeyi Sarayını kim yaptırdı? Kasırlarda, konaklarda kim zevk sürer? Frenkistandan, Galata sarraflarından borç diye alınan bunca altın nereye gider?»

«- Balkanlara sahip çıkan olmaz mı? Oradaki din kardeşlerimizi kim öldürdü? Vere vere bir karış toprağımız kaldı! O da elden giderse halimiz ne olur?»

«- Biz Osmanlı değil miyiz?»

«- İstemeyiz!...»

Bâb-ı Âli'ye yaklaşıyorlardı... Öğrenciler büsbütün coşuyordu. Rumelili olanları daha fazla diş gıcırdatıyordu:

«- Viyana'dan sürüle sürüle elimizde ne kaldı Balkanlarda? Babamızın kemikleri şimdi bizim olmayan topraklarda gömülü. Bulgar'ı, Sırp'ı, Yunan'ı vurdu mu dipçiği, attı mı bombasını kadın, kız, yaşlı demez! Kaça kaça İstanbul'a sığındık! Hükûmet nerede? Padişah nerede?»

Şimdi karşılarında Paşa Kapısı duruyordu! Yayvan, kurşunî renkli binada kimseler görünmüyordu. Birkaç asker ellerinde tüfekleriyle nöbet bekliyordu. İlerde bir bölük silâh çatmıştı. Bir yüzbaşı dikildi karşılarına, elinde tabancası vardı.

- Sokulmayın, daha fazla yaklaşmayın!

- Nerede? Sâdr-ı âzam Mahmut Nedim Paşa nerede?

- Gitti!...

- Yalan!...

- Kabine dağıldı. Sadr-ı âzam da padişahımızla görüşmek üzere buradan ayrıldı.

- Hayır, Abdülaziz Han, Ayazağa çiftliğindedir. Sarayda değil.

- Orasını bilmem. Şeyhülislâm da buradaydı; o da gitti!

Mahmut yorulmuştu galiba, bir taşın üzerine oturdu. Kalabalıkta başka türlü bir kıpırdama oluyordu şimdi. Bir şeyi devirmek ya da devirmemek, bir adımı atmak ya da atmamak, bir yumruğu indirmek ya da indirmemek arasında bocalayan insanların kararsızlığı vardı onlarda. Mahmut da o anda bu kalabalık gibiydi. Geri dönüp dönmemek arasında ezilmeye başlamıştı.

- Kardeşlerim! Haber aldık; şeyhülislâm makamında tutunamayacağını anlayınca ortalıktan kaybolmuş, padişah Ayazağa'dan Yıldız Sarayına dönmüş. Oyalanmanın yeri yok!

- Ne yapmak gerek?

- Yıldız'a gidelim.

- Gidelim!...

Akın yine başladı. Şimdi koşarcasına Sirkeci'ye doğru iniyorlardı. Mahmut ayağa kalkmıştı; elindeki tabancayı kılıfına sokmadan gidenlerin arkasından bakan yüzbaşıyı seyrediyordu. Birisi dokundu omuzuna:

- Geri mi döneceksin?

- Yine mi sen?

Genç öğrenci Cemil gülerek seyrediyordu onu. Mahmut üşüdüğünü, belinin açıldığını sandı; yün kuşağını aradı sanki...

- Küçük Osman Paşa'nın konağına kapılanmışsın. Keyfin yerinde olmalı. Niye rahatını bozup da buralara kadar geldin?

- Hay Allah cezanı versin! Karışma benim işime, ne alıp veremediğin var benimle?

- Sen bilirsin! Hadi hoşçakal.

Öğrenci Cemil koşarak gidenlerin arasına katıldı. Mahmut ona Galata köprüsünün başında yetişebildi:

- Söyle kardeşim, şimdi söyle. Dükkânda değil, sokaktayız. Dinliyeceğim seni artık.

Köprü parasını toplayanlar, korkularından bir kenara çekilmişlerdi. Para ödemeyenleri bayıltıncaya kadar değnekle dövenler ise hiç ortalıkta yoktu.

- Hoşuma gidiyordun, dedi Cemil, saf ve yuğrulmamıştın; bir

alışkanlığın ötesinde de körü körüne saraya bağlılığın yoktu. Sana kızdım sonra, bu avanakla uğraşacak yok dedim kendi kendime.

- Bütün söylediklerini medreselerde mi öğretiyorlar?

- Değil ben tıbbiyeliyim, yaşantım başka. Görmeye çalışıyorum. Rumelindeyken Bulgarlar babamı bir kuyuya atmışlardı. «Biz Bulgarız.» diyorlardı. Yine de suç bizde; onları Osmanlı yapmasını beceremişiz.

- Osmanlı olmakla gerçekten kurtulacak mıyız? O zaman Rus bize saldırmayacak mı?

- İşte bütün mesele burada! Ben de bir süreden beri büyük bir kararsızlık içindeyim. Bizim bir hocamız var, ona göre evvelâ kendimizi bulmamız gerekmiş! Sana köyünde ne diyorlar?

- Türk!

- İstanbul'a gelince Osmanlı oluyorsun, neden? Belki köyünde de Osmanlı olman gerek.

Mahmut bu düşünceye katılamadı. Rıhtım boyunca Tophane'ye doğru yürüyorlardı.

- Bana bak, dedi Cemil, Namık Kemal'i Abdülaziz niçin sürdü Magosa'ya!

- Bilmem!

- Ben söyliyeyim öyleyse; *Vatan ve Silistre* piyesi Gedikpaşa'da oynanırken halk coşmuş «Vatan, Vatan» diye bağırmaya başlamıştı. Padişah ürktü bundan, daha doğrusu vatandan korktu, tahtının sallandığını sandı. Tiyatro da kapandı, Namık Kemal de gitti.

Hep ilerliyorlardı; bağırarak ilerliyorlardı. Dururlarsa ya da geri dönerlerse geleceklerinin hiç de aydınlık olmayacağını biliyorlardı.

- Senin gibi mi düşünüyor bu kalabalık acaba? Birer mecidiyeye toplandılar deniyor! Sen de para aldın mı?

- Anlamadım! Sadece para mı yaptırır bu ayaklanmayı sanıyorsun? Yüzüme bakma öyle Mahmut Efendi! Sen niye katıldın? Merakın da bir hududu vardır! Para da almadığına göre.

Cemil uzaklaştı. Sanki Mahmut'tan kaçıyordu. Mahmut istanbulini çıkartıp attı, fes de yere düştü... Bekliyordu artık; askerler çıkacaktı, saray muhafızları dikilecekti, tüfekler konuşmaya başlayacaktı. Kendim nasıl kurtulurum diye düşünmedi de, başkalarını nasıl kurtarırım diye düşündü! Böylece Dolmabahçe Sarayı'nı da geçtiler.

Yıldız'ın duvarlarını görünce durdular. Mahmut tekrar Cemil'i

ararken uğultu dindi. Saray tarafından iki kişi geliyordu. Bu iki kişi kalabalığın karşısına dikilince bir tanesi öne geçti:

- Dinleyin! Ben Başmabeyinci Hafız Mehmet! Yanımdaki paşa hazretleri de Seryaver Halil Paşa! Sizlere Padişahımız Efendimizin selâmlarım getirdik! Abdülaziz Han bu ayaklanmanızı hoş karşılamamakla beraber yine de merhamet ve sevgisinden isteklerinizin yerine getirileceğini sizlere bildirmemi emretti! Şimdi dağılınız, evlerinize, yurtlarınıza gidip bir daha böyle işlere karışmayınız!

Hafız Mehmet Bey sustu; karşısındakilere büyük bir cesaretle baktı. Kendisinden emin gözüküyordu, hattâ hiç bir endişesi yoktu; sanki onlarla beraber olduğunu hissettirmek istiyordu.

- Ne oyalanırsınız? Bunca yol tepmişsiniz, dağılın; bundan öteye gitmek asla caiz değildir! Elbette padişahımız gerekeni yerine getirecektir.

Kalabalıkta bir duralama vardı. Geri dönmek, sonucu beklemek, padişaha inanıp inanmamak hususunda bocaladıkları anlaşılıyordu. Biraz geriden bir ses yükseldi:

- Padişahımıza güvenimiz tamdır! Yine de dileklerimizin yerine getirildiğini gözlerimizle görmeden dağılmayız!

- Nasıl olur? Devlet işine bu kadar karışmak doğru mudur? Tebaasının canına kıymak istemeyen bir padişaha bu yapılır mı? Düşünmez misiniz ki, padişahımız emretseydi sizleri topuyla, tüfeğiyle ezer, yerle bir ederdi?

- Orasını bilemeyiz! Bunca insan ayaktadır. Kuru bir sözle geri dönmek mümkün değildir.

- Amacınız geceyi sokakta mı geçirmektir?

- Elbet sokakta geçirsek ne lâzım gelir? Orta yerde bir takım lâflar dolaşmaktadır. Derler ki Abdülaziz Han kuralları bozup kendi oğlu Yusuf İzzettin Efendiyi veliaht ilân edecekmiş. Bunun için Rusya'dan kırk bin asker getirtecek, şehirde hıristiyan halk ile müslüman halk arasında bir çarpışma olacak, kan gövdeyi götürecekmiş!

Başmabeyinci Hafız Mehmet Bey bu sefer kalabalığın içine daldı. Oldukça genç bir adamdı. Karşısındakilerden asla korkmadığı anlaşılıyordu. Aksine bu ikili konuşmanın uzamasını ister gibi bir hali vardı.

- Bu söylediklerniz asla doğru değildir; düşmanlarımızın çıkardığı lâftır, kulak asmamanız gerekmektedir.

- Ya moskof elçisi İgnatiyef'e ne demeli? Elçiliğini yüz kadar Karadağlı'ya korutmaktaymış! Avusturya elçisi de ona uymuş! Bizi kim kime kırdırır?

- Bu da zihinleri büsbütün karıştırmaktan öteye geçemez! Yine de siz bilirsiniz! Sakin olun, soğukkanlı olun! Ben padişahımıza konuştuklarımızı arzederim. Bekleyin! Boş yere sokaklarda bir gece geçireceksiniz!

Başmabeyinci Hafız Mehmet Bey ile Seryaver Halil Paşa geri döndüler. Onlar gözden kaybolunca gerideki ses yine duyuldu:

- Kardeşlerim! Bir kısmımız burada, bir kısmımız. Bâb-ı Âli'de, bir kısmımız da Şeyhülislâm kapısında beklesin. Asla dağılmak yoktur. Daha fazla çoğalmak içinde çareler aransın!

Bu öncüyü tanımak istedi Mahmut; arkası dönüktü, yavaş yavaş uzaklaşıyordu. Mahmut ona yetişemedi, yüzünü göremedi.

* * *

Konağa döndüğü zaman çok yorgundu. Ferhunde onu merdiven başında karşıladı; şaşkın ve üzgün bir hâli vardı:

- Nerelerdeydiniz Mahmut Efendi? Çok merak ettik! Üstünüze, başınıza da ne olmuş?

- Bilmiyorum, dedi Mahmut, ayakta duramayacağım, yatacağım.

- Paşa babam da saraya gitti, gelmedi. Etraf pek karışıkmış; annem kederinden odasına çekildi. Bari siz yanımızda olsaydınız!

Mahmut ne demesi, Ferhunde ile nasıl konuşması gerektiğini bilmiyordu. Görüşleri bir noktaya kadar uzanıyor, oradan öteye geçmiyordu. Soyunurken,

- Yarın sabah yine gideceğim, dedi. Bakalım sonu ne olacak bu işin? Saatlerden beri aralarındaydım.

- Ayaklananlardan mı bahsediyorsun? Aman Yarabbi! Paşa babam duyarsa ne der sonra? Sizin hırpalanmanızı, hor görülmenizi istemiyorum efendim!

O gece Osman Paşa konağına dönmedi. Mahmut da karısını sevmeden sabahın erken saatlerinde sokağa çıktı.

Bâb-ı Âli'ye geldiği zaman fazla bir kalabalık göremedi. Bir kaç kişi başbaşa vermiş konuşuyor, yirmi otuz kişilik bir grup da yolun kenarına dizilmiş, Sirkeci'ye doğru bakıyordu.

Cemil, Mahmud'un yanına sokuldu:

- Sirkeci kalabalık, dedi, vapurdan inecek Sadr-ı âzam Mahmut Nedim Paşa'yı bekliyorlar! Sen niye geldin?

- Merak, dedi Mahmut, merak. Çok mu gördün?

- Hani sordum. Başına bir dert gelmesini istemiyorsan savuş artık. Düşündüm; daha sana kadar inememiş bu iş! Ben bile zaman zaman göremez oluyorum. İnancımın zayıflığından değil bu! Anlıyor musun? Bir gün seninle yine buluşacağız; uygun bir zamana raslarsa daha etraflıca konuşuruz! Eğer beni görmek istersen, dükkânının karşısındaki berber Rasih Usta'ya sor.

Bir araba sesi duyuldu. Sirkeci'den Bâb-ı Âli'ye doğru koşuşanlar da vardı.

- Sadr-ı âzam geliyor. Nedimof geliyor!

- Yuu!

Mahmut Nedim Paşa, arabasından telâşla indi; kapıda selâm duran iki askere aldırmadan hemen içeri girdi. Yorgun ve perişan bir hali vardı.

- İstifa et, istifa et!

- Seni de istemeyiz, Şeyhülislâm Hasan Fehmi Efendiyi de istemeyiz!

Öğrenciler gittikçe kalabalıklaşıyordu. Hallerinden uykusuz bir gece geçirdikleri anlaşılıyordu. İkinci bir arabanın da yaklaşmakta olduğu görülünce hemen yol açtılar.

- Saraydan haber geliyor! Biraz bekleyin kardeşlerim!

Arabadan Hafız Mehmet Bey indi. Bir gün evvel Yıldız Sarayı duvarları önünde öğrencilerle konuşan Başmabeyinci Hafız Mehmet Bey! Sevinçli bir hali vardı; öğrencilere selâm vererek sadr-ı azamın yanına gitti. Biraz sonra merdivenlerin başında görününce:

- Dinleyin, dedi, padişahımızın iradesiyle mührü, Mahmut Nedim Paşa'dan aldım. Kendisine de Bâb-ı Âliden hemen gitmesini söyledim. Yalnız sizlerden çekinir, parçalanmaktan korkar. İlişmeyeceğinize dair söz verin!

- Mahmut Nedim Paşa'nın yerine kim sadr-ı âzam olacak?

- Henüz padişahımız bu hususta bir emir buyurmadılar. Umarım ki, dileklerinizin hepsi yerine gelecektir. Yalnız şu kadarını söyleyeyim ki, şeyhülislâm efendi de görevinden alınmıştır.

— Gürcü Şerif Efendinin de şeyhülislâm olmasını istemeyiz! Dün bizimle birlik olan bu efendi, bu gece Mahmut Nedim Paşa tarafına

geçip bazı işler çevirmeye kalkmıştır. İstediğimiz kişiler malûmdur. Padişahımıza böylece duyurasınız!

Hafız Mehmet Bey cevap vermeden merdivenlerden indi, arabasına binerken biraz düşünceliydi.

Bu sırada Mahmut Nedim Paşa kapıda göründü. Öylesine çökmüş, öylesine ne yapacağını bilemez olmuştu ki, ayakkabılarını çıkarmış, eline almıştı!

— Yuu! Şuna bakın! Bu adam nasıl sadr-ı âzamlık yapmış?

— Yazıklar olsun!

— Yuh! Nedimof'a yuh!

Şimdi Mahmut Nedim Paşa yukarı doğru koşuyordu.

Öğrenciler ona yol açmışlar, iğrenerek bakıyorlardı. Galiba İran elçiliğine sığınmak niyetindeydi. Tam köşeyi nefes nefes dönerken, karşıdan başka bir öğrenci grubunun gelmekte olduğunu gördü. Âdeta çırpındı. Yeni gelen öğrenciler üzerine doğru yürüyordu. Hemen geri döndü, son gücünü harcayarak yeniden koşmaya başladı. Bu sefer ayağındaki çoraplar da fırlamıştı. Neredeyse yere yığılacaktı. Soldaki bir yolun başında bir araba duruyordu, içeri kendini zor attı. Arabacıya yalvardı, sonra bir köşeye büzüldü. Pabuçları hâlâ elindeydi.

Öğrenciler onu gözden kaybolduncaya kadar izlediler. Artık ses çıkarmıyorlar, arkasından bağırmıyorlardı.

Mahmut geri döndü. Burada daha fazla kalamayacağını anlıyordu. Öylesine yorulmuş ve ezilmişti ki, dayak yemiş gibi bir hali vardı. Galiba midesi de bulanıyordu! O anda bunun nedenini kendisi de bulup çıkartamıyordu. Nuruosmaniye'ye doğru yürümeye başladı.

* * *

Ertesi gün, 12 Mayıs Cuma günü, sadr-ı âzamlığa Mütercim Rüştü Paşa'nın, şeyhülislâmlığa Hasan Hayrullah Efendi'nin, seraskerliğe de Hüseyin Avni Paşa'nın getirildiği öğrenildi. Mithat Paşa vükelâ meclisine memur edilmişti.

Ortalık yatışıp öğrenciler dağılınca Küçük Osman Paşa akşama doğru konağına döndü.

Ferhunde kocasının elini tutarken:

- Babam yıkandıktan sonra sizinle konuşmak istiyor efendim, dedi. Rica ederim ondan bir şey saklamayınız ve ne derse desin cevap

vermeyiniz. Olacak, elbet bazı şeyler olacak. Annem de pek perişan! Sakın üzülmeyiniz!

Mahmut yanına gittiği zaman Küçük Osman Paşa kahvesini içiyordu. Paşa yine Mahmud'a tükürürcesine baktı:

- Otur, dedi, şöyle karşıma geç!

- Ayakta durayım daha iyi.

- Uzun sürecek, otur!

Mahmut oturdu. Osman Paşa kahve fincanını sedire bıraktı. Burnundan solur gibi bir hali vardı:

- Bana bak, dedi, mümeyyizle konuştukların yetmiyormuş gibi sokaktaki o itlerin arasına da katılmışsın! Doğru mu?

- Doğru!

- Neden, ne işin vardı orada?

- Meraktan! Canım sıkılıyordu, sokağa çıkmıştım; yapacak başka bir işim yoktu, katıldım.

O zaman sanki gök gürledi. Paşa tükürüklerini saça saça bağırıyordu şimdi:

- Karının yanında oturmak yetmiyor mu ulan? Gül gibi bir karın var, çarığın da kapının önünde duruyor henüz! Ne çabuk unuttun bunları? Seni ayağımın altına alırsam ezerim!

Mahmut cevap vermedi, veremedi. Oturduğu yerde sallanıyordu. Beyni donmuş, buza batmış gibiydi. Ona babası böyle bir söz söylese ne yapardı acaba? Ama babası bu şekilde konuşmazdı, kızsa da konuşmazdı.

- Dinle, sallanıp durma; dinle! Melek gibi bir padişaha kafa tutmaya kalkışan o serseriler satılmış birer köpekten başka bir şey değildir. Farkında mısın bunun?

- Bu kadarını bilmem ben efendim! Yalnız birisi, birer mecidiyeye oldu bu iş diyordu. Bir mecidiyeye insan kendisini satar mı?

- Tamam, doğru söylemişler! Mithat Paşa denen o herif, Topkapı dışında Çırpıcı'daki konağına Ziya Paşa, Ahmet Hulusi Efendi, Agâh Efendi gibi hempalarını toplamış. Bunlar yetmiyormuş gibi Veliaht Murat Efendinin sarrafı Hıristaki ile özel doktoru Kapolyon'u da çağırmış. Makam hırsından başka bir şey görmeyen bu gözü dönmüş paşa, Veliaht Efendi'nin sarraflarından da para sağlayıp öğrencileri ayaklandırmış. Bunun sonu nereye varır, kafan alıyor mu? Padişahımız isteseydi hepsinin canına okurdu, keşke yapsaydı... Ama yakında

olacak, Mütercim Rüştü Paşa da, Mithat Paşa da geldikleri yere gidecekler; kıçlarına baka baka...

Osman Paşa öksürdü, hırkasının cebinden çıkardığı mendiline tükürdü. Mahmut tükürükler yüzüne gelecekmiş gibi başını çevirdi.

- Sana bu kadar lâfı niçin söylüyorum, biliyor musun? Bir daha benden habersiz burnunu olur olmaz işlere sokmayasın diye. Bir de meşrutiyet lâfı aldı yürüdü! Ulan hangi meşrutiyet? Halk kendi kendini yönetecekmiş! Hangi halk? Sen mi, sokaktaki o serseriler mi, hayvan pisliği yakan köydeki baban mı? Kargadan çoban gördün mü sen hiç? Kılavuzu karga olanın burnu nereye saplanır bilir misin? Şimdi defol buradan, karının yanından ayrılma, ne dersem onu yap, yoksa çarıklarını veririm eline!

Mahmut ayağa kalktı, kendisini tutmasa yere yuvarlanacağını anlıyordu. Babasını özlüyordu artık, babasını, hemşerilerini... Hattâ arpacı dükkânının karşısındaki berber Rasih Usta'yı görüp öğrenci Cemil'i de bulmak istiyordu. Onu bu öğrenciden ziyade Osman Paşa salıyordu dışarıya, sokağa!

Odasına gidince pencerenin kenarına oturdu; yanına sokulan Ferhunde'yi farkında olmadan itti, akşam yemeğini de yemedi. Erken soyunup yattı; Ferhunde hemen sarıldı ona. Yine de karısını sevmek gelmiyordu içinden.

- Bir kaç söz söyleyiniz efendim, belki açılırsınız! Benim bir suçum yok ki!

Konuşmasını istemeyen kadın, bu sefer onu konuşturmaya çalışıyordu. Kokusunu veriyordu, tenini veriyordu, bir kadının verebileceği her şeyi önüne seriyordu.

- Beni sevmiyor musun efendim? Yoksa hiç mi sevmediniz? İlk gecemizi düşününüz; size ne kadar yakındım, hâlâ da öyleyim. Siz de beni biraz şaşkın, biraz ürkek sevmiştiniz, ama sevmiştiniz! Hep güçlüydünüz!

Mahmut kıpırdadı, üzerinden araba geçmiş gibi kemikleri sızlıyordu. Bir yerleri kırılmıştı, yalnız neresi olduğunu bulup çıkaramıyordu:

- Babamı göreceğim, dedi. Babamı bulmam gerek. Belki köye giderim.

- Yapmayın efendim, konaktan bir yere kıpırdayamazsınız. Bu sefer felâket olur! Kastınız cariyenizi öldürmek mi?

Zaten Mahmut şu cariye lâfından da pek bir şey anlamıyordu. Paşa konaklarından başka evlerde kadınlar herhalde kocalarına cariyeniz demiyorlardı.

- Benim neremi sevdin Ferhunde Hanım? Neremi sevdin? Gerçekten sevdin mi, yoksa bir aptalla oynamak mı istedin?

Kadın doğruldu, şamdana baktı. Gözlerini Mahmut'tan kaçırır gibi bir hali vardı.

- Güç soru soruyorsunuz efendim, çok güç! Beni yalancılıkla suçluyorsunuz! Daha evvel de söylemiştim. Yanaklarınızdaki kırmızılık için sevdim sizi, yakışıklılığınız için sevdim, erkek yapınız için sevdim! Gücünüz için sevdim. Utanıyorum, konuşturmayın beni! Cariyenizden asla şüphelenmeyin.

- Baban «Çarıklarını eline veririm.» diyor. Unutamıyor köyde çarıkla gezdiğimi. Siz de onun gibi mi düşünüyorsunuz?

- Ben böyle düşünmüyorum. İnanın, aklıma bile gelmiyor! Anneme söyleyeceğim, babama yalvaracağım; bir daha sizin kalbinizi kırmayacaklar. Siz de babamı anlayın! Sizden ayrılmak istemiyorum!

Kadın yine de gerçek duygularını belli etmek istemiyordu; kadın korkuyor, endişeleniyordu. Artık Mahmud'u bir yerlerden çekip bir yerlere getirmenin, onda eksik olanı ona vermenin gerektiğini sanmaktaydı. Böylece uyudular...

* * *

30 Mayıs sabahı top sesleriyle uyandılar. Evvelâ buna bir mana veremediler. Pencereye koştular. Dışarda fırtına ve yağmur vardı. Ferhunde:

- Yangın toplarıdır, dedi, kimbilir neresi yanıyor?

Mahmut tekrar yatmak istedi. Güneş yeni doğmak üzereydi. Ferhunde:

- Paşa babam da uyanmıştır, dedi, bu topları daha yavaş atsalar olmaz mı?

Birden oda kapısı vuruldu. Ferah Hanım'ın sesi duyuldu:

- Ferhunde, aşağıya gelin, uyumanın sırası değil!

- Geliyoruz anne!

Hemen giyinip indiler. Paşa sofadaydı, Arap Beşir Ağa'nın anlattıklarını heyecanla dinliyordu:

- Ah Paşa hazretleri; emirleriniz üzerine Beyazıt'a vardığımda kuleye işaret çekmiş olduklarını gördüm. Biat topları durmadan gürlüyordu. Donanma da bu toplara cevap veriyordu. Etrafta sanki şenlik vardı. Ah paşacığım; Abdülaziz Han efendimizi hal' ettiler, Veliaht Murat Efendi'yi padişah yaptılar. Ne günlere kaldık ya Rabbi!

Küçük Osman Paşa olduğu yere çöktü. Elleri titriyordu, gözleri buğulanmıştı. Mahmut yağmurun daha şiddetli yağmasını, rüzgârın camları, çerçeveleri kırmasını istedi.

- Biat Serasker kapısında hükümdara ayrılan dairede yapılmış. Veliaht Murat Efendi'yi sarayından, Askerî Okullar Nazırı Süleyman Paşa alıp Serasker Hüseyin Avni Paşa'ya teslim etmiş. Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşa, Donanma komutanı Arif Paşa, Dâr-ı Şûray-ı Seraskerî üyelerinden Redif Paşa bile onlardanmış. Şehzade Murat Efendi'yi Serasker kapısına getirdiklerinde orada bulunan Sadr-ı âzam Rüştü Paşa, Mithat Paşa, Şeyhülislâm Hayrullah Efendi, hep beraber koşup eteklerini öpmüşler. Padişahımız Abdülaziz Han Efendi'mizin sarayını askerler sarmış, Harb Okulu öğrencileri de veliaht dairesini korumuş. Bittik, mahvolduk paşacığım!

Padişahlar çok büyüktü; bir kaç ay evveline kadar Mahmut böyle düşünürdü. Sonra yavaş yavaş küçülmeye başlamışlardı. Şimdi onları kendi boyunda görüyordu.

Osman Paşa ayağa kalkıyordu. Eli sakalındaydı. Bir kenara çekilip kendisini seyreden Mahmud'a aldırmadı bile:

- Bana bak Beşir Ağa! Bir daha ağzından Veliaht Murat Efendi adını işitmeyeyim. Bu mübarek ve iyiliksever zat bugün artık bizim padişahımızdır. Sultan Murat hazretlerine hepimizin saygı borcu vardır!

Osman Paşa arkasını döndü, ağır ağır uzaklaştı; karısı peşi sıra gitti... Mahmut onun bir yere tükürmesini bekledi; paşa bir türlü tüküremedi.

Yıldız'da Başka Bir Adam

MAHMUT yaya inmişti Horhor'dan aşağıya. Canı sıkılıyordu. Korkunç şekilde canı sıkılıyordu. Kendisini haksız yere hapishaneye atılmış bir insana benzetiyordu. Artık bütün bu olup bitenler onu ilgilendiriyor, üzüyordu. Sanki birileri durmadan iğne batırıyorlardı etlerine.

Anlamaya çalışıyordu, kafası çatlarcasına beynini yoruyordu, yine de gerektiği gibi olayların nedenini çıkaramıyordu.

Aklına nereden geldiyse geldi, genç öğrencinin bir sözünü sanki ezberlemiş gibi fısıldadı:

«Mahmut Efendi, sen kuyuya düşmüş bir adamsın, Etrafında daracık dört duvardan başka bir şey göremiyorsun, imdat istemeyi bile düşünemiyorsun. Çırpınmayı aklına getirdiğin anda da boğulacaksın!»

Arpacı dükkânının önünde Çatalgözlerin Hüsnü'yle karşılaşınca:

- Ne haber? diye sordu.

- Sefa geldin Mahmut Efendi. Ne haber olsun? Dükkânına gül gibi bakıyorum. Bu yakınlarda işler kesatsa da, yine de beş on kuruş kazanıyoruz. Birikmiş paran var bende; al istersen.

- Şimdilik kalsın, gerekirse isterim. Babamdan mektup geldi mi?

- Yok. İyiymiş, hemşeriler söylüyor; iyiymiş.

- Niye bana cevap vermiyormuş? Dört ay geçti, üç kere yazdım; hiç ses etmedi.

- İsmail Emmi bu; az biraz kızmıştır belki sana.

- Ne yapmışım ki? Yakında olsa elbet gelinini el öpmeye götürürdüm. Hani şefaat edeceklerdi bana?

Ağustos sıcağı sarmıştı etrafı. Dükkânın önü biraz serin oluyordu. Derviş sulamıştı kaldırımı.

- Hanımın nasıl Mahmut Efendi?

- İyidir.

- Geçiniyorsunuz ya?

- Geçiniyoruz.

- Şükür, çok şükür. Sen bizim gibi değilsin, kafan çalışır; lâftan, konuşulandan anlarsın.

- Hemşeriler ne yapıyor?

- Ne yapsınlar, sorarlar seni. Bazıları, Mahmut, paşa konağına kapılanınca sırt çevirdi bize der. Sevdiklerinden söylerler; aldırma, keyfine bak.

Yanlarına karşıdaki berber Rasih Usta sokuldu. Gülerek selâm verdi; hep böyle yapardı o, dişleri dudaklarından kolay kolay içeri girmezdi. Belinde peştemal, çıplak ayaklarında şimşirden nalınlar vardı. Başına dalfes oturtmuştu. Gömleğinin kollarını sıvamış, üstüne bir fermene giymişti:

- Sefa gelmişsin be Mahmut Efendi! Tübeler olsun şu istanbulinin yakası sıkmaz mı seni? Hepten terlersin, açıver biraz!

Mahmut açmadı yakasını:

- Aldırma, dedi, başka şeyler konuşalım.

- Konuşalım ya! Ne var, ne yok?

- Sen anlat; benim konakta bir şey gördüğüm yok.

Berber Rasih Usta, etrafına şöyle bir bakındı, sonra fısıldadı:

- Sultan Murat için, büsbütün aklını kaçırdı derler; padişahlığından hayır gelmezmiş. Küçük Osman Paşa hazretleri ne buyurur?

Mahmut burkuldu, kayınbabasından söz açılmasını istemiyordu:

- Osman Paşayla böyle şeyler konuşmayız biz, dedi. Zaten paşa evden dışarı da pek çıkmıyor. Saraya gittiği yok.

- Sultan Abdülaziz'in ölümüne üzülmüştür. Kimisi intihar etti, kimisi öldürüldü diyor. Sözde Serasker Hüseyin Avni Paşa yapmış bunu.

Mahmut, berbere konuşalım derken, lâfın buralara geleceğini düşünmemişti. Hani, havadan sudan gibi bir şeydi onun istediği.

- Abe Mahmut Efendi, şu Çerkez Hasan işine ne dersin? Herif gece vakti dalmış vükelânın toplandığı Mithat Paşa'nın konağından içeriye, almış eline kamasıyla tabancasını, «Abdülaziz Han'ı öldüre-

ni ben sağ kor muyum?» diyerekten yapıştırmış kurşunları Serasker Hüseyin Avni Paşa'ya! Ölmüş paşacık oracıkta. İşler yine kötü gidiyor Mahmut Efendi! Sultan Murat meşrutiyeti kabul etmeyince...

- O mu etmiyor acaba, nereden biliyorsun?

Nedense berber Rasih Usta'nın o gün gevezeliği tutmuştu. Hâlbuki Mahmut buraya, biraz hava almak, rahatlamak için gelmişti.

- Sirbistan'la Karadağ işi de bir sonuca bağlanmadı Mahmut Efendi. Tübeler olsun ben bilirim oralarını. Katı heriflerdir! Nuh derler, peygamber demezler! Balkanlarda büsbütün ateş bacayı sardı. Bizim askercikler yense de yenilse de kırılıp dururlar.

Sonra bir sır söyler gibi eğildi:

- Demişler ki, yakanı bite, kapını Kürde alıştırma! Öğrendiler bir kere kefereler bizim topraklarımıza burunlarını sokmanın yolunu! Kim kıracak o burnu? Kazan kaynatırlar da, üstüne üstelik içine çomak sokup karıştırırlar! Bu çomağı kim alacak onların elinden Mahmut Efendi? Meşrutiyet ilân edilmedikçe...

- Sus, dedi Mahmut; sus artık usta. Eski defterleri açma! Sana, bana faydası ne? Kimi böyle der, kimi şöyle der! İyi olacak diye ortaya çıkarlar, sonra daha kötüsünü yaparlar. Ben bilirim dört aydır neler çektiğimi!

Berber Rasih Usta hiç oralı değildi; yine dişleri dudaklarının üzerindeydi, yine sırıtmasını bırakmadan aklına geldiği gibi anlatıyordu:

- Hâlbuki Sultan Murat, padişah olduğunun iik sabahı Serasker kapısından saraya giderken halk arabasının atlarını çıkartmış da hayvan yerine kendisini koşmuştu. Ti Sirkeci iskelesine kadar böyle gitmişlerdi. Yalanım varsa iki gözüm önüme aksın! Yeni Osmanlılar da yanılmış meğerse. Kul yanılmakla, bülbül ötmekle vaktini geçirir demezler mi Mahmut Efendi? Mahalle bekçileri sopalarını nasıl vururlardı kapıların önünde? «Ey ahali, uyanın; Sultan Murat padişah oldu!» demezler miydi? Hürriyeti de, meşrutiyeti de gönülden ister derlerdi onun için; Mithat Paşa da aldandıktan kelli! Ha sahi, senin Osman Paşa biat törenine gitmedi mi?

- Gitti. Dolmabahçe Sarayında ikinci defa yapılan biata katıldı; sonra da konağına döndü. Bir iş vermediler ona; bu yaz yalısına da taşınmadı...

- Deli bu padişah Mahmut Efendi, tübeler olsun deli!... Deliden kimseye hayır gelmez, diyenler boşuna söylememişler! Müvezzi-

ler de haykırıp durmuşlardı ilk günü, «Padişahımız çok yaşa» diyerekten! Halbuki efendime söyleyeyim, Sultan Murat'ın daha o gün korkusundan dudakları çatlamış, etek öpenlerin kimisine kahkaha atarak bakmış, kimisini de ağlayacakınış gibi süzmüş! Yüreği zayıflamış; dayanamamış yüke! Senin paşa söylemedi mi bunları?

- Söylemedi!

- Uzat kulağını, sana bir sır daha diyivereyim Mahmut Efendi!

Mahmut geri geri çekildi. Berbere bayağı kızmaya başlamıştı. Bunca lâfı nereden bulup çıkarıyordu? Kim söylüyordu bunları ona? Sanki Rasih Usta, Mahmud'un bu düşüncesini sezmiş gibi güldü:

- Yerin kulağı vardır derler ahretlik! Yaklaş bana, iyice yaklaş. Abdülaziz Han'ın bıraktığı bunca para, mal, tahvil ne olmuş bilir misin? Daha o gün Dolmabahçe sarayı da, Beşiktaş sarayı da yağmaya uğramış! Kapanın elinde kalmış altıncıklar. Sultan Murad'ın annesi Şevkefza Valide Sultan bile önüne geleni almış! Hazine parasızlıktan kıvranırken, kimse bunun bir meteliği de devlete kalsın dememiş. İşte böyle, Sultan Abdülaziz'in sağdan soldan topladığı para ne kendisine yaradı, ne millete. Atları, kısrakları, arabaları bile yokmuş ortalıkta. Kesesini dolduran yine senden benden başkası; gözümün bebeği Mahmut Efendi!

Berber Rasih Usta bir an soluk aldıktan sonra sözüne devam etti:

- İstanbul halkı şenlik yapmıştı durmamacasına Abdülaziz Han düşünce. Fazla gülme, ağlarsın demişler, boşuna dememişler! Ya Mahmut Efendi; paşaların bir kısmı bir tarafa, bir kısmı da karşı tarafa geçmiş, Mithat Paşa «meşrutiyet» diye bağırdıkça, öteki taraf «olmaz» diye diretmiş! Çek kuyruğunu gayri...

Mahmut gitmek istedi; berber konuştukça canı büsbütün sıkılıyordu. Açıkça göremese bile, bir saat pandülü gibi havada sallanmakta olduğunu seziyordu.

- Bana kitap bul usta, dedi, okumak istiyorum. Öğrenci Cemil Efendi'ye selâm söyle o bulsun; ya da adlarını söylesin.

- Cuma selâmlığında ata kim ters binmeye kalktı, söylesene Mahmut Efendi? Sultan Murat desene! Böyle padişahtan hayır mı gelir? İşler eskisinden de beter oldu, ben onu bilir, onu söylerim.

Karşıdan aşçı Talip Usta geliyordu; her zaman olduğu gibi yine somurtkandı. Yanlarına sokulunca:

- Dinlemeyin bu Rumeli çingenesini, dedi, dinlemeyin! Anlattıklarının aslı astarı yoktur. Koskoca bir padişahı devirdiler de ne oldu?

- Bir şey olmadı, elbet bir şey olmadı! Meşrutiyet gelmedikten, hürriyet davulla, zurnayla ilân edilmedikten sonra...

- Hadi ordan çomar! Meşrutiyetmiş! O da ne ki! Niye sokarsın millete fitneyi? Halife efendimizden öte biz büyük tanımayız! Ondan gayri kimseye inanmayız! Sizin gibi zındıkların yüzünden değil midir ki, başımıza bunca belâ gelmiştir! Günaha sokma insanı!

- Hey susak ağızlı! Ne söylediğini bilir misin sen? Şuna bakın hele; cahilin teki! Balkanlarda isyan eden, bunca kan dökülmesine yol açan Sırplarla Karadağlıları daha geçenlerde kim yendi?

- Kim yendi?

- Yine de bu yeni idare! Senin Abdülaziz Han olsaydı, ordularımız dağılmış gitmişti...

- Asıl cahil sensin! O silâhı, bunca tüfek ve topu Osmanlı ordusuna kim sağladı? Söylesene; Han desene! Niye susarsın? Dilini kediler mi yedi? Rumeli'nin, Anadolu'nun bir takım tandır kafalıları, elifi görse mertek sananları, biraraya gelip devlet yöneteceklerimiş! Adına da hürriyet diyeceklermiş! Buna köpekler bile güler.

Berber Rasih Usta hindi gibi kabardı, neredeyse aşçıyı dövecekti. Artık etrafına bakıp kendini dinleyen olup olmadığına bile aldırmıyordu:

- Yobaza bak yobaza! Cuma namazları bile caiz değil bundan sonra. Aklından zoru olan bir padişah, cuma selâmlığına koltuğuna girenlerin zoruyla çıkarsa hayır mı gelir duadan, senadan? Meşrutiyet olmadıkça sen de kurtulamazsın, ben de kurtulamam! Halk da böyle avuçları açık bekler de durur! Sultan Murat tahta çıktığından bu yana Eyüp Sultan'a gidip kılıç alayı bile yapamadı. Buna ne diyeceksin?

Biraz ilerde hamama bir kaç kişi giriyordu. Mahmut bir an onlara baktı, sonra aşçıyı da, berberi de, Çatalgözlerin Hüsnü'yü de yüzüstü bırakıp yürümeye başladı.

Konağa geldiği zaman selâmlıkta bir telâş sezdi. Ferhunde onu kolundan tutup yukarı çıkardı.

- Ne oluyor? Baban yine bana mı kızdı yoksa?

- Hayır, sokağa çıktığının bile farkında değil. Diğer paşa dostları geldi, akşam yemeğini beraber yiyeceklermiş. Ama sizin neyiniz var efendim? Niye böyle üzgünsünüz?

Mahmut bu konağa geldiğinden beri bir hata yapmanın, yanlış bir söz söylemenin, her an küçük düşmenin endişesi içinde yaşamıştı. Zaten konaktakilerin çoğu kendisini bir kedinin ciğere bakışı gibi gözaltında tutarlardı. Ferhunde'nin annesi Ferah Hanım ise arada bir gülümser, hatır sorar, sonra da başını sallardı... Ferah Hanım'ın derinden öyle bir nefes alışı vardı ki, alev gibi çıkar, ciğer dağlardı...

Dışarıda akşam olmak üzereydi. Ferhunde heyecanlı görünüyordu. Mahmud'un terliklerini giydirdikten sonra karşısına geçip oturdu:

- Bu gece yemeğimizi odamızda yiyeceğiz efendim, dedi. Hava ne güzel değil mi? Şu göke bakın, gittikçe nasıl kızarıyor; insana hem sevinç, hem de üzüntü veriyor. Siz de böyle hissetmiyor musunuz?

Mahmut karısını okşamak istedi; hattâ soymak, güzelliğini seyretmek için kıpırdadı. Sonra birden omuzları çöktü:

- Babamdan hâlâ bir haber yok, dedi, bir türlü mektup yazıp cevap vermiyor!

Mahmut ilk defa kendi yaşantısını, kendisiyle ilgili bir konuyu karısına açıyordu.

- Niçin efendim? Neden babanız size haber göndermez acaba?

- Bilemem. İznini almadan evlenmiş olmamdan ileri gelse gerek. Hem...

Mahmut duraladı; karısına bir dileğini bildirip bildirmemek arasında bocaladı; kendini yenemedi, sordu:

- Benimle köye gelir miydin Ferhunde Hanım, babamın elini öpmeye gider miydin?

- Ben mi efendim, ben mi?

- Evet, beraber! Yolculuk uzun sürerse de, babam çok sevinir!

- Efendim ne söyleyeyim? Olamaz! Paşa babam ne der sonra? Cariyenizi anlıyorsunuz değil mi?

Kadın, Mahmud'un kucağına oturdu; okşadı onu. Genç adam, bir kalıp gibiydi o sırada:

- Ah efendim, durmayın böyle. Ben de üzülürüm sonra. Nasıl gidebilirim köyünüze kadar? Bir gün bile kalsak, anlaşmama imkân yok ki onlarla. Yine yanlış anlayacaksınız; küçük görüyorum sanmayın. Ama yaşantılarımız başka.

Kadın Mahmud'un kucağından kalktı; onu avutmak için çareler aradı, hattâ raks bile etmek istedi:

- Hava kararıyor, kızıllık büsbütün yayıldı. Pencereden çiçek kokuları da geliyor. Bakın her şey ne güzel, ben de güzelim. Sizi ilgilendirmiyor mu bunlar?

- Elbette ilgilendiriyor! Duygusuz mu sandınız beni? Yalnız bizim oralarda güneş daha güzel batar. Akşamın serinliği çökünce ovaya, uzaktan kaval sesi de gelmeye başlar. Karlı dağlara gölgeler düşer... Sakın üzülmeyin; elbette köye gidemezsiniz! Şaka söyledim; ne işiniz var köyde? Orada evler tek katlı, yemekler alıştığınız gibi değil, yerde yatarsınız. Helâ bile yoktur evlerin içinde.

Kadın piyanosunun başına oturdu, yüzünü Mahmud'a döndü, sararmıştı, dudakları titriyordu, belki de ağlayacaktı:

- Sizi seviyorum efendim, dedi, inanın çok seviyorum. Kim ne yaparsa yapsın, hattâ siz bile isteseniz, kopamam sizden. Biraz vakit geçince birbirimizi daha iyi anlayacağız. Görüşlerimizdeki aykırılık da kalkacak. Bunlar bir şey değil efendim. Siz benim küçükken rüyalarımda gördüğüm erkeksiniz... Saf, temiz, heybetli ve güçlü. Hiç sahtekâr değilsiniz. Ne olur siz de beni sevdiğinizi söyleyiniz!

Mahmut güçlükle fısıldadı:

- Seviyorum, ben de seni seviyorum! Ama korkuyorum, yürümeyecek diye korkuyorum... Babanı, anneni, kalfayı, Beşir Ağa'yı, şunu bunu gördükçe işim ne benim burada diyorum. Bir de memleketimizin hali gün geçtikçe daha fazla üzüyor beni. Üstelik boş oturmak, hiç bir iş görmemek de ağırıma gidiyor.

- Yapmayın efendim, yormayın böyle şeylerle kendinizi! Yazık değil mi? Ben yetmiyor muyum size? Başkalarıyla da, memleketle de ilgilenmeyin, rahat edersiniz. Cariyenizin başı için söz veriniz! Şimdi size piyano çalayım mı? Sizin için de söylerim isterseniz!

Mahmut başını çevirdi. Kadın, piyanonun kapağını açmışken kapattı. Ayağa kalktı; kocasının önünde diz çöktü, ellerini tuttu. Sonra Mahmud'un dizlerine başını dayadı, fısıldadı:

- Baba oluyorsunuz! Bir yavrumuz var karnımda!

- Sahi mi? Doğru mu söylüyorsun?

- Evet. Ben de anne olacağım!

Mahmut, kadının başını kaldırdı, gözlerinin içine baktı. O siyah gözler hiç de sevinçli değildi. Bir istememezlik, bir perişanlık vardı orada.

- Neden daha evvel söylemediniz bunu bana Ferhunde Hanım?

- Emin değildim. Siz yokken bugün ebe geldi.
- Öyleyse kapıdan girer girmez bu müjdeyi vermeliydin bana!
- Annem, paşa babamın daha evvel duymasını istediydi.
- Duydu mu bari?
- Hayır. Dostları gelince vakit bulamadık...
- Şu halde neden söylediniz bana; babanızın haberi olmadığına göre?
- Sevinesiniz, kederinizi unutasınız diye.

Mahmut yine de karısını okşadı. Babalık gururu onu endişe ve üzüntülerinden uzaklaştırıyordu. Galiba mutluydu; o sevinçlerini gerektiği gibi tadamayan insanlardandı.

- Babam da, annem de bir torun sahibi olmayı öyle istiyorlardı ki! Bundan sonra size daha fazla önem verecekler!
- Önem mi, bana mı? Hiç sanmam! Neyse. Yoksa siz sevinmiyor musunuz bir çocuğumuz olacak diye?
- Sevinmez miyim? Elbette! Yalnız bize bırakmazlar yavrumuzun bakımını, alırlar elimizden. Olsun! Ne yapalım? Beni de dadım büyütmüştü. Dadımı zaman zaman öyle özlüyorum ki.

O gece elele yattılar. Mahmut bu âdetleri karısından öğrenmişti. Ferhunde kıpırdadıkça uykusu büsbütün kaçıyordu. İkisi de gerektiği gibi uyuyamadılar.

Ertesi gün, 31 Ağustos Perşembe günü, konağın içi birden karıştı. Sultan Murat, tahttan indirilmiş, Veliaht Abdülhamit padişah olmuştu. Küçük Osman Paşa biat için konaktan çıkarken culûs topları hâlâ işitiliyordu.

* * *

- Babamı Sultan Hamit tutuyor, dedi Ferhunde; üç ay gözden uzak yaşamıştı zavallı paşa babacığım! Şimdi yine sarayın kapıları açıldı. Meşrutiyetin ilânı bile onu Abdülhamit Han'dan uzaklaştıramaz. Hele Mithat Paşa'nın Sadr-ı âzamlıktan azledilip hudut haricine sürülmesinden sonra babam için tehlike kalmadı.
- Paşa babanızla Mithat Paşa arasında ne vardı, diye sordu Mahmut, neden geçinemiyorlardı acaba?
- Pek bilmem ama efendim, sevmezlerdi birbirlerini. Ayrıca serasker Redif Paşa ile Cevdet Paşa'dan, Mithat Paşa'nın saltanatı büs-

bütün ortadan kaldırıp cumhuriyet ilân edeceğini duyunca hırsından geçenlerde iki gün yemek yiyememişti babam!

- Cumhuriyet ne demek?

- Bunu da bilmem efendim, cumhuriyetmiş işte, padişahın yok olması cumhuriyetmiş! Görüyorsunuz ya Mithat Paşasız da işler yürüyor, üstelik yarın Meclis-i Mebusan da açılacak. Padişahımız sözünde duruyor!

Yatmadan evvel konuşuyorlardı... Artık sevişmiyorlardı. Ferhunde'nin karnı iyice şişmişti, güçlükle yürüyordu. «Üç dört gün kaldı.» diyorlardı ebeler...

- Çocuğumuz kız olacak, efendim. Siz erkek istiyorsunuz ama kız olacak. Dua ediniz.

Kadının derileri gerilmişti, karnını uğuşturuyordu. Ayakları da şişmişti. Mahmut onu yine de güzel buluyordu. Zaman zaman Ferhunde'siz yapıp yapamayacağını sormuştu kendine; kesinlikle olumlu bir cevap verememişti bu sorusuna. Ferhunde'den kopmak güç, hem de pek güçtü. Üstelik köy ile ilişiği kesilmişe benziyordu; babası bir selâm bile göndermemişti hâlâ. Hemşeriler ise donuk donuk bakıyorlardı ona. Ne suç işlemişti sanki; sevmek günah mıydı? Sevmiş, evlenmişti! Bir de Osman Paşa ile Ferhunde'nin annesini sevebilseydi biraz rahat eder, böylesine gariplik duymazdı herhalde...

Kadın yatağa uzanırken:

- Uyuyalım mı artık efendim, diye sordu, siz de yorgun görünüyorsunuz?

Hâlbuki Mahmut uyumak istemiyordu o gece. Kendi evi olsa, ya da babasının yanında bulunsa dışarı çıkar, dolaşır, başka bir odaya geçer, bir şeyler okurdu.

Öğrenci Cemil, berber Rasih Usta ile ona Namık Kemal'in şiirlerini, bir de başka bir kitap göndermişti. İkisini de bir şiltenin altına gizlemişti. Ferhunde olmadığı zamanlar okuyor, sonra hemen eski yerine sokuyordu. Vakit geçtikçe bu konakta hapis hayatı yaşadığını daha iyi anlıyordu. Tek özgürlüğü karısını sevmesiydi.

Kitapta şöyle bir cümleye rastlamıştı:

«Bak ve gör! Yaptığın işi bil. Evvelâ kendine yararlı ol, sonra vatanına dön. Sev insanları. Yine de katkıda bulunacağım diye acıtma

kimseyi. Bu topraklarda yaşayanları mutlu etmenin çarelerini elbet sağlayacaksın. O çare kan dökmek değil, okşamak olmalıdır.»

- Ne düşünüyorsunuz efendim?

- Çocuğumuzu. Ben yine de oğlan olmasını istiyorum. Oğlanın hali başkadır. Ayrıca adımı yaşatır.

- Adınızı mı efendim?

- Adımı.

- Ne geldi aklıma biliyor musunuz? Arpacı dükkânına girip de yanağınızı kolonya ile sildirdiğim zaman hakkımda ne düşünmüştünüz acaba? Bu günümüz hiç hatırınızdan geçmiş miydi? Beni hafiflikle suçlamışsınızdır herhalde! Alıştınız bu eve değil mi? Babama, anneme, hizmetçilere...

Mahmut cevap vermedi bu soruya, lâfı değiştirmek istedi:

- Çocuğumuz erkek olursa adını İbrahim koruz, dedi, dedemin adını.

- Nasıl olur efendim, paşa babam ne derse onu yaparız! Başka türlüsü elimizden gelmez ki...

Mahmut da soyunup karısının yanına uzandı:

- Bırakmıyacaklar ki bize, dedi, çocuğumuzu kapacaklar elimizden. Dadılar, tayalar, bir yığın insan burnunu sokacak! Hâlbuki İbrahim'e ben güreş yaptırmalıyım, ata bindirmeliyim, çapa sallatmalıyım... Babam, «Topraktan aldığını, toprağa daha fazlasıyla vermelisin.» derdi. O kitapta şöyle bir cümle vardı: «Duygulan ve vatanım de. Sen ancak dışarıdan gelenleri körü körüne kabul etmediğin sürece yaşarsın!» Anlamını pek çıkartamıyorum! Elbet günün birinde öğreneceğim.

- Kitap mı dediniz efendim? Onları gözden uzak bir yere gizleseniz iyi olur! Ne de olsa bu odaya başkaları da giriyor.

- Demek biliyorsun? Okudun mu yoksa?

- Cariyenizi kınamayınız efendim. Sizi suçlamıyorum.

Mahmut karısının karnını okşadı... Daha doğrusu hem karısını, hem de çocuğunu sevdi...

* * *

Berber Rasih Usta, bir müşterisini dizine yatırmış tıraş ediyordu. Mahmud'u görünce:

— Sen arpacı dükkânına git, birazdan geliyorum, dedi. Aşçı Talip burnunu sokmadan rahat rahat konuşalım. Herif Meclis-i Mebusan'ın açılışını bile kutlamak istemiyor...

Mahmut arpacı dükkânında Çatalgözlerin Hüsnü'yü pek keyifsiz buldu. Derviş sıvışmış, dükkânı yalnız bırakmıştı. Hüsnü'ye göre hürriyetin ilk zararı kendisine dokunmuştu. Üstelik Moskof domuzu da ağzını açmış, yutacak lokma bekliyormuş. Derviş gibileri bile, işini gücünü unutup, Meclis-i Mebusanmış, teşkilât-ı esasiye kanunuymuş, şenlikmiş, fener alayıymış, bağırıp çağırmakmış diye savuşursa Moskof yutacağı lokmayı çok daha çabuk bulurmuş. Çatalgözlerin Hüsnü, böyle devam ederse nereden para sağlayıp da Mahmud'a verecekmiş! İsmail Emmi de, «Mahmud'u sokma ortalık yere, dükkân benim, görelim şu hesabı.» diye haber gönderirse işin içinden nasıl sıyrılırmış?

Berber Rasih Usta içeriye bir solukta girip koynundan bir kâğıt çıkarınca Çatalgözlerin Hüsnü susmak zorunda kaldı. Berber, Mahmud'a:

- Oku şunu, dedi. Mithat Paşa Sadr-ı âzamlığının son günlerinde Abdülhamit Han'a yazmış! Bir kopyasını da ben elime geçirdim.

- Kim verdi bunu sana? Öğrenci Cemil mi?

- Hele sen oku, gerisine karışma. Dil var, dilcik var, yer var, yercik var! Tübeler olsun biz Urumelinde çok çekmişiz de, şimdi ayranı üfleyerek içeriz. Birazdan katılırız halkın arasına, görürüz hürriyeti; bakalım nasıl olurmuş! Yoksa kayınbaban Küçük Osman Paşa'dan çekinir de gelmez misin benimle?

Mahmut uzatılan kâğıdı okudu:

«Padişahım;

Meşrutiyeti kurmak ve ilân etmekten maksadımız istibdatı kaldırmak, padişahlara görevlerini hatırlatmak, devleti yönetenlerin işlerini belirtmek ve milletimiz arasında eşitliği sağlamak, elbirliğiyle mülkün düzeltilmesine çalışmaktır.

Otuz yıldan beri yayınlandığı halde bir türlü yerine getirilemeyen hatt-ı hümayunlar gibi, şimdiki hatt-ı hümayununuz, içinde bulunduğumuz buhranın giderilmesinden sonra hükümsüz kalmayacaktır.

Çünkü kanun-ı esasiyi ilândan kastımız, Avrupalıların aleyhimize açılan ağızlarını kapamak gösterisinden ibaret değildir.

Bu hususta size bazı bilgiler vereyim. Evvelâ, şahsınızla ilgili hükümdarlık görevlerini mutlaka bilmelisiniz! Çünkü bütün davranışlarınızdan millet nazarında sorumlu olacaksınız. Bunun için devleti yönetenler iyice benimsemelidirler ki, bunca yıldan beri milletimizi küçültüp gerileten dalkavuklardan artık kurtulmamız gerekir.

Size saygım vardır. Ancak milletimizin yararına aykırı olan en ufak hususta bile size itaat edemem. Ayrıca vatanımın kurtuluşu ve mutluluğunu sağlamak için vicdanıma karşı da söz vermişimdir. Fakat korkarım ki, bu yoksulluk ve bu durumdan dolayı ilerde milletim beni suçlar ve sorumlu tutar.

Osmanlılar kendi kendilerini yönetmek kudretine haiz olmalıdır. Danışmak suretiyle yönetilen bir millette nizam nedir bilir misiniz? Açıklamaya herhalde lüzum yok! Bana inanınız! Milletin ileri gelenlerinden de emin olunuz. Ben bir töhmet altındayım. Osmanlı adıyla görev yapacağım. Bir memurun kendisini vicdanen sorumlu tutarak iş görmesinin gerekli olması gibi bir vezir de hem vicdanen, hem de millet katında kendisini sorumlu bilmelidir. Ümit ederim ki, vicdanımın beni sorumlu tutacağı bir davranışta bulunmadım. Fakat milletimin beni sorumlu tutmasını da istemem. Dokuz günden beri çeşitli dileklerimi yerine getirmemekte devam ediyorsunuz. Amelenin âletine benzeyen önemli kararları reddediyorsunuz! Hâlbuki âletsiz iş görülmez. Dehşetli bir yer sarsıntısından çökmek üzere olan bir binaya benzeyen devletimizi tamire çalıştığımız şu sırada siz âdeta yıkmak istiyormuş gibi davranıyorsunuz. Eğer bu sözlerimden dolayı beni sadr-ı âzamlıktan uzaklaştıracaksanız, rica ediyorum, yerime hem sizin huyunuzu, hem de günün önemini nazara alarak devletin işlerini yürütebilecek birini seçiniz.

18 Ocak 1877
Mithat»

Mahmut kâğıdı uzattı, sersemlemiş gibiydi, berber sordu:

- Anladın mı? Meşrutiyetin ilânından sonra, henüz Meclis-i Mebusan açılmamışken Mithat Paşa neden sadr-ı âzamlıktan alınıp hudut dışı edilmiş?

- Bu kâğıtta yazılanlar doğru mu?

- Şüphen mi var be ahretlik?

- Hani, Mithat Paşa'ya veliahtken söz vermişti, Abdülhamit Han? Hani bu yüzden Sultan Murat üç ay padişahlıktan sonra tahttan indirilmişti? Nerede kaldı Abdülhamit Han'ın «Benim meşrutiyetten gayri bir devlet şekline aklım ermez» demesi?

- Ne çıkar? Demekle olsa! Sen pek safsın be ahretlik! Kanun-ı esasiyi de ilân etti, toplar atılıp şenlik de yapıldı. Bugün ise Meclis-i Mebusan kuruldu. Gel gör ki Mithat Paşa yok ortalık yerde, bunlar hepten göstermelik! Yakında ne olacağını görürsün! Berber Rasih Usta dediydi dersin o zaman!

Çatalgözlerin Hüsnü hâlâ hiddetli görünüyordu, lâfa karıştı:

- Ben Mithat Paşaymış, Meclis-i Mebusanmış anlamam, dedi. Bana Derviş'i bulun. Bacağını kıracağım keratanın. Siz ekmeğe bakın ekmeğe! Kim doyuracak benim karnımı? Lâfla yürümez bu işler! Bunca padişah değiştirildi de ne oldu Mahmut Efendi? Bıktım bu arpacı dükkânında çalışmaktan. Hele ne yaptığını bilmez şu berberi her gün karşımda gördükçe cinlerim tepeme toplanır oldu. Al dükkânını, salıver gideyim ben.

Mahmut cebinden bir mektup çıkardı:

- Bu yakınlarda köye gidecek bir hemşeri varsa babama gönder bunu, dedi.

- İçinde ne yazıyor?

- Çok üzgün olduğumu söyledim. Suçumu açıkça bildirsin bana. Bütün kabahatim iznini almadan evlenmiş olmamsa elini, ayağını öperim, bağışlasın beni. Bir de müjdem var; yakında torunu olacak. Torununun başı için birkaç satır yazdırıversin. Dayanamayacağım artık. Ayrıca dükkânı da teslim alsın. Parada pulda gözüm yok benim. Ben batmışım. Ben bana etmişim. Ama ne gelir elden? Ölümümü mü ister babam benim? Yoksa boşanmamı mı? Bundan sonra avrat nasıl boşarım, boşasam da hayırı mı dokunur? Yaşayamam! Yaşatmazlar da! Babam bunu böyle bilsin...

Mahmut yanında berber yokmuş gibi derdini artık hiç sakınmadan anlatıyordu. Çatalgözlerin Hüsnü yumuşamıştı:

- Üzülme Mahmut Efendi, dedi, herşey düzelir... Ne demişler, kelin saçı bitmez, bir de giden gelmez demişler! Bu âlemde bunlardan gayri düzelmeyen bir nesne görülmemiştir. Sen keyfine bak; Derviş yarın sabaha dek görünmese de, meşrutiyet olsa da olmasa da,

Mithat Paşa geri gelse de gelmese de Çataigözlerin Hüsnü dimdik ayakta durur evvel Allah!... Para istersen beş – on kuruş var şurada, eleğin altındaki tahta kutuda duruyor; sok elini, al.

Mahmut geri döndü, sokağa çıkmak istedi. Bu sefer berber yakasını bırakmadı.

- Nereye, diye sordu, ben dükkânı kapattım. Şöyle dolaşalım seninle serserice. Görelim bakalım halk nasıl şenlik yapar? Şu senin Osman Paşa var ya, Mithat Paşa nın sürgüne gönderilmesine sebep olanlardan bir tanesi de o imiş!

Beraber çıktılar; köşeyi dönüp Koska'ya doğru yürümeye başlayınca halkın da şaşkın şaşkın yokuşu tırmanmakta olduğunu gördüler. Kimisi «Yaşasın» diye bağırıyor, kimisi, «Kurtulduk» diyor, kimisi de «Şimdi ne olacak» diye yanındakine soruyordu. Top sesleri işitiliyordu. Yer yer taklar kurulmuş, bayraklar asılmıştı.

«- Yazıyor, Meclis-i Mebusan'ın nasıl açıldığını yazıyor!»

Bir gazete aldılar. Mahmut göz gezdirdi. Berber Rasih Usta;

- Ne diyor? diye sordu. Kısaca anlat.

- Meclis-i Mebusan'ın açılışı Dolmabahçe Sarayının muayede salonunda olmuş. Ahmet Vefik Paşa başkanlık yapmış. Üçüncü Murat'tan beri büyük törenlerde kullanılan zebercedlerle süslü altın taht salona kurulmuş. Abdülhamit Han gelmiş, bu tahta oturmuş! Elindeki açış nutkunu Sadr-ı âzam Ethem Paşa'ya vermiş.

- Nutukta neler varmış?

Mahmut gazeteye tekrar baktı; bir süre sessizce okudu, sonra:

- Abdülhamit Han, dedi, meclisin açılışını tamamen kendisinin istediğini, bunun tüm kendi eseri olduğunu söylemiş. Seçim, belediyeler ve bilmem nelerle ilgili işler, memurların görev ve emeklilikleri, basın kanunları mecliste görüşülüp, bir karara bağlanmalıymış.

- Bir kısmını anlamadım, dedi berber, neyse sen devam et!

- Çeşitli din ve milletlere mensup halk "Osmanlılık" adıyla toplanmalı ve birleşmeliymiş.

- Başka, daha başka neler var?

Mahmut bu sefer atlayarak da olsa doğrudan doğruya okudu:

«Yüz yıllardan beri şeriata ve yasalara uyulmaması nedeniyle işler bozulmuştur. Bu nizamsızlığı ilk defa dedem Sultan Mahmut ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Babam Sultan Abdülmecit Han da aynı yolda

yürüyerek Tanzimat-ı Hayriye'yi ilân etti. Fakat çeşitli gailelerin birbirini kovalaması yüzünden yenilik hareketleri gerçekleşemedi...»

Berber Rasih Usta Mahmud'u dinlemek için sırtını dayadığı duvardan uzaklaştı. Kendilerini seyreden bir kaç kişiye seslendi:

- Ne var be ahretlikler? Maymun mu oynatırız hepten burada? Niye süzersiniz bizi büle? Görmez misiniz gazete okuruz işte.

Bir tanesi:

- Ne diyor? diye sordu. İşler iyi mi gidecekmiş?

- Bir kaç metelik ver, sen de bir gazete al be ahretlik? O zaman anlarsın, işlerin iyiye mi, kötüye mi gideceğini.

- Ne gezer, dedi adam. Gazete alacak para nerede bizde? Alsak da kim okur, kim anlar?

Berber, Mahmud'u kolundan çekip uzaklaştırdı.

- Hadi evine git gayri, dedi, gördük göreceğimizi. Şu Abdülhamit Han şaşırttı beni tübeler olsun! Gerçek mi söyler bunca lâfı? Mithat Paşa'yı niye sürdü öyleyse? Daha üç ay evvel Moskofu, frengi, daha birkaç kefere milleti, Osmanlıya yeni nizam getireceğiz diyerekten Kasımpaşa'da "Tersane Konferansı" adıyla toplanıp her işimize burnunu soktukları halde bu Abdülhamid Han hiç ses çıkarmamıştı da, Mithat Paşa «Sizden evvel biz varız, biz kendi kendimizi daha iyi düşünürüz, işte Teşkilât-ı Esasiye'yi ilân ettik.» diyerekten gümbür gümbür topları attırmıştı. O zaman gelen kefereler, «Bize iş kalmadı, görürüz sonunuzu.» diye somurtup geldikleri gibi gitmişlerdi.

Mahmut elindeki gazeteyi berbere verdi, yürümeye başladı. Berber arkasından seslendi:

- Kitapları okudunsa getir Mahmut Efendi. Gün gelir bizim Cemil görünür, emanetini ister benden.

Mahmut geri döndü:

- Ne tuhaf, dedi, öğrenciler "Osmanlı" demişti. Mithat Paşa da "Osmanlı" diyor, padişah da... Osmanlılık! Bunun önemini bir türlü anlayamıyorum.

* * *

İki gün sonra Mahmut kendini yine bir selin içinde buldu. Yine Dolmabahçe'ye doğru yürüyorlardı.

- Mithat Paşa'yi isteriz.

- Mithat Paşa sürgünden dönmeli, sadr-ı âzam olmalı.

Bu sefer Mahmut da bağırdı. Neden, niçin bağırdığını gerektiği gibi bilmeden bağırdı. Belki de bu haykırışıyla Küçük Osman Paşa'ya bir yumruk salladığını sanıyordu.

- Mithat Paşa'yı isteriz!...

Öğrenciler vardı, Harbiyeliler vardı, halk da karışmıştı. Aralarında müderrisler bile bulunuyordu. Çeşitli yerlerde toplanılmış, sonra bir araya gelinmişti. Bir öğrenci parmağı ile işaret ederek Mahmud'a gösterdi:

- İşte Şükrü Bey; bu toplantımızı o yönetiyor. Mithat Paşa'yı çok sever.

Harbiye öğrencileri zaman zaman marş da söylüyorlardı. Yine kendilerini hiçbir zaptiye karşılamamış, önlerine geçen olmamıştı.

- Mithat Paşa çok yaşa!

Dolmabahçe'ye gelince sarayı askerlerin kuşatmış olduğunu gördüler. Kapılarda çifte nöbetçiler duruyordu; gelenlere silâhlarını çevirmişlerdi. Ayaklananlar, o ana kadar kimseye zarar vermemişler, hiç bir yeri yakıp yıkmamışlardı.

Şükrü Bey'in elini havaya kaldırması üzerine durdular. Bütün meydan, ağaçların dibi, deniz kenarına, hattâ caminin çok ilerisine kadar insanla doluydu. Başlar sayılamayacak kadar birbirinin omuzundaydı.

Bir yaver göründü:

- Ne istiyorsunuz? Bu yaptığınız nedir?

Mahmut ayaklarının ucuna basarak yükseldi; yaverin arkasında, bütün nişanlarını takmış olduğu halde kayınbabası duruyordu.

Yaver yine sordu:

- Neden ayaklandınız? Padişahımız Efendimizi niçin rahatsız edersiniz?

Şükrü Bey ilerledi, yaverin yanına sokuldu. Denizin dalgalarından başka etrafta artık hiç bir ses işitilmiyordu.

- Halk hükümetten memnun değildir. Meclis-i Mebusan toplanmışsa da, Ethem Paşa ne içte, ne dışta bu devleti yönetecek kudrettedir. Ruslar burnumuzun dibine sokulmuş, fırsat kollamaktadır. Balkanlar hâlâ kaynamaktadır. Halk açtır, doğunun hali daha beterdir!

Küçük Osman Paşa ellerini kavuşturmuş hiç kıpırdamıyordu.

Mahmut onun yine de dişlerini gıcırdatmakta olduğunu anladı. Yaver, dudaklarını bükerek sordu:

- Ne yapmak gerektir? Padişahımız dileklerinizi bekler, kendisine hemen ileteceğim.

Şükrü Bey geniş bir nefes aldı. Terlerini kuruladıktan sonra tane tane konuştu:

- Mithat Paşa geri çağrılıp iş başına geçmelidir. Damat Mahmut Paşa hemen azledilip İstanbul'dan sürdürülmelidir. Millet bunca fedakârlık yapıp kesesinden son meteliğine kadar vergi ödediği halde askerin maaşını hâlâ vermeyen serasker azledilmelidir.

- Öyle mi?

- Dahası da vardır. Gerekirse padişahımıza yazıyla da bildiririz!

Gerilerden bir ses işitildi. Ulemadan birisi kendini tutamamış bağırıyordu:

- Abdülhamit Han bu isteklerimizi yerine getirmediği takdirde Cuma günü hutbede adı anılmayacaktır. Camiler büsbütün kapatılıp millet bu padişaha da beddua edecektir. Milletin hayrına çalışacağını söyleyen bir padişahın ilk işi Mithat Paşa gibi ulu bir veziri sürgüne göndermek midir? Kanun-ı Esasi ilân edilmişse ne olmuştur? Onu yürütecek ehil kişiler bulunmadıkça ne işe yaramıştır?

Yaver başını salladı; aralık duran kapıdan içeri girdi. Küçük Osman Paşa hâlâ yerinden kıpırdamıyordu. Şimdi Paşa karşısındakilere Mahmud'a baktığı gibi bakıyordu. Mahmut onun tükürmesini bekledi.

Homurtular gittikçe yükselirken yaver yeniden gözüktü:

- Dinleyin, diye bağırdı; istekleriniz zat-ı şâhâne'ye arzedilmiştir. Padişahımız dileklerinizi tetkik edeceğini, gereken tedbirleri alacağını, bu tedbirlerden emin olarak hemen dağılmanızı buyurdular!

Yorulmuşlardı galiba, bir şeyler de umuyorlardı artık. Şükrü Bey:

- Dağılalım, dedi, padişahımız dileklerimizi kabul etti.

Kalabalık bir an diretmek istedi. Sonra Şükrü Bey'in geri döndüğünü görünce ona yol verdiler. Harbiye öğrencileri yine marş söylemeye başladı. Biri:

- Padişahım çok yaşa, diye bağırdı.

Bir başkası:

- Mithat Paşa çok yaşa, diye cevap verdi.

Kalabalık uzaklaşırken Mahmut başını çevirdi, bir kere daha Kü-

çük Osman Paşa'ya baktı, o bu sefer elini kılıcına atmıştı, ayağıyla sanki yerde bir şeyler eziyordu. Mahmut kayınbabasına görünmemeye çalıştı. Öğrenci Cemil'e bakındı, bir türlü bulamadı.

* * *

Konağa dönünce etrafı karışık buldu. Ferhunde görünürlerde yoktu. Zerafet Kalfa elinde havlularla önünden geçti, neredeyse Mahmud'a bir dirsek vuracaktı. Beşir Ağa kapının yanında somurtup duruyordu. İki ahretlik kız oradan oraya koşuyordu. Ferhunde'nin annesi Ferah Hanım yandaki odaya girdiği halde başını çevirip Mahmud'a bakmamıştı.

Mahmut, Beşir Ağa'ya sokulup sordu:

- Ne oluyor?
- Birazdan öğrenirsin; paşa seni bekliyor!
- Paşa mı, geldi mi?
- Geldi ya! Şu odada.

Mahmut Ferah Hanımın biraz evvel girdiği odaya girdi. Küçük Osman Paşa onu karşısında görünce oturduğu yerden bir hindi gibi dikildi:

- Bana bak, doğru söyle; bugün «Mithat Paşa çok yaşa» diye bağırdın mı?
- Bağırdım!
- Bir çocuğunun da dünyaya geldiğini biliyor musun?
- Çocuğumun mu?
- Bir türlü adam olamayacağının da farkında mısın?
- Ne demek istiyorsunuz Paşa Baba?
- Vay köpek! Bir de bana sual mi sorarsın?
- Ben köpek değilim!

Paşa yerinden fırladı. Ferah Hanım önlemeye çalıştıysa da başaramadı; Osman Paşa, Mahmud'un yakasına yapıştı.

- Seni bu konaktan kovuyorum. Git, arpacı dükkânındaki ahırda yat. Yerin orası. Hadi defol!

Mahmut, Osman Paşa'nın yakasındaki elini çekmeden:

- Karımı da, çocuğumu da alıp giderim, dedi.
- Karını mı alacaksın? Ne haddine? Hemen boşa kızımı! Çocuğunun da yüzünü göremiyeceksin!
- Bu benim hakkım, elbet hakkım!

- Hak mı, hangi hak serseri? Burada yatar kalkarsın, karnını doyurursun, bey diye geçinirsin, kaleme gitmez, kimse bir kuruş bile alamazken sen her ay maaşını cebine indirirsin, üstelik Osman Paşa'nın damadı olur, kızımı peşinden sürüklersin. Bunlar yetmiyormuş gibi bir de it güruhunun arasına karışır, padişaha kafa tutup «Mithat Paşa çok yaşa» diye bağırırsın. Bunca uyarmalarıma kulak bile asmazsın! Canın cehenneme hergele!

Mahmut bu sefer Osman Paşa'nın yakasındaki elini itti. Paşa bir adım geriledi. Ferah Hanım diz çöktü.

- Yapmayınız paşa hazretleri, bağışlayınız damadınızı. Bir hatadır işlemiş. Hiç değilse kızınıza acıyınız!

Paşa biraz sersemlemişti. Mahmud'un üzerine atılıp atılmamakta tereddüt ediyordu. Şimdi de karısına bağırıyordu:

- Sen benim işime karışma hanım! Artık hiç birinizi dinleyecek değilim! Gül gibi karısı burada doğum sancıları çekerken bu herif başka yerlerde sürtüp kendini adam yerine koymaya çalışır. Ondan hayır gelmez ve böylesi de bana damat olarak gerekmez. Çağır Beşir'i, çağır uşakları; atsınlar şunu dışarı.

Mahmut, başını artık önüne, eğmiyordu; hattâ Osman Paşa'ya çekinerek de bakmıyordu. Aksine göğsünü şişirmişti. Yalnız sararmıştı, sesi titriyordu:

- Ben giderim, dedi, çocuğumu görür, karımla konuşur giderim. Kalem işine gelince, ben oradan hiç maaş almadım; bir kuruş bile cebime girmedi.

- Neden?

- Hakkım değildi, çalışmadığım yerden ne parası alacaktım? Hele eski mümeyyizle birkaç memur kovulduktan sonra benim yüzüme kalemde kimse bakmaz olmuştu.

- Bana böyle demediler!

- Belki de benim yerime başkaları maaşımı cebine indirmiştir. Orasını bilmem. Şimdi de sizden ilk defa bir şey istiyorum, sakın bana bir daha küfretmeyiniz! Sonra karşılık veririm.

Mahmut geri döndü, sallana sallana dışarı çıktı. O zaman Küçük Osman Paşa arkasından bağırmaya başladı:

- Tutun, şu herifi yakasından yakalayıp atın dışarı! Hey Beşir, hey Kamber!

Mahmut karşısına dikilen Beşir Ağa'ya bir dirsek vurdu, iki uşağı göğüsledi, koşarak merdivenleri çıkmaya başladı.

Zerafet Kalfa odadaydı, Mahmut ona:

- Uzaklaş' dedi. Nerede, çocuğum nerede? Kız mı oğlan mı?

Ferhunde yatağında titriyordu. Yüzü sapsarıydı. Yanında bir beşik vardı. Oda oldukça dağınıktı.

- Ah efendim, nerelerdeydiniz? Yine babamla kavga mı ettiniz? Ne olacak bizim sonumuz, bilemiyorum artık! Cariyeniz ölümden güç kurtuldu.

Mahmut karısının elini tutmak istedi, sonra onun başını çevirdiğini görünce:

- Gidiyorum, dedi, baban kovdu beni. Sen de çocuğumuzu alıp benimle geleceksin.

- Ben mi efendim? Ben nasıl gelirim? Yapmayınız!

- Sonra, iyileşince! Haber gönderirim!

- Olamaz, hiç olamaz bu!

- Hani seviyordun beni? Yalan mıydı hepsi?

- Siz gidiniz, şimdilik başka bir yerde kalınız. Ben babama yalvarırım. Nur topu gibi bir oğlunuz oldu; onun da hatırı için belki babam sözünü geri alır!

- Pekâlâ! Yazıklar olsun sana, kal babanın yanında, keyfine bak!

- Ah efendim, beni anlayınız. Sizi gerçekten seviyorum! Sizsiz yapamam! Ama bu konaktan da çıkamam! Koyuvermezler zaten! Yazık oldu, ikimize de yazık oldu! Hep benim yüzümden! Bırakmayın beni, ne olur bırakmayın! Sakın boşanmaya kalkmayın!

Kadın bu sefer ağlıyordu, hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Mahmut bir an karısının yanına diz çökmek istedi, sonra onun elleriyle yüzünü kapattığını farkedince sokulamadı; çocuğunu görmek için beşiğe elini uzattı. Zerafet Kalfa önüne dikildi. Kalfayı itmek gelmedi içinden.

Eli kolu bağlanmıştı sanki... Dışardan gürültüler geliyordu. Hiç bir şey söyleyemedi artık, odadan çıktı... Yine sendeliyordu; bir vazo daha kırdı.

Osman Paşa eline bastonunu almıştı, Ferah Hanım dizlerine yapışmıştı.

Mahmud'un kulakları çınlıyordu. Kolay kolay etrafındakileri seçemez olmuştu... Aşağıya indiği zaman Osman Paşa'nın sesi yukarıdan geliyordu:

- Tutun şunu diyorum, tutun! Kaçmasın şu it!

Bu sefer, bahçede arabacı, uşak, bahçıvan atladı üzerine; onları da devirdi. Sokağa fırladı... Önüne gelen bir yola saptı, koşmaya başladı.

O gece hep dolaştı, nereye gittiğini bilmeden dolaştı. Yangın yerlerinden geçti, laterna sesleri duydu, ışıkları yatsıyla beraber sönmüş, belki de hiç yanmamış ahşap evlerin önünden arnavut kaldırımlarına ayaklarını sürüye sürüye yürüdü.

Martın ortalarıydı, gece İstanbul bir hayli serin oluyordu. Edirnekapı'nın dışında mezarlıklarda dolaşırken iki kişinin bir adamı soymakta olduğunu anladı. Üzerlerine yürüdü, dövüştü, kaşı patladı. Serseriler de, soyulan adam da kaçtı. Serviler sallanıyordu. Bir uyuz köpek bacaklarının arasında dolaşıyordu.

«Babam,» diye sayıklarcasına fısıldıyordu, «Babam ne yapıyor şimdi, acaba hasta mı?» Sonra Ferhunde geliyordu aklına, daha sonra Küçük Osman Paşa! O zaman kayınbabası yerine o tükürüyordu yere!

Niçin boşamamıştı karısını; hayır gelir miydi artık Ferhunde'den ona? Boşasa bir yükten de kurtulurdu! Kim tutmuştu ağzını? Çocuğunu pek özlemiyordu da, şimdiden Ferhunde'nin hasretini mi çekiyordu acaba?

Sabah ezanı okunmaya başlayınca arpacı dükkânında geceyi neden geçirmediğine kendisi de şaştı. Berberle, aşçıyla, hamamcıyla, Çatalgözlerin Hüsnü ile hattâ Dervişle karşılaşmaktan kaçınmış olacaktı. Ne diyecekti onlara, kendisine bile hesap veremezken bunca kişiye ne anlatacaktı? Hemşeriler üşüşecekti başına, bir yığın sorular atılacaktı orta yere. Belki de «Oh olsun!» diyeceklerdi ona...

Yine de yalnız olduğunu acı acı hissetti; gidecek, sığınacak başka bir yeri yoktu. Yorgunluktan bitmiş, çökmüştü. İstemeyerek dükkânın yolunu tuttu. Köşeyi dönünce duraladı. Kapıda zaptiyeler vardı; etrafı kolluyorlardı. Berber daha açmamıştı. Çatalgözlerin Hüsnü kaldırıma oturmuş, başını avuçlarının arasına almıştı. Derviş zaptiyelere yemin edercesine birşeyler anlatıyordu.

Geri döndü; içinden bir ses «uzaklaş buradan» diyordu ona. Yine de fazla ilerleyemedi, bir el dokundu omuzuna:

- Kıpırdama, kaçmaya kalkışırsan kurşunu yersin.

Olduğu yerde, kaldı. Arkasından iri yarı bir zaptiye çavuşu dolandı, karşısına dikildi:

- Sen Küçük Osman Paşa'nın eski damadı Mahmut değil misin?

- Ben Erzurum'lu Arpacı Mahmud'um, İsmail Ağa'nın oğlu Mahmut!..

- Uzun lâf etme, gel benimle.

Üzerini arayıp götürdüler Mahmud'u.

Serasker kapısındaki alaydan yetişme nöbetçi subay ona, şöyle bir baktıktan sonra sual sormadan:

- Atın içeri, dedi, hesabını başkaları görsün! Kaç kişi oldu?

Başka bir çavuş:

- Bu beşinci, diye cevap verdi. Daha gerisi gelecek! Dolup taşar mapusane bu günlerde.

Seraskerlik binasının arkasındaki başka bir binaya götürdüler Mahmud'u. Akşama doğru koğuş bir hayli kalabalıklaştı. Kapı gıcırdayarak açılıyor, yeni gelen tartaklanarak içeri atılıyordu. Sonra asma kilit kapanıyor posbıyıklı gardiyan küfrederek koridordan uzaklaşıyordu.

Karanlık basınca bir gaz lâmbası getirdiler, bir testi su ile iki de somun attılar önlerine. İçerdeki on yedi kişinin yatacak ne bir şiltesi, ne de yorganı vardı. Tahtaların üzerinde oturuyorlardı.

Bir medrese öğrencisi:

- Konuşalım, dedi, buraya hepimiz de aynı sebepten gelmişe benziyoruz. Başka türlü yakalanmış olanınız var mı?

Bir diğeri:

- Yok galiba, diye cevap verdi. Abdülhamit Han sözünde durdu işte. Ne demişti yaver; padişahın dileklerimizi inceleyip tedbir alacağını, bu tedbirlerden emin olmamız gerektiğini söylememiş miydi? Dediği oldu.

- Şükrü Bey nerede acaba?

- Yakalamışlardır! Onu da, müderrislerden bazılarını da...

Başka birisi Mahmud'a döndü:

- Sen de katıldın mıydı bizlere?

- Evet!

- Seni de bunun için mi attılar buraya?

- Bilmem!

- Ne demek o?

- Ben Küçük Osman Paşa'nın damadıyım. Dün kavga ettim ka-

yınbabamla. Sanırım ki o yakalattı beni. Yoksa zaptiye beni nereden tanıyacak?

İrkildiler:

- Sen casussun öyleyse, dediler.

- Değilim. Olsam, Osman Paşa'dan bahseder miydim size?

Cevap vermediler ona, yalnız yanından biraz uzaklaştılar, aralarında konuşmaya başladılar. Sonunda bir tanesi:

- Ne çıkar, dedi, casus da olsa ne çıkar? Kimden korkuyoruz? Olan oldu bir kere! Yaşasın Osmanlılık.

- Yaşasın!

Hep birden bağırdılar. Mahmut sesini çıkartmadı. Posbıyık gardiyan küfrederek girdi içeri, elinde bir kırbaç vardı:

- Susun ulan! Şimdi ananızı gevretirim! Bacak kadar piçler, adam olmuş da «Yaşasın Osmanlılık» diyor! Neymiş o?

Gardiyan birkaç kırbaç savurup gitti. Bu sefer hiç birisi konuşmadı. Gece bitmek bilmiyordu. Uzandıkları tahtalar sırtlarına batıyordu. Sabahı güç ettiler. Helâya bile çıkartmıyorlardı onları; iki oturak atmışlardı önlerine. Koğuş şimdiden idrar kokmaya başlamıştı.

Akşamüstüne doğru başka tutuklular da geldi. Haberler kötüydü; yeni gelenlerden bir tanesi anlatıyordu:

- Bu işlerle ilgili medrese öğrencileri memleketlerine sürülecekmiş. Gösterileri önlemediği için, Mithat Paşa taraftarı olduğu anlaşılan Zaptiye Nazın Ömer Fevzi Paşa azledilmiş. Bu sabah Abdülhamit Han'ı protesto için sokaklara yafta yapıştıran öğrenciler de yakalanmış. Hepsi Akkâ kalesine sürülecekmiş!

O gece de geçti, bir türlü sorguları yapılmadı. Üçüncü günü eli kırbaçlı gardiyanla bir kolağası geldi:

- Yürüyün, dedi!.

- Nereye gidiyoruz?

- Anlarsınız yakında! İkişer sıra olun; marş! Gürültü istemem, canınıza okurum!

Mahmut da katıldı aralarına, kolağası şöyle bir baktı:

- Sen burada kal, dedi.

- Neden, benim ne farkım var onlardan?

- Kal ulan! Posbıyık; yapıştır şu herife bir kırbaç!

Kırbaç Mahmud'un beline dolandı. Kolağası âdeta vahşi bir haz duydu:

- Anladın mı hergele? Birazdan yanına geleceğim; seninle tatlı tatlı konuşuruz. Canımı sıkmazsan, canını yakmam.

- Bari şu tepe penceresini açsınlar; kokudan durulmuyor burada. Karnım da aç benim, karnım!

- Vay andavallı! Yumruğunu midene bas, doyarsın! Milletin nafakasından kesip seni mi besleyecektik?

Mahmut dizlerinin üzerine çöktü, gidenlerin arkasından acı acı baktı. Asma kilidin kapandığını duyunca tahtaların üzerine sırtüstü uzandı, durmamacasına terliyordu. Tıbbiye öğrencisi Cemil, Berber Rasih Usta, babası ve Küçük Osman Paşa sanki karşısında hora tepiyorlardı. Elele tutuşmuşlardı; Osman Paşa'nın elinde mendil, sallayıp duruyordu. Onları aşçı Talip Usta ile Çatalgözlerin Hüsnü, bir de Ferhunde uzaktan seyrediyordu...

Hürriyet gelmişti memlekete işte. Kanun-ı Esasî ilân edilmiş, meclis açılmıştı. Buram buram terleyecek, açlıktan midesini bastıracak, tahtalar üzerinde yatacak, idrar ve pislik kokularını ciğerlerine dolduracak, özgürlüğünü tadacaktı bu koğuşta Mahmut!

«Osmanlı mısın?»

«Evet!»

«Türk müsün?»

«Sorma!»

Adını ne koymuşlardı oğlunun acaba? Osman Paşa hiç onu «İbrahim» diye çağırtır mıydı? Görecekti elbet günün birinde oğlunu. Bağrına basardı, yanaklarından öperdi, okşardı onu. Köyünden, dedesinden hikâyeler anlatırdı. O karlı dağlardan akan buz gibi sulara parmağını bile değdiremeyeceğini, karpuzu attın mı hemen çatlayacağını, havasını ciğerlerine doldurdun mu ürpereceğini söylerdi... İstanbul'un havası kokuşmuştu. «Burada yaşanmaz oğlum» derdi.

«Hakir olduysa millet, şanına noksan gelir sanma.»

O milletin içinde Mahmud'un kendisi de vardı. Osman Paşa ne derse desin, ne yaparsa yapsın Mahmud'u ezemeyecekti, ezdirmeyecekti artık kendini.

«Günah» demişlerdi ona, şeriattan söz etmişlerdi. «Zinhar kâfir olursun.» diye dürtüklemişlerdi. Padişahın büyüklüğünü, savaşa gidildi mi meleklerin bile askerin yanında olduğunu söylemişlerdi. «Kalırsan gazi, gidersen şehitsin daha ne istiyorsun?» diye sormuşlardı.

Hepsi iyiydi, güzeldi de acaba niye yenilmişlerdi bunca yıl? Askerlerin yanındaki meleklere ne olmuştu? Avrupalılar hangi cesaretle burunlarını sokmuşlardı bu topraklara, bu hakkı nereden almışlardı? Ne diyordu o kitap?

"Başını çevir. Dünü gör, bugünü anla. Çalış, öğren, öğret. Deve dikeni olma, batma kimseye. Sana yakışanı al. Ham hayal peşinde koşma. Birleş ve yine sev. Duygularını paylaş...»

Kaçak basmışlardı o kitabı, yazanın adı bile yoktu... Ve bir de Namık Kemal:

«Yere düşmekle cevher sakit olmaz kadr-ü kıymetten» demişti. Her iki kitap da Osman Paşa'nın konağında kalmıştı; şiltelerin arasındaydı...

- Kalk ulan!

Mahmut kapının açıldığının bile farkına varmamıştı. Kolağası karşısında duruyordu. Posbıyık gardiyan kırbacını yine elinde tutuyordu.

- Kalksana ayağa ulan! Öldün mü? Hay hanım evlâdı.

Kırbaç şakladı, Mahmut terlerini kolunun tersiyle kurulamaya çalıştı. Kolağası kuru bir dilim ekmek attı önüne.

- Hadi tıkın! Ne, istemiyor musun? Zıkkım ye!

Mahmut güçlükle doğrulabildi. Başı dönüyordu, karnı gurulduyordu. Şu açlık olmasa, bir de şu koku etrafa böylesine yayılmasa tahtaların üzerinde de olsa gözünü açmamacasına saatlerce uyurdu.

- Ne istiyorsun benden, ne istiyorsun? Ben ne yaptım size?

- Sus ulan köpek! İşte ötekiler gitti; sorgularından sonra ya asılırlar, ya sürülürler. Sen ise Küçük Osman Paşa hazretlerinin yüzü suyu hürmetine burada kaldın.

- İstemem, beni de götürün. Cezam neyse çekeyim.

- Yağma yok, dediğimi yapmazsan senin cezanı ben vereceğim burada. Hem de ne ceza; görürsün o zaman!

Mahmut yine sordu:

- Ne istiyorsunuz benden?

- Al şu kalemle kâğıdı; «Karım Ferhunde'yi boşadım» diye yaz, yeter.

Mahmut cevap vermedi, kalemle kâğıdı da almadı. Yine terlerini kurulamaya çalıştı. Sonra mırıldandı:

- «Hakir olduysa millet...»

- Ne dedin?
- «Hakir olduysa millet» dedim.
- Karını boşamayacak mısın?
- Hayır!

Bu sefer kırbaç Mahmud'un boynuna dolandı. Gardiyan dolanan kırbacı çekti. Mahmut yüzükoyun yere düştü, sırtına kolağasının tekmesi indi.

- Hadi boşa karını!
- Hayır!

O zaman kırbaç ve tekmeler sıklaştı. Mahmut bir aralık gardiyanı altına aldı, ezdi. Dışardan başkaları geldi, sonunu hatırlayamaz oldu. Gözlerini açtığı zaman her tarafı ıslaktı, ellerini iple bağlayıp ipin ucunu duvardaki iri bir çiviye takmışlardı. Karşıda, tahtaların üzerinde iki tutuklu oturuyordu.

- Geçmiş olsun evlât; korkuttun bizi, güç ayıldın. Niye dövdüler seni?
- Bilmem!
- Bilirsin!.
- Karını boşa dediler.
- Karını mı, mahkeme mi burası?

Adamlar büsbütün şaşırdı, Mahmut da daha fazla konuşamadı. Zaten kapı açılmış, kolağası ile posbıyık gardiyan içeri girmişti. Gardiyanın burnu şişmişti.

- Gebermedin mi sen hâlâ?

Mahmut cevap vermedi, ipler bileklerini sıkıyordu. Beli, acısına dayanılamayacak kadar sızlıyordu. Boynuna, omuzlarına sanki bir yılan dolanmıştı; çizgi çizgiydi her tarafı, kanıyordu.

- Bana bak Arpacı Mahmut! Seninle şuracıkta tatlı tatlı anlaşalım, şu herifler de duysun. Bu sefer de diretirsen daha beter yaparım. Bana adıyla sanıyla Kel Hamdi derler; kelim attı mı, babamı bile gözüm görmez!
- Boşamam ben karımı, boşamam. Bir kötülüğünü görmedim, bir de çocuğumuz oldu. Boşarsam ne der sonra bana?
- Hiç birşey demez, üstelik sevinir!
- Hayır, karım da ayrılmamızı istememişti. Yüzüne nasıl bakarım? Zora geldi, karı boşadı dedirtmem kimseye.
- Bütün sebep bu mu?

- Bu!..

- Yalan! Ulan beni kandırmaya kalkma. Osman Paşa'nın mirasına konacaksın değil mi dürzü? Konaklarda, yalılarda yan gelip yatacaksın. Sonra da utanmadan «Mithat Paşa çok yaşa.» diye bağıracaksın. Yağma mı var? Bak, efendice halledelim şu işi; karını boşa, sonra bir kolayını bulup hapisten de çıkarırım seni, cebine beş on kuruş da sıkıştırırım. Her zaman böyle yumuşak olmam.

- Hayır, ben karımı durup dururken boşamam!

- Son sözün mü bu?

- Son sözüm!

Kolağasının gözleri sanki yerlerinden fırlayacaktı. Öyle bir tokat indirdi ki, beş parmağı Mahmud'un yanağına yapıştı.

- Hey posbıyık! Çıkar şu herifin ayakkabılarıyla çoraplarını, başla!

Gardiyan hiç vakit kaybetmedi; Mahmud'un iki ayağını bir araya bağladı, sonra koltuğunun altındaki kalın bir sopayı onun çıplak tabanlarına indirmeye başladı. İplerin ucunu kolağası tutmuş, Mahmud'un ayaklarını havaya dikmişti:

- Nasılmış ulan, nasılmış? Küçük Osman Paşa'yı konağında bunca adamı yanında küçük düşürür, her önüne çıkanı göğüsleyip gidersin ha! Nasılmış? Boşayacak mısın karını?

- Hayır!

Posbıyığın sopası gittikçe sıklaşıyordu. Mahmut, tabanları yarılırken bile dişlerini sıkmış, bağırmamaya çalışıyordu. Sonunda yine bayıldı, daha doğrusu duvardaki çiviye bağlı ip koptu. Mahmut sırt üstü olduğu yere uzandı.

- Yeter! Galiba bu sefer fazla ileri gittik posbıyık! Şunun yüzü ile ayaklarına biraz su dök, ipleri de çöz.

Gardiyan testideki suyu boşalttı, Mahmud'un ayakları ile ellerini çözdü. O zaman Kel Hamdi iki tutukluya döndü:

- Ayılınca bu hergeleye söyleyin, yine geleceğim. Bu sefer de diretirse sağ çıkmaz. Siz de aklınızı başınıza toplayın. Yürü!

Gittiler... Tutuklular bir süre oldukları yerden kıpırdamadılar. Biri yaşlı, diğeri oldukça gençti. Korkmuş görünmüyorlardı. Yine de şaşkınlıklarını atamamışlardı üzerlerinden.

- Fahri Efendi oğlum, dürt bakalım şu adamı.

- Peki hocam!

- Amma belâya çatmış! A garip, sen kim, Küçük Osman Paşaya

damat olmak kim? Öyle anlıyorum ki, parada pulda gözü yok da karısını seviyor! Sırılsıklam, âşık zavallı!

Fahri Efendi denen genç, Mahmud'un yanına sokuldu, okşadı onu, sonra bileklerini uğuşturdu, gömleğini çıkartıp başının altına koydu.

- Ayılacak hocam! Bünyesi kuvvetli. Ben ömrümde böyle bir dayak görmedim. Bize de atarlarsa ne yaparız hocam?

Hoca cevap vermedi; şimdi derin bir düşünceye dalmıştı. Âdeta tostoparlak olmuş, büzülmüştü.

Ufak tefek bir adamdı hoca. Tel tel sakalı, sivri bir burnu vardı. Sanki o burun bütün yüzünü kaplıyordu.

- Hocam niye daldın?

- Ben diyorum ki evlât, yakında bir tabelâ asıp «Kiralıktır» demek gerekecek bu memleket için. Galiba biz yürütemeyeceğiz! Yeni sahipleri ne yapar bilmem; anamızı gevretirlerse de helâl olsun. Kendine sahip olamayanın sürünmekten öte ne beklemeye hakkı vardır?

- Şaka söylüyorsun hocam!

- Bağırmak geliyor içimden. Senin anlıyacağın anırmak! Biz eşeğiz; yani sen, ben, okumuş geçinenler! Ne yaptık be? Bir kenara çekilmişiz, kuru lâfla ömür tüketiyoruz, sonra da göğsümüzü şişirip «Ben demedim mi?» diye bilgiçlik taslıyoruz. Halk ne düşünür, daha doğrusu neyi, ne kadar bilir, ne ister hiç umurumuzda değil. Hadi söylesene; nereye kadar indin? Çıktın demiyorum.

- Hocam üzme beni!

- İstersen yıkıl! Kimi bilinçli kıldın sen şimdiye kadar? Ne öğrettin altındakilere? Bir şey de bildiğin yok ya zaten. Ağızdan dolma tüfek gibiyiz! Bir barudumuz var, attık mı tamam! Nerede kaldı serhat boylarının türküleri, nerede kaldı Türklüğü ile övünenler? Mithat Paşa'ya kızasım geliyor zaman zaman. Kıçımızı çevirmişiz, «meşrutiyet» demişiz! Buyurun işte meşrutiyet! Abdülhamit, iyi yapıyor vallahi! Kan kırmızı olacak bu adam; sürgünde Yemen'in sıcağına dayanırsak göreceğiz geleceğin allı pullu gelinini...

Hoca yorulmak bilmiyordu; söyledikçe açılıyordu. Galiba geveze bir ihtiyardı o. Mahmut inlemese daha konuşacaktı. Mahmut ayılmış, kütük gibi şiş ayaklarına bakıyordu. Tabanları yarılmıştı.

- Al şu kolonyayı, biraz koklat. Cebimde de iki dilim ekmekle peynir olacak; ver, karnını doyursun! Söyle ona, sevda illetinden de

vazgeçip karısını boşasın. Kaç kişi kavuşmuş sonuna dek sevdiğine şimdiye kadar? Dayak yemeye değmez.

Fahri Efendi, hocanın dediklerini yaptı. Mahmut canlanmaya başlamıştı. Yalnız ayaklarının üzerine basamıyordu.

- Çişin varsa Fahri Efendi ettiriversin evlât. Utanacak, sıkılacak bir şey yok bunda. Bugün sana ise, yarın bize. Yalnız benim karı uğruna dayak yemek çağım geçti.

Mahmut cevap vermiyordu, bulanık kafayla karşısındakilerin kimliğini araştırmaya çalışıyordu.

- Yorma kendini evlât! Ye ekmeğini, peyniri de at ağzına! Yakında belki bunu da bulamazsın. Rus gelirse, ayağında çarık bile bırakmaz! Gelirsesi fazla; gelecek! Biz ise, yani şu Fahri Efendi oğlumla ben, bir kadın uğruna atılmadık buraya. Saray hocalığı yapmıştım vaktiyle. Sultan Murad'a da birşeyler öğretmeye kalkışmıştım. Öğrencilerin bu son halini görünce dizimde büyüyen Fahri Efendi oğlumu aralarına katıp onlara yaygarayla işlerin yürümeyeceğini anlatmaya çalıştım. Kendim de saraya varıp Abdülhamit Han'a sözüm ona nasihat vermeye kalktım. Sonunda derlenip toparlanıp buraya tıkıldık. Merakını giderdim mi evlât? Hadi boşa karını; sen de rahat et, Küçük Osman Paşa da rahat etsin! Ne kinci domuzdur o; ben bilirim!

- Hayır.

- Boşamıyacak mısın?

- Karım isterse boşarım. Başka türlüsünü yapamam.

- Adın ne senin?

- Mahmut!.

Hoca, Fahri Efendi'ye döndü. Tel tel sakalı rüzgâr uçurmuş gibi sallanıyordu.

- Rusya demiştim sana değil mi? Pusuda, bu sefer tamam! Balkanlardaki Osmanlı tebaası Slavları yıllardan beri bu yüzden kışkırtır. Onları isyan ettirip üzerimize saldırttıktan sonra, «Osmanlı hıristiyanları öldürüyor, işkence ediyor.» diye dünyaya davul zurna çalarcasına ilân edecek. Sonra da «Hıristiyanların hakkını koruyorum.» diye üzerimize gelecek. En zayıf anımızdır bugünler bizim. Niye hâlâ Karadağlılar anlaşmaya yanaşmaz? Sen ilme arkanı dön, birliğini unut, törelerine sırt çevir, yenileniyorum diye bir türlü keselenmekten öteye geceme; eloğlu gözünün yaşına bakacak değil ya! Meşrutiyeti de istemez Rusya; müsavat, özgürlük lâfları bütün plân-

larını suya düşürür. Rusya da meşrutiyet fikrinin yayılmasına Çar seyirci kalır mı? Eh iyisi seninle beni Fizan paklar! Sürsünler bizi oraya; sıcaktan kavrula kavrula büsbütün kuruyalım da hiç değilse cehennemde yanarken canımız pek fazla acımasın.

Mahmut ihtiyara elini uzattı, ağzındaki lokmalar bir sakız gibi dişlerinin arasına yapışırken.

- Anlat, dedi, anlat; öğrenmek istiyorum.

- Ne öğreneceksin evlât? Benim de fazla bir şey bildiğim yok ya! Gevezelik! Yaşarsan görürsün! Ben yaşamak istemiyorum artık. Neden mi diyeceksin? Yorgunluktan, yoruldum çok. Sen daha gençsin. Mutlu olmak elbet hakkın! Ama nasıl? Evvelâ sevmesini bil, kendine yet!

Mahmut, ayaklarının üzerine basabilse, ihtiyarın boynuna sarılacaktı; kırbaç yaralarından, falakadan değil, içinin yarasından ağlıyordu şimdi.

- Ne yapıyorsun evlât? Zırlayıp durma öyle! Yine çattık! Nereden çıkarsınız karşıma, neden dünyaya geldiğime bin pişman edersiniz beni? Ben de suları koyuverirsem ne olur? Yakışır mı bu yaştan sonra bana? Düzelir be oğlum, elbet düzelir! Dayan, yürümesini bil!

Mahmut inlercesine sordu:

- O, sensin değil mi; doğrusunu söyle bana baba?

- Kimden bahsediyorsun evlât?

- Bendeki kitabın yazarı sensin! Öğrenci Cemil'in, Tıbbiyeli Cemil'in gönderdiği kitabı sen yazdın değil mi?

- Belki de! Ne çıkar bundan? Biz çok şeyler yazdık ama havada bulut gibi, rüzgârın önüne takılmış gidiyor hepsi! Kime ne faydası var?

- Cemil nerede şimdi? Cemil'i görmek istiyorum.

- Cemil mi dedin? Ha şu oğlan! Doktor oldu, «Evvelâ derslerine çalış, tıbbiyeyi bitir, ondan sonra ne halt karıştıracaksan karıştır.» demiştim ona; sözümü tuttu.

- Kimsin sen baba, kimsin?

Kapı açıldı, posbıyık gardiyan girdi; kırbacını yine bileğine dolamıştı.

- Susun be! Sizi buraya çene çalasınız diye mi tıktık? Hadi ikiniz gelin peşim sıra! Osman Paşa'nın damadı olacak şu kelkenez kalsın olduğu yerde!

Hoca ile Fahri Efendi ayağa kalktı. Mahmut kıpırda-yamadı bile.

- Bizi nereye götürüyorsun Posbıyık Efendi oğlum?

- Sana ne be!

- Sana ne olur mu oğlum? Giden benim!

- Sultanımız, efendimiz, padişahımız Abdülhamit Han hazretleri acımış, Magosa'ya sürüyor sizi; bir daha dönmemecesine!

- Oh, ne iyi!.. Vallahi yaşasın şu Sultan! Merhametlidir! Allah razı olsun. İşittin mi Mahmut Efendi oğlum? Sen de boşa karını, bizim gibi kurtul!

Mahmut yine diretti:

- Hayır! Gelsin karım, istemiyorum seni desin, o zaman boşanırım, o zaman rahat ederim, kurtulurum belki de.

Hoca tekrar gardiyana döndü:

- Duydun ya, dedi, işin kolay tarafı varken, bu oğlanı dövüp de neden kendinizi boş yere yorarsınız? Yazık değil mi size?

Hoca gardiyanın çenesini okşadı, Posbıyık tısladı, çıktılar...

* * *

Kaç hafta sonraydı, Mahmut hatırlamıyordu. Kolağası Kel Hamdi göründü:

- Uzun zaman görüşemedik seninle Alyanak! Nasılsın bakalım? Zayıflamışsın biraz; o kadar olur, hapishane burası. Hadi kalk ayağa, gel peşim sıra.

Mahmud'un saçı sakalı birbirine karışmıştı. Yine de yanakları kırmızıydı. Açlıktan, tahta üzerinde yatmaktan öte, yalnızlık canına tak demişti. Yalnızlığın böylesine korkunç bir canavar olacağını hiç sanmamıştı. Hani gelseler de tekrardan dövseler, yalnız birkaç lâf etseler razıydı. Günlerce koridorlarda ayak sesleri duymuştu, bağırtılar, feryatlar işitmişti. Yine de koğuşa hiç bir tutuklu getirilmemişti. Arada bir kapı açılmış, sadece bir testi su ile bir somun, bir baş soğan fırlatıvermişlerdi önüne.

Duvarları yumruklamak geçmişti içinden, hattâ «Boşayacağım, bırakın beni» diye bağırmak bile istemişti. Dişlerini sıkmış, yine de yapmamıştı bunların hiç birini. Anadolu topraklarının aşıladığı o sonsuz sabır, o sonsuz geleceği bekleme gücü Mahmud'u olduğu yere mıhlamıştı.

- Sana teneke de gönderdik aptest edesin diye, aptesini de baş-

kalarına taşıttık. Bu iyiliğimi unutma arpacı! Amma da katır inadı varmış sende be! Nuh dedin, peygamber demedin! Bu sefer de karını boşamazsan artık nalları dikersin. Hadi kalk ayağa.

Mahmut soludu. Şimdi yalnızlığa da razıydı; yeter ki şu adam karşısında durmasındı.

- Ne yapacaksınız beni? Git buradan, yüzünü görmek istemiyorum senin! Öldürün, öldürün beni de bitsin! Ne suçum var, ne yapmışım, meşrutiyet böyle mi olacaktı? Hani hürriyet, nerede?

Kel Hamdi sırıttı, Mahmud'u burnundan tutmak istedi; Mahmut elini itti.

- Alyanak, attırma kelimi. Ben öyle pek sabırlı adam değilimdir! Senin meşrutiyet dediğin, hürriyet diye sayıkladığın padişaha kafa tutmak, karı boşamamak mıdır? Hadi kalk ayağa dürzü; karın geldi, konuşacak seninle. Bekletme onu.

Mahmut doğrulmaya çalıştı, tabanlarının altı hâlâ şişti.

Umduğu gibi çıkıyordu; Ferhunde özlemini çekmişti onun, uzatacaktı ellerini. Sevda buydu işte. Mahmut babasıyla karşılaşınca anlatacaktı hepsini. Babası da o zaman «Yanılmışım» diyecekti. «Gelinim yamanmış, sen haklıymışsın oğul!»

İçi bir tuhaf ezildi. Kalbi başka türlü çarpmaya başladı. Ferhunde'yi görünce bütün acıları dinecekti. Karısıydı, Küçük Osman Paşa'nın kızı da olsa karısıydı Ferhunde onun. Gece çökünce konağa, odalarına çekilirler, «Efendim» diye nazlana nazlana boynuna sarılırdı Ferhunde. Sevda başka şeydi; tutkun, karşısındakinin bütün kusurlarını çabuk unuturdu. Mahmut da tutkundu...

Tabanlarının üzerine basmakta çok güçlük çekiyordu. Yine de yürümeye başladı. Sonra uzamış tırnaklarına baktı, elini şakaklarına götürdü. Gözlerini kapadı, üstünü başını görmemek için çırpındı. Elinden gelse burnunu tıkayacak, etrafa yayılan şu pis kokuyu duymayacak, bu suretle kendini temiz sanacaktı.

Erzurum'da, o karlı dağların eteklerinde İsmail Baba, tertemiz havayı ciğerlerine dolduruyor, buz gibi suları kana kana içiyor olmalıydı bu sırada. Kendisi de şu testinin içine çöreklenmiş suyu kullanıyor, koğuşa yayılmış şu pis kokuyu teneffüs ediyordu. Bir köyüne gidebilseydi, Ferhunde'yle beraber, oğlunu da bağrına basarak bir köyüne varabilseydi.

- Ne oyalanıyorsun ulan? Kaşınıp durma, yürü!

- Böyle nasıl gideyim? Üstümü değiştirsinler benim, hiç değilse elimi, yüzümü yıkasınlar!

Kel Hamdi bir yumruk indirdi Mahmud'un sırtına. Posbıyık, kolundan çektiği gibi çıkarttı dışarıya... Sonra iki asker, çeke çeke götürdüler onu.

Ferhunde, Kel Hamdi'nin odasında bekliyordu Mahmud'u. Sırtı kapıya dönüktü, ayakta duruyordu, tahta bir sandalyeye tutunmuştu. Hiç bir yeri görünmüyordu, tüm örtünmüştü.

- Arpacı'yı getirdik hanımefendi; Osman Paşa hazretleri beş dakikadan fazla izin vermedi. Konuşun!

Kel Hamdi kapıyı üzerlerine kapayıp çıktı. Hani Ferhunde saçlarını önüne dökerdi zaman zaman, hani saçlarının ucunda altın sırma işlemeli bir çift saç bağı bulundururdu. Dört peşli entari giyer, beline gümüş bir zincir dolardı. Osman Paşa konağına ilk gittiği akşam yüzünü de, saçlarını da örtmeden Mahmud'un karşısına çıkmış, o dört peşli entariyi dalgalandıra dalgalandıra elindeki kahve tepsisini uzatmıştı. Üstelik «Sefa geldiniz Mahmut Efendi.» demişti. «Bizi çok memnun ettiniz! Nasılsınız? Buyurunuz!» Dahası da vardı, arpacı dükkânında yanağına sürülüp de kepeklerin üzerine bırakılan pembe mendili unutabilir miydi Mahmut?

Ama şu Ferhunde, sırtını dönmüş, hiç kıpırdamayan, yüzünü bile göstermeyen, boynuna sarılmayan şu Ferhunde, gerçekten geçmişin Ferhunde'si miydi acaba?

Bekledi Mahmut; hiçbir şey soramadan, ayakta durmakta güçlük çekerek, acıdan kıvranarak bekledi.

- Efendim! Sizi buraya kadar yormak zorunda kaldım. Beni boşamıyormuşsunuz! Niçin acaba? Böyle yaşanmaz değil mi efendim?

Mahmut cevap veremedi; bu ses Ferhunde'nin sesiydi, fakat sırtını çeviren şu kadın Ferhunde olamazdı!

- Efendim; masanın üzerinde duran şu kâğıdı imzalayınız. Siz de kurtulunuz, ben de kurtulayım! En uygun olanı bu değil mi efendim?

Mahmut sallana sallana yürüdü. Kâğıdı aldı, güçlükle okudu.

"Kendi rızamla, hiç kimsenin zoru olmaksınız şahitler huzurunda karım Ferhunde'yi boşadım.

İsmail oğlu Mahmut»

- Gerçek mi bu? Benden ayrılmak mı istiyorsunuz?
- Şüphe mi var efendim?
- Hâlbuki biz birbirimizi çok sevmiştik! Siz defalarca söylemiştiniz bunu bana. Yalan mıydı?
- Bir rüyamış efendim; geldi geçti. Aldanmış olamaz mıyız?
- Hiç mi beni sevmemiştin, hiç mi?
- Bir şey diyemem efendim!
- Ya çocuğumuz? Adını bile bilmediğim oğlumuz? O ne olacak?
- Nasıl olsa büyür efendim!

Mahmut kâğıdı imzaladı. Kalemi masanın üzerine bıraktığı zaman başı dönüyordu. Yine de ayaklarını sürüye sürüye yürümeye çalıştı. Kapının tokmağına elini atmıştı ki, Ferhunde'nin bu sefer derinden gelen sesini işitti:

— Efendim! Güle güle! Sakın üzmeyiniz kendinizi, hırpalatmayınız kimseye! Bir de iki kitabınız kalmış yatak odamızda; kimseye haber vermeden yaktım onları! Pembe mendile gelince; kitapların yanında duruyormuş, aldım, sakladım!

Mahmut kapıyı açtı. Birden bir gürültü işitti arkasından. İstemeyerek başını çevirdi; Ferhunde'nin yerde yatmakta olduğunu gördü. Kirden simsiyah olmuş tahtaların üzerine kıpırdamadan uzanmıştı Ferhunde.

İki tokat şakladı Mahmud'un yanağında. Kel Hamdi tepiniyordu:

- Ne yaptın ulan, karıya ne yaptın? Alçak, imzalamadın mı yoksa kâğıdı?

Mahmud'u sürüyerek götürdüler...

* * *

Yine günler geçti. Koğuşta hâlâ kimse yoktu ve Mahmut bekliyordu... Uzaktan uzağa top sesleri işitiyordu. Yalnızlık öylesine bastırmıştı ki, sanki tahtaların üzerinde ezilip kalacaktı.

Gün doğarken pencereden kırçıl bir baş uzanıyordu; o zaman Mahmut bazen yer yer bulutlarla kaplı göğe bakıyor, birilerini arıyordu. Hiç tanımadığı o birileri gelse, onlarla konuşsaydı. Yine de ne diyeceğini kestiremiyordu. Beyni uyuşmuştu; düşünmeye çalıştıklarıyla dudaklarından dökülenler arasında hiç ilgi olmayabilirdi.

Koğuşun karşıdan karşıya kaç adım geldiğini gayet iyi biliyordu. Hattâ kaç ayak tuttuğunu bile hemen söyleyebilirdi. Tavanın yük-

sekliğini ölçememişti ama şu pencerenin enini boyunu iyice karışlamıştı.

Gün bitmek bilmiyordu. İlerden, avlunun ötesinden silâh şakırtılarını, bir subayın verdiği komutu, bir askerî birliğin ayak seslerini duyduğu zaman bayağı rahatlıyordu.

Gece zorlu çöküyordu üzerine, kapkaranlık gece... Soğumuş çorba kâsesi, ezilmiş soğan parçası, yarısı kopuk somun göremese de biraz ilerisinde duruyordu.

Bir gün yumrukladı kapıyı:

«Açın!... Ne yapacaksanız yapın, hepsine razıyım. Karımı da boşadım; daha ne istiyorsunuz benden?»

Cevap veren çıkmadı yine. Onu aptesthaneye götüren asker bile ağzına kilit vurulmuş gibi konuşmuyordu.

Şimdi Mahmut yüksek sesle söyleniyordu:

«Hakir olduysa millet şanına noksan gelir sanma...»

Düşündü, sonunda buldu Mahmut; karısını boşamadan evvelki hapis hayatiyle şimdikinin arasında biraz fark vardı.

Dayak yemiyordu, sıkışınca aptesthaneye çıkartıyorlardı, çorba veriyorlardı, bazen de yarı pişmiş etsiz mercimek yemeği getiriyorlardı.

Şu sıralarda özlemini çektiği ne babası, ne Ferhunde, ne yüzünü görmediği oğlu, hattâ ne de öğrenci Cemil'di. Sadece berber Rasih Usta'yı arıyordu.

Rasih Usta ona, «Biz göç etmişiz.» demişti. «Ti Urumelinden bu İstanbul şehrine. Toprağımız bilmişiz her gittiğimiz yeri... Bir meşrutiyet gelsin, bir özgürlük gelsin; görürsün o zaman Mahmut Efendi! Ne Bulgar'ı baş kaldırır, ne Moskof'u diş biler. Millet millet olur...» Rasih Usta yanılırdı, yanılmazdi; Mahmut bunun için aramıyordu onu. Berber ne kadar acı çekerse çeksin, ne kadar hakir görülürse görülsün, yüzündeki güleçliği, dayanma gücünü, içtenliğini hiç bırakmazdı.

O gün ilk defa Kolağası Kel Hamdi gözüktü. Kapının önünde ayaklarını germiş, bir tuhaf bakıyordu Mahmud'a.

- Öldürmeye mi götürüyorsunuz beni, yoksa hoca gibi sürgüne mi?

- Değil ulan! Şansın varmış! Küçük Osman Paşa hazretleri merhametlidir. Padişahımıza yalvardı. Affedildin, askere gideceksin!

- Askere mi?

- Ne sandın? Moskof saldırdı üzerimize, millet kan ağlıyor! Herkes silâha sarıldı! Sen burada yiyip içip millet kesesinden besleneceğini mi sanıyorsun?

- Giderim, dedi Mahmut, elbet giderim! Hem de seve seve. Vatanım benim burası!

- Keyiflendin değil mi hergele? Askerlikte karavana var; damızlık aygırlar gibi semizleneceksin, sonra bir pundunu bulup kaçacak, başka paşaların kapısına yamalanacaksın. Görürüz!

Mahmut ilerledi. Şimdiden boru ve trampet seslerini duyar gibiydi.

- İzin verirsen Kolağası Efendi, dedi, evvelâ arpacı dükkânına uğrayayım; işler nasıl gidiyor, bir öğreneyim, babamdan da haber alayım sonra hemen gelir, teslim olurum.

- Yağma mı var? Doğru talimgâha. Saçını sakalını kessinler, hamama sokup bitini kelini temizlesinler, sırtına otuz okkalık bir yük vursunlar, görürsün o zaman gününü! Kışlada şenlik mi var sanıyorsun hergele? Hele bir kaç, yağlı kurşun ensendedir.

Mahmud'un bir çavuş koluna girdi; Mahmut artık niç sesini çıkarmadı. Yine de aylardan beri ilk defa kendini mutlu sanıyordu.

Plevne

YÜK VAGONLARINA doldurmuşlardı hepsini; içlerinden nereye gittiklerini bilen yoktu. Bir çavuş köşeye büzülmüş, eline silâhını almış, uyukluyordu.

Mahmut da martinini kucaklamıştı, zaman zaman okşuyordu onu.

Vagonun içini, ham deriden yapılmış postalların kokusu sarmıştı. Bu koku, hapishane duvarlarına yapışıp kalan o idrar, o küf, hattâ o küfür kokusundan çok daha temizdi.

Talimgâhta geçen günleri hatırlamaya çalışıyordu şimdi Mahmut; ağır, yıpratıcı günlerdi onlar. Yatmışlar, kalkmışlar, yerlerde sürünmüşler, süngü takıp koşmuşlar, cansız hedeflere kurşun sıkmışlardı.

Mayıs ve Haziran ayları hep böyle geçmişti. Yurdun çeşit çeşit yerlerinden gelen bu gencecik insanların, bir karavananın başında tahta kaşıklarını uzatıp karınlarını doyurmaya çalışmaları bile bir talimdi, sanki...

Ayakları şişenler tozluklarını da, pabuçlarını da çıkarıyorlar, başlarındaki yarım sarıklarını fırlatıyorlar, sırt üstü uzanıyorlardı.

«- Kalk ulan, manda tersi gibi ne serildin yere?»

Alaydan yetişme bir yüzbaşı bıyıklarını burarak küfrederdi onlara.

«- Kalktım yüzbaşım! Ne vakit savaşa katılacağız yüzbaşım? Bir kurşun sıkacağım Moskof'a, bir kurşun, sonra da süngü... Tamamdır yüzbaşım! Türk'ü ne sandılar onlar, ne sandılar?!..."

«- Türk yok ulan, Osmanlı var, Osmanlı!»

Düşleri, ümitleri serhat boyu olmuştu hepsinin. Başka yaşantıları kalmamıştı. Köylerinden, yuvalarından bile ilgilerini kesmişlerdi.

Bir gün «gidiyoruz» dediler onlara. Borular çalmaya, trampetler vurmaya başladı. «Savaş»tı bunun adı! Giden gelmez, gelen bulmazdı. Nedenini, niçinini onlar düşünmezlerdi. Kaderde şehitlik de vardı, gazilik de! Hele kurşunlar vınlasındı tepelerinde, kısa süre sonra tamamdı Rus'un hali.

Yine de yüreklerinde bir eziklik vardı. İstanbul sokakları yaz güneşinin altında erirken, davullar, zurnalar durmadan çalıp peşlerine takılan mahalle çocukları, hattâ çarşı esnafı onlarla beraber yürürken, pencereler kalkıyor, yüzü örtülü kadınlar arkalarından su döküyorlardı. Onlar da göğüslerini şişiriyorlar, ağlamamak için güç tutuyorlardı kendilerini.

Meşrutiyeti unutmuşlardı. Meşrutiyet yaz güneşinin altında eriyen İstanbul sokaklarında bile değildi. Sadece, karşıda gözüken Meclis binasının içinde kalmıştı. Şimdi «savaş» vardı; Rus durmadan ilerliyordu. Zaten içlerinde kaç kişi «savaş» da olmasa «meşrutiyeti» anlayabilmişti?

İşte tren sallanıyordu, onlar da sallanıyordu... Uyumak istiyorlardı, uyuyamıyorlardı. Nedense Rusla beraber, geride bıraktıkları da içlerine dolmaya başlamıştı. Bir tuhaf olmuştu çoğu.

Biri dürttü Mahmud'u:

- Mahmut kardeş, bir şey soracağım sana. Sen okuma yazma bilirsin; anlatsana bana.

- Nedir o, Badik Satı?

- Doğru söyle hele; biz Türk müyüz, Osmanlı mı?

- Türküz.

- Essah mı?

- Evet!

- Sevindim buna. Türk olalım ya! Osmanlıdan hayır gelmiyor artık değil mi?

Mahmut cevap vermedi; gerektiği gibi bulup çıkartamıyordu hâlâ.

Yine Satı konuştu:

- Ne olur bırakma beni; yanyana çarpışalım, omuz omuza, Moskof'a karşı! Söz mü?

- Söz.

Badik Satı Malatyalıydı. Boyu biraz kısaydı, enine gelişmişti.

- Mahmut kardeş bak bana; bir dilim ekmeğimiz olsa yarısı benim, yarısı senin. Sen yürüyemezsen ben seni, ben yürüyemezsem sen beni sırtımızda taşırız. Ölürsek beraber ölür, kalırsak beraber kalırız. Sevdim seni çok Mahmut kardeş. Hemşehri de sayılırız. Olmaz mı?

- Olur.

Badik Satı konuşmak istiyordu. Mahmut ise durgundu, kendi içine dönmüş gibiydi. Trenin sarsıntısı, unutmak istediklerini önüne seriyordu. Yine Ferhunde, yine arpacı dükkânı, yine köy, yine babası vardı gözlerinin önünde... Hele Ferhunde; ondan uzaklaştıkça onu nasıl sevmiş olduğunu çok daha iyi anlıyordu... Sonra babası...

Türk topraklarına Ruslar, doğuda da saldırmış diyorlardı. Rumeli'nde ise Tuna'ya gelmişlerdi, kan gövdeyi götürür olmuştu. İşittikleri, bildikleri bu kadardı. «Bir güçlü olsaydık.» diye söylendi Mahmut; «Bir güçlü olsaydık, birleşebilseydik, biribirimizi yemeseydik. O kitap doğru söylüyor. Hocayı bir daha görebilsem! Kendimizi öğrenmek ne demek diye sorsam. Ne çekiyorsak cehaletimizden çekiyoruz desem. Cahil olan çabuk kanar, göremez önünü ardını desem. Hoca yaman adamdı; Posbıyığın çenesini de okşamıştı.»

- Neler söylüyorsun Mahmut kardeş? Bir derdin mi var? Anlat hele.

- Hiç, ne derdim olsun ki?

- Sen askere gönül rızasıyla mı yazıldın?

- Gönül rızasıyla!

- Seve seve mi gidiyorsun savaşa?

- Seve seve!...

- Ben de öyle. Evvelce bana yapılanların hepsini unuttum. Vatanın ne günahı var, değil mi kardeş?

Ovalar geçiyordu önlerinden... Sıcak, aralık kapıdan içeriye doluyordu. Asker zaman zaman şarkı söylüyordu.

* * *

Vidin'e vardılar... Tuna çok yakınlarından akıyordu. Uzaktan uzağa top sesleri geliyordu.

Bir binbaşı dizdi onları karşısına:

- Asker, dedi, hoş geldiniz!... İşte düşman şurada; ölmek var, dön-

mek yok! Büyük kumandanımız Osman Paşa hepinize selâm söyledi. Sizlerden mertlik ve cesaret bekler. Bu toprakları çiğnetmeyeceğiz!

Silâh çattılar, cepkenlerinin önlerini açtılar, uzandılar. 1877 yılı Temmuzunun on ikinci günüydü. Atlar, top arabaları durmamacasına geçiyordu önlerinden.

«Osman Paşa» demişti binbaşı. Hangi Osman Paşaydı bu? Mahmud'un kolu kanadı kırılmış gibiydi. Karşısına eski kayınpederi çıkarsa ne yapardı? Onunla savaşa girmek, onun emri altında çalışmak Mahmud'u şimdiden ağır bir yara almışçasına sarsmıştı.

Bir yüzbaşı gördü; hemen yerinden fırladı, karşısına dikildi, selâm verdi:

- Yüzbaşım! Kusurumu bağışlayın, bir şey sorabilir miyim?

- Sor asker!

- Binbaşım büyük kumandanımızın Osman Paşa olduğunu söyledi biraz evvel. Hangi Osman Paşa bu acaba?

- Ne yapacaksın?

- Küçük Osman Paşa diye birini tanırım da, o mu diye anlayacaktım.

Yüzbaşı sert sert baktı Mahmud'un yüzüne:

- Git, otur yerine! diye azarladı. Küçük Osman Paşa'nın ne işi var savaş meydanlarında? O İstanbul'dan dışarı çıkmaz. Bu Osman Paşa, başka Osman Paşa, görürsün!

O gece askere dört yüz mermi ile bir haftalık peksimet verdiler. Ertesi gün güneş doğmadan borular çalmaya başladı. Karavana erken çıkmıştı. Hem de çorba yerine sabah kahvaltısı bulgur pilâvı ile söğüştü.

Sıraya dizilip, yüzbaşı binbaşıya tekmil verdiği sırada Osman Paşa'yı gördüler. Atının üzerinde onlara doğru geliyordu. Arkasında bir yaver ve iki çerkes atlısı vardı.

Osman Paşa atının üzerinde pek de heybetli görünmüyordu. Mahmud'a, Paşa'nın kulağı arkasında bir kalem duruyor gibi geldi. Kırk beş yaşlarında kadar olmalıydı. Siyah bir sakalı, yuvarlakça bir yüzü vardı. Bıyıkları sakalıyla birleşmişti.

- Hazır ol, dikkat!

Asker büsbütün toparlandı. Subaylar koşuştu. Osman Paşa, atından indi. Belinde bir tabanca, elinde bir kırbaç taşıyordu. Göğsüne bir nişan takmıştı, kaşları hafif çatıktı. Fesini biraz sağ kulağının

üzerine düşürmüştü. Vidin askerî valisi Osman Paşa, dış görünüşüyle buydu işte...

Mahmut yanılmamıştı, gerçekten Paşa'nın kulağının üzerinde bir kalem duruyordu. Şimdi onu eline almıştı, utangaç bir okul öğrencisi gibi parmaklarının arasında evirip çeviriyordu. Yine de gözlerindeki parıltı Mahmud'a kadar uzanıyordu.

- Merhaba asker!

- Sağol!

- Bugün yürüyüş var; Vidin'i bırakıyoruz. Allah yardımcınız olsun. Hepinizden mertlik bekliyorum.

Söylediği söyleyeceği bu kadardı Osman Paşa'nın. Kamçısını yaverine vermişti, kalemle durmamacasına oynuyordu.

Haftalardan beri Vidin'de bekleyen eski asker çok daha sevinçliydi; oturmaktan yorulmuşlardı, şimdi yürüyüp dinleneceklerdi. Yeni gelenler ise henüz şaşkınlıktan kurtulamamışlardı. Niye Vidin'e gelmişler, neden hemen yola çıkacaklardı?

Güneş tepelerin ardından yüzünü gösterirken ordu yürüyüşe geçti. Atlılar, toplar, arabalar, yayalar birbiri ardınca gidiyordu. Nereye varacaklardı; bunu çok kimse bilmiyordu.

Mahmut ordunun başını da sonunu da göremiyordu. On binden fazla olmalıydı. Yalnız etrafta birtakım insanlar gözüküyor, sonra uzaklaşıp kayboluyordu.

Mahmut dayanamayıp çavuşa sordu:

- Kim bunlar?

Çavuş, buralarını, şu dağları, şu yamaçta yaşayanları, gittikçe uzaklaştıkları Tuna'yı iyi biliyordu. Ömrü hep Balkanlarda geçmişti. Balkanlar durmamacasına kaynamış, Ruslarla savaş hiç bitmemişti:

- Çapulcular, dedi çavuş. Çapulcu bunlar. Asker arasında yola dayanamayıp yıkılanlar olursa soyacaklar. Dayanmaya bakın; sizi sonra Moskof'tan evvel çapulcular temizler! Hadi, oyalanmak yok, ileri!

Hep ilerlediler... Asker yine de şarkı söylüyordu, neşeliydi...

* * *

Pek az dinlenerek yürüdüler... Ovalar, tepeler, su yatakları geçtiler. Yola dayanamayıp dökülenleri bir daha göremediler. Gerilerinden silâh sesleri geliyordu. İki gün sonra bir köye vardılar, mola verdiler.

Temmuz sıcağı pek yaman eritmişti askeri. Neredeyse hepsinin «Yol ve sıcak Ruslardan daha insafsızmış.» diyeceği geliyordu.

Gece de yürüdükleri olmuştu. Kazak birliklerinin etrafta dolaştıkları söyleniyordu. Çavuş «Konuşmak yok.» demişti. «Ayak seslerinizi bile kimse duymayacak.»

Asker yerlere serilmişti; çoğu açlığını bile unutmuştu. Çavuş yine dikildi karşılarına:

- Kalkın, binbaşı geliyor.

Silâhlarına dayanarak dizildiler. Binbaşı sözü uzatmadı. Karşısındakilere şöyle bir baktı, sonra yorgun sesiyle konuştu:

- Asker! Osman Paşa'nın emrini bildiriyorum size, Plevne'ye gidiyoruz! Lofça ve Plevne Rusların eline geçmeden evvel bizim oraları tutmamız gerek. Bütün ordunun zamanında Plevne'ye varamayacağını anlayan Paşamız bizleri öncü olarak daha evvel gönderiyor. Gece gündüz demeyip yürüyeceğiz; Plevne sırtlarını tutup Osman Paşa gelene dek düşmanı oyalayacağız!... Başka söz yok; neler yapmanız gerektiğini hepiniz bilirsiniz. Geride kalan ananızı, avradınızı, toprağınızı düşünün yeter.

Yine borular çalıyordu. Silâhlarını omuzlarına vurdular, ekmek çantalarını yokladılar, uyku gözlerinden buram buram tüterken yola koyuldular.

Bu öncü birlik üç taburdan ibaretti. Önlerinde kurak bir arazi parçası uzanıyordu. Mahmut'la Badik Satı yanyana yürüyorlardı.

«Durmayın ha, durmayın; ayakta uyuyorsunuz! Ne biçim askerlik bu? Öldünüz mü?»

Elbet vakitsiz ölmek istemiyordu hiç birisi. Ama şu ayaklar, artık emir dinlemiyordu. Sonunda ufak bir mola daha verdiler onlara. O zaman Niğbolu'nun Rusların eline geçtiğini öğrendiler. Bu gidişle yetişemeyeceklerdi, Plevne'yi de kurtaramayacaklardı. Mahmut âdeta inliyordu, Satı dizine yatmıştı. Her ikisinin de gözleri kapalıydı. Fakat yarım saatlik bile olsa özledikleri uyku uçup gitmişti.

Mahmut, Ferhunde'yi anıyordu şimdi. Hasreti çökmüştü içine. Onu düşünmek istemedikçe, ondan uzaklaşmaya çalıştıkça daha fazla yaklaştığını anlıyordu. Bu sevda yaman sevdaydı... İnsanı sırasında yerden yere vururdu.

Ferhunde'nin karşısında bir soyunuşu vardı, çırılçıplak olurcasına soyunuşu! Sonra dudaklarını uzatırdı Ferhunde; ne kadar da tatlı

gelirdi Mahmud'a o dudaklar! Sarardı onu belinden, elini gezdirirdi sırtında, kalçalarında. Çırpınırdı kadın, kaçmak isterdi sanki. Daha sonra uzanıverirlerdi yatağa.

Bazen bir karanfil, bazen de bir gül takardı Ferhunde kulağının arkasına. Mahmut hep gözlerdi onu; gülüşünü gözlerdi, kıvrılışını, yürüyüşünü gözlerdi. Gözleri gözlerine takılınca içi erirdi Mahmud'un. Ondan daha güzelini, ondan daha yakınını, ondan daha sevdalısını asla düşünemezdi.

Şimdi de öyle değil miydi? Ondan kaçmakla, ondan kurtulmak arasında ne kadar çok fark vardı... İşte böyle; bu sevda yaman illetti, Allah kimsenin başına vermesindi. Yine de acısı bile çok tatlıydı bu sevdanın.

Yakında Rusların karşısına çıkacaktı; kurşunlar yınlayacaktı durmamacasına. Buna da seviniyordu Mahmut; belki de sevdadan kurtulacaktı artık. Ferhunde'nin ihanetini de, Kolağası Kel Hamdi'yi de, Küçük Osman Paşa'yı da aklından çıkarmıştı. Hiç kin bağlamıyordu onlara. Yediği dayakları, yalnızlığını bile unutmuştu. Zaten savaş olmasa ne yapacaktı tek başına İstanbul'da? Nasıl yaşayacaktı? Belki de Küçük Osman Paşa'nın kapısı önünde dolaşır, geceleri hiç durmamacasına konağın etrafını dolanırdı. Bir kerecik Ferhunde'yi görebilmek için, bir kerecik. Yapar mıydı bunu acaba?

- Kalkın! Oyalanmak yok, kalkın!

Asker güçlükle dizlerinin üzerinde doğruldu. Hâlâ terleri kurumamıştı, yine de yürüyeceklerdi, tâ Plevne'ye dek...

* * *

19 Temmuzda esas kuvvetler Plevne'ye girdiği zaman onlar, Rus birlikleriyle çarpışıyorlardı. Top sesleri etrafı sarmıştı...

Aşağıda, tepenin eteklerinde, beyaz badanalı evleri, yeşil bahçeleri ve minareleriyle Plevne kasabası, sanki içinde hiç bir canlı yokmuş gibi derin bir sessizliğe bürünmüştü...

- Yaman yapıştırıyorsun Mahmut kardeş!
- Bilmem.
- Bu senin ilk savaşa girişin mi?
- İlk.
- Ben de öyle. Savaş denen buysa kolaymış. Burasına Yanık Bayır diyorlarmış. Karnın aç mı?

Mahmut artık Satı'ya cevap vermedi. Şimdi Rusları kolluyordu. Nedense bir kurşun gelsin, tam alnının ortasına saplansın, her şey oracıkta bitsin istiyordu. Fakat Ruslar daha fazla sokulmuyordu. Sadece top atışı devam ediyordu.

Satı parmağıyla saydı:

- Tam yedi gün olmuş, Vidin'den çıkalı yedi gün olmuş. Uykun var mı Mahmut kardeş? Beni bıraksalar, şuracıkta sızardım.

- Ben uyumam, dedi Mahmut, karnım da aç değil. İstersen senin yerine bu gece ben nöbet beklerim; iyice dinlenirsin.

- Tabanımın altı yarıldı Mahmut kardeş. Doğru dürüst apteste bile gidemedim. Sen benim gibi değilsin, daha dayanıklısın. Bir şeyler de düşünüyorsun. Yoksa beni sevmedin mi? Canını mı sıkıyorum?

Akşam çöküyordu; asker yorgunluktan durmamacasına soluyordu. Bıraksalar, çoğu oracıkta, silâhları kucağında uyurdu.

Yeni gelen birlikler, öncülerle yer değiştirmeye başlayınca bir hışırtı yayıldı etrafa, çalıların arasından sanki birileri sürünerek ilerliyordu...

- Al şu peksimeti Mahmut kardeş, şu mataradaki suyu da iç. Rahatla biraz. Hatırım için. Sonra uygun bir zamanda ben beni anlatırım sana, sen de seni söylersin bana. Garibim ben. Kurbanın olduğum Mahmut kardeş! Nasıl da vınlayarak geçiyor şu mermiler. İnsafı yok Moskof'un!

Çavuş sürünerek sokuldu yanlarına; «Aşağıdaki dere yatağına» dedi. «Yerimizi yeni gelenlere bırakıyoruz! Bütün manga beni izlesin.»

Geride, çok aşağılarda atlılar koşuşuyordu. Bir borazan durmadan çalıyordu...

* * *

Satı parmağıyla o akşam, yeniden günleri sayıyordu:

- Aradan yine tam on gün geçti. Yedi gün de evvelden saymıştık, etti mi Vidin'den bu yana on yedi gün. Hani ilk geldiğimizin ertesi günü yaman sıkıştırmıştı ya Moskof gâvuru bizi; durmadan yol yürümemiz boşuna gidecek diye çok korkmuştum Mahmut kardeş! Üzüntümden tabanımın delinmesini bile unuttumdu. Çok şükür Osman Paşa'mız buldu bir çaresini de sürdük gitti düşmanı! Bir daha gözükmedi meretler!

Siperlerin içine oturmuşlardı... Günlerce ellerinden kazma düşmemişti, durmamacasına toprak kazmışlardı, avuçları patlamıştı.

Ayaklarının ucunda gölgeler dolaşıyordu. Nöbetçiler tüfeklerini mazgal deliklerine dayamışlar, karanlığı gözlüyorlardı.

Aşağıda, ordugâhta ateş yakmışlardı. Asker türkü söylüyordu.

Bu sefer Griviça'daydılar. Plevne'nin kuzey doğusuna düşüyordu bulundukları tepe.

- Ne vakit dinlenir bizim Osman Paşa acaba Mahmut kardeş? Ne zaman başımı çevirsem arkamda görürüm onu. Geçen gece uyuyordum; dürttü sanki birisi beni, nöbet geldi diye fırladım yerimden. Baktım karşımda Osman Paşa durur! «Hasta mısın evlât?» diye sordu. «Sayıklarsın, bir derdin mi var yoksa?» Elini öptüm hemencecik, okşadı yanağımı. Anlattıydım ya bunları sana, bilirsin.

Bir su damladı Mahmud'un yanağına. Başını kaldırdı; gökte hiç yıldız görmüyordu. Hafif bir serinlik çıkmıştı:

- Yağmur yağacak, dedi, benim neredeyse nöbetim gelir. Sen uyu Satı. Islanmamaya bak.

Gerçekten o gece yağmur durmamacasına yağdı. Seller akıyordu dere yataklarından. Atlar sık sık kişniyor, yapışkan ayak sesleri uzaklaşıp yaklaşıyordu...

Sabaha karşı sis bastırdı. Etraf hiç görünmüyordu. Plevne'nin üzerine bir duman çökmüştü.

Yine ikisi yanyanaydı. Birçok Türk askeri gibi Satı da öksürüyordu. Aşağıda karavana için hazırlıklar yapıldığı anlaşılıyordu. Bir kaç manda arabasının gıcırtısı işitiliyordu.

- Gelsinler artık Mahmut kardeş, gelsinler! Ne yapacaklarsa yapsınlar da görelim boylarını. Bıktım oturup kalkmaktan! Plevne'de on binden fazla Bulgar varmış da bizim geleceğimizi anlayınca çoğu kaçmış! Geri kalan da arkamızdan vurmaya hazırlanırmış. Osman Paşa «Olmaz» demiş, «Osmanlı, Osmanlı'yı yağmalamayacak; sonra canınıza okurum.» Dediğini de yapmış. Şimdi Bulgarlar korkularından ses edemez olmuşlar. Fırsat beklerlermiş! Osman Paşa demişler ona; fırsat verir mi adama? Niye susarsın Mahmut kardeş? Sen de bir şeyler söylesene.

Hâlâ sis dağılmamıştı. Sabah kahvaltısı için tabyadaki askerlere ekmek ve çorba dağıtanlar güçlükle yürüyordu.

Plevne'de güneşin doğuşu başka türlü oluyordu. Mahmut çok zaman bununla avunurdu.

O sabah güneş hiç yoktu ortalıkta. Rus hatları ise tüm sessiz, tüm uykuya gömülmüş gibiydi. Silâh başı borusu çalmaya başlayınca,

- Dikkat edin, dedi çavuş, gafil olmayın. Ben hoşlanmadım bu havadan! Mermileriniz tamam mı? Boşuna harcamak yok!

Uzaklardan bir Rus topu gürledi, onu bir ikincisi izledi, sonra etraf yine eski haline büründü.

- Borular ateş emri vermeden ateş edilmeyecek. Düşmanın oyununa gelip devleti zarara sokmayın!

Çavuşlar askeri uyarıyordu. Asker ise kaskatı kesilmiş, sisin ardını gözlüyordu. Belki de diğer günlerde olduğu gibi sonunda hiç bir şey çıkmayacak, sis dağıldıktan sonra bile düşman görünmeyecekti. Onlar da eski yerlerine dönüp yine bekleyeceklerdi.

Fakat o gün böyle olmadı. Birden Rus topları yeniden gürlemeye başladı. Top mermileri tabyanın üzerinden aşıyor, vınlayarak gerilere düşüyordu. Şimdi buna Türk topları da cevap veriyordu.

Sis hâlâ kalkmamıştı. Önlerindeki perdenin birden yarılacağını, hiç farkında olmadan sivri uçlu Rus süngü-leriyle karşılaşacaklarını sanıyordu Mahmut.

Birden bir gülle düştü sağ taraflarına; feryatlar kulakları yırtarcasına birbirini kovaladı. Sise rağmen kol ve bacakların havada uçtuğu görüldü.

- Yaralı mısın Mahmut kardeş?
- Değil! Senin de bir şeyin yok ya?
- Yok!
- Çok şükür!
- Böyle olmaz ki Mahmut kardeş? Tüfeğe sarılmalıyız, çekmeliyiz tetiği!

Artık asker tüm sabırsız olmuştu. Homurdanıyordu. Sıhhiye erleri tabyadaki yaralıları taşırken bile kimse geriye dönüp bakmıyordu.

- Sakın ateş edeyim demeyin! Hizaya gelin; birbirinizden fazla ayrılmayın.

Şimdi subaylar çavuşların yerine sesleniyordu askere! Üç saat böyle geçti, tam üç saat! Top gülleleri hep aştı üzerlerinden, hiç biri bir daha düşmedi tabyalara!

- Hani, diyorum ki Mahmut kardeş; şu Moskof gâvuru neyse,

acımaz bize, düşmanımızdır. Peki Bulgarlara ne olmuş, Sırbına ne olmuş, Rumenine ne olmuş? Neden vururlar bizi arkadan? Kardeş değil miydik? Öyle söylemiyor muydu büyüklerimiz? Bizim evimize birisi konuk gelse, nasıl ağırlayacağımızı şaşırırız. Anam bizim merkebe haftada beş günden fazla yük vurmazdı. İki gün hayvan çayırlarda debelenip durur, keyfince yaşardı. Biliyor musun; bizim evin damına leylekler yuva yapardı da; durmadan beslerdik hacı baba'yı. Bunlar ne biçim insan? Din, iman mı kalmamış? Başımıza bunca derdi, bu kardeşler açtı derim ben Mahmut kardeş.

Mahmut Satı'ya cevap vermeye hazırlanırken önünde bir boşluk görür gibi oldu. Şimdi biraz ilerisini seçebiliyordu.

- Sis kalkıyor, dikkat edin!

Saatlerce ayakta durmaktan yorulan asker bir anda dirilmişti. İşte Rus süngüleri dikiliverecekti karşılarına. Düşmana tetiklerini bile çekmeye fırsat bulamayacaklardı. Fakat umdukları gibi çıkmadı; ortalıkta Rus askerleri yoktu. Yalnız top atışları daha fazla sıklaşmaya başlamıştı. Gürültüden verilen emirler bile güç anlaşılıyordu.

Mahmut, Plevne'ye çevirdi başını... Kasaba ayaklarının altındaydı sanki; minarelerin sivri uçları, kırmızı damlı evler, yer yer çökmüş binalar, uzaktan bile seçiliyordu...

Karşılıklı top atışı altında öğleni buldular. Karavana dağıtılmadı, kimse ağzına bir lokma bile koymadı. Yalnız susuyorlardı; mataralardaki sular çabuk bitiyordu. Durmamacasına terliyorlardı.

- Geliyorlar! Hazır olun!

Bir subay, tabyanın üzerinden kendini aşağıya bırakıverdi. Üstünün kan içinde olmasına aldırmadan binbaşıya doğru koştu.

Borular ötüyordu, yaralı taşımak için eteklere sıralanmış manda arabalarında bir kıpırdama seziliyordu. Bir kaç atlı oldukları yere doğru yaklaşıyordu.

- Osman Paşa geliyor! Kıpırdamayın, hizayı bozmayın!

Paşa yanlarına sokulmuş, dolu dolu seyretmeye başlamıştı onları, gözleri yaşlıydı.

- Ben buradayım, diyordu, yanınızdayım! Ne olacaksa bu gün olacak! Yenilmeyeceksiniz; vatan kurtulacak!

Mahmut artık sabredemeyeceğini anlıyordu; neden oyalanıyordu Osman Paşa tabyalarda? Rus piyadeleri çok yakınlarında olmalıydı. Ya Paşa'nın başına bir hal gelirse ne yaparlardı? Tümen komutanları

Atıf Paşa'ya da kızıyordu Mahmut; niçin Osman Paşa'yı buralardan uzaklaştırmıyor diye.

Osman Paşa telâşsızdı. Yavaş yavaş geri dönüp aşağıda duran atına binerken bile askerlerinden gözlerini ayırmıyordu.

Osman Paşa gidince Mahmut rahatladı; kendi hayatı kurtulmuş gibi sevindi. Bundan sonrası kolaydı...

İlk Rus kurşunu bir hayli uzakta toprağa gömülünce uykudan uyanmış gibi oldular. İşte Rus piyadeleri oradaydı. Beyazlı, mavili, sarılı filamaların uçları görünüyordu. Sürünerek yaklaşmaya çalışıyorlar, sıçrıyorlar, durmadan tetiklerini çekiyorlardı. Adetlerini saymaya imkân yoktu; dalga dalga ilerliyorlardı.

- Hâlâ ateş etmeyecek miyiz?

- Hayır! Osman Paşa böyle istiyor!

Şimdi Türk topları Rus piyadelerinin üzerine çevrilmişti. Gülleler toprağa gömülüyor, Rus askerinin tepesinde patlıyordu.

Mahmut ölümü bir kere daha yanında hissetti. Ölümden korkmadı, sadece nefret etti.

- Sana ne derlerdi Mahmut kardeş? Lâkabın yok muydu?

- Nereden geldi bu sual şimdi aklına Satı?

- Bilmem!... Hani bana Badik diyorlar da.

- Bana da Alyanak derlerdi, Alyanak Mahmut!...

- Güzel. Hâlâ solmamış yanakların. Allah da soldurmasın! Âmin! Çok yakışıklı adamsın sen.

Türk topçularından kurtulan Rus piyadeleri sanki uçmuşlar gibi önlerinde beliriverdi. Kan ve tere bulanmışlardı. Artık tüfek mermileri siperin hemen önüne gömülüyordu. Kurşun sesleri top gürültüleriyle karışıyordu. Birisi kahkahalarla gülüyordu sanki, kasıklarını bastıra bastıra gülüyordu şurada birisi.

- Ateş!

Bir anda parmaklar tetiğe dokunuverdi. Öyle bir yaylım ateşi koptu ki tabyadan, Ruslar birden duraladı, âdeta toprağa gömülmek istediler.

Rahatlıyordu Türk askeri; gecenin yağmurunu, günün sisini, dizlerinin dermansızlığını unutuvermişti hepsi...

Ölüler yığılıyordu önlerinde. Yaralıların feryatları tüfek seslerini bile bastırıyordu. Rus subaylarının kılıçlarını çektikleri, tabancalarını kaçan Rus askerine çevirdikleri görülüyordu...

İkinci kademe gerilerden gelince öndeki Rus piyadesi ölülerin üzerinden aşmaya başladı. Sapır sapır dökülüyorlardı. Yine de saldırılarına devam ediyorlardı. Mahmud'un içinde bir eziklik vardı. Hele mangasının eridiğini, çavuşun ayakları dibinde kıvranmakta olduğunu anlayınca ne yapması gerektiğini kestirememişti.

- Mahmut! Çavuşun yerine geç; manga sana emanet!

Teğmen gerilerden bağırıyordu ona, gırtlağı yırtılırcasına bağırıyordu.

Öyle görülüyordu ki, Rus piyadesinin arkası kesilmeyecekti; öldürmekle, yaralamakla tükenmeyecekti. Neden tabyada tüfekler eskisi kadar sık patlamıyordu acaba? Duralıyordu tüfekler!

- Durmayın, yılmayın! Daha güçlü davranın! En sonunda yenilecekler, bitecek hepsi!

Gerilerden koşup gelen yüzbaşının sesi yorgun çıkıyordu. Şarapnellerin vınlayışı, kurşunların sekişi, güllelerin toprağa gömülüşü, haykırışlar, küfürler, yardım isteyenler, inleyenler, «su» diye bağıranlar birbirine karışmıştı.

- Su, Mahmut kardeş, su!

Badik Satı uzanıvermişti ayaklarının dibine. Mahmut bakamadı bile ona. Bir Rus subayı atının üzerinde, kılıcını çekmiş, askerini peşine takmış iyice sokulmuştu tabyaya, Mahmut tetiği çekti; subay sallandı, başaşağı düştü atından. Hayvan olanca hızıyla koşmaya başladı. Yine de toparlanıp saldıran Ruslar durmadılar, tabyaların tepesine dikiliverdiler. Mahmut elini uzatsa sanki onları tutacaktı.

- Gerideki batarya mevzilerine çekiliyoruz! Süngü tak!

Mahmut tepesinde bir Rus gördü. Bir süngü omuzunu sıyırdı; çekti, aldı içeriye adamı; karnına süngüsünü gömdü. Şimdiye kadar böylesine güçlü olduğunu bilmiyordu. Her türlü düşünceden uzak, bir makina gibi çalışıyordu artık.

- Mahmut, çek manganı geriye!

Mahmut, o an Satı'yı aradı. Ölüler birbirinin üzerine yığılmıştı, kan su gibi akıyordu. Sıhhiye erleri yaralıları son defa taşıyordu. Satı, ya bu ölülerin altında, ya sedyelerin içindeydi. Göremedi, bilemedi; batarya mevzilerine ağlayarak girdi. Bıraksalar atılır, gırtlak gırtlağa döğüşürdü Ruslarla; gücünü anlamıştı.

- Hurra! Hurra!

Sevinç naraları geliyordu bıraktıkları tabyadan. İnsan işte kurşun yarasından değil, bu naralardan ölürdü...

- Yüzbaşım olmaz bu! Burada sıkışıp kalamayız biz! Bırakın saldıralım!

- Mahmut! Delirdin mi sen? Kal olduğun yerde. İhtiyat kuvvetlerimizi bekliyoruz!' Osman Paşa askerin daha fazla kırılmasını istemiyor!

Mahmut yüzbaşının elini öptü. Bıraktıkları mevzilere yerleştirilen Rus toplarına acı acı baktı...

Gerilerden ayak sesleri geliyordu. Bu seslere atların kişnemesi karışıyordu.

Rusların yeniden saldırıya hazırlandıkları seziliyordu. Türk mevzilerine yerleştirilen Rus topları atışa başlamıştı. Nitekim Ruslar tekrar göründüler, bayır aşağı kayıyorlardı.

Kurşunlar yine vınladı, kurşunlar yine ölüm saçmaya başladı. Griviçe tabyaları yeniden kana bulandı. Aşağıda akan Griviçe çayı, onun yanına sığınmış küçük köy, hattâ tarlada oynayan bir kaç çocuk bir duman altında kayboldu.

- Hücum!

Borular çalmaya başlamıştı. Bir Türk atlısının gerilerden gelip elindeki bayrağı salladığı sırada hepsi yerinden fırladı:

— Allah! Allah!

Subaylar askerin başındaydı, Mahmut nedense onları geçmeye çalışıyordu.

Aşağıdan kılıçlarını çekip tepelere tırmanan Türk atlıları görüldü. Atlar soluyordu, arabalar durmamacasına Plevne'ye yaralı taşıyordu.

Mahmut barut dumanları altında kendini Rusların arasında buldu. Süngüsünü bir düşman askerinin göğsüne batırdığı an şaşırdı, sonra süngüsünü çekti, tekrar saldırdı.

Korkunç bir savaştı bu; artık göz gözü görmüyor, kimse kimseyi tanımıyordu. Çelik şakırtısı, vınlayarak uçan mermiler, ayaklar altında ezilen cesetler, durmamacasına akan kan öylesine etrafı sarmıştı ki, insan ne yaptığının, ne için yaptığının farkına bile varamıyordu.

Şurada bir Türk askeri, bir Rus askerini altına almış boğazlıyordu. Öte yanda bir Türk erinin kesik başını taşıyan bir Rus, zevkinden olduğu yerde tepiniyordu.

Kılıçlar durmadan inip kalkıyor, binicilerini de beraberinde sürükleyen atlar yamaçtan aşağı yuvarlanıyordu.

Mahmut omuzunda bir sızı duydu; yine de süngüsünü karşısındaki düşmana batırdı, tabyanın önüne vardı. O zaman yerde bir bayrak gördü. Bir Rus askeri parçalamak üzereydi onu; üzerine atıldı, bir tekme savurdu, bayrağı kaptı.

- Dayanın! Son andır bu yiğitler! Yeniyoruz!

Yüzbaşı kılıcını da, tabancasını da çekmiş, Mahmud'a doğru yaklaşıyordu.

Mahmut yalnız olmadığını anladı; manga yetişmişti. Fakat yüzbaşı iki dizinin üzerine çökmüştü. Bir Rus askeri süngüsünü kaldırmış, yüzbaşıya saplamak üzereydi. Mahmut evvelâ ateş etti, sonra atladı. Şimdi Rusla yerde boğuşuyordu. Başına bir dipçiğin indiğini hissetti, bir an için gözleri kararadı. Sonra dipçiği indireni de altına aldı. Güçlükle doğruluyordu ki, bir süngü saplandı kalçasına. Ellini götürdü, parmakları kıpkızıl oldu, etraf da kıpkızıldı. Yere kapaklandı...

Üzerinden atlayıp geçtiler onun. Çarıklar, dolaklar, yarılmış tabanlar bir kubbe gibiydi tepesinde.

- Kaçıyor, Rus kaçıyor! İleri!

O zaman Mahmut tutundu; kime nasıl olduğunu bilemeden tutundu, doğruldu. Baktı, bir deli gibi kahkaha atarak baktı.

- Göreyim! Bırakın göreyim de sonra öleyim!

Galiba bir atlının üzengisine yapışmıştı. Gözleri ne kadar da keskinleşmişti. Etrafı çok berrak seçiyordu. Doğruydu söylenenler; Rus kaçıyordu. Tabyaları bırakmıştı, geldiği yere ne yaptığını bilmeden koşuyordu düşman. Topçular, atlılar, piyadeler birbirinin içindeydi. Yerlerde ölüler, bir sel gibi akan kan, kırık tüfekler vardı.

Borazan ve trampete sesleri yaklaşıyordu. Güneş ise karşı dağların ardına gizlenmek üzereydi.

Mahmut tutunduğu üzenginin sahibini görmek istedi; Osman Paşa'ydı bu.

- Evlâdım! İyileşeceksin! Gam çekme!

Osman Paşa ağlıyordu. Mahmut bayıldı ve her şeyi unuttu...

* * *

Gece Plevne'ye çökmüştü. Kasabanın Arnavut kaldırımı döşeli sokaklarından bile iniltiler geliyordu. Tekerlek gıcırtıları birbirini ko-

valıyordu. Yaralılarla cesetler, cami avlularına, büyükçe bir evin kapısı önüne ya da bir hanın sundurması altına bırakılıyor, sonra arabalar yine gıcırdayarak uzaklaşıyordu. Tekrar cepheye gideceklerdi, ya ölü, ya da yaralı taşıyacaktı bu arabalar.

Mahmut gözlerini açtı, fakat hiç bir şey göremedi. Üzerinde çuvallar vardı sanki; boğulacağını sandı.

Dört sıhhiye eri ellerinde fenerlerle dolaşıyordu. Yorgun ve şaşkın oldukları anlaşılıyordu.

- Bitmiyor, ne yapacağız? İlk gelenler şanslıymış! Hiç olmazsa yer bulundu onlara!

- Sus ve başla! Ölüleri yığalım şuraya! Yaşayanları ayıralım. Çavuş geliyor!

Mahmut üzerindeki çuvalların devrilmekte olduğuna anladı. Şimdi burnuna kokuşmuş bir hava doluyordu; o buna da razıydı. Bir fenerin ışığı çarptı gözüne, birisi dokundu ona.

- Bu yaşıyor galiba. Göğsünün üzerindeki cesedi de devir yana, çeke çeke götür sedyeye!

Mahmut tekrar bayıldı, gözlerini yeniden açtığı zaman, dipçik tarafından yere çakılmış gibi duran altı tane tüfek gördü. Namluların ağzında birer mum yanıyordu. Bu mumların cılız ışığı altında beyaz gömlekli bir adam üzerine eğilmiş, yanaklarını okşuyordu. Başka beyaz gömlekli bir adam da çökercesine bir sandalyeye oturmuş, ellerini havaya kaldırmıştı.

- Mahmut! Arpacı Mahmut! Geçmiş olsun. Beni tanıdın mı?

Mahmud'un kalçasını, göğsünü, omuzunu, başını sarmışlardı. Şu soluyan, tıraşı uzamış, nefesi açlıktan kokan, yanağını durmadan okşayan adam ise hiç de yabancı değildi. Fakat beyni öylesine bulanıktı ki, bulup çıkaramıyordu kim olduğunu.

- Ben Cemil! Senin arpacı dükkânındaki arkadaşın öğrenci Cemil! Hatırladın mı?

Mahmut sadece gözlerini kırptı. Cemil ise terlerini kuruladı:

- Götürün hastayı. İyi bir yere yatırın, nereye yatırdığınızı da söyleyin bana. Gidip göreceğim onu!

- Yer yok doktor bey, hiç yer yok. Bulgarlar da evlerine yaralı sokmuyor.

- Bulun, bütün Türk evleri hastane olacakmış. Yeniden çadırlar da

kurulacakmış! Bulun diyorum size! Öteki yaralıyı da getirin. Daha kaç kişi var?

- Sayısını Allah bilir teğmenim! Rus yaralıları da burada. Diğer doktorların da başlarını kaşıyacak vakitleri yok, sargı diye kulandığımız yatak çarşafları da bitti!

- Fazla lâf istemem. İyi bir yer bulun Mahmud'a.

O zaman Mahmut güçlükle fısıldadı:

-- Badik Satı'yı arasınlar. Bizim mangadaydı, savaşın ilk saatlerinde yaralanmıştı. Yalvarırım, bana Satı'dan haber getirsinler.

Mahmud'u götürdüler...

* * *

Sokaklarda tellâllar bağırıyordu:

- Osman Paşa'nın emridir. Ölüleri soyanlar asılacak. Asker, sivil, müslim, gayrimüslim ayırt edilmeden kim ölü soyarsa asılacak!

İki sehpa kurmuşlardı; iki Bulgar ipte sallanıyordu. Çaldıkları eşyalar sehpaların dibinde duruyordu.

Ahırın içini ise bir türkü kaplamıştı. Dışardan gelen sesleri yer yer bu türkü örtüyor, yaralıları derin bir boşluğa gömse de gerçeği unutturuyordu.

Mahmut bir saman yatağın üzerine sırt üstü uzanmıştı. Yanında Satı vardı. Okşuyordu Satı onu, Mahmut da elini uzatmış, arkadaşının omuzunu tutmuştu. İkisi de aynı saman yatakta yatıyordu.

Ahırın gübre kokusu hâlâ kaybolmamıştı.

- Mahmut kardeş, Mahmut kardeş.

- Söyle Satı.

- Çok acı çekiyor musun?

- Bilmiyorum. Sen nasılsın?

- Benimki dindi, şimdi içim kanıyor. Keşke bizi de Sofya'ya gönderilen yaralılarla Plevne'den uzaklaştırsalardı.

- Onlar bir daha geri dönmeyeceklermiş. Ağır yaralı ve işe yaramayanlar gitmiş. Kal ki, yine beraber çarpışalım Satı. Daha bitmedi bu savaş.

Satı derin bir nefes aldı. Öksürecekti, öksüremedi; bir şeyler battı göğsüne.

- Doğru Mahmut kardeş. Bak ne geldi hatırıma; benim bir anam vardı. Fato idi adı. Babam ölünce elimize kala kala bir dönümlük

çakıllı bir tarla kaldı. Taşlarını ayıklamaya kalksan ömür yetmez. Yağmur yağar da suyu çekmez, sapan dahi kolay kolay işlemez. Ama yine de toprağımızdı. İçimiz titreye titreye bir kaç kuruşa muhtara satıp kasabaya göç ettik.

- Anlatma bunları bana Satı. Sen de bir türkü söyle, en iyisi bu...

- Dur hele Mahmut kardeş; sonu karışık benim hikâyemin. Anama küçücük yaşımdan beri ben baktım. Helâl olsun. Merkebimizi de yanımızda getirmiştik. Haftanın beş günü onunla dağdan odun taşırdım el kapısına. Diğer iki günde de ırgatlık yapardım şunun bunun bahçesinde, bağında. Akşamları anam yolumu gözlerdi. Komşular daha evvel haber verirlerdi: «Fato Bacı Satı geliyor.» diyerekten. Anam sorardı: «Ne getiriyor?» Ağız birliği etmişçesine seslenirlerdi, «Kabaktır ha, kabaktır!» Anam kızmış gibi bağırırdı, «Ellere geri kalsın; her gün kabak, her gün kabak!» Bazı akşamlar da «Fato Bacı,» derlerdi. «Satı et getiriyor; ettir ha, ettir.» Anam dizlerini vurur da gülerdi, «Napsın Satı'm, aslan Satı'm.» Kucaklaşırdık anamla. Sonra beni everdi...

Satı'nın sözünü sıhhiye çavuşunun bağırması kesti:

- Dikkat! Osman Paşa geliyor!

Yaralılar doğrulmaya çalıştılar. Sonra inleyip yine kendilerini saman yataklarına bıraktılar.

Osman Paşa, yaveri Talât Bey'le ahırın kapısında göründü. Yine bir elinde kırbacı, kulağının arkasında da kalemi vardı, sakallarına kır düşmüştü. Arkadan başhekim Asaf Beyle doktor Cemil geliyordu.

Yataklar öylesine yanyana idi ki, hastalara dokunmadan aralarından geçmek çok güçtü. Osman Paşa durdu; gözleri bulanıktı. Ağustos sıcağının içeriye dolduğu, sineklerin üşüştüğü bu koğuş, onu bir anda öylesine sarsmıştı ki, ne yapacağını şaşırmıştı.

- Bu ne hal Asaf Bey, bu ne hal? Burada yaralı iyileşir mi?

Başhekim ezilerek Osman Paşa'ya sokuldu. O da yorgun ve perişandı; uykusuzluk gözlerinden akıyordu:

- Haklısınız paşam!.. Fakat başka çare bulamadık. İki odadan fazla olan bütün Türk evlerine hasta yatırdık; hastalar öylesine dağıldı ki doktorlarımız vizite yapamaz oldu. Ben ömrümde bu kadar çok yaralı görmedim paşam. Şehitlerimiz ise daha fazla. Kendi kanını yutup boğulanlar, beyni parçalananlar, barsakları dışarıya fırlayanlar saymakla bitmiyor. Bir suçum varsa cezalandırın beni...

Başhekim dertliydi. Osman Paşa ise sanki ellerini kaldırmış dua ediyordu; artık Asaf Beyi dinlemiyordu. Ellerini indirdiği zaman gözlerinde yaşlar parlıyordu. Hemen eğildi, önündeki yaralıyı okşadı:

- Savaşa hazır mısın asker, savaşa hazır mısın? Daha Rusları kovamadık.

- Hazırım paşam! Bir kalkayım; hemen beni tabyalara gönderin. Bu sefer hiç aman vermem Moskof'a!

- Yakında evlât, çok yakında hepiniz çıkacaksınız buradan. Bir solukta tepelere tırmanacaksınız; ben de arkanızdan bakacağım.

Osman Paşa yatakların kenarına basarak yürümeye başladı. Herkesin hatırını soruyordu. Mahmud'un yanına gelince durdu:

- Seni tanıyacağım ben evlât! Sen, atımın üzengisine yapışıp düşmanın kaçışını seyreden asker değil misin?

- Evet paşam...

- Yüzbaşıyı ölümden kurtarmışsın!

- Hatırlamıyorum paşam.

- Adın neydi senin?

- Mahmut! İsmail oğlu Mahmut. Birinci Bölük, Birinci Takımdan.

- Okuman, yazman var mı?

- Var, paşam!

Osman Paşa yaverine döndü:

- Talât, dedi, Mahmud'u çavuş yaptım. Emrimi yazdır, kıtasına bildirsinler!

- Emredersiniz paşam!

Osman Paşa geri döndü. Henüz kapının önüne gelmişti ki, Kurmaybaşkanı Tevfik Paşa göründü, selâm verdi.

- Paşam! Ağır yaralılarımızı Sofya'ya götüren kervan döndü. Padişahın İstanbul'dan gönderdiği iki temsilci de beraber geldi. Her ikisini de tanırsınız.

- Buyursunlar!

İçeriye kordonları, pırıl pırıl çizmeleri, göğüslerini kaplayan nişanları ve altın yaldızlı kılıçlarıyla iki kişi girdi. Plevne Kumandanı elini uzattı:

- Sefa geldin Osman Paşa, dedi, sen de sefa geldin Albayım. Padişahımın emirlerini bekliyorum.

İşte o zaman Mahmut yeniden vurulmuş gibi acı duydu; inledi

de. Eski kayınbabasını tekrar görmektense alnına bir Rus kurşunu yemeye razıydı.

Küçük Osman Paşa, Plevne Kumandanının elini sıktıktan sonra:

- Ben, dedi, padişahımız efendimiz Abdülhamit Han hazretlerine, emirleri üzerine Plevne'nin durumunu kendilerine duyurmak üzere geldim. Albayım ise efendimizin takdirlerini bildirecek size. Ayrıca kahramanlığınızın bir ifadesi olarak bütün garnizonun toplanacağı bir yerde devletimizin en büyük nişanını göğsünüze takacağız!

Osman Paşa sanki sendeledi; Küçük Osman Paşa'dan biraz uzaklaştı.

- Padişahımıza teşekkür ederim, dedi. Yalnız bu nişana ben hak kazanmadım. Bir kahramanlık da yapmış değilim. Kazanılan zafer, şu yaralı evlâtlarımla hâlâ siperlerde nöbet bekleyen askerlerimizindir. Onların vatan tutkusu, geride bıraktıkları ana, bacı ve eşlerinin korkusuz yaşamalarını sağlama dileği ve asla sönmeyen imanlarıdır ki bize bu sonucu sağladı. Hepsi, en ağır yaralısından en hafif yaralısına kadar yeniden çarpışmak için can atıyor. Çünkü hepsi biliyor ki, henüz savaş bitmemiştir. Düşman tekrar saldırmak için zaman kollamaktadır. Yine hepsi biliyor ki, biz yenilirsek bu topraklar elden gider. Son ümidimiz Plevne'dir. Bu yüzden padişahımızın gönderdiği nişanı ancak askerlerimin namına göğsümde taşıyacağım! Buyurun, gidelim; biraz dinlenin. Herhalde yol sizi bir hayli yorsa gerek!

- Ben böyle düşünmüyorum, dedi Küçük Osman Paşa, Askerin biraz hissesi olsa bile bu nişan sizindir. Bu zaferi padişahımızın emirleriyle siz kazandınız.

Çıktılar. Mahmut bir daha inledi. İki Osman Paşa vardı; biri dağ, diğeri ise çukurdu. Bir tüfeği olsaydı, şu küçüğü kapıdan çıkarken ensesinden vururdu.

Doktor Cemil, Mahmud'un yanına geldi:

- Bana bak Mahmut Çavuş! Kıpırdama yerinden. Yaralarını patlatacaksın. Seninle tekrar tekrar uğraşacak değiliz biz! Taburcu edildiğin zaman konuşuruz!

Doktor Cemil de gitti. Koğuş yine sıcağın ve sineklerin baskısı altında eski yaşantısına döndü.

***

Doktor Cemil, Mahmud'un kolunu tuttu:

- Seni bu hale ben soktum, dedi, karşına çıkmasaydım, aklını çelmeseydim, şimdi Küçük Osman Paşa'nın konağında karınla birlikte dilediğin gibi yaşayacaktın. Bana hâlâ kızıyor musun?

Eylül ayının ilk haftasıydı. Akşam olmak üzereydi. Mahmut taburcu edilmişti, birliğine dönecekti. Rus topları yine Plevne'yi dövmeye başlamıştı.

Kasabanın sokaklarında beraber yürüyorlardı. Mahmut hafifçe ayağını sürüyordu. Ömrünün sonuna kadar da kalçasından aldığı yara yüzünden sol ayağını hep sürecekti.

Bir Bulgar kilisesinin önünden geçiyorlardı. Etraftaki Bulgar evleri Türk evlerine göre çok daha büyük, çok daha yeniydi.

Bir Bulgar delikanlısı onlara tiksinerek baktıktan sonra iki besili ineğini çitin kapısını aralayıp içeri soktu.

- Haklı, dedi Doktor Cemil, bize sevgi besleyecek değil ya! Neyse seni eskisine nazaran çok daha olgun görüyorum. Bir şeyler biliyor, bir şeyler seziyorsun artık. Demincekki soruma cevap vermedin; bana hâlâ kızıyor musun?

- Yok, dedi Mahmut, kızmıyorum. O zaman da kızmazdım zaten. Hiddetim beynimi karıştırmandandı. Yalnız şimdi de sen cevap ver bana Doktor Bey; ben hâlâ kuyunun içindeki adam mıyım? Yoksa çırpınmaya başladığım için boğulmak üzere miyim?

Saat kulesinin önüne gelmişlerdi. Vaktiyle Mithat Paşa tarafından yaptırılan sivil hastahaneye uğrayacaktı doktor. Beş gün evvel Osman Paşa'nın Rus hatlarına yaptığı taarruz sırasında yine birçok yaralı hastahaneleri doldurmuştu. Cemil onları görecekti.

- Sen de benim soruma cevap vermedin Doktor Bey? Osman Paşa askerin başına geçip geçenlerde Ruslara yüklenirken bindiği üç at da vurulmuş diyorlar. Doğru mu?

- Doğru. Hadi git artık. Bir daha yaralanmamaya bak. Elbet yine buluşuruz. Bana Küçük Osman Paşayla yaptığın kavgayı daha etraflı anlatırsın. Karını seviyordun değil mi? Babandan ne haber?

- Hiç bir haber yok. Ben yapayalnızım artık. Ruslar Anadolu'ya da saldırmış!

- Hoşçakal Mahmut Çavuş! Kuyuya ben düşürmedim seni. Sadece kuyuda olduğunu aklına getirdim. İşte şimdi çırpınıyor, acı çekiyorsun. Yine de zararı yok, yeter ki duy. Ben böyle avunuyorum.

Doktor uzaklaşmak istedi, Mahmut kolundan tuttu:

- Biraz daha kal Doktor Bey! Sen de çok değişmişsin! Benim tanıdığım öğrenci Cemil değilsin! Heyecanın da yok eskisi gibi. Balkanlar kaynıyor demiştin bana vaktiyle. İşte Balkanlardayız; ne yapmamız gerek? Meşrutiyet demiştin, hürriyet demiştin, Namık Kemal'den şiirler okumuştun. Ne olacak bunlar şimdi?

- Sual sorma bana artık Mahmut Çavuş! Sonra konuşacağız seninle; uzun uzun. Hele şu savaş bitsin. Lofça'yı Ruslar ele geçirdi. Her geçen gün biraz daha çember içine giriyoruz. Plevne sağlam kalan tek direk! O da çökerse büsbütün eziliriz.

Doktor, Mahmud'un elini sıktı, yandaki sokağa saptı. Köpekler havlıyordu. Manda arabaları hâlâ ölü taşıyordu. İmam, arabaların yanında gidiyordu. Hepsini bir çukura gömecekler, duasını yapacaklar, sonra geri dönecekler, böylece gidip geleceklerdi.

Plevne'nin ortasında Tulçaniça deresi akıyordu. Lâğım suları derenin içine karışmıştı. Mahmut akşamın loşluğunda bu dereyi seyretti.

Biraz ilerde yıkık bir ev göze çarpıyordu; kapıları devrilmiş, pencereleri kırılmıştı. İçinde kimseler görünmüyordu. Ne alıp, ne satmışlardı, pek bilinmezdi ama; gündüz kurulan pazarın bütün pislikleri olduğu gibi duruyordu.

Mahmut hükümet konağını geçti. Karşısına çıkan inzibata taburcu kâğıdını gösterdi, sonra yine ayağını sürüyerek yürüdü...

* * *

Top sesleri bir türlü kesilmiyordu. Ruslar Pilevne'de yıkılmadık bir yer bırakmak istemiyorlardı herhalde...

Osman Paşa'nın emriyle tabyalarını boşaltmışlar, e-teklerdeki çukurlara gizlenmişlerdi. Ruslar tabyaları boş yere dövüyordu.

Artık uyuyamıyorlardı. Geceleri Griviçe sırtları pek soğuk oluyordu. Çok zaman çeneleri kilitlenmiş gibi açılmıyordu. Mahmud'un yanında yine Satı vardı.

Birkaç gün sonra şiddetli bir yağmur başladı. Kısa zamanda kendilerini bir derenin ortasında buldular sanki. İyice tutunmasalar, sular alıp götürecekti onları.

Birden Rus ateşi kesildi, sadece yağmurun sesi duyulmaya başladı. Gök yere inmiş gibiydi. Simsiyah bir gece çökmüştü üzerleri-

ne. Kimse yemek bile yiyemiyordu. Yağmurdan ıslanan peksimetler ağızlarda bir sakız gibi çiğneniyordu. Yüzbaşı:

- Karşınızda Romen kuvvetleri de var, dedi, Ruslara yardıma gelmişler. Şimdi yıkılan tabyaları tamire gideceksiniz. Sabaha kadar her yer eskisi gibi olacak.

Tabyaları basan sular, ayak bileklerini aşıyordu. Onlar cılız bir ışığın altında çöken duvarları, devrilen direkleri, yığılan toprakları düzeltmeye çalışıyorlardı. Belleri eğilip kalkmaktan tutmaz olmuştu.

- Öksürmeyin, sakın öksürmeyin!

Öksürmeye bile izin yoktu. İliklere kadar işleyen yağmur, çamaşırlarını derilerine yapıştırmıştı.

Yüzbaşının istediği gibi oldu, sabaha karşı işlerini bitirdiler. Şimdi ayakta uyuyorlardı.

- Uyumayın, sıklaşın, düşmanı gözleyin!

Yağmur hâlâ sinsi sinsi yağıyordu. Bastıkları yer bir bataklık gibiydi. Rus topları da yeniden atışa başlamıştı.

- Gelecekler! Yine gelecekler! Sakın yılmayın! Günlerden beri beklediğimiz olacak bugün!

Nitekim öğleden sonra Rus saldırısı başladı. Mahmut yine Osman Paşa'yı aradı. Paşa birkaç günden beri görünmemişti.

Şimdi top atışının yanında tüfek sesleri de duyulmaya başlamıştı. Ortalık kısa zamanda bir cehenneme dönmüştü. Rus, bu sefer daha kıyasıya saldırıyordu. Rumenler ise verdikleri ölü adedine bakmadan Ruslardan evvel Türk tabyalarına girmek hevesindeydiler.

- Geldik ha! Vardık ha! Biz de yanınızdayız yiğitler!

Yirmi kadar Plevneli Türk, ellerinde çakmaklı tüfekleriyle bayırı tırmanıyordu. Hepsi de ihtiyardı. Bir kısmı elini beline dayamıştı, bir kısmı da ayağı kaymasın diye yanındaki arkadaşının kolunu tutmuştu.

- Neredeymiş Moskof? Biz daha ölmedik yiğitler.

Geldiler, saflara karıştılar, tüfeklerini doldurup atışa başladılar.

Öndeki tabyayı bırakıp arkadaki tabyaya çekilmek zorunda kaldıkları sırada ihtiyarlar bağırıyordu:

- Nereye gidiyorsunuz aslanlar? Kalın burada, yeneceğiz onları!

Bir tanesi Mahmud'un koluna yapışmıştı; âdeta yalvarıyordu:

- Çavuş etme! Söyle yüzbaşına, söyle binbaşına, Osman Paşa'ya haber göndersinler. Bırakılır mı buraları?

İhtiyarlar tek başlarına kaldı öndeki tabyada. Mahmut onları bir daha göremedi. Romenlerle Ruslar tabyanın içinde hem sevinçlerinden bağırıyorlar, hem de ihtiyarların ölüsünü çiğniyorlardı. Şehir tarafından alevler yükseliyordu; Bulgarlar samanlıkları tutuşturarak, Rus topçularına işaret veriyorlardı. Ve yağmur hâlâ yağıyordu. Böylece tam beş gün çarpıştılar, tam beş gün. On beş Eylül günü Osman Paşa, yıpranmış Rus ve Romen ordularına karşı hücum emri verdi. Düşman yine kaçıyordu. Son direk bir kere daha dayanmıştı.

Mahmut, Osman Paşa'nın ilerideki bir tabyaya doğru gitmekte olduğunu gördü...

* * *

Kasım rüzgârları şimdiden kışın yaklaştığını haber veriyordu... Hattâ Ekimin ortasında kar bile yağmıştı. Yağmur kesilmiyordu. İzinden dönen bir asker:

- Veba başlamış, dedi. Ne sargı kalmış ne de ilâç! Kasaba karışıklık içinde. Şevket Paşa erzak ve cephane getirmek için Eylül sonunda bilmem kaç yüz arabayla yola çıkmış, bir daha dönmemiş... Orhaniye yolu da kapanmış, artık hiç bir yerle ilişkimiz kalmamış. Yardım da gelmezmiş!

- Sus alçak, diye bağırdı Satı, etrafı niye velveleye verirsin? Korktunsa kaç, ben de gerine bir kurşun sıkayım. Bir şey olmaz bize; Allah var, Osman Paşa var! Öyle değil mi Mahmut Çavuş kardeşim?

Tabyalarda, ilerdeki siperlerde Rusları gözleyen askerler vardı. Mahmud'un mangası ise bir kenara çekilmiş bekliyordu.

Yüzbaşı göründü. Bütün bölüğü topladı:

- Asker, dedi, size şimdi iki mektup okuyacağım. Osman Paşa haberiniz olsun istiyor. Bu mektuplardan bir tanesi, Rus orduları Başkumandanı Nikola'dan bizim paşamıza gelmiş, diğeri de paşamızın cevabı.

Yüzbaşı, mektupların bazı yerlerini atlayarak okudu:

«Osman Paşa'ya

Osmanlı Orduları Plevne'den başka her yerde yenilmiştir. Plevne ise tamamen Rus batı ordusu tarafından kuşatılmıştır. Hiç bir yerden yardım alamayacağınız gibi, yiyecek ve cephane de sağlayamazsınız.

Bu yüzden direnmekten vazgeçmeli, hemen teslim olmalısınız. Yoksa dökülecek kanların sorumluluğu size ait olacaktır.»

Yüzbaşı:
- Şimdi de paşamızın cevabını dinleyin, dedi.

«Grandük Nikola'ya;

Kumandasını üzerime aldığım Osmanlı Ordusu yapmış olduğu savaşların hepsinde başarı sağladı. Askerim sabırlı, dayanıklı ve cesurdur. Osmanlı Ordularının başka yerlerde yenilmesi, Plevne'nin kuşatılmış olması, hattâ yiyecek ve içecekten yoksun bulunmamız dahi Ordumuzu düşmana teslim etmeme sebep değildir. Ayrıca biz Plevne'de şerefimizi korumak için yapmamız gerekli her şeyi de yerine getirmiş değiliz. Bugüne kadar vatanımız uğruna kanımızı hiç çekinmeden döktük, bundan sonra da dökmeye hazırız. Dökülen kanların sorumluluğu ise bize değil size aittir. Bu savaşı siz istediniz, biz sizi çağırmadık...»

Yüzbaşı bağırdı:
- Nasıl? Siz de Osman Paşa gibi düşünüyor musunuz? Ne olursa olsun dayanacaksınız! Ölmek var, dönmek yok! Söz verin!

Asker ağlıyordu. Bir kısmı kollarını göğe kaldırmıştı, bir kısmı dizlerini dövüyordu, bir kısmı da elini kasaturasına atmıştı. Fakat hepsi ağlıyordu.

Yağmur hâlâ yağıyordu. Kasım rüzgârları da insafsızca esiyordu. Top arabalarını çekmeye mandaların gücü yetmiyor, bir kısım asker ayaklarının çamura gömülmesine aldırmadan arabaları yürütmeye çalışıyordu.

- Dayanacağız yüzbaşım! Osman Paşa'mızın ellerinden öperiz! Sonuna kadar dayanacağız; kanımız helâl olsun!

Yüzbaşı sendeledi; yüzü sararmıştı. Bir süre dişlerini sıktı, sonra o da boşandı.

- Yakışır mı? Askere ağlamak yakışır mı? Kalkın, şarkı söyleyin. Oyun oynayın! Mahmut Çavuş sana söylüyorum.

- Sevinçten yüzbaşım, sevinçten! Sen de ağlarsın! Hoş gör bizi!

Yüzbaşı koşarak kaçtı... Geriden karavana erleri geliyordu. Bir tanesi:

- Bundan sonra yarım tayın, dedi, bilmiş olun!

* * *

Ve kış bastırdı... Plevne donmuş, toprağa yapışmış gibiydi. Rus topları aralıksız Plevne kasabasını dövüyordu. Mahmut gelen karavanayı önüne çekti. Karşısına dikilen askerlere bir kaç kaşık bulgur pilâvı ile iki dilim ekmek verdi:

- Bugünlük bu kadar, dedi, yarın çok fazlası çıkacakmış! Nöbet de birer saate indirildi. Sakın uyuyayım demeyin.

İki sıhhiye eri biraz ilerde nöbette donarak ölen dört askeri soyuyordu. Ölüler kaskatı kesilmiş, bir deri bir kemik kalmıştı. Asker başını çevirip bakmıyordu; ölüme de, soğuğa da alışmışa benziyorlardı.

- Niye soyuyorsunuz bunları şimdiden? Elbiseleriyle götürsenize.

Sıhhiye erleri hiddetle cevap verdiler:

- Ölülerin çamaşırlarından sargı bezi yapılacak. Çamaşırlar yolda büsbütün kirlenip hiç işe yaramaz hale gelmesin diye peşin soyuyoruz.

O zaman Satı bir hindi gibi dikildi:

- Şu Moskof yeniden saldırsa, yine süngüsünü taksa da gelse, canına bir daha okusak. Bu sefer karargâhlarına girer, ekmek de bulurduk, sargı bezi de! Ama gelemez ki, onda böyle yürek ne gezer? Bizi açlıktan öldüreceklerini sanıyorlar!

Sonra Mahmud'u bir kenara çekti. Elindeki ekmekle çanağındaki bulgur pilâvını uzattı:

- Al, ye! dedi.

- Neden?

- Kendine bir şey ayırmadın Mahmut Çavuş kardeş. Benim ekmek torbamda dünden kalma bir şeylerim var. Karnımı doyururum.

- Ben oruç tutuyorum, dedi Mahmut, kendim için oruç tutuyorum. Yemek istemem!

- Kavlimiz böyle miydi? Sen aç ben aç, sen tok ben yok. Bir daha yüzüne bakmam. Yemezsen, elimdekilerin hepsini atarım.

- Yarısını ver öyleyse. İzin aldım; kasabaya ineceğim, gecikirsem iftar yaparım.

Bir dilim ekmek, iki kaşık bulgur pilâvı aldı.

Yolda, askere söylediği halde, kendisi dayanamadı. Pilâvı da, ekmeği de bir hamlede yemek istedi. Yine de elini atamadı; onlar orada

bir süre, ekmek torbasının içinde, bir ateş parçasıymış gibi kalçasını yaktı.

Bata çıka yürüyordu. Diğer askerler gibi ayaklarına çuval sarmıştı, üstüne ne bulduysa giymişti. Yüzünü, kulaklarını bir yemeniyle örtmüştü. Yine de üşüyordu.

Kasabaya yaklaşınca, biraz ilersine bir Rus güllesi düştü. Hemen kendini yere attı. Bir çatırtı duyuldu, bir bina olduğu gibi çöktü; kollar, bacaklar havada uçuyordu. İnsafsız kar yine de yağıyordu.

Ölülere, yerde sürünenlere bakmadı; belki de açlıktan olacak, midesi bulanıyordu.

Güçlükle Plevne'ye girdi. Birbirini kovalayan Rus mermilerinin ıslığı ve sonra duyulan feryat ve iniltiler, sanki hiç savaş görmemiş gibi sinirlerini germeye başlamıştı.

Sokaklarda hemen hemen kimse yoktu. Kabını, kaçağını, şiltesini omuzlayan camilere sığınmıştı. Yollarda sadece ölü ve yaralı taşıyan arabalar vardı. Arabacılar fırlayan bir tekerleği yerine koymak ya da kayıp yere yığılan öküzleri kaldırmak için saatlerce uğraşıyordu.

- Ölse, namussuz şu öküz de ölse; hem askere et çıkar, hem de biz kurtuluruz.

Elleri donan arabacı hem bağırıyor, hem de olduğu yerde tepiniyordu. Arabanın içinde yaralılar elbette bekleyecekti. Arabacı artık onları düşünmüyordu.

- Hemşerim, sen sıhhiyesin; Doktor Cemil Bey nerede acaba?

- Ne bileyim ben çavuş; git işine, Doktor Cemil dediğinin sırası mı şimdi? Her Türk evi hastahane oldu. Ara ki bulasın!

İlerledi... Bir mermi daha düştü, bir duvarı olduğu gibi yıktı. Bir köşede ateş yakmışlardı; alevlerin içine ölüleri atıyorlardı; etrafı et kokusu kaplamıştı. Ekşi, geniz tıkayan bir kokuydu bu.

- Uzaklaş çavuş, uzaklaş!

- Ne oluyor, ne var?

- Veba!

Koşmak istedi, ayakları kaydı, bir ağacın dibine çöktü. Sonra daha fazla oyalanamadı; hızlı hızlı yürümeye başladı. Adeta tabyadaki hayatının özlemini çekiyordu. Orası daha sıcak, orası daha özgür, orası daha emindi, Doktor Cemil'i görmekten vazgeçecekti. Doktor, onu hastaneden taburcu olduğundan beri hiç aramamıştı. Konuşmak istemişti; dertleşmek, bir şeyler daha anlamak istemişti. Eğer Cemil'i

görürse babasını görmüş, berber Rasih Usta'yla karşılaşmış, köyüne gitmiş, hattâ Ferhunde'yle yanyana oturmuş gibi olacağını sanmıştı.

İki asker ellerindeki sopalarla yarı çıplak birkaç çocuğu kovalıyordu. İlerde bir çöp yığını vardı. Çocuklar gözlerini çöplükten ayıramıyorlardı.

- Savulun! Yasak! Çöplükte bulunan yenmez!

- Açız! Annemiz dedi ki...

Hemen elini ekmek torbasına attı. Bir dilim ekmeğiyle donmuş bulgur plavını çıkardı:

- Alın, yiyin!

Çocuklar birbirinin üzerine atladılar, yerde yuvarlanmaya başladılar. Bulgurlarla ekmek çamurların içinde kayboldu...

Önüne çıkan her evin kapısından başını uzatmaya başladı. İçeriden gelen feryatlar dayanılır gibi değildi. İlâç isteyenler, doktor arayanlar, bir yatak bulabilmek için hastalardan birinin ölümünü bekleyenler durmamacasına bağırıyordu.

Sonunda Doktor Cemil'i buldu. Doktor, uzamış sakalları, morarmış elleri, kanlı gömleğiyle bir süre ona baktı:

- Ne istiyorsun Mahmut Çavuş?

- Beni aramadın, konuşmaya geldim.

- Vakit var mı Mahmut Çavuş? Ne konuşacağız?

- Hiç, yâni...

Doktor Cemil, bir sandalyeye çöktü. Çuvallara bürünmüş, çamura bulanmış, avurtları çökmüş, olduğu yerde sallanan Mahmud'u görmemek için başını çevirdi.

- Açsan bir şeyler bulmaya çalışayım sana Mahmut. Yarım aylık maaşımla bir tavuk satın aldım. Biraz da ekmeğim var. İstersen hepsini ye.

- İstemem. Açım ama, istemem. Devletin bana verdiğiyle yetineceğim. Yalnız anlat; beni yarı yolda bırakamazsın. İyice öğrenmem gerektiğini anlıyorum. Yaptığım işi bilerek yapmak istiyorum. Bir yere gidiyorum, ama nereye? Önce babam, köyüm, hemşeriler vardı. Sonra sen geldin. Ardından karım. Daha sonra sokak toplantıları, Küçük Osman Paşa derken şimdi de savaş! Söyle bana; neyi yıktık, neyi yapacağız?

Doktor ayağa kalktı, elleri titriyordu:

- Bunun için mi bunca yolu tepip bana geldin?

- Bunun için!

- Sen böylesine düşünebiliyorsun demek? Adım adım yükseldiğini görüyorum senin Mahmut. Kafan durmadan çalışıyor.

- Bilmem, ne olduğumu henüz anlayamadım.

Doktor içini çekti, tekrar sandalyeye otururken:

- Belki daha evvel söyledim, dedi; ben iflâs ettim Mahmut Çavuş!... Bu işin başını unuttum, sonunu ise hiç düşünmüyorum. Şu anda görebildiğim; ölüler ve yaralılar. Başka bir şey bekleme benden: Meşrutiyet de, özgürlük de çok gerilerde kaldı. Osmanlılığı zaten bir kenara bırakmıştım. Şimdi Türklüğümle utanmamaya çalışıyorum. Bu yüzden yirmi dört saat uyumadan, becerebildiğim kadar ameliyat yapıyor, yara sarıyorum; hiç bir şey yapamazsam oturak döküyorum, hem de vebalı, koleralı hastaların oturağını! Şimdilik düşünebildiğim de, elimden gelen de bu kadar! Alkol bile yok, alkol bile!

- Yardım gelmeyecek mi artık Plevne'ye? Ağır yaralılar Sofya'ya gidip hastaneler boşalmayacak mı? Erzak kervanları yolda değil mi? Asker bunları bekliyor. Karlı tepelere, hattâ Rus hatlarına sokulup yol gözlüyor.

- Hayır. Güneyden, kuzeyden, doğudan hep sarıldık. Orhaniye yolu çoktan kapandı. Hiç bir yerden ne erzak, ne yardım gelir bize bundan sonra.

- Ne olacak öyleyse, ne olacak?

- Ne mi olacak? Plevne bize mezar olacak!

Mahmud'un burnu sızladı, düşmemek için Doktor'a tutundu.

- Yeterli değilmiş Mahmut Çavuş; Teşkilât-ı Esasiye Kanunu da, Meclis-i Mebusan da yeterli değilmiş! Başka bir şeyler gerekliymiş ama ne? Hadi git işine, bir daha beni arama!

Doktor Cemil, Mahmud'u yüzüstü bırakıp uzaklaştı. Mahmut kapının eşiğinde kustu. Bir sıhhiye onbaşısı:

- Kolera! diye bağırdı. Tutun şunu, kaçmasın!

- Değil hemşerim, vallahi değil. Bir şeyim yok benim! İnsanın bazen başı dönmez mi, başı dönüp de midesi bulanmaz mı? Benimkisi de öyle işte. «Hakir olduysa millet şânına noksan gelir sanma.» Yaşayacağım ben, yaşayacağım!

Sıhhiye onbaşısı bu lâflardan hiç bir şey anlayamadı; Mahmut kaçtı. Zorlukla tabyaya vardı. Hemen Satı'nın göğsüne başını dayadı. Doyasıya ısınmak istiyordu. Kemiklerine, iliklerine kadar ısınmak!

Aşağıdaki bir ağacı kesmişti asker, bağlardan kütükler de getirmişlerdi. Biraz ilerde cızırdaya cızırdaya bir alev yükseliyordu. Askerler bu ateşin etrafında dolanıyordu. Kimisi ellerini bile sokuyordu alevlere.

- Ben derim ki Mahmut Çavuş kardeşim; ateşe çok yaklaşmak iyi değildir. Sen yaslan göğsüme, iyice yaslan; ısıtırım seni! Neler duydun bakalım Plevne'de; yardım geliyor muymuş, erzak yolda mıymış?

- Geliyormuş, hepsi geliyormuş; hem de çok yakında.

- Buna sevindim işte, Osman Paşa bizi aç bırakır mı?

Bir bağırtı duydular. Herkes siperlere koşuyordu. Onlar da koştu; düşman hatlarına baktılar ve gördüler.

Ruslar, sopaların ucuna tabelâlar takmışlar, havaya dikmişler, üzerlerindeki iri yazıları Türk askerlerine gösteriyorlardı.

- Ne diyor Mehmet Çavuş kardeş, ne yazıyor?

Mahmut güçlükle okudu:

«Doğuda Muhtar Paşa'nın orduları yenildi, Kars bizim elimize geçti. Sizleri de her yanınızdan kuşattık; ne kaçabilirsiniz, ne de bir yardım görebilirsiniz! Artık Osman Paşa'ya inanmayın. Teslim olun; hem karnınız doysun, hem yaşayın!»

Asker, okuma bilen bir kaç kişinin etrafına üşüşmüştü şimdi:

- Doğru mu, Moskof'un bu dedikleri doğru mu?

- Rus hilesi bu! Hem doğru da olsa ne çıkar?

- Ne yapmak gerek öyleyse, ne yapmak gerek?

Arka taraftan bir ses duyuldu:

- Ateş!

Bir anda tüfekler patladı. Tabelâlar delindi, sırıklar koptu; hepsi kara, çamura gömüldü. Yüzbaşı:

- Dağılın, dedi, keyfinize bakın.

Nöbette olmayanlar yine eski yerlerine çöktüler. Hâlâ hırslarını alamamışlardı. Durmamacasına soluyorlardı.

* * *

Aralık ayı başlarında binbaşı taburu topladı:

- Asker, dedi, size bir haberim var: Plevne'yi bırakıyoruz. Çıkış günü ayrıca bildirilecek. Şimdi hazırlıklara başlayacağız. Ağzınızı

sıkı tutacağınıza inanıyoruz. Casuslardan sakınmalısınız! Düşmanı nereden yarıp Plevne' den nasıl uzaklaşacağımızı ben de gerektiği gibi bilmiyorum. O gün gelsin elbet öğreniriz.

Binbaşı sustu; askerlerine baktı. Kimse kıpırdamıyordu. Bakışlar donuk, beller hafif kamburdu. Duygular gizlenmiş, baskı altına alınmıştı. Bir süre sessizlik oldu. Sanki herkes rüzgârı dinliyor, yağan karı seyrediyordu. Sonunda bir çavuş yerinden kımıldadı. Yavaş yavaş yürüdü. Gözünü binbaşıdan kaçırıyordu. Göğsü bir körük gibi inip kalkıyordu.

- Plevne bırakılmaz binbaşım!

- Ne dedin?

- Plevne bırakılmaz dedim binbaşım!

Bir teğmen, çavuşu kolundan çekmek istedi. Binbaşı ilişmemesini işaret etti.

- Salih! Askerlikte emre uymak gerektir. Sen bunu bilmiyor musun?

- Biliyorum binbaşım! Yine de derim ki, Plevne bırakılmaz! Boş yere mi binlerce şehit yerdik biz burada? Moskof alsın, alabilirse alsın! İşte bu!

- Salih, aklını başına topla! Hiç bir yerden bize yardım gelmeyecek artık. Erzakımız da, cephanemiz de tükenmek üzere. Soğuk ise düşmandan insafsız! Daha fazla oyalanırsak kimse sağ kalmaz Plevne'de. O zaman düşman elini kolunu sallayarak girer buraya!

- Olsun, ölümüze basa basa girsin Moskof! Ben bırakmam Plevne'yi binbaşım!

- Hadi yerine git. Konuşma daha fazla. Osman Paşa'nın emri bu; belki de son emri!

- Osman Paşa'nın emri mi? Osman Paşa'nın!... Hasta mı yoksa paşamız? Ellerimiz kana bulandı, toprak yedik, kan içtik, uyku girmedi gözümüze! Sonunda böyle mi olacaktık?

Salih Çavuş, dizlerinin üzerine çöktü; şimdi hüngür hüngür ağlıyordu. Onu çekerek götürdüler.

Asker hâlâ kıpırdamıyordu. Hep aynı donuk bakışlar, hep aynı kambur sırtlar!

- Söyleyin, diye bağırdı binbaşı, izin verdim; siz de Salih Çavuş gibi mi düşünüyorsunuz? Gidip Osman Paşa'ya anlatacağım hepsini.

- Evet, dedi gür bir ses, evet!

Binbaşı başka bir cevap alamadı. Aylardan beri durmamacasına içleri kanayan, acıları yüzlerinden kolay kolay belli olmayan bu insanların ağırlığı binbaşının omuzlarına olduğu gibi çöktü. Konuşurken kekeliyordu şimdi:

- Erlerim! Çıkacağız! Teslim olmayı asla düşünmüyoruz; fakat ölülerimizin üzerine düşmanın basa basa geçmesinden daha iyidir çıkmak. Ağır yaralılarımızı burada bırakacağız. Plevne'deki Türkler bizimle beraber gelecek. Osman Paşa evvelâ bunu kabul etmek istemedi; sizler savaşırken halkın engel olacağını sanıyordu. Fakat halk, asker giderse Plevne'deki Bulgarların işkencesiden korkuyordu. Onun için ölüm pahasına da olsa çoluk çocuklarıyla aramıza katılmaya karar verdiler. Kasabanın ileri gelenleri paşamızın ayaklarına kapandı. Osman Paşa da onları yüzüstü bırakamayacağını anladı, kabul etti... Şimdi...

Geriden bir boru sesi işitildi. Asker başını çevirdi, binbaşı selâma durdu:

- Osman Paşa!...

Paşa dizlerine kadar çamura batmıştı. Yavaş yavaş yaklaşıyordu. Kaputunun yakasını kapatmıştı, kulağının arkasındaki kalemini eline almış, yine parmaklarının arasında oynamaya başlamıştı:

- Nasılsınız evlâtlarım?

- Sağol!

- Binbaşınızı dinleyin, sevinin, neşelenin! Plevne'de şimdiye kadar sizin cesaretiniz ve vatan sevginiz yüzünden tutunabildik. Şimdi ise buradan yine sizin cesaretiniz ve vatan sevginize dayanarak çarpışa çarpışa çıkacağız! Gerilerde yeniden mevziye girip düşmanın karşısına dikileceğiz! Biz ölsek de millet yaşayacak! İstediğimiz de bu; milletimizin yaşaması.

Askerin omuzu dikleşmeye başladı, gözlerdeki donukluk yavaş yavaş silindi...

* * *

Dokuz Aralığa kadar durmadan çalıştılar. Tüfeklerini temizlediler, arabaların dingillerini yağladılar, tekerleklere saman sardılar.

- Badik Satı, haç gibi çaktığı iki tahtanın tepesine samandan bir baş yapıp sipere yerleştirirken bir taraftan da o gün dağıtılan ayağındaki çarıklara bakıp seviniyordu... Uzaktan, Rus orduları tarafından kurt ulumaları geliyordu.

- Bana benzedi mi Mahmut Çavuş kardeş? Ben gidince yerime düşmana bu korkuluk karşı koyacak. Seninkisi nerede?

- Diktim, dedi Mahmut. Oyalanma; hemen on iki deste fişek ile altı günlük peksimetini al. Biz de yola çıkıyoruz.

Aşağıdan, lâpa lâpa yağan karın altından arabalar geçiyordu. Kadınlarla çocuklar eşya denklerinin üzerine oturmuşlardı, erkekler öküzleri çekiyordu.

Sessiz, yarı loşluk içinde batıya, Vid nehrine doğru ilerleyen bir kervandı bu... Göç başlamıştı yine.

Satı peksimetlerini ekmek torbasına yerleştirirken:

- Kargalar da kalmamış ortalıkta, dedi, asker yiye yiye bitirdi. Sen ağzına bile koymadın Mahmut Çavuş kardeşim...

* * *

O gece bütün ordu Vid nehri yataklarında, hendeklerde, dağ eteklerinde toplandı. Mahmut tabyadan ayrılırken Plevne'de kalan ağır hasta ve sakatların feryadını duyar gibi olmuştu. Onlar Bulgarlarla Rus askerlerinin insafına bırakılmıştı.

Kar dinmişti. Gök bulutlarla kaplıydı, bir yıldız bile görünmüyordu. Balkanların ayazı yine etrafa çökmüştü.

- Ben terliyorum, dedi Satı. Hava birdenbire nasıl ısındı böyle Mahmut Çavuş kardeş?

Mahmut, Satı'ya hak verdi; o da terliyordu. Kırk bin kişi sıkışıp kalmıştı şu çukurların, şu yamaçların içinde. Bir adım atsa, elini uzatsa, ya bir atın kuyruğuna, ya bir arabanın tekerleğine, ya da bir çocuğun morarmış yanağına değeceğine emindi.

- Asker, dedi birisi, asker; torunumu gördün mü?

Yorgun, titrek, hastalıklı bir sesti bu.

- Görmedim, diye cevap verdi Mahmut, torunun kim, ne bileyim ben baba?

- Ya! Elimden kaçıp kurtuldu işte! Yola çıkarken de öyle yapmıştı. Sadece uyuz köpeklerin dolaştığı Plevne sokaklarında delirmiş gibi koşmaya başlamıştı. Anasız babasız büyüttümdü ben torunumu. Bir torba tarhana saklamıştım da sonra yarısından fazlasını hastalara vermiştim. Başka bir şeyimiz de yoktu ki...

İlerde bir kadın ağlıyordu, hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Vid nehrinin hışırtısı daha derin, daha sinsi duyuluyordu...

Gece yarısına doğru Vid köprüsünü geçmeye başladılar... Düşman suyun öteki tarafında, tepelerin arkasındaydı.

Köprü gıcırdıyordu. Şu tahta parçaları bu kadar kişiyi çekemeyecek gibi geliyordu Mahmud'a. Gittikçe uzanan bir kervan, bitmeyecek görünen bir yol vardı önlerinde. Bir ışık görseler nereye gideceklerini derin derin düşünmeyeceklerdi. Yapışkan çamurlara sürünen bu ayak seslerini, Mahmut ölünceye kadar unutamayacağını sanıyordu.

Gıcırdamasın diye arabaları omuzluyordu asker. Atların ağzında yem torbaları vardı.

Yüzbaşı:

- Yatın yere, dedi, şuralarda mevzilere gireceğiz; dağılmak yok.

Hemen oldukları yere uzandılar. Çamurlar Mahmud'un burnuna bile yapıştı.

- Şimdi üşüyorum Mahmut Çavuş kardeş. Sırtımdaki ter, buz kesildi. Bu sabah ne olacaksa olacak değil mi?

- Evet, Plevne'de son çarpışmamız bizim bu. Yararsak düşmanı yine de işimiz bitmiş sayılmayacak. Yaramazsak...

- Yaramazsak ne olur kardeş?

- Bilmiyorum, diye inledi Mahmut. Ama yeneceğiz, deleceğiz Moskof'un batı kesimini. Hakkını helâl et Satı!

- Helâl olsun çavuşum! Hani şaşırdım ne diyeceğimi. Ölümü bile bırakma bunlara. Vur sırtına da kaçır beni. Sonra bir hendeğe fırlat; kargalar yesin razıyım.

- Kimin kalıp kimin gideceği belli olmaz Satı. Sabahı bekle.

- Uykum var benim. Çamurlu su içime kadar işledi. Yine de uykum var benim. Ah anacığım; keşke her gün et getirseydim ona. Yoktu ki, kabağı bile güç buluyordum. Plevne'de bıraktığımız ağır yaralılar ne olacak, yanımıza aldığımız hastalar ne yapacak?

- Sus artık Satı, Allahını seversen sus!

Sonunda gün doğmaya başladı. Kadınlı, çocuklu, askerli kervan hâlâ Vid köprüsünden geçiyor, bir şerit gibi uzanıyordu.

İşte o sırada bir ışık parladı, bir top patladı... Asker birden yayıldı. Bu topa, bir Türk topu cevap verdi.

- Gördüler bizi, diye bağırdı yüzbaşı, gördüler bizi, dikkat... İleri!

Türk askeri gecenin ayazını, hattâ açlığını unuturcasına Rus siperlerine doğru koşmaya başladı.

O sırada Osman Paşa'yı gördüler. Askerin arasına karışmış gibiydi. Siyah bir ata binmişti. Avurtları çökmüş, rengi kararmıştı sanki. Yine de elinde kalemi vardı. Bir şeyler yazacakmışçasına bu kalemle oynuyordu. Arkasından muhafızları geliyordu. Önünde ise kırmızı fener yakmış iki atlı ilerliyordu.

- Hücum.

- Allah Allah!

Korkunç Rus ateşine aldırmadan tepelere doğru tırmanıyorlardı şimdi. Düşen kalıyor, geridekiler onu çiğneyip geçiyordu.

- Süngü tak!

Rus siperlerinden içeri atladılar. Süngü süngüye, gırtlak gırtlağa bir savaş başladı yine. Erimişlerdi, hemen hemen koca bir tabur kaybolup gitmişti. Ama Rusları siperlerinden sökmüşler, sığındıkları ikinci siperden de kaçırmışlardı.

Gerilerden elbette diğer taburlar yardıma gelecek, üçüncü Rus siperlerini de ele geçirince amaçlarına varacaklardı. Rusların bıraktıkları toplar vardı yanlarında. Çifte atarak kaçmaya çalışan atların tökezlenip yere yığıldığı görülüyordu.

- İleri! Zafer bizimdir!

Hiç bir kuvvet kendilerini durduramaz sanmışlardı. Fakat şimdi güçlerinin tükendiğini anlıyorlardı. Yağmur gibi yağan top mermisi altında havada uçan bir bacağı, bir kolu, bir başı yakalamak istercesine ellerini uzatıyorlardı. Aşağıda bir cephane arabasının infilak ettiğini duyunca sarsıldılar.

Karşı sırtlar, ovalar insanlarla dolu gibi geldi onlara; kapkara insanlarla. Bir kara bulut yaklaşıyordu. Mahmut taburda kalanları parmaklarıyla sayabileceğine emindi. Üstelik bir gerileme oluyordu yanlarındaki taburlarda.

Aşağıya doğru kayanları görüyorlardı. Ve onlara tutundukları şu çukurun içinde hâlâ hiç bir yardım gelmiyordu. Ayrıca Vid ovasından gelen feryatlar kulaklarını tırmalıyordu. Dinlemek istemiyorlardı; yine de iniltiler, hele çocukların ağlayışı beyinlerine birer çivi gibi saplanıyordu.

Mahmut binbaşıyı görebilse rahatlayacağını sanıyordu. Yoktu; ne

binbaşı, ne de yüzbaşı vardı. Birisi sokuldu yanlarına, âdeta dürttü onları:

- Osman Paşa yaralandı! Ruslar Paşa'yı götürmeye geldiler. Bulgarlar Plevne'den çıkacağımızı Ruslara duyurmuşlar. Her şey bitti. İndirin silâhlarınızı, teslim oluyoruz!

Evvelâ anlayamadılar bu sözlerin anlamını. Parmaklarını tetiklerden çekemediler bir türlü. Sonra oldukları yere bir külçe gibi çöktüler. Hepsi de hüngür hüngür ağlıyordu. Çamura, kana bulanmış, kaskatı olmuş şu insanlar Plevne dağlarında tüm yalnızdı artık.

- Sağ mısın Mahmut Çavuş kardeş?

- Sağım.

- Yaran filân da yok ya?

- Yok! Ama neye yarar? Sağ kalmak neye yarar Satı?

Mahmut süngüsünü çıkartıp attı, tüfeğini çamura gömdü ve bekledi. Yerde. Plevne'yi bırakmamak için direnen Salih Çavuş, bir daha gözlerini açmamacasına yatıyordu. Ve Vid köprüsünde bir beyaz bayrak sallanıyordu...

Esirlik

SATI SIRTINA bir dipçik yiyince Mahmud'un üzerine kapaklandı. Bu sefer Mahmud'un ensesine bir yumruk indi. Mahmut düşmemek için direndi, başardı da.

Elleri havadaydı; Ruslar onları Vid ovasına doğru götürüyorlardı.

- Haydi, dedi bir Bulgar tercüman, çökün, uyuyun, ne halt ederseniz edin; geceyi burada geçireceksiniz.

- Açıkta mı, bu havada mı?

- Açıkta ve bu havada. Sizi gidi it sürüleri sizi. Yeter ettikleriniz.

- Biraz odun verin bize. Isınmadan nasıl yaşarız?

- Odun da yok, ekmek de! Paranız varsa satarız! Altı günlük peksimetinize ne oldu?

- Su nereden bulacağız?

- Nöbetleşe Vid nehrinden getirirsiniz.

- Ölülerle dolu orası, ölüler; kıpkızıl kana bulandı nehir!

- Susun ulan ayılar! Kim var sizin karşınızda, kim var?

İki Rus askeri tekrar dipçikle iteledi onları, Bulgar tercüman sevinçten ellerini çırptı.

Bir ağacın altına sığınmışlardı; rüzgâr yalayarak geçiyordu yüzlerini.

- Osman Paşa nerelerde acaba Mahmut Çavuş kardeş? Bir görseydi halimizi!

- Görmediği daha iyi, kahrından ölürdü paşamız!

- Nasıl yaşayacağız öyleyse, nasıl yaşayacağız?

- Öleceğiz. En iyisi bu; ölmek!

- Bunlar, ölürken de rahat bırakmaz insanı Mahmut Çavuş kardeşim!

Yere oturamıyorlardı; kar ve çamurdu ayaklarının bastığı toprak. Yorgunluktan bitmişlerdi; soğuğu hissetmiyorlardı sanki.

Plevne'den ordu ile birlikte göç etmeye kalkışan halk ise biraz gerilerindeydi. Onların bağırtılarını, inlemelerini yine duyuyorlardı.

Rus muhafızlar durmadan küfür savuruyorlardı; canları sıkılınca da havaya birkaç el ateş ediyorlardı.

Bir ses işittiler yanlarında. Satı ezildi.

- Ne yapıyorsun Satı?

- Hüseyin Onbaşı öldü, dondu da öldü. Elbiselerini çıkartıp altımıza serelim diyorum Mahmut Çavuş kardeş. Büsbütün katılaşırsa soymak güç olur.

Mahmut birşey söyleyemedi; Satı döndüre döndüre soydu Hüseyin Onbaşıyı, çarıklarını da koynuna soktu.

- Otur, şu battaniyeyi de üzerine al. Sen hastasın Mahmut Çavuş kardeş. Ayaklarını hep sürüyerek yürürsün. Ben sana ateş de bulurum. Gamlanma sakın. Hüseyin Onbaşının parası da varmış.

Satı dipçik yeme pahasına Bulgar tercümanı buldu, bir kaç kucak tahta satın aldı.

- İşte yakıyorum çavuşum. Bunlar bizim arabaların parçalanmış tahtaları, tekerlek kırıkları da var içinde. Gamlanma dedim ya; ısın, hadi ısın.

Asker birden üşüştü ateşin başına; üstüsteydiler şimdi. Sanki birbirlerini ezecekler, ellerini alevlerde gezdireceklerdi.

Gün kararmıştı, kopkoyu bir gece başlamıştı. Kar yeniden yağıyordu. Binlerce Türk askerinin yüzüne rüzgâr durmamacasına kar tanelerini yapıştırıyordu.

Bir çocuk ağlıyordu gerilerden. Sesi başka türlü çıkıyordu yavrunun. Sonra kesildi bu ses; bir kadının feryadı duyuldu. O da sustu; kar ve rüzgâr gömdü onları olduğu yere.

Yer yer yakılmış ateşlerin önünde gölgeler kıpırdıyordu. Sonra bu gölgelerden biri olduğu gibi yere uzanıyordu; bir daha görünmüyordu.

Kurt ulumaları geliyordu çok yakınlarından. Rus nöbetçilerinin silâh sesleri bu ulumalara karışıyordu.

- Üstüste yatalım, dedi bir asker, hem bu sesleri duymayız, hem belki de ısınırız.

Öyle yaptılar; sekizi, onu birarada uyudular. Mahmut gözlerini açtığı zaman, Satı'nın kendisine sokulmuş olduğunu gördü. Altında üç asker vardı; üstündekileri sayamıyordu.

- Kalkın ulan, kalkın; kaba döşek buldunuz da yan gelip yatıyor musunuz? Yoklama var.

Ruslar kırbaçla dövüyorlardı Türk esirlerini. Mahmut güçlükle doğruldu; üzerindekilerden ancak biri kalkabildi, diğerleri birer taş parçası gibi olduğu yere devrildi.

- Bu grupta yüz kişi vardı, şimdi yetmişi kalmış.

Ulan itler sakın ölülerinizi gömmeye kalkışmayın. Sonra eksik çıkarsa kaçtı diye sizin canınıza okuruz. Kim soydu şu herifi?

Cevap veren çıkmadı. Ruslar, Türk ölülerini toplayıp bir arabaya yığdılar; kiminin başı, kiminin kolu, kiminin de ayağı sarkıyordu. Vid suyu gerideydi. Bir gün evvel üzerinde beyaz bayrak dalgalanan Vid köprüsü de oradaydı. Donmuş Türk erlerinin ölüsünü taşıyan Rus arabaları Vid köprüsüne doğru gidiyordu...

* * *

- Ye, Mahmut Çavuş kardeşim ye! Peksimet! Hüseyin Onbaşınınki de duruyor. Korkma ye!

- Acıkmadım Satı; sen karnını doyurmana bak. Belki onu da elinden alırlar. Ben gücümü yitirdim artık. Bırak beni. Hiç ümidim kalmadı.

- Olmaz! Ölmek yok! Ne oldu sana, neden kolun kanadın kırıldı? Sen benden güçlüydün hâlbuki. Zaman zaman beni avuturdun. Yapma böyle; geride bıraktıklarını düşün!

- Kimsem yok benim geride Satı, hiç kimsem yok!

- Baban varmış ya! Bahsetmezsin ama, çoluk çocuğun da vardır. Sen başka türlü de yaralısın; ben bilirim. Anlat, açılırsın! Doktor Cemil Beyle nerede ahbap olmuştun? Onu da söylemezsin.

- Doğru, babam var; ama nerede? Bir bilsem... Oğlum da var benim...

Mahmut Satı'nın gözlerine dolu dolu baktı, hattâ onun kirpiklerinde yapışıp kalmış olan bir kar tanesini kuruladı. Şimdi dirilmiş

gibiydi. Bir avuç karı yalamaya çalışan şu askerleri yeni görüyordu sanki.

Satı'nın kolundan çekti:

- Kaçalım, diye fısıldadı, kaçalım!

- Kaçalım mı, nasıl?

- Sırası gelince söylerim sana. Peksimetlerini tüketmemeye bak. Benimkileri de al; iyice sakla, kimsenin bulamayacağı bir yere gizle. Hazırlan Satı!

- Yalnız ikimiz mi kaçacağız? Nereye gideriz biz bu kışta kıyamette? Bir kurşun sıkarlar arkamızdan; işimiz orada biter Mahmut Çavuş kardeşim.

- Daha iyi ya. Rahat öldürmezler bizi diyen sen değil miydin? Rahat rahat ölürüz! Kurtulursak eğer, kurtlar parçalamaz, soğuk dondurmazsa şayet sılaya döneriz. Senin bir anan vardı, anan bir gün evermişti seni. Hikâyenin ötesini anlatmamıştın bana. Bilmem evlendikten sonra nasıl yaşadın? Sen onların yanına varırsın, ben de...

Satı başını çevirdi, Mahmud'u ilk defa dinlemedi. Hattâ çamurların üzerine oturdu, Plevne'ye doğru baktı. Kasaba görünmüyordu; aşağıda mı, yukarıda mı kalmıştı, Satı pek kestiremiyordu. Beş aydan beri orada, o Plevne' de çarpışmışlar, soğuğa, açlığa, ölüme sırt çevirmişlerdi. Şimdi ise şu Vid ovasında sılayı düşünüyorlar, ellerinden de kaçmaktan başka hiç bir şey gelmiyordu. Açlık yaman ezmişti onları; orada ölümden korkmayanlar, burada belki de ölmemek için kaçacaklardı...

Sıla demişti Mahmut; bazen şu çavuş insanın içini sızlatırdı. Durup dururken yapardı bunu. Elbette Satı'nın bir anası vardı, evlenmişti de...

- Ne oldu sana Satı? Şimdi de senin neyin var?

Satı hemen ayağa fırladı. Çamurlu su, etine kadar işlemişti.

- Oldu çavuşum! Sen kusuruma bakma benim! Kaçtık gitti. Yalnız yerini, zamanını söyleme. Hadi dedin mi tamam. Satı yanındadır; meraklanma.

Akşama doğru aşağıdan, Vid suyu kenarlarından gürültüler gelmeye başladı. Bir Rus subayı atının üzerinde, kırbacını şaklatarak sokuldu yanlarına:

- Sivilleri Plevne'ye gönderiyoruz, dedi. Kadın, çocuk, yaşlı, genç hepsini geldikleri yere yolluyoruz. Evlerine gidecekler. Yerinde bu-

lurlarsa, kapıları, pencereleri kırılmamış, damları çökmemişse oturacaklar. Galiba fazla bir şey kalmamış Plevne'de ev diye; hep yıkılmış. Sokaklarda değil arabalar, atlılar bile geçemiyor.

Rus subayı sırıttı. Bulgar tercüman da katıla katıla güldü. Mahmut birkaç adım atıp sordu:

- Biz ne olacağız, biz nereye gideceğiz?

- Siz mi? Cehenneme! Çok mu merak ettin ayı?

- Sordum. Plevne bu askeri almaz dedim de sordum.

- Siz Sibirya'ya yollanacaksınız! Zişţovi yoluyla doğru Sibirya'ya! Her tarafı buzdur oranın. Yaz, kış soğuk eksik olmaz. İnsanın tükürüğü bile donar. Aptest ederken kaskatı kesilir ettiklerin. Balkanların ayazı hiç kalır Sibirya'nın yanında. Odun kesersiniz, taş taşırsınız, ocaklarda çalışırsınız, keyfinize bakarsınız! Nasıl, rahat ettin mi?

Yine güldüler, kasıklarına basa basa güldüler.

* * *

Böylece dört gün geçti. Her gece ayaz biraz daha şiddetlendi. Bir tas çorbanın özlemini çekiyorlardı. Önlerindeki ateş sönmeye başlayınca ilerdeki Rus çadırlarının gölgesine kinle bakıyorlardı...

Satı'nın ölülerden arta kalan dört battaniyesi vardı; üçünü gündüzleri ağaç kavuğuna saklıyordu. Yine sekizi-onu bir arada yatıyor, sabaha kimin sağ çıkacağını kimse bilemiyordu.

O gece Satı kesik kesik öksürerek:

- Bunlar bize bir türlü yemek vermeyecek, dedi. Peksimetten için kurudu değil mi Mahmut Çavuş? O da azalıyor, istemesem de azalıyor. Başka bir şeyler bulmalı. Sen iyisin bu günlerde; çok şükür. Yanakların hep kırmızı.

Mahmut durmamacasına kaçmayı düşünür olmuştu. Sonra bir eline bir tüfek, bir eline bomba alıp hem geridekileri, hem de ileridekileri öldürmek istiyordu. İleridekiler apaçık gözlerinin önündeydi; ama geridekiler kimdi? Onu buraya getirenler mi, yoksa belirli bir kaç kişi mi? Çocuğunu bile elinden alan Küçük Osman Paşa, hapishanedeki Kolağası Kel Hamdi, yolunu çeviren zaptiyeler «Abe»siz lâf etmeyen Berber Rasih usta, hattâ şimdi arpacı dükkânında yalnız kalan Çatalgözlerin Hüsnü bu birilerin içinde miydi acaba? Ya Ferhunde, ya öğrenci Cemil! Onlar, Mahmud'u arpacı dükkânından çıkartıp Plevne'ye dek salmamışlar mıydı? Cemil beynini delik deşik etmiş,

Ferhunde etini dağlamıştı. Acı çekmek yeterli olsa, acı çekmek bir işe yarasa razıydı. İkisi de dönmüştü sözünden; Ferhunde de Cemil de. Zor karşısında biri sevdasını bırakmış, diğeri anlayışlarını silkip atmıştı. Mahmut bu düşüncelerinde yanılmadığını sanıyordu. Babası da öyle değil miydi? Birkaç satırlık mektup bile göndermemiş, «Nasılsın oğlum?» dahi dememişti. Şimdi ne olacaktı, kaçıp da nereye gidecekti? Yine de kaçacaktı. Bu sefer köyüne varırdı, o çalkalanan İstanbul'da «Padişah» lâflarından geçilmeyen o sokaklarda bir daha dolaşmazdı.

Gecenin şu koyuluğunda gölgeleri yere düşmüş Rus çadırlarının içindekilere bir gün evvelki kadar kin duymadı Mahmut. İnsan kendisine acımazsa başkasının hiç acımayacağını anlamalıydı artık.

Padişah lâfından geçilmeyen İstanbul sokakları demişti biraz evvel; hangi İstanbul'du bu acaba? Ruslar Plevne'den sonra nerelere kadar ilerlemişti, İstanbul'u kim koruyacaktı? Bacağıyla beraber içi de yeniden sızlar oldu. Kaçmayı büsbütün düşünmeye başladı.

- Neyin var çavuşum? Neden kıpırdanır durursun?

- Kalçam ağrıyor da; acıyor biraz biraz!

- Yaran sızlıyor demek; ne yapsak acaba? Hani evimiz olsaydı, ocağımız; sarar sarmalarlardı bizi; bir şeyimiz kalmazdı.

- Kim?

Satı cevap veremedi bu soruya. Bakınmaya çalıştı etrafına.

* * *

Araba tahtaları ile tekerlek parçalarının arasına atılmış yaş dallar alevleri söndürmeye çalışıyordu. Yine de yer yer canlanan alevler onların yüzünü hafif bir kızıllığa boyuyordu.

- Mahmut Çavuş, Mahmut Çavuş!

Bir asker sokulmuştu yanlarına; o da üşümemek için diğerlerinin yaptığı gibi, kendi elbiselerinin üzerine ölü arkadaşlarının elbiselerini giymiş, yüzüne bir çuval sarmıştı.

- Ne istiyorsun Durmuş?

- Plevne'den yaralılar geldi; giderken bıraktığımız ağır yaralılar! Onları da bizimle beraber süreceklermiş! Durum çok kötüymüş kasabada, bildiğin gibi değil.

Mahmut dinlemek istemedi. Durmuş yine de anlattı:

- Plevne boşalınca Bulgarlar yaralılarımızın üzerine üşüşmüşler,

boğmuşlar çoğunu, elleriyle boğmuşlar. Bu yetmemiş, boğazlarını kesmişler, gözlerini oymuşlar. Sokaklar mezbahaya dönmüş. Çürüyen ceset kokusundan insanın midesi altüst oluyormuş. Üçbinden fazlaymış öldürülen. Geriye kalanın çoğunu da Ruslar şimdi buraya getirmiş! Ne yapacağız biz, ne yapacağız?

Mahmut bağırdı:

- Konuşma daha fazla, git buradan!

- Git demekle iş bitse giderdim Mahmut Çavuş. Soyulmadık yer kalmamış Plevne'de. Osman Paşa'nın eşyalarını bile yağmalamışlar. Kazak askerleri önüne geleni atlarının altında çiğnemiş!

Mahmut kolundan tutup uzaklaştırdı Durmuş'u. O gece sabaha kadar uyuyamadılar. Satı kesik kesik öksür-dü, Mahmud'un ise durmamacasına kalçası sızladı. İkisi de her gün, şu Vid ovasında birer yara alıyordu. Unutmak istedikleri gittikçe canlanıyordu gözlerinin önünde.

Sabaha karşı Satı:

- Ben yiyecek bir şeyler bulayım Mahmut Çavuş kardeşim, dedi. Karnımız doyunca unuturuz.

- Neyi?

- Neyi mi? Şeyi... Plevne'yi... Belki de bizimkiler Rusları durdurmuştur. Bakarsın kaçmamıza lüzum kalmadan kurtuluveririz. Buluruz yine bir silâh; ver elini Tuna! Tuna iyiymiş, hoşmuş, çok büyükmüş! Biz daha ölmedik Mahmut Çavuş! Küçülmedik de...

Mahmut mırıldandı:

«-Hakir olduysa millet, şanına noksan gelir sanma.»

- Ne dedin çavuşum, ne dedin?

- Senin dediğini.

Sabah olunca Satı'nın yiyecek aramaya vakti kalmadı. Yoklamaya gelen Rus subayı:

- Gidiyorsunuz, dedi. Hava güzel, ayaklarınızdaki Osman Paşa'nın dağıttığı çarıklar da hâlâ yeni. Karnınız da toka benziyor. Keyif sizde. Sibirya'ya varınca büsbütün rahata kavuşursunuz. Evvelâ yüz kişi yola çıkacak. Bakalım ardını kaç gün sonra alacağız?

O sabah ölenleri, Rus askerleri ayaklarından çekip arabalara doğru sürüklerken onları sıra halinde dizdiler. Sonra bir kırbaç şakladı; karlara çamurlara bata çıka yürümeye başladılar. Mahmut kalçasını tutuyor, ayağını sürüyordu...

* * *

Kuzeydoğuya doğru ilerledikçe soğuk kendini daha fazla hissettiriyordu. Yerler buz tutmuştu; düşmemek için kol kola girmişlerdi. Yanlarında Kazak atlılarıyla içinde muhafızların bulunduğu Rus arabaları gidiyordu. Muhafızların hepsi gocuklarına bürünmüşler, kalpaklarını kaşlarına kadar indirmişlerdi. Atların burunlarından çıkan soluklar, havada buharlaşıyordu.

Bir asker yere düştü. Rus muhafız arabadan atladı, iki dipçik indirdi askerin sırtına, sonra onun kıpırdamadığını görünce başından tutup kaldırdı.

- Gebermiş, dedi. Yürüyün ulan, ne oyalanıyorsunuz? Nasılmış? Yanık Bayır'da, bilmem ne tepesinde bize kurşun sıkmaya benziyor mu bu yürüyüş?

Yan taraflarından kurt sesleri geliyordu. Biraz sonra başlarını çevirip bakınca geride bıraktıkları arkadaşlarının üzerine bir takım karartıların üşüştüğünü gördüler.

- Şarkı söyliyelim, dedi Mahmut!

- Nasıl?

- Yılmadığımızı, korkmadığımızı, hattâ yorulmadığımızı göstermek için şarkı söyliyelim!

Hep birden göğüslerini şişirdiler, dikleştiler, akıllarına ne gelirse bağıra bağıra okumaya başladılar.

Ruslar evvelâ bir mana çıkaramadılar bundan. Sonra arabalarından atlayıp onları kırbaçla dövmeye başladılar.

«Karlı dağlar, karlı dağlar
Yamaçları bağlı dağlar...»

Her kırbaç yiyişte bir kere daha tekrarlıyordu Durmuş türküsünü. Satı ise gülerek söylüyordu:

«Anam beni doğurdu, anam beni doğurdu...»

Ziştovi bir hayli uzaktaydı, sağ kalırlarsa eğer oradan Tuna'yı geçeceklerdi. Sibirya neredeydi, hiç birisi bilmiyordu. Sibirya'ya kadar

yürünür müydü? Yürünürse kaç ayda varılırdı, içlerinden kaçı sağ kalırdı? Bunu da bilemiyorlardı.

«Karlı dağlar, karlı dağlar
Yamaçları bağlı dağlar!»

«Anam beni doğurdu, anam beni doğurdu...»

* * *

O gece onları bir ağılın içine tıktılar. İlk defa önlerine birer dilim ekmekle haşlanmış lahana attılar.

Durmuş:

- Bunun sonu ölüm, dedi.
- Ölüm.
- Sen bizi bırakıp gideceğe benzersin Mahmut Çavuş.
- Gideceğim.
- Ne vakit?
- Bilemem.
- Git; biz ses etmeyiz hiç. Yolun açık olsun. Helâllaşalım mı?
- Helâllaşalım.

Rus muhafız yanlarına sokuldu: kırbacını şaklatarak kendi diliyle bağırdı:

- Ne toplandınız ulan bir araya? Dağılın! Kaçmayı mı düşünüyorsunuz yoksa? Biriniz kaçsın, kalanın hepsini kurşuna dizerim burada!

Biraz açıldılar, fakat ateşin başından tüm ayrılamıyorlardı. Elleri, göğüsleri ısınınca sırtlarını dönüyorlardı. Dışarda fırtına alabildiğine ıslık çalıyordu. Kar yığılmış, ağılın kapısını kapamıştı.

- Ne dediğini anlamadım şu herifin; yine de kötü bakıyor bize. Canımıza okuyacak gibi bir hali var. İstersen gitme Mahmut Çavuş! Ölürsek de beraber ölelim. Yalnız başına ne yaparsın? Yol bilmezsin, yemeğin yok, silâhın yok. Kar diz boyu, kurtlar dolaşır etrafta. Bir kurşun yapıştırırlar arkandan. Hadi kurtuldun diyelim; geride Rus ordusu var, onları nasıl yararsın? Memleket ne halde kimbilir? Yoksa yolunu gözleyenlere mi dayanamazsın?

- Öyle, dedi Mahmut. Onlar için, esir yaşamamak için, oğlumu bulup yanıma almak için, babamı aramak için kaçacağım. Başaramazsam ölürüm, hepsi bir değil mi? Satı hatırlattı bunu bana.

- Satı da mı gelecek seninle?

- Evet.

- Nasıl kaçacağını da düşündün mü?

- Bugün en iyi yolu buldum sanıyorum. Bunu size söylemeyeceğim; beklemeyin, gözlemeyin diye. Yalnız şunu unutmayın; ne olursak olalım sakın yardımımıza gelmeyin...

Satı yine öksürüyordu. İlerde bir asker, üzerine sardığı çuvalların içinde kıvranıyor, kendini yerden yere atıyordu. Onu tutmaya çalışan arkadaşını da beraberinde sürüklüyordu. Biraz sonra asker öldü. Rus muhafız bir kahkaha attı. Mahmut'la beraber dört kişi ölüyü kaldırdılar; ağılın ağzına, karların içine bıraktılar. Bu sırada Durmuş, Mahmud'un eline bir demir parçası sıkıştırdı.

- Araba tekerleğinden kopardım, dedi. Ucunu da taşla biraz sivrilttim. Sana kısmetmiş; yolda lâzım olur.

O gece çoğu uyuyamadı. Mahmut'la Satı yanyana idiler; Mahmut, Satı'ya bir şeyler fısıldıyordu, o da başını sallıyordu.

Sabaha karşı Mahmut inlemeye başladı, Satı'nın öksürüğü de gittikçe sıklaştı. Ateş sönmüştü. Birbirlerinin üzerine yığılan esirler kıpırdanıyordu.

- Kalkın! Kim oyalanırsa kırbacı yer!

Teker teker saydılar onları, ölüleri ayırdılar. «Seksenbeş kişi kalmış.» dedi bir Rus çavuşu.

Dışarıda kırçıl bir gün vardı. Etraf bembeyazdı. Karların üzerinde kurtların ayak izleri görünüyordu. Hava sanki donmuş kalmıştı.

- Haydi eşşoğlu eşekler, haydi!

Ufuksuz bir beyazlık uzanıyordu önlerinde. Bir Bulgar onlara yol gösteriyordu. Atlar bile zorlukla ilerliyordu. Karlara gömülen tekerlekleri esirlere çıkartırıyorlardı.

- Seksen dört, seksen üç, seksen iki!...

Rus muhafızlar yere yığılıp kalan Türklerin kafasını karlara soktuktan sonra sağ kalanları birbirlerine gülerek haber veriyorlardı. Plevne Ziştovi arası kırk kilometre kadardı; böyle giderse Tuna kıyılarına varmadan hepsi karlara gömülecek, Ruslar da rahat edeceklerdi.

Akşama doğru, bütün gün ayağını sürüyerek yürüyen Mahmud'un dizleri burkuldu. Düşmemek için kendini zorladı. Satı kolu-

na girmek istedi, fakat öylesine öksürüyordu ki, daha fazla çavuşuna yardım edemedi.

Biraz sonra Mahmut tekrar sendeledi, bir yere tutunmak istercesine ellerini uzattı, sanki bir boşluğa yuvarlanıyormuş gibi yere yığıldı.

- Sakın elinizi sürmeyin! Yürümeye bakın. Kim oyalanırsa kurşunu yer!

Bir kazak askeri atından atladı. Evvelâ Mahmud'un sırtına birkaç tekme indirdi. Sonra onu sırtüstü çevirdi, kısa bir süre karların üzerinde sürüdü. Canı sıkılmışa benziyordu. Oyalanmaya da hiç niyetli değildi. Mahmud' un yüzüne tükürüp kafasını karlara sokarken:

- Yetmiş yedi, diye bağırdı.

Biraz ilerde başka bir muhafız, Satı'nın başını çizmesiyle kara gömüyordu. Arkadaşına cevap verdi:

- Yetmiş altı!

Mahmut, karların arasından başını kaldırıp baktığı zaman uzaklaşan arkadaşlarını bir nokta gibi gördü. Satı da doğrulmuştu.

Karlarda ayak izleri vardı. Etraf bir çöldü, bembeyaz bir çöl. Ve bu çöle akşamın gölgesi düşmüştü.

* * *

Satı Mahmud'un yanına eğilerek vardı. Mahmut karların üzerine oturmuştu. Beli ağrıyordu, sanki bel kemiği kırılmıştı.

- Ne yapacağız şimdi Mahmut Çavuş kardeşim? Kurtulduk değil mi? Kalkamıyor musun ayağa?

Karşıdaki tümseğin arkasında birileri vardı sanki. Bir ses duyar gibiydiler. Kar dinmişti. Akşam ayazı ovaya gittikçe çöküyordu.

- Ye şunu Mahmut kardeş. İnsanın karnı doyunca güçlenirmiş!

Satı koynundan akşam yemediği ekmek dilimini çıkarmış, karla ıslatıp yumuşatmaya çalışıyordu. Lokmalar dişlerinin arasında taş gibi çıtırdıyordu. Sonunda Mahmut ayağa kalktı:

- Gidelim, dedi.

- Nereye?

- Uzaklaşalım buradan. Geriden gelenler olursa görmesinler bizi. Koluma gir, birbirimize destek olalım.

- Doğru düşünürsün Mahmut Çavuş kardeş; elbet ulu Tanrı yardımcımız olur. Yedek çarığımız var, sırtımızda elbisemiz kat kat, aya-

ğımızı çuvallara dolamışız, başımızı da sarmışız; daha ne isteriz değil mi? Susadık mı karı avuçlarız. Bir midemiz kalır, benim peksimetler duruyor.

Tümseğin arkasında kimseler yoktu. Karlara bata çıka ilerliyorlardı. Her on adımda bir durup soluk alıyorlardı.

- İstanbul'a varınca oğlunu bulursun değil mi? Ben de senin yanında olurum. Malatya'ya dönmem artık!

- Neden?

- Dönmem işte. Ne yapacağım? Bana iş bulursun. Babanı da ararız. Keyfimize bakarız. Ama sen bana geçmişini hiç anlatmadın çavuşum. Neden baban kayboldu, neden çocuğunu başkaları aldı, karına ne oldu?

Mahmud'un şakakları zonkluyordu, beyni donmuş gibiydi. Yüzüne sardığı çuvalların arasından sadece gözleriyle burnu görünüyordu.

- İstanbul güzel şehirmiş; ne ucu varmış, ne bucağı. Seni tanıyan çoktur herhalde orada çavuşum. Gel gör ki, İstanbul'a varır mıyız, varsak da yerinde bulur muyuz? Rusları kim durduracak? Asker mi kaldı, adam mı kaldı? Osman Paşa'yı kimbilir nerelere götürdü bu kâfirler? Padişah ne yapar sarayında? Hiç bilmeyiz bunları. Vah benim memleketim. Çileli bülbüle döndük! Ölmek daha iyiymiş çavuşum. Hata ettim ben...

Bu sefer Satı sendeliyordu; için için çöküyordu. Öksürüğü de tutmuştu. Neredeyse devrilecekti yere. Mahmut dürttü onu:

- Kendine gel. Ne oldu sana? Sen değil miydin bana, gamlanma diyen? Yoruldunsa otururuz şuraya; karları oyarız, içine gireriz. Önünü de benim battaniye ile örteriz. Sabahı bekleriz. Talihimiz varmış; kurtlarla karşılaşmadık. Daha ne istiyoruz?

- Doğru çavuşum. Ölmek yok! Ölmeyeceğiz! Bir daha savaşırsak esir de olmayacağız! Yürüyelim çavuşum; ben dipdiriyim.

- Dua et, karşımıza bir Bulgar köyü çıkmasın...

- Çıkarsa?

Mahmut ayağını güçlükle kaldırdı. Ayak parmaklarının ucu karıncalanıyordu. Satı'ya sarıldı, yine yürümeye başladılar.

Karanlık katre katre çöküyordu. Mahmut, durmadan önünü gözlüyordu. Karlarla kaplı ağaçların gerisinde bir köy arıyordu. Bir bağ görseler, ya da köpek sesi işitseler köy yakınlarında demekti.

- Mezarlığa raslarsan haber ver Satı, dedi. O zaman varacağımız köyün Bulgar mı, Türk mü olduğunu da anlarız. Yahut minareleri gözle; minaresiz köye yaklaşmayalım.

- Ya hiç bir köy çıkmazsa karşımıza? Etrafımızı da birazdan göremez olursak?

- Dedim ya karları oyarız içine gireriz.

- Nasıl?

Satı daha fazla yürüyemedi. Bir tuhaf baktı Mahmud'un yüzüne:

- Benden hayır yok çavuşum! Ciğerlerim parçalanıyor. Soğuk dışımda değil, içimde. Hadi sen git; ben şurada kıvrılır yatarım, sonra da kurtlar parçalar. En iyisi bu.

Mahmut yalvardı:

- Canlan Satı, biraz daha sabret. Hani sen demiyor muydun: Ölürsek beraber ölürüz, kalırsak beraber kalırız diye? Seni nasıl bırakırım?

- Öyle diyordum, olmadı. Zora gelince taşıyacaktım seni sırtımda, «Fato Bacı ettir ha.» diyerek güldürecektim. Karnını bir güzel doyuracaktım. Yolda ne bulursam toplayıp ateş yakacaktım; kemiklerine kadar ısıtacaktım. «Okuma yazma bilir, önünü arkasını görür, bastığı yeri tanır, ne yapsam değer.» diye giymeyip giydirecek, yatmayıp yatıracaktım! Ne yapayım, kısmet bu kadarmış, hakkını helâl et çavuşum!...

Satı, Mahmud'un kolları arasından yere yığıldı. O zaman Mahmut ne yapacağını şaşırdı. Galiba uzaktan bir kurt uluyordu. Karşıdan bir çift parlak göz ona bakıyordu. Ya da Mahmut böyle sanıyordu.

Bir taş aradı, taş olmasa sopaya da razıydı. Elini karların içine zorlukla soktu, parmakları sızladı. Sonra Satı'nın üzerine abandı; sarsmaya başladı:

- Kalk, hadi kalk! Yaklaştık; köy şurada, biliyorum, geçerken görmüştüm. Birkaç adım atalım, gerisi kolay; bağırırım, bizi duyarlar...

- Bırak beni çavuşum, sen başının çaresine bak.

- Bırakmam seni, sensiz yapamam Satı. İstanbul'a gidecektik; oğlumu bulacaktık, babama haber salacaktık. Sen bana Fato Bacı'yı, evlendikten sonraki hayatını an-latacaktın. Benim bir arpacı dükkânım var; beraber işletecektik.

- Doğru mu çavuşum, doğru mu? Yine de yaparız bu dediklerini!

Satı, ayağa kalkmak için son gücünü harcadı, fakat başaramadı.

Tıkanırcasına öksürmeye başladı. O zaman Mahmut Satı'yı koltuk atlarından tuttu, sırtına vurdu.

Ortalık iyice kararmıştı. Mahmut artık nereye batıp çıktığını bilemiyordu. «Bahar gelecek.» diyordu kendi kendine, «Kim bilir o zaman buraları ne güzel olur? Kuşlar öter, kuzular meler!»

Bahara kaç ay kaldığını anlamak istedi. Aralığın ortalarındaydılar. «Ardından ocak, şubat, mart. Üç buçuk ay sonra tamam.» dedi. «Belki de bahara dek Ruslar savaşı durdurmuşlardır. O zamana kadar bizim ordu toparlanırsa, canına okur Moskof'un... Osman Paşa da esaretten kurtulursa geçer ordunun başına!»

Durdu, soludu. Hayır, hiç bir şey göremiyordu. Ayak parmaklarındaki karıncalanma gittikçe yayılıyordu, sanki birisi kalçasının üzerine kızgın bir maşa yapıştırıyordu. Terliyordu da, Satı ona üşümesini unutturmuştu.

- İyi misin Satı? Cevap ver bana. Şurada bir köy var diyorum sana. Olmazsa ne çıkar? Bir dere yatağı bulurum, kuytu bir köşe, rüzgârdan korur bizi. Senin yerine ağaç parçaları toplarım; ısınırız. Gün ağarınca köyü yine ararız; kabahat benim, yolumu şaşırdım.

Kendisi de farkındaydı; daha fazla yürüyemeyecekti. Keşke ortalık aydınlıkken kuytu bir yer arasaydı. Durmuş'un verdiği demir parçası da bir işe yarardı.

Dizlerinin üzerine çöktü, Satı sırtından kaydı. O zaman gözüne bir ışık çarptı; kendisine doğru yaklaşan bir ışıktı bu... Hemen koynundan demir parçasını çıkardı; avuçları ısındı.

Yine bir tas çorba canlandı gözlerinin önünde; dumanı tütüyordu. Çorbayı hiç ara vermeden birkaç kaşık içşe, buharına yüzünü tutsa, hemen dirilir, bir şeyi kalmazdı.

«Bulgar köyü, Türk köyü, Rumen köyü, bilmem ne köyü! Ama hiç biri Osmanlı köyü değil... Nerede kaldı Osmanlı köyü?»

Hapishanedeki Hoca'nın tel tel sakalları vardı, boyu kısaydı, burnu bütün yüzünü kaplıyordu. Çıkarken Posbıyık gardiyanın gerdanını da okşamıştı. Şakacı bir adamdı Hoca. Plevne'deki tabyalarda Hoca hiç hatırına gelmemişti, hattâ Kolağası Kel Hamdi bile.

Hapishane mi iyiydi, yoksa şu karlarla kaplı ovalar, dağlar, ağaçlar mı? Elbette burası iyiydi. Hiç kimse ona «Karını boşa ulan.» demiyordu. Özgürdü işte. İstediği kadar soğuk havayı ciğerlerine doldururdu.

Bir köpek sesi duyunca ayıldı. Elindeki demir parçasını daha sıkı kavradı:

- Neredeler? Yoksa geçtik mi onları kız?

- Buralarda olacaklar baba. Fazla uzaklaşama-mışlardır.

Ayak sesleri duymuyordu ama, gelenler vardı. Işık daha fazla parlıyordu gözlerinin önünde.

- İşte şuradalar! Karların üzerinde!

- Sen kenara çekil kız! Hasan gel yanıma.

- Keçiyi aramaya çıkmasaydim baba, rastlamasaydım onlara; soğuktan donarlardı da ölülerini bile bulamazdık sabahleyin!

Çıra gözünü kamaştırıyordu Mahmud'un, köpek hırlayarak etrafında dönüyordu. Elindeki demir parçasını bıraktı. Satı'nın yanına uzandı...

* * *

Her ikisini de gübre yığınlarının arasından çıkardıkları zaman henüz gün doğmamıştı. Ahırda bir çıra yanıyordu.

Köylü, yaşlıca bir adamdı. Uzun bir boyu, kardan, güneşten kavrulmuş bir yüzü vardı. Onlara duygudan uzak, hattâ ters ters bakıyordu.

Kız elinde bir tas çorba tutuyordu; Mahmud'un özlemini çektiği, buğusunda yüzünü gezdireceği çorbaydı bu. Hasan da babasının biraz gerisinden onları gözlüyordu.

- Nasıl oldunuz ahbaplar? Eliniz, ayağınız tutar mı?

- İyiyiz, çok teşekkür ederiz.

- Teşekkürü bırakın da, ortalık ağarmadan uzaklaşın buradan.

Mahmut, yine üşümeye başlamıştı. İlerdeki öküzle, keçinin samanların üzerinde çıkardıkları hışırtılar bir tuhaf çarpıyordu kulağına.

- Senin adın ne?

- Mahmut!

- Yanındakinin?

- Satı!

- Askersiniz değil mi?

- Askerdik!

- Ne işiniz var buralarda?

- Plevne'de esir ettiler bizi; sürgüne gönderiyorlardı, kaçtık.

- Düşündüğüm gibi çıktı. Güneş doğmadan yollanın!

- Elbette gideceğiz; kal desen de zaten uzun süre kalamayız. Ama neden kovarsın bizi? Biz sizin için çarpıştık.

- Bizim için mi? Bizim için ha!

Satı da yutkunarak bakıyordu çorbaya; öksürmemek için göğsünü bastırıyor, ılık gübre kokusunu ciğerlerine doldurmaya çalışıyordu.

- Baba yeter gayri! Aç bunlar; bırak da karıncıklarını doyurayım.

- Sen erkek işine ne karışırsın kız Nazlı? Bulgarlar sabahleyin bir uğrarsa, Kazak atlıları yeniden köyü basarsa halimizin nice olacağını hiç düşündün mü?

- Saklarız baba; gizleriz bu garipleri samanların arasına. Geçer gider!

Köylü homurdandı. Nazlı, Satı ile Mahmud'un önünde diz çöktü; elindeki tahta kaşıkla onlara çorbayı içirmeye başladı. Bir Mahmud'a, bir Satı'ya veriyordu.

Boğazlarından ılık ılık akıyordu çorbalar; hiç bitmesin istiyorlardı. Sanki sıra gelmeyecekmiş gibi birbirlerinin kaşıklarını gözler olmuşlardı. Sılaya kavuşmuş sanıyorlardı kendilerini.

Nazlı gülümsüyordu; titrek çıra ışığı altında Mahmud'un dudaklarındaki çorba kırıntılarına baktıkça «Oh, afiyet olsun.» diye fısıldıyordu. Sonra yine tahta kaşığını uzatıyordu.

Ne Satı, ne de Mahmut, hiç bu kadar güzel, hiç bu kadar kendilerinden olan bir kız gördüklerini sanmıyorlardı. Nazlı'nın yeşile kaçan gözlerindeki gülümseme çorbadan da ılık gelmeye başlamıştı onlara.

Şimdi, köylünün oğlu Hasan ellerine birer yufka ekmeği de tutuşturmuştu. Köylü ise kırış kırış olmuş alnıyla bakışlarını çevirmeden seyrediyordu şu iki aç insanı;

- İşte tamam! Doymadınız mı? Size ne versem ki daha?

Köylü:

- Yeter, dedi, ne var ki vereceksin?

- Bir şeyler buluruz baba! Yolluğumuzdan çıkarırız!

- Yolluğumuzdan mı? Konuşma bir daha böyle karşımda aptal aptal. Bulgarlar aldı götürdü, Kazaklar aldı götürdü. Davar gitti, at gitti. Canımızı güç kurtardık. Bundan sonra ne olacağını da kimse bilmez! Bir de bunlar bizim için çarpışmışlar; hani ya?

Kız yalvardı; çorba kâsesini yere koyup, başını yana bükerek yalvardı:

- Etme Kadir Baba! Ne suçu var bu gariplerin? Düşmüşler bir kere! Bir can vermiş Allah, onu da kolay kolay almaz! Çektirir böyle! Yolluğun birazını vermekle kaç günlüğü eksilir ki? Nasıl olsa tükenir, ha bir gün evvel, ha bir gün sonra. Bırak, sevinsinler! Allah'ın almadığı canı sen mi alacaksın baba?

- Çeneni kapa Nazlı; kapatırım sonra! Senin aklına uydum da taşıdım onları buraya; başıma belâ aldım. Hemen gidecekler evimden; evveli de bu, sonrası da bu. Köylü de duyarsa istemez zaten. Doğup büyüdüğümüz yerler mezarımız mı olsun bizim? Bırakıp gittiğimizde bir ümidimiz kalır geride; belki günün birinde döneriz diye. Adam olsalardı da sürselerdi Moskof'u! Gerimize düşeceklerine ilerimize geçselerdi. Ananı niye vurdu Bulgar çeteleri; su testisi omuzundayken? İntikamımızı kim aldı? Sen mi, ben mi, şu katır ağabeyin mi, yoksa bu çapulcu Osmanlı askeri mi? Kanun nerede kaldı?

Nazlı ağabeysine baktı; yardım aradı ondan. Hasan sırtını çevirdi, başını bir direğe dayadı, galiba titriyordu.

Nazlı onsekizinde olmalıydı; aylardan, belki de yıllardan beri çektiği çileden incecik kalmıştı. Mısır püskülü saçlarının bir ucu yemenisinin kenarından çıkmıştı. Dudakları çatlamış, elleri nasır bağlamıştı.

Köylü, oğlunu omuzlarından yakaladı, sarsmaya başladı:

- Dönsene ülen yüzünü bana; niye titrersin? Alsana eline bir silâh, çıksana dağlara! Pusu kur, ne halt edersen et; vur vurabildiğine! Bulgar deme, Moskof deme, Rumen deme vur! Bedava mı verdiler bu toprakları da savuşup gitmeye hazırlanırsın? Tabansız; daha pisliğin kurumadı şu çukurun içinde! Hadi, tut kolundan at bu adamları dışarı.

O zaman Hasan diretti; gözlerini iri iri açıp diretti. Ağzı çarpılmıştı oğlanın, babasına kinle bakmaya başlamıştı:

- Kadir Baba! Gayri yeter; kalacak bu askerler! Rızamız yoktur. Biz aç, onlar da aç; biz tok, onlar da tok! Yarın mı olur, öbür gün mü olur, yola çıktığımızda yanımıza alırız!

- Yanımıza mı alırsın?

- Bulgarlar ne dedi? Araba, öküz, keçi, bir de çuldan öte bir şey götürmeyip kalanını bırakırsanız, Moskof komutanının izini vardır, kılınıza bile kimse dokunamaz demedi mi? Giydiririz üzerlerine başka urbalar; kim anlayacak Urumelili olup olmadığını? Sen böyle değildin, ne oldu sana Kadir Baba?

- Ülen! Hiç düşündün mü; senin bu anlattıklarını Bulgarlar yutar mı? Kışta kıyamette yola koyulduğunda bakalım Moskof ordusunu nasıl geçersin, kaldıysa Osmanlı ordusuna nasıl ulaşırsın? Edirne mi olur, İstanbul mu olur vardığında, seni davul zurna ile mi karşılayacaklarını sanırsın? Manda tersi gibi seni orada atarlar bir kenara. İstersen anlat derdini, «Ben iki de kaçak esir kurtardım.» de hele, acıyan çıkar da karnını doyuran mı bulunur? Padişahın katına varsan kapıyı yüzüne kapatırlar, bir de kıçına tekme savururlar, «Niye bıraktın güzelim topraklarını da geldin?» diyerekten. Tok, açın halinden ne anlar tabansız?

- Olsun, kalacak bu adamlar! Sen anlasana açın halinden!

Satı, şiddetle öksürdü; farkında olmadan elini, ağzına götürdü, avucu kanlandı.

Çıra gittikçe daha fazla is çıkararak yanıyordu. Satı, gözlerini açmış, avucuna bakıyordu.

- Baba! Kan kusuyor bu adam! Bu haliyle nasıl gider? Yüreğin sızlamaz mı?

- Allah belânızı versin! Ne haliniz varsa görün. Yerin dibine batın hepiniz!

Köylü samanlara bir tekme savurdu; dik duran beli kamburlaşırken ahırın kapısını açıp dışarı çıktı.

İçeriye soğuk bir hava doldu. Satı avucunu yere sürüp temizledi.

- Olur böyle şeyler; ne çıkar değil mi Mahmut Çavuş kardeşim? Boğazım batıyordu, ciğerim dağlanıyordu; rahatladım şimdi. Bu kızcağızla bu oğlancağızın başı da bizim yüzümüzden derde girdi. Belki de babaları doğru söyler, kimse kimseye acıyacak halde değil artık. İstersen gidelim Mahmut Çavuş kardeşim; ben hazırım.

Satı bir daha öksürdü, yine avucu kanla doldu. Mahmut yerinden kıpırdamadan bakıyordu ona; ne yapması, ne söylemesi gerektiğini bir türlü kestiremiyordu.

- Üzüldün mü Mahmut Çavuş kardeşim? Üzülme, yarına bir şeyim kalmaz! Arpacı dükkânını çalıştıracağız ya seninle, oğlunu arayacağız, babanı bulacağız! Yalnız yapamazsın ki bunları sen!

Nazlı koşarak dışarı çıkmıştı; geri döndüğünde kucağında bir yığın kar vardı. Hemen Satı'nın bu karla elini yüzünü yıkadı:

- Sırtüstü yat, dedi. Üzerini de samanlarla örterim. Şurada elimizden aldıkları atın çulu da duruyor: Ona da sarılırsınız! Hadi uyuyun.

Biz gelmeden sakın dışarı çıkmayın. Tasalanmayın da; yaranıza da bakarız, karnınızı da doyururuz!

Kız çırayı aldı, Satı'yı okşadı, ağabeysiyle gitti.

Battaniyelerine bürünmüşler, üzerlerine de saman örtmüşlerdi. Sadece başları dışarda kalmıştı. Ahır karanlıktı; birbirlerini göremiyorlardı. Gübreler ses çıkarıyordu. Gübre kokusu hâlâ ciğerlerine doluyordu. Öküz biraz ilerlerindeydi; yalanıyor, geviş getiriyordu belki de. Yalnız keçinin gözleri bir cam gibi parlıyordu.

- Sen benim canımı kurtardın bugün Mahmut kardeş! Ne yapsam da borcumu ödesem bilmem ki?

- Uyu Satı. Yarın sabah konuşuruz.

- Uyku tutmuyor beni. Bir daha öksürmek geliyor içimden. Ne güzel kız değil mi? İnsan onu görünce derdini unutuyor, gönlü açılıyor! Sen de benim gibi düşünmüyor musun çavuşum?

- Doğru. Fakat konuşma daha fazla, dinlen kardeşim.

- Kardeşim mi? Ne iyi. Oh rahatladım çavuşum. Şimdi hiç ölmek istemiyorum. Gündüz seni üzdüm. Tabansızmışım meğer. «Fato Bacı» derlerdi anama, «bu oğlanın tombulluğuna bakma, içi geçmiş!» Anam kızardı söyleyenlere, homurdanır dururdu. Kızın babası haklı; biz şuncacık taşlı toprağı muhtara bırakıp giderken dönüp dönüp ardımıza bakmıştık ağlayaraktan. Adam nasıl tasalanmasın? Tırnağını etinden ayırıyorlar onun şimdi; yüreği kan ağlıyor. Gözü seni, beni, açı, toku görür mü? Vurulmuş ki, yaman vurulmuş.

Mahmut kıpırdamak istedi; uyku gözlerine bir külçe gibi çökmüştü. Karnının açlığıyla uyku arasında bir savaş vardı. Satı'nın derin derin soluduğunu anlayınca, hem uykuyu, hem de açlığı unuttu.

- Anam beni evermişti, demiştim de sonunu getirmemiştim. Dinler misin şimdi?

- Yorulmazsan dinlerim.

- Yorulmam. Anam, arayıp taramıştı da en uygununu bulmuştu kendince. Güllü derlerdi adına. İri yarıydı; taşı sıksa suyunu çıkarırdı. İlk geceden sevdalandımdı ona. Yüzünü açtığımda, «Amanın» demiştim, «işte benim de bir avradım oldu, hem de ne avrat». Yine de kız ağlar dururdu karşımda. Anam merkebin yanında yatıyordu o gece; sesimizi işitmiyordu. «Kız Güllü» dedim ona, «niye ağlarsın? Bakarım sana güzelce, aç kalmazsın bizim evde. Anamı, babamı da görürsün sırası gelince. Daha ne istersin? Hoşlanmadın mı yoksa ben-

den?» Elini tutmak istedimdi de tıslıyarak kaçtıydı bir kenara. Bir kor düştü içime, bir kor ki, beynimden tabanıma dek kavurdu gitti beni.

Satı soludu, ağzını sıkıca kapadı; birşeyler yuttu gizlice. Mahmut sesini çıkarmadan bekledi.

- Sonunu anlatmasam iyi olacak Mahmut Çavuş kardeşim; seni büsbütün kasvete salacağım. Ama yine içim istiyor, söylersem rahatlar, uyurum diyorum kendi kendime. Dinle, ne yapalım? İnsan avradından ne bekler Mahmut kardeş? İşte öyle. Ben de akıl erdiremedim, vardım üzerine Güllü'nün. Bu sefer itti beni, «Dokunma ağam, sakın dokunma bana. Sonu rezillik olur bunun. Ben yanmışım, bari sen yanma!» Güllü böyle diyerekten önüme diz çökmüş, yalvarır dururdu. Sen olsan ne yaparsın? İçim durmadan kaynar, ayağımdaki kor bu sefer tepeme çıkar. Babasız büyüdükse, bir avuç taşlı toprağımızdan öte toprağımız olmadıysa, kula kulluk yaptıksa, gönlümüze de mi kilit vuracak, erkekliğimize de mi söz getirecektik?

Yakaladım saçlarından, yıktım yere. «Anlat» dedim, «nedir zorun?» Kız çaresiz kaldı, açtı ağzını, «Ağam» dedi, «alın yazısıymış; talihine küs. Benim tutkunum var, hem de ne tutkun; gözünü budaktan sakınmaz, attığını vurur, ne din tanır, ne iman. Şimdi mapus yatar. Tanırsın. Kelekçi Osman derler adına. Babam vermedi beni ona. Seninle evlenirken de yalvarmama aldırmadı; vurdu gerime tekmeyi, git Fato Bacı'lara diyerekten. Elbet Osman mapustan çıkar gelir bir gün. «Ulan benim koklamadığım çiçeği sen mi kokladın?» deyip serer seni ayaklarının dibine! Yanarım sana Satı Ağa! Hadi yakamı bırak gideyim ben; dağlara taşlara vururum, elbet başımı bir kovuğa sokarım!» İşte böyle yalvardı Güllü o gece bana, yalvardı da...

Satı kendini daha fazla tutamadı, öksürdü; boğulacaktı sanki, Mahmut:

- Tükür, dedi. At içindekileri dışarı! Anlatma gerisini, başka zaman dinlerim.

Satı fırladı samanların arasından, yüzükoyun yattı, tükürdü. Mahmut el yordamıyla iki avuç gübre aldı; tükürükleri örttü. Sonra Satı'yı yatırdı. Şimdi ikisi de titriyordu; dışarıdaki soğuk sanki bir yol bulmuş, iliklerine kadar işlemişti.

- Kız yalvardı demiştim! Elime ayağıma da sarılmıştı.

- Öyle demiştin. Yine de bu hikâye burada kalsın. Neredeyse gün

doğacak! Gelirler birazdan; birşeyler yapmamız gerek. Köylüyle konuşmalıyım. Sen dinlen.

- Olsun! Sonu kısa zaten; dinle ne olur beni.

Satı, Mahmud'u beklemeden anlattı:

- Güllü'ye cevap vermeme vakit kalmadı. Oda kapısı tepeme çökercesine ardına kadar açıldı. Kelekçi Osman, bir elinde tabanca, bir elinde kama karşıma dikildi. Bir tekme savurdu bana, sonra da Güllü'yü yakaladığı gibi çekip götürdü. Dışarda mapushaneden kaçan Kelekçi Osman'la peşine düşenler arasında silâhlar patlarken anam koşup geldi yanıma. Durumu öğrenince iki dizine vura vura «Git» diye bağırdı bana. «Git, karını bul, Kelekçi'yi tepele, namusunu kurtar.» Gidemedim, varamadım; dolaştım durdum Fırat'ın kenarında. Akıp giden çamurlu sulara bakıp bakıp dövündüm. İçimde Güllü'nün ateşi, ardımda peşimden gelenlerin kahkahası yerlere serdi beni. «Ah!...» derdim kendi kendime, «Bir kerecik olsun ulan Satı, bir kerecik olsun şu Güllü şıllığının, koltuk altlarından elini soksaydın da, tutuverseydin memeciklerinden.» Ayıptır söylemesi ama Mahmut Çavuşum, böyle düşünürdüm domuzuna. Kafam kazan, gözlerim cam, elim ayağım uğuşmuş, yattığımı bilmem, kalktığımı bilmem, gözümün önünde hep Güllü, kavrulup giderdim. Anam kahrından döşeklere düşmüştü. Bir deri, bir kemik kalmıştı da ağzına bir lokma bile sokmamıştı. Ben ona bakar, o bana bakardı da hiç ağzımızı açıp bir kelime söyleyemezdik birbirimize. Derken davullar gümbürdemeye başladı. «Seferberliktir.» diye bağırdılar yollarda. Askere alıp götürdüler beni. Kente vardığımızda benden bir gün sonra gelen bir kasabalıya, «Ne haber?» diye sormuştum da, «Ne olsun, iyilik!» demişti bana. «Fato Bacı sizlere ömür, senin merkebi de askeriyenin emrine aldılar. Başka bir şey yok!»

Galiba dışarıda gün ağarmaya başlamıştı. Keçinin cam gibi parlak gözleri yavaş yavaş canlılığını kaybediyordu. Öküz kıpırdanıyordu.

- Ne olur, sen de anlat bana başından geçeni Mahmut Çavuşum. Seninkisi de bana benzer mi?

- Benzemez.

- Benzemesin, yine de anlat.

- Vakit yok Satı. Seni hemen iyileştirmem gerek.

- Bir doktor bulsak bir şeyciğim kalmaz değil mi? Gel gör ki doktor nerede? Doktorsuz iyileşemem mi dersin?

- Elbet iyileşirsin. Üşütmüşün, soğuk ciğerlerine dek işlemiş. Köylüler bilir bunun çaresini. Nazlı, «Ben gelmeden dışarı çıkmayın.» demeseydi daha evvel davranırdım. Neyse bir şey kalmadı; sabret hepsi geçer, ben yanındayım.

- Geçer ya, hepsi geçer.

Mahmut öylesine huzursuzdu ki, ne yapması gerektiğini, yarınını, hattâ şu anını bile göremez olmuştu.

O karlı yollarda, Sibirya'ya uzanan o yollarda, Rus kırbacı altında durmamacasma yürümeye bile razıydı şimdi. Artık ne kendisi, ne de Satı için birşey umabiliyordu. Bu ummamak yine de onun nefes alıp vermesinin önüne geçemiyordu. Orada, doğalda çamur çamur akan bir Fırat, burada Rumeli'de ise uzanıp giden bir Tuna vardı. Satı da, kendisi de bu iki nehrin arasına sıkışıp kalmışlardı sanki. Bir Kelekçi Güllü'yü sırtlamış götürüyordu. Davullar da çalıyordu «Seferberlik» diye. Silâh sesleri, yazın yakıcı güneşi, kışın kavurucu soğuğu, şimdi de şu ahır! Yol bir yerlerden geçiyor, bir yerlerden dolanıyordu ama, Mahmud'u kim itiyordu arkasından? Yürümek istemese de birisi dürteliyordu onu.

- Bak ne geldi aklıma Satı!

- Ne geldi çavuşum?

- Sana başka bir hikâye anlatayım!

- Gülünç mü?

- Belki de.

- Gülelim ya! Gülmek iyidir.

Mahmut kendini zorlaya zorlaya anlattı:

- Babam henüz köye dönmemişti. Biz o sıralarda arpacı dükkânında atları kiraya verirdik. İşine, ya da başka bir yere gidecek olan bir müşteri atı kiralardı, sürücü de arkasından koşardı. Müşteri gideceği yere varınca parasını verir, sürücü ise hayvana binip geri dönerdi. Kel Davut diye bir sürücümüz vardı. Bir gün adamın biri bir at kiralamıştı. Müşteri dükkânın önünde ata biner binmez hayvanı öyle hızlı sürmüştü ki, Davut arkasından yetişememişti. Aksaray'da dört yol ağzına gelince hayvanı büsbütün kaybetmişti. Sağına bakınmış, soluna bakınmış; ortalıkta at değil bir merkep bile görememiş. Yalnız köşe başında yaşlıca bir adam duruyormuş. Kel Davut adamın yanına sokulmuş, sesini incelterek sormuş, «Beğim, buradan bir kır at gelsin, geçsin mi?» Yaşlıca adam, Davut'un yüzüne hayretle

bakmış, «Ne istiyorsun oğul?» demiş. Şaşırma sırası bizim Davut'a gelmiş. «Beğim», diye tekrarlamış, «buradan bir kır at gelsin, geçsin mi?» Adamın biraz canı sıkılmış galiba, «Karışmam ben böyle işlere hemşerim.» demiş, Davut bu sefer diklenmiş, «Nasıl karışmazsın beğim?» diye sormuş, «Doğru söyle, buradan bir kır at gelsin geçsin mi?» Adam bakmış ki Davut'tan kolay kolay kurtulamayacak, «Eh," demiş, "madem istiyorsun; gelsin geçsin!» Davut artık dayanamamış; tepeden aşağıya doğru adamı şöyle bir süzmüş, «Tuh," diye bağırmış, "ayı, Türkçe anlamaz ki!» İşte böyle, nasıl hoşuna gitti mi Davut'un hikâyesi?

- Gitti ya. Sonu ne olmuş, sonu?

- Ne olsun, Davut bir temiz dayak yemiş, kırat bir daha geri dönmedi. Babam da at kiraya vermekten vaz geçti.

- Çok hoş. Bayağı keyiflendim Mahmut Çavuşum! Ata yazık olmuş, gitti gider, hep gider desene!

Kapı açıldı; içeriye aydınlıkla beraber Nazlı da girdi. Yine gülümsüyordu kız, elindeki bir tası onlara doğru uzatıyordu:

- Bal getirdim size kardeşler. Ekmek de var, çorba da kaynıyor. Babam köylülerle konuşmaya gitti. Üzülmeyin sakın emi, üzülmeyin!

Satı gözlerini kapadı; ilk defa samanlar ılık, üzerine uzandığı katı toprak yumuşacık geldi... Mutluydu artık.

* * *

Satı iki gün sonra öldü. Yine bir sabah vakti, gün doğarken, buz tutmuş toprağı güçlükle kazıp gömdüler Badik Satı'yı... Üzerini karlarla örttüler, iyice bastırdılar, ne bir taş, ne bir dal parçası koydular başına. Böylece silinip kaybolacaktı Satı, o karlı topraklar altında...

Biraz ileride arabalar duruyordu. Çocuklarla yataklar arabaların içine yerleştirilmişti, bir de sürücü yerine Mahmud'u oturtmuşlardı. Yüzünü örtmüşler, çulunu değiştirmişlerdi.

Göç başlamıştı. Karlara bata çıka ilerliyorlardı. Öküzler arabaları güçlükle çekiyordu. Kimse ağlamıyordu; yüzler kuru ve sertti. Yalnız arada bir geri dönüyorlar, doğdukları yere donuk donuk bakıyorlardı.

Bir tepeyi aşınca Kazak askerleriyle Bulgar köylülerini gördüler; gülüyorlardı onlara...

Göç kuzeyden güneye doğru devam ediyordu...

Göçmenler

Berber Rasih Usta, Mahmud'u dükkânın önünden çevirdi:

- Gel hele çavuş! Ne haber?

- Bilmem!...

- Bilmem ne demek? Görmedin mi hiç birini?

- Görmedim. Taşınmışlar.

- Oğlunun adını da mı öğrenemedin?

- Öğrendim.

- Ne koymuşlar?

- Hamit!

Mayıs güneşi İstanbul sokaklarını ısıtıyordu. Mahmut' la beraber gelen göçmenler, arpacı dükkânının içine yataklarını sermişlerdi.

Mahmut gitmek istedi. Boğulur gibi bir hali vardı. Terliyordu, nefesi kesik kesik çıkıyordu. Rasih Usta kolundan yapıştı:

- Oyalan hele, dedi. Nedir derdin? Yaşadığına şükür! Azrailin önünden dönmüş gelmişsin! Baksana şunların haline! Ne yurtları var, ne ocakları!

Mahmut bağırdı:

- Onlar kurtardı beni, onlar. Kadir Baba ile çocuklarına ölünceye kadar bakacağım.

- Neyinle?

- Neyimle mi?

- Devlet misin sen? Yara iyileşince sargı bezi bile insana ağır gelir! Neden terlersin?

- Konuşturma beni Rasih Usta! Bizim Badik Satı'nın Güllü'sünü

evlendiği gece kaçırmışlar. Hiç bir şey yapamamış kaçırana, hiç bir şey! Yanmış, durmuş sadece...

- Abe Alyanak Mahmut, sen neler söylersin? Bana ne Satı'nın Güllü'sünden?

Mahmut inledi, olanları hazmedemeyen insanların acısıyla yeniden bağırdı:

- Ben de Satı gibiyim; silâh arkadaşım Badik Satı gibi!

- Nedenmiş o? Senin bir Güllün mü vardı da kaçırdılar?

- Evet! Ferhunde'yi evlendirmişler! Ferhunde başkasının karısı olmuş şimdi!

Mahmut koşarak karşıya geçti, arpacı dükkânından içeri girdi. Göçmenler yerlerinden kıpırdadılar. Kadir Baba ile oğlu Hasan, arkasından hayretle baktı ona.

Berber Rasih Usta, bir süre elini alnında dolaştırdı, sonra peştamalını çıkarıp attı. Yandaki tütüncüden bir paket tütün aldı. Tütüncü:

- Kaime istemem, dedi.

- Delirdin mi sen be ahretlik? Nereden bulacağım gümüşü, altını? Şimdi herkesin elinde kaime, ha babam sürüyorlar.

- Öyleyse üç mislini verirsin! Ben sonra kime yuttururum bu kâğıt parayı?

Berber tütünü cebine sokup, arpacı dükkânına girdi. Mahmut bir köşeye çekilmişti, Nazlı'nın döktüğü suyla elini, yüzünü yıkıyordu.

- Yürü çavuş, dolaşalım şöyle.

- Beni rahat bırak usta! Uyuyacağım!

- Yürü derim sana! Sen kimi kandırırsın Mahmut Çavuş?

Çekti kolundan, çıkardı dışarıya Mahmud'u. Bir süre konuşmadan yokuşu tırmandılar. Şehirde bir kıpırdama vardı yine. Göçmenler cami avlularına, sokak başlarına yığılmışlar, gelen geçene donuk donuk bakıyorlardı. Bu donuk bakışları Mahmut Plevne'den beri hep görmüştü. Hele Kadir Babayla göç ederken, her tepeyi aşışta, boş bir köye rastlayışta soğuktan yapışmış gibi kirpikler kıpırdamaz, gözler kimseyi görmez olurdu. Balkan dağları, donmuş dereler, bembeyaz ovalar, insafsızca esen rüzgâr, kurt ulumaları, top sesleri günlük yaşantılarının tümü olmuştu. Ölen kalmış, hastalanan arabaların içinde taşınmıştı İstanbul'a kadar.

1878 yılının Ocak ayında Rusların arkasından Edirne'ye varmışlardı. Rus ordusu Yeşilköy'de durunca, göçmenlere yol açılmıştı. Mahmut da köy halkını arpacı dükkânına yerleştirmişti. Çatalgözlerin Hüsnü, Mahmut hapisteyken dükkânın anahtarı ile birikmiş paraları aşçı Talip Usta'ya bırakıp kaçmıştı. Gelen memurlar ordu için atlarla arpa ve samanları almış, dükkân da bomboş kalmıştı.

- Benim zavallı Badik Satı'm; onun da merkebini alıp götürmüşlerdi. Karısı Kelekçi'nin yanındaydı. Anası kahrından ölmüştü. Babam nerede acaba? Kimse ne olduğunu söylemiyor bana! Hemşeriler sırtını dönüp uzaklaşıyorlar! Ben ne yaptım? Bu bacağımı kimin için sürüyorum? Suçumu anlat Rasih Usta.

İsyan ediyordu, dövünüyordu. Plevne savaşları sırasında anladığı gücünü şimdi yitirmiş görmenin aczi içindeydi. Bu dönüş onu başka türlü gerçeklerle de karşı karşıya bırakıvermişti. İşte köyüne gidemiyor, sılasına varamıyordu. Hâlbuki tutsakken Vid ovasında bunu şiddetle arzulamıştı.

- Suç yok be oğlum! Alın yazısı... Şu koşuşan halkın ne suçu var? Sultan Abdülhamit, Rus ordusu Edirne'ye girdikten sonra Astarcılar kethüdası mebus Ahmet Efendi'nin karşısına dikildiğini görünce, «Suçu bende mi ararsınız? Hepsini size iade ederim. Allahın, korunmasını bana bıraktığı kavimleri bundan sonra kuvvetten başka bir şeyle yürütmeyeceğim!» diyerekten Meclis-i Mebusan'ı tüm kapatınca suç zaten ortalıkta kaldı! Sen neden çekersin üzerine?

Marş sesleri geliyordu kulaklarına. Rasih Usta Mahmud'u dürttü; bir kenara çekildiler. Çok beklemediler, nereden toplandığı bilinmeyen bir yığın insan bağırarak önlerinden geçti:

«Osman Paşa sefer açtı
Plevne'den çıkmam diyor.
Ortalığa ateş açtı
Plevne'den çıkmam diyor.

Irmak gibi aksın kanı,
Bu uğurda verir canı,
Türkün yüce kahramanı,
Plevne'den çıkmam diyor.»

Bu kalabalığın arkasından bastonunu kaka kaka yürüyenler de vardı. Bazıları el ele vermişler, yolları büsbütün tıkamışlardı:

«Türk'e pusu kurdu Moskof,
Bunca yiğit vurdu Moskof,
Osman Paşa karşı durur;
Almak ister yurdu Moskof.»

Rasih Usta arkasını dönüp önünde durdukları ekmekçi fırınına baktı. İçerisi bomboştu, bir dilim ekmek bile yoktu. Yandaki kasap, cinsinin ne olduğu anlaşılamayan cılız bir but asmıştı dükkânının önüne.

- Kaça çıkmış et Mahmut Çavuş?

- On misli artmış!

- Tövbe! Nasıl fırlamış birdenbire? Ya ekmeğe ne olmuş? Bir kuruştan, üç buçuk kuruşa yükseldi; onu da bulana aşkolsun!

Kimse fırına, ete, manava bakmıyordu o sırada. Başlarını çeviriyorlar, görmemek istiyorlardı sanki. Ve durmadan bağırıyorlardı.

- Osman Paşa geliyor! Gazi Osman Paşa çok yaşa!

Herkes büyük bir zafer kazanılmış gibi sevinç içindeydi. Avunuyorlardı, umuyorlardı; Osman Paşa geri dönüyordu ya, ona sarılacaklar, onda acılarını unutacaklardı. Osman Paşa yaralarına su serpecekti. Böylece Rus'un İstanbul kapılarına dayanmasının acısını gidereceklerdi.

Rasih Usta yanından geçen orta yaşlı bir adamı çevirdi:

- Abe ahretlik. Biz gazete okumamışız, gözümüz de, kulağımız da kapalıymış! Gazi Osman Paşa ne vakit gelir?

- Şimdi!

- Gelir de nereye çıkar?

- Ruslar gemi vermişler ona. Doğru Dolmabahçe Sarayına varıp padişahın elini öpecekmiş!

- Nereden gelirmiş?

- Harkof derler bir Moskof şehri varmış; aylardan beri orada esir yaşamış paşamız! Sonra kızmış, «Bırakın beni demiş.» Ruslar da korkmuş, daha fazla tutamamışlar yanlarında.

Mahmut da bir anda derdini unuttu. İçine başka türlü bir eziklik yayıldı. Plevne'de gürleyen toplar şimdi kulaklarında çınlıyordu.

Artık ne Ferhunde, ne babası, ne oğlu Hamit, ne de Küçük Osman Paşa vardı düşünceleri arasında. İçten dışa doğru bir şahlanıştı bu. Üzerine gerilen kara bir çarşafı yırtıp gün ışığına çıkıştı sanki. Yapamadığını, yerine getiremediğini, yaptığını, yerine getirdiğini sanıştı.

Mahmut şimdi sızlayan kalçasına aldırmadan koşuyordu; berber ona yetişmekte güçlük çekiyordu. Bir medresenin önünden geçiyorlardı. Göçmenler yine yerlere serilmişti. Çoğu yarı çıplaktı. Kadınlar göğüslerini örtmek için çuvallara sarınmıştı. Çocuklar donsuz dolaşıyordu. Yünleri dışarı fırlamış yataklarda hastalar inliyordu. Onlara o sırada aldıran yoktu.

«Tuna nehri akmam diyor,
Etrafıma bakmam diyor.
Şanı büyük Osman Paşa,
Plevne'den çıkmam diyor.»

Halkın, savaş sırasında Plevne için düzdüğü şarkılar yeniden sokaklarda dile gelmişti. Bu özlenen bir sevgiliye kavuşmanın hudutsuz zevkiydi sanki. Halk, Osman Paşa'yı değil, onun kişiliğinde unutulmuş zaferleri alkışlamaya koşuyordu.

Bir mahalle bekçisi de şöyle bağırıyordu:

«- Duyduk, duymadık demeyin! Ekmek yapılan unun beher çuvalından kırk kuruş vergi kesilip kaime satın alınarak yakılacak, böylece kâğıt para derdinden kurtulunacak! Ey ahali!»

Dolmabahçe camiinin önüne gelince kalabalığı yara yara ilerlemeye başladılar. Şimdi Rasih Usta, Mahmud' un önüne geçmişti:

- Mahmut Çavuş da gazidir ahretlikler! Paşasını görecek, yol verin!

Caminin rıhtımında güç tutunabildiler. Nefes nefeseydiler. Yine de gözlerini denizden ayıramıyorlardı. Önlerinden geçen Rus bandıralı bir yat Kızkulesi'ne doğru ilerliyordu. Dolmabahçe rıhtımından da bir saltanat kayığı kalkmış, yatın arkasına takılmıştı.

Bir subay, «Osman Paşa bu yatta:» deyince, Boğazı gözleriyle tarayan halk öylesine coştu ki, Rasih Usta kolundan yakalayıp güçlükle geriye çekmese Mahmut denize düşecekti.

- Yaşa, Osman Paşa çok yaşa!

Anadolu yakası da, camilerin tepesi de insanlarla doluydu. Herkes birbirini eziyor, yine de bağırıyordu:

- Plevne kahramanı, Gazi Osman Paşa çok yaşa!

Saltanat kayığı Kızkulesi açıklarında Osman Paşayı alıp geri dönünce halk hıçkırmaya başladı. Bu insanlar, belki de kendi kaderlerine ağlıyorlardı. Bu gözyaşları bir yönden de unutulmuş olmanın, ne yapılması gerektiğini bilememenin sonucuydu.

Plevne tepelerinde kulağının arkasında kalemle dolaşan, sonra bu kalemi eline alıp oynayan Osman Paşa, işte saltanat kayığının içinde kimbilir nasıl bir duygunun altında ezilerek önlerinden geçiyordu. O da ağlıyordu, o da bundan sonra ne yapması gerektiğini bilemediği için ağlıyordu.

- Niye getirdin beni buraya Rasih Usta? Boğulacağım, dayanamayacağım!

- Sen geldin, koştun da arkandan güçlükle yetiştim!

- Götür beni, bir yere kapat; hiç sokağa çıkartma. Daha kötüsünü yapmaktan korkuyorum. Ferhunde'nin taşındığı yeni konağı bulup karşısına dikilmek, «Yalancı, kahpe!» diye bağırmak, oğlumu kaptığım gibi kaçmak istiyorum.

- Delirdin mi abe Alyanak sen?

- Sonra beni yakalayacaklarmış, yeniden kolağası Kel Hamdi'nin karşısına çıkaracaklarmış, bayıltıncaya kadar dayak yiyecekmişim, umurumda bile değil! Bu kadar küçüldükten sonra dayak hiç kalır!

- Sabır be oğlum! Kendine gel! «Yazıktır» demişler. «Er, aşna peşinde koştu mu, hayırsızına çatıp yalan dolanla avunmaya kalktı mı, hele aşnayı unutamayıp dövünmeye başladı mı dibi delinmiş susağa benzer!» demişler! Bilesin ki, oğlunu kaçırsan da onu senin yanına komazlar. Elinden alırlar da, burnunun üzerinde süründürürler. Hapse girip dayak yemek hiç kalır bunun yanında. Sonra hemşerilerin de büsbütün alay ederler seninle, «Bir avrat uğruna ne hale gelmiş, dinini imanını unutmuş şu Alyanak.» diyerekten. En iyisi bağrına taş basıp unut geçmişi. Ferhunde'yi hatırlamazsan, şöyle yapıp da, böyle ettiydi diye kafanda canlandırmazsan, günün birinde bakarsın ki hepsi yalanmış! İllâ aşna istersen, sana neler bulur bu Rasih Usta!

Berber, Mahmud'u çeke çeke götürüyordu. Kalabalıktan uzaklaşmışlardı. Sultan Hamid'in Arnavut muhafızları köşebaşlarını

tutmuşlardı; geri dönen halka tiksinerek bakıyorlardı. Sahilde, hâlâ bağıranlar, ağlayanlar vardı.

Mahmut durdu. Kolunu Rasih Usta'nın elinden kurtardı:

- Bunların hepsi boş lâf, dedi, kolay mı bu söylediklerin? Ferhunde'yle aynı şehirde yaşadıkça onu nasıl hatırımdan çıkarabilirim? En iyisi İstanbul'dan gitmek, Erzurum'a, köye, babamın yanına sığınmak. Belki de bu suretle babam da affeder beni. Ellerini öperim. Zaten esirken böyle düşünmüştüm.

- Olmaz!

- Ne dedin?

- Olmaz dedim!

- Niçin? O karlı dağlara baktıkça, yaylamızın buz gibi suyunu içtikçe, püfür püfür havasını ciğerlerime doldurdukça unuturum Ferhunde'yi; evlendiğini, başkasının karısı olduğunu, beni aldattığını, kahpelik ettiğini tüm aklımdan çıkarırım. Bilir misin, ben biraz da Ferhunde için kaçmıştım esaretten.

Bu sefer berber dikildi. Bir hint horozu gibi kızarmaya başladı:

- Bu kadarı fazla, dedi, söyletme beni kötü kötü! Kendine gel ahretlik, karşındakini de kandırmaya kalkma. Bu lâfını sakın hemşerilerin duymasın. Üstüne üstelik köye gitmeye kalkışma.

- Niçin?

- Bak Mahmut Çavuş! Metin ol; nasıl olsa günün birinde öğreneceksin. Benden duy, daha iyi; baban yaşamıyor artık.

- Ne dedin? Babam yaşamıyor mu?

- Ruslar Erzurum'a saldırdıklarında babanı öldürmüşler. Ne tarlanız kalmış, ne bağınız, ne de bahçeniz! Bir dikili ağacın bile yok şimdi. Zaten senin evlendiğini duyunca baban, «Benim Mahmut isimli bir oğlum yok.» demiş o zaman. Bunu sana dilleri varıp söyleyememişlerdi. Şimdi analığın elde kalanın üzerine oturmuş. Tapusuz maldan hayır gelmez diyerekten alacaklılar da bir yandan üşüşmüş. Senin için dükkânla yetinsin diyorlar. Hadi gir koluma, bizim eve gidelim; tütün aldım, boncuk boncuk sakız rakısı da var. İçeriz, ağlarız, küfrederiz, boşalırız be oğlum! Sen asker sayılırsın hâlâ; dayanırsın! Hemşerilerin çoğu «İsmail Emmi'yi Ruslar değil, kahrından Mahmut öldürdü.» derler. Plevne'nin ayazından, Rus topundan, esirlikten daha berbat değil ya şu hayat?

- Daha berbat!... Bir şey bekleyince, bir daha göremeyince daha korkunç. Bir süre beni yalnız koma Rasih Usta! Sana açıldım, sana sığındım! Ne yapacağımı bilemiyorum.

Berber, o sırada siyaseti de, Sultan Abdülhamit'i de, Ayastefanos muahedesiyle elden giden Rumeli topraklarını da, Meclis-i Mebusan'ın kapatılıp mebusların çil yavrusu gibi dağılışını da, Namık Kemal'in Midilli'ye sürgüne gönderilmesini de unutmuştu. İngiliz donanmasının İstanbul'a gelip Ruslarla muahede imzalanıncaya kadar Mudanya açıklarında demirleyişinin acısı bile Rasih Usta'nın kafasından çıkmıştı. Ayağından takunyasının bir teki fırladığı halde Mahmud'u âdeta koltuğunun arasına sıkıştırmış yürüyordu.

Yine göçmenler vardı yollarının üzerlerinde; onlar Osman Paşa'yı hiç alkışlamamışlardı. İkiyüz bin civarında oldukları söyleniyordu. Bir yerlere gönderilmelerini, bir yerlerde yurtluk edinmelerini, karınlarının doymasını, sıcak bir yatağa kavuşmalarını bekliyorlar, sonra da unutmayı, hep unutmayı istiyorlardı.

«Tuna nehri akmam diyor!»

Tuna nehri akar mıydı, akmaz mıydı, bilinmezdi ama; şu insanların o Tuna nehri kenarında yıkanışları, çamaşır dövüşleri, tarlalarını sürüşleri, ekinlerini biçişleri, rüzgârında serinleyişieri vardı. Şimdi bunların hiç birisi yoktu, yine de dayanıyorlardı. Mahmut da dayanacaktı!

Yıldız'da Mahkeme

ARADAN üç yıl geçmişti... 1881 yılının yaz ortalarında bir gün Rasih Usta dükkânının önünde uyukluyordu. Çırağı ise ustasının yüzüne konan sinekleri eliyle kovalayıp kendince eğleniyordu.

Berber birden gözlerini açtı, uyku sersemliği ile etrafına bakındı:

- Ne oluyor ülen, ne dikildin karşıma?

- Sinekler burnuna konup kalkıyor da, burnuna...

- Sus ülen, burun lâfı etme!... Kaç kere söyledim sana; burun lâfı yok diye!

- Dersem ne olur usta, ne olur?

Rasih Usta takunyasını kapıp fırlattı, çırak korkudan kaçtı. Karşıdan berberi gözleyen aşçı Talip homurdanarak seslendi:

- Oh olsun! Bak başına daha neler gelecek. Yakında sürüm sürüm sürüneceksin! Hürriyet ha; al sana hürriyet! Kim kaybetmiş de hürriyeti sen bulmuşsun? Bu devlete bunca belâ senin gibilerin yüzünden geldi. Şimdi de yüreğin üçbuçuk atıp bacak kadar veledi takunya ile kovalıyorsun!

Rasih Usta ayağa kalktı; aşçıya sokuldu. Gülmeye çalışıyordu ama hiç keyfi yoktu. O eski hali, dudaklarının üzerinden kolay kolay içeri girmeyen dişleri kaybolmuştu.

- Hafiye, dedi, saraya çarşaf kadar mektuplar yazdırdığını herkes biliyor. Kaç para alıyorsun?

- Sana ne? Canıma değsin! Ben padişahım için çalışırım. Padişah için çalışmak şer'ân caizdir. Hadi, bir de Yıldız de, de de, bak sonun ne olur?

Rasih Usta geriledi:

- Demem, madem Sultan Hamid istemiyor; Yıldız da demem, burun da demem, vatan da demem.

- Ha şöyle, yola gel. Kaç paralık adam olduğunu anla. Küçük Osman Paşa'ya söylersem; ne dükkânın kalır ortalık yerde, ne de sen!

Berber yutkundu. Kan beynine çıkmıştı. Şu herifi bir dövebilseydi, öylesine rahatlardı ki, ölüm bile vız gelirdi.

- Evde kadın var, dedi, kızlar da var.

- Ne olmuş kadınla kızlara?

- Ne olsun, akşamları yolumu gözlerler.

- Hadi oradan çıfıt! Sen eve kimbilir ne fırıldaklar döndürmek niyetiyle gidersin. Üç yıl evvel, Sultan Abdülhamit efendimizi devirmek için Çırağan sarayını basıp deli Sultan Murat'ı kaçırmaya kim kalkıştı?

- Kim?

- Ali Suavi denilen zirzopun arkasından giden senin gibi Rumeli çingeneleri, sözüm ona göçmenler. Hasan Paşa yetişip sopayla beyinlerini patlattı da, millet kurtuldu.

- Dur orada Talip Usta; fazla ileri gitme. Sen onların çektiklerini yaşasaydın nalları çoktan dikmiştin. Sultan Hamit varsa, Allah da var. Elini göğsüne bastır da konuş!

- Söylediğin lâfı kulağın işitiyor mu? Hamit varsa, dedin değil mi? Unutma bunu.

- Ne olmuş, yine mi suç?

- Hadi benden bulma! Bu seferlik sesimi çıkartmayacağım. Ama bundan sonra bir daha padişahımıza dil uzatırsan hiç gözünün yaşına bakmam, sürdürürüm seni. Alyanak Mahmut da gider okkanın altına.

- Ne yapmış ki Mahmut?

- Göçmenlerden çoğu defolup gittiği halde o hâlâ Kadir Baba dedikleri kazık herifle oğlunu, neden arpacı dükkânında tutar, neden ortak yapar da kendisi sağda solda dolaşır? Padişahımızın aleyhinde çalışır değil mi? Kızla da aşna fişne! Hadi cevap ver bakalım!

Rasih Usta kaldırımın üstüne oturdu. Bir eliyle dizini yumrukluyor, öteki eliyle ıslık çalmaya çalışıyordu. Bu gün dükkâna hiç müşteri uğramamıştı, akşama eve ne götüreceğini bilemiyordu; üstelik şu aşçı domuzu da onu yerden yere çarpıyordu.

- Bana bak Talip Usta; Mahmud'u işin içine karıştırma, ayıptır.

Babasının da mı hatırı yok? Oğlan zaten felekten bir tokat yemiş, bir de sen vurmaya kalkışma.

- Ne olmuş da yemiş? Küçük Osman Paşa hazretlerinin gül gibi kızı bir devlet kuşu gibi başına konmuşken kadrini bilmeyip paşaya kafa tutmak için saraya yürümek ne haddine idi? Yine şükretsin: ÇatalgözIerin Hüsnü, dükkânın anahtarı ile birikmiş parasını bana vermeseydi, o topal ayağıyla burasını zor çalıştırırdı.

- Güvenme bu kadar Talip Usta, güvenme... Düşmez kalkmaz bir Allah demişler.

- Güvenirim ben. Padişahımız efendimiz sağ oldukça bizim sırtımız yere gelmez. Asıl siz güvenmeyin; bak Mithat Paşa'nızın başına gelenlere? Kefere diyarından dönüp de İzmir'e vali olunca apar topar enselenip Yıldız mahkemesinde soluğu aldı. Yakında ipe çekecekler. Anladın mı dünyanın kaç bucak olduğunu?

Berber, bir türlü aşçıya karşı koyamıyordu. Eskisi gibi yanına sokulup, «Sus be susak ağızlı.» diyemiyordu. Evdeki kadınla çocukları kimsenin bulamayacağı bir yere gönderse, ceplerine de beş-on kuruş koysa o zaman şu herife öylesine bir elense çekerdi ki, Aksaray sokakları bile dar gelirdi ona.

- Millet kan ağlıyor Talip Usta, millet kan ağlıyor! Hadi işine git, beni yalnız bırak.

- Hangi millet? Millet dediğin de neymiş? Bir tarafta padişah var, öte tarafta kavimler... Padişah sürer, kavimler sürülür. Bunun altı da yoktur, üstü de. Sana deseler ki, «Kapat dükkânını.»; kapatırsın. Bana deseler ki, «Seni saraya aşçı yaptık.»; giderim. Mahmud'un dükkânını temelinden yıksalar, kim karışır? Sen ağzını faraş gibi açtıkça, millet dediğin daha beter olur!

Karşıdan Mahmut göründü; berber yerinden fırladı. Dükkânını bile kapamayı unutarak Mahmud'un koluna girdi:

- Gel şöyle dolaşalım be Mahmut Efendi. Hava güzel, keyfim de yerinde. Bundan iyisi can sağlığı.

Mahmut direnmek istedi. Aşçının kendisini süzdüğünü görünce:

- Yine kavga mı ettiniz? diye sordu.

- Yok be ahretlik! Aşçıyla ben çok sevişiriz. Bir dediğimizi iki etmeyiz. Allahıma şükür! Öyle değil mi Talip Usta?

Aşçı elinin tersiyle kışladı berberi, bir de yere okkalı bir tükürük attı:

- Hadi, uzaklaş buradan, dediklerimi de söylemeyi unutma Mahmud'a. Aklını başına toplasın, sağda solda dolaşmasın. O göçmeni de kovsun dükkânından. Ne ilişkisi varmış Rumeli çingeneleriyle? Dinden, imandan çıkartmasın insanı! Padişahımız ne demiş «Bundan sonra kuvvetten gayri bir şeyle yürütmeyeceğim şu kavimleri.» demiş.

Mahmut o gün hırslıydı; nefessiz kalmış gibi derin derin soluyordu. Aşçının karşısına dikildi:

- Bana mı söylüyorsun bunları? Yeter artık! Sen aklını kendine sakla. Ne karışıyorsun herkesin işine?

Talip Usta evvelâ geriledi, yazma mendiliyle burnunu sildi. Sonra o da diklendi:

- Sana söylüyorum, dedi. Var mı bir diyeceğin? Eğer dediğimi yapmazsan görürsün. Etrafa fitne sokup memleketi harabeye sürükleyen sizsiniz. Sizin yüzünüzden Plevne'de yenildik, sizin yüzünüzden Moskof İstanbul'a kadar dayandı. Ancak Halifemiz sayesinde kurtulduk. Sen şu Rumeli çingeneleriyle dostluğu ilerlettikçe bak neler olacak!

- Elinden geleni arkana koma!

Mahmut aşçının üzerine yürüdü. Berber onu zor tuttu, uzaklaştılar. Bir süre konuşmadan yürüdüler. Beyazıt Camisinin merdivenlerine oturunca Mahmut:

- Oğlumu gördüm, dedi.

- Oğlunu mu?

- Arabadaydılar. Küçük Osman Paşa'nın yanında yüzbaşı elbisesi giymiş dört yaşlarında kadar bir oğlan çocuğu vardı. Karşılarında da ufak tefek bir adam oturuyordu. Yanımdan geçiyorlardı. Adam çocuğu okşamak istedi; çocuk adamın elini ısırdı, Küçük Osman Paşa da katıla katıla güldü.

- Ne çıkar bundan Mahmut Efendi? Paşa'nın yanında oturan her çocuk senin oğlun mu olur?

- Oğlumdu! Karşısındaki adam da Ferhunde'nin kocası!

Berber bir tuhaf oldu. Mahmut da bu lâfı dudakları titreyerek söylemişti, sesi bile güç işitiliyordu.

- Ne yapalım be Mahmut Efendi? Sağlık olsun! Farzet ki oğlun yok. Farzet ki karın öldü. Hep yas mı tutacaksın?

- Ama bir oğlum var benim; nasıl yok diyebilirim?

- Almaya kalkıştığında canını zor kurtardın! Küçük Osman Paşa'ya yazdığın mektup üzerine zaptiyeler karakola çağırıp az mı gözdağı verdiler sana?

- Güzel çocuk olmuş benim oğlum, çok güzel çocuk olmuş. Keşke karşısındaki adamın elini ısırmasaydı.

- Isırmış! Ne yapalım; çocuk bu!

- O adam, Ferhunde'nin kocasıydı dedim sana.

- Ne çıkar? Ferhunde'nin kocasıymış! Her kadının bir kocası vardır!

Mahmut gitmek istedi. Berber bu sefer onu caminin arkasındaki çınarlardan birinin dibine oturttu.

- Anlat be oğlum, anlat da açıl!

- Anlatacak neyim var? Hepsi bu!

- Kandırma beni, içini dök. Hâlâ eski karına tutkunsun. Gözümden kaçmıyor; Mecnun misali dolaşmak bir fayda sağlamaz insana. Gel seni evlendirelim!

Mahmut, Rasih Usta'yı duymadı bile. Ağaca iyice yaslandı, fısıldadı:

- Bazen onun kocasıyla öpüştüğünü gözümde canlandırıyorum. O zaman yanımda kim varsa kolundan tutup sürüklemek geliyor içimden. Bir haber göndermesini bekliyorum. Ne yazarsa inanacağımı biliyorum.

- Fena, çok fena Mahmut Efendi! Zihnimi allak bullak ettin. Akşamları çocuklar yolumu gözler, gündüzleri boynu kopası aşçı karşıma dikilir, bir de sen! Dayan bakalım Rasih Usta!

- Karga yakalayıp yiyenleri gördüm. Sırası geldi ağaç köklerini kemirdik. Buzlar içinde yuvarlandık, yağmur iliklerimize kadar işledi. Esirlikten kaçıp İstanbul'a geldiğimde değil devlet, hiç kimse «Aferin çavuş» demedi bana. Ne arayan oldu, ne soran! Bunların hiç birisine aldırmadım. Ama Ferhunde! O yıkıyor beni. Her gün ne yapmam gerektiğini kendi kendime sorunca, içimden bir ses, «Yine Ferhunde'yi düşün.» diyor. Ona eskiden böylesine tutkun olduğumu bilmiyordum. Buna rağmen gitmedim peşinden, konağının önünde bile dolaşmadım, yüzünü her görmek isteyişimde dişlerimi sıkıp şehir dışına kaçtım. Arpacı dükkânında oturmak bile işkence bana.

- Evlen be oğlum, başka birisiyle evlen!

- Evlenmek mi? Nasıl olur bu?

Berber olduğu yerde yaylandı. İğneyi yerinde batırdığını anlamıştı.

- Bak Mahmut Efendi; Allah'ın bildiğini kuldan ne saklayayım. Ne zamandan beri kafamdan geçer durur. Sana Nazlı'yı alalım. Şu Talip domuzunun da ağzını kapatırız. Dediğimi dinle.

Mahmut diretti, hattâ berbere kızdı, yerinden kalkmak istedi.

- İlk defa sana açıldım; sen ise beni hiç anlamıyorsun. Bir daha böyle bir teklifte bulunma. Gidelim artık.

- Dinle!... Çivi çiviyi söker demişler. Başka türlü bu yükün altından kalkamazsın. Bak, bir ayağını güçlükle atıyorsun; ilerde kim bakar sana? Nazlı'yı da dile düşürmeden bu işi yapalım. Çocuk istemiyor muydun, al sana çocuk. Kadın istemiyor muydun, al sana kadın. Rumeli toprağı var temelinde Nazlı'nın; dayanır be tübeler olsun. Seni de sever hasba; gözümden kaçmaz. Ötekisine inat, bir karı alırsın ki yakışır. Hadi bize gidelim; bizimki bir çorba kaynatsın. Kadir Babayı da çağırırız; söz kesiveririz.

- Olmaz, dedi Mahmut, olmaz, yapamam. Düşüneyim.

- Hele bize gidelim, çorbalarımızı içelim; düşünürsün.

- Gitmeyelim!

- Sana anlatacak başka haberlerim de var. Ortalık yerde söylenmez! Hadi yürü!

Ayağa kalktılar, yürümeye başladılar. Bir ekmekçi fırınının önünden geçiyorlardı; berber cebinde para aradı. Mahmut:

- Bende var, dedi, şuradan başka şeyler de alalım. Ete gücümüz pek yetmez.

- Seni bizim sıpaların karnını doyurasın diye eve çağırmadım be Mahmut Efendi. Neyse sevinirler garipcikler.

Sonunda, biraz patates, biraz kuyruk yağı aldılar, evin yolunu tuttular. Berber etrafına bakındıktan sonra:

- İçin yanmaz mı? dedi.

- Neye?

- Mithat Paşamıza! Asacaklar belki de aslanı. İzmir'de Fransız konsolosluğuna sığınan Mithat Paşa'yı geri alabilmek için Abdülhamit Han kockoca Tunus'u Fransa'ya vermiş! Ayastefanos Muahedesinin ağırlığını biraz gidermek için de Kıbrıs'ı İngilizlere bırakmıştı. Girit de elden gitmek üzere. Eh birşey kalmadı pek bize; Urumeli'nde bir Makedonya durur, bir de...

Mahmut, Rasih Usta'nın sözünü kesti:

- Mithat Paşa'yı Sultan Abdülaziz'i öldürmekle suçladılar, dedi. Hâlbuki o, özgürlük istemişti. Kanun-i Esasî'yi getirmişti. Meşrutiyet kurulursa vatan kurtulur diye düşünmüştü... Şimdi hayatıyla ödüyor bunları. Her geçen gün biraz daha çamura saplanıyoruz.

- Düzelir belki! Bilemeyiz ki Mahmut Efendi?

- Hoca'yı bir görebilsem. Ondan öğreneceklerim var; yarıda kalmışları, kendini öğren demenin kişi için yeterli olup olmadığını, birleşmenin, lâfın ötesinde nasıl gerçekleşeceğini! Daha bir yığın soru! Nerede acaba Hoca?

- Sen neler söylersin abe Mahmut Efendi? Bir dalı bırakıp öteki dala konarsın! Beni de geçersin! Kafan tüm çalışır olmuş! Hoca dediğin kim ki?

- Öğrenci Cemil, yani Doktor Cemil Bey onu tanıyor. Doktor da nerede acaba? Plevne'den çıkabildi mi, hayatta mı? Ne gülünç değil mi? Bütün bunlar ortada dururken, bana küskün giden babamın acısını bile unutup Ferhunde'nin peşinden koşuyorum!

- Koşma, kim demiş sana; koşma!

- Koşmayacağım.

Bir adam peşlerine takılmıştı. Berber yan gözle onu izliyordu. Mahmud'un kolunu tutup yavaşlattı. Sonra yüksek sesle konuşmaya başladı:

- Abdülhamit Han Hazretleri çok yaşasın be ahretlik! O olmasa halimiz nice olurdu? Dünya durdukça dursun! Ne kavga kaldı ortalıkta, ne dövüş. Herkes keyfine göre yaşar. Bu gece bir güzel dua edelim padişahımıza.

Adam yanlarına sokuldu:

- Ne konuşuyorsun ulan? diye sordu.

- Ne konuşacağız? Sultanımıza gece gündüz dua ederiz.

- Yalan söylüyorsun! İki kişi yan yana gelmişsiniz, kimbilir ne fitneler çeviriyorsunuz?

- Bana baksana sen, şimdi senin kafanı şu takunyayla ezerim! Ben padişahımızın arkasından dolap çevirecek insan mıyım? Biz kavimiz, kavim!

Berber, adamın üzerine yürüdü; adam kaçtı... Birkaç çocuk çeşme başında kavga ediyordu. Ellerindeki kovaları iplik gibi akan suyla bir

an evvel doldurabilmek için birbirlerine ağız dolusu küfür savuruyorlardı. Berber, aralarına girip onları, ayırdı.

Şu eğri büğrü yollar, yaz sıcağına rağmen kafesleri kapalı, perdeleri indirilmiş şu evler, bu mahalledeki insanların yaşantısını dile getiriyordu. Kahveler boştu. Elinde ibriğiyle suları akmayan şadırvana aptest almaya giden şu ihtiyar bile arkasına bakınıp duruyordu.

Berberin evi iki odalıydı, yanında küçük bir bahçesi vardı. Berberin karısı hem cumbanın önünü, hem de bahçedeki asma ağacının dibini sardunyalarla süslemişti.

Mahmud'u görünce berberin çocukları babalarına sokulmadan kaçtılar. Rasih Usta:

- Hatun, diye seslendi, al şu nevaleyi. Bize bir çorba kaynat. Hafize Hanımın büyük oğlu da dükkâna kadar gitsin; çırağa kepenkleri indirtsin, Kadir Baba'yı da buraya çağırsın.

Kadın, uzatılan nevaleyi aldı, hemen uzaklaştı. Onlar da dudun dibine iliştiler. Mahmut:

- Kadir Babayla bu gece hiç birşey konuşmayacaksın, dedi.

- Konuşacağım! Bu iş tamam; başka türlü kurtulamazsın! Senin gibi bir adam bir kadının peşinden koşmaz be Mahmut Efendi. Tekrar tekrar söyletme beni. Yüreğine taş bas, otur. Hani sevdanın da bir yolu, yordamı vardır. Yoksa Küçük Osman Paşa'nın konağı mı burnunda tüter?

- Allah belânı versin berber, beni ne hallere soktun? Senin hakkından ancak Aşçı Talip Usta gelir!

- Dur hele, bak bu gece daha neler göreceksin? Hep bahçede oturuyuruz. Dışarısı ne de olsa içeriden daha aydınlık. Bir yerlerden ışık geliyor. Kuyumuz olsaydı, sana bir de buz gibi su içirirdim.

Yandaki komşu kadının sesi duyuldu, çocuğuna bağırıyordu. Bir testi tahta perdenin üzerine düşüp parçalanınca, kadın büsbütün feryadı koyuverdi:

- Teneşire gelesi! Karakoncolozlar alası... Gel buraya, seni goygoycuların torbasına koyayım da gününü göresin! Babana ne diyeceğiz şimdi?

Çocuk gırtlağını yırtarcasına ağlıyordu. Mahmut, iki tokat sesi işitti, sonra muharrem aylarında İstanbul sokaklarını dolduran goygoycuları hatırladı. Üzerlerinde birer aba, başlarında sarık, sırtlarında torbalarla her evin kapısı önünde durur dilenirlerdi goygoycular:

«Gökte melek, yerde her şey ağlıyor
Kerbelâdır, yüreğimi dağlıyor
Hey canım goygoy, hey canım goygoy.»

Ne verirlerse heybelerine atarlardı goygoycular; buğday, nohut, fasulye... Para da alırlar, sonra başka kılığa girip başka aylarda yine dilenirlerdi.

Berber de Mahmut gibi düşünmüş olacak ki:

- İstanbul'da dilenci çoğaldı, dedi.

- Çoğaldı.

- En kârlı iş bu. Sermayesi yok, emeği yok. Deli, zırdeli, zırzırdeli, hınzırdeli, keşküllü, teberli, topal, uyuz, kör, cüzzamlı hep sokakta. Uzat elini at cebine çillikleri! «Huu! Allah mekânını cennet etsin.» de yine at mangırı cebine. Sende bu sıkıntı varken, cennetin anahtarı da onların elindeyken aç kal, doyur tıka basa karınlarını. Ne yapsın halk, dara geldi bir kere. Devlet sırtını çevirince, o da dervişin tükürüğünden medet umuyor.

Berber coşmuştu. Berber doluydu, sanki dövünüyordu. Bıraksalar, yılan görmüş merkep gibi birilerine tekme savuracaktı.

- Somurtma be Mahmut Efendi. Baban gibi donuk olma. Hemşerilerini de at kafandan; sana sırt çevirdiler bir kere, sen de sırtını çevir. Kimseye hesap verecek değilsin. Geçti o günler!

Nazlı'nın babası tahta perdenin kapısını aralayıp içeri girince berber ayağa kalktı. Mahmut, asmanın altına gitti.

- Sefa gelmişsin be ahretlik, otur şöyle; seninle bir alışverişimiz var.

- Nedir o?

- Dur biraz! Kafamı toparlayayım. Sözün kısası; senin kızı Allahın emriyle bizim Mahmut Efendi'ye istiyoruz.

Kadir Baba ileri yaşına rağmen dimdik duruyordu. Hâlâ kaskatıydı. O karlı kış gecesinde Mahmud'a nasıl bakmış, Mahmud'a gitmesi için nasıl direnmişse, bu sefer de berbere öyle davranıyordu:

- Damat yanında kız istenmez Rasih Usta; bunu bilmez misin?

- Bilirim bilmesine de vaktimiz yoktur. Yabancı da değiliz. Mahmut Efendi'den daha iyisini mi bulacaksın?

- Benim kızım kötü mü? Nazlı'nın bir eşi var mıdır bu dünyada?

Soğuğa dayanır, yüke dayanır, açlığa dayanır! Elinden her iş gelir! Daha ne istiyorsun?

- Abe Kadir Baba! Sen lâfı ters anlarsın; biz Nazlı'yı beğenmesek Mahmud'a alır mıydık? Kafanı çalıştırsana.

- Öyle de olsa böyle de olsa benim satılık kızım yok!

- Hadi oradan pis göçmen! Sen ne yaptığının farkında mısın? Ayağına kadar gelmiş böyle bir kısmet tepilir mi? Lâfı uzatma; sözü keselim burada.

- Zorla mı? Mahmut beni ortak yaptı, barınacak bir yer buldu, öteki göçmenler gibi inim inim inletmedi diye gül gibi kızımı elimden mi almaya kalkar? Yarından tezi yok bırakıp gideriz dükkânını. Paşa konağından kovulmuş bir adamı ben damat diye almam.

- Çüş! Hay mankafa! Sen işin aslını, astarını bilir misin? Bu lâflar hep o Aşçı Talip'in başının altından çıkar. Söyletme beni kötü kötü. Paşa konağı da neymiş? Yoksa sen Abdülhamit taraftarı mısın? «Ben hürriyetten başkasıyla devlet yönetmem.» diye Mithat Paşayı kandırıp padişah olduktan sonra milletin çanına ot tıkayan Sultan Hamit'in paşası yanında Mahmut uzun süre kalır mıydı sanırsın?

- Kalmaz mıydı?

- Mahmut size bir iyilik de yapmadı. Sen onun canını kurtardın. Bunca yolu kar kış demeyip beraber teptikten sonra sizi ortalık yerde yüzüstü mü bırakacaktı? Altın gibi bir kalbi vardır bizim oğlanın; içi de birdir, dışı da... Hadi, daha fazla konuşturma beni; evet de, bitsin gitsin!

- Düşüneyim de sonra söylerim. Kıza danışayım, oğlana danışayım. Biraz vakit geçsin, basma gırtlağıma.

- Basarım! Kimseye danışmak yok; şimdi olacak bu iş Kadir Baba, şimdi!

Mahmut tahta perdenin kapısını aralamış, dışarı çıkıyordu. Berber koştu, kolundan yakalayıp içeri çekti.

- Aldırma bu pis göçmene be Mahmut Efendi. Mayası böyledir; evet diyeceğine evvelâ hayır der ki, içi rahat etsin, kurtlarını döksün. Bilmez misin, köyde de başlangıçta sana neler yapmış? Bir insanın tüyü bozuk olursa, huyu da bozuk olur.

Bu sefer Kadir Baba gitmeye kalktı; berber onu da önledi:

- Dur hele, işi bitirmeden nereye gidersin? Başka bir alıcı buldun

da kızı ona mı satacaksın? Yoksa o uçkuru elinde dolaşan Talip domuzunun karısına Nazlı'yı ortak mı edeceksin?

Kadir Baba boğulacaktı; yutkunuyor, boğaz kemiği inip kalkıyordu. Bir gözü kapanmış, dudağı çarpılmıştı.

- Hay manda tersi herif, hay Rasih Usta denen susak ağızlı! Hay teneşire gelesi, öldüreceksin beni. Bırak yakamı. Al kızı, verdim Mahmud'a. Ne isterseniz yapın. Düşmeyin peşime.

- Helâlinden mi? Gönül hoşluğuyla mı?

- Helâlinden, gönül hoşluğuyla!

- Yarın nikâh kıyarız. Şimdilik bizim evin bir gözüne yerleşirler. Gerisini sonra düşünürüz. Yamansın be Kadir Baba! Kız babası olmak kolay mı, elbet naza çekeceksin! Anlarız biz bu işlerden ahretlik!

Berber sevincinden Kadir Baba'nın sırtına bir yumruk indirdi; Kadir Baba sallandı, sonra homurdana homurdana bahçe kapısını ardına kadar devirip gitti. Berber küfrederek kapıyı kapadı.

«Dandini, dandini dasdana
Danalar girmiş bostana.
Kov bostancı danayı;
Yemesinler lahanayı.»

Şimdi de yandaki komşu, küçük çocuğunu uyutuyordu. Akşamın hafif loşluğu altında mahalle başka bir yaşantının içine girmek üzereydi. Kocalar evlerine dönüyorlardı. Bulaşıktan, çamaşırdan, tahta silmekten elleri morarmış, ayakları yarılmış kadınlar cumbalarda, kafes arkalarında yol gözlemeye başlamışlardı. Biraz sonra gazı olanlar lâmba yakacak, olmayanlar ya mumla, ya kandille, bunlar da yoksa karanlıkta, gecelerini geçireceklerdi.

Bir sininin başında, sahandaki yemeğe hep birden ellerini uzatacaklardı. Baba, sümükleri akan oğluna «Katık et» diye bağıracak, anne, «Bugün ne durdu, ne dinledi, inim inim inletti beni körolası» diye şikâyette bulunacaktı... Daha sonra yataklar serilecek, ışıklar tüm söndürülecek, eğer hepsi bir odada yatıyorsa çocuklar anne ve babalarını gözetlemek için yorganların altından başlarını çıkaracaklardı. Ve çöplükte eşinen çil horoz kanatlarını çırparak ötecek, uykuya dalmış bu insanlara sabahın geldiğini duyuracaktı. Müezzinin

minareden gelen sesi, horoza aldırmayanları da yataklarından fırlatacak, ateş yakılıp sular kaynatılacak, koca işine gitmeden evvel yıkanacak, kadın da çocukları yangın yerine salıp gusulhaneye girecekti.

— Ya Mahmut Efendi, Nazlı da senden olma kızına, kızanına böyle ninni söyleyecek! Dizlerinin üzerinde sallanmaya başladı mı yavruyu, ne beşik ister, ne salıncak... Dediğimi dinle; rahat edeceksin, gamını atacaksın.

- İyi yapmadık Rasih Usta. Orta yerde birçok engel varken, benim evlenmem gerekmezdi. Hem şu Kadir Baba'nın halini görmedin mi? Adam haklıydı, gırtlağına basıp kız istenir miydi?

- O, bu lâftan anlar. Ben bilmem mi? Sevincinden yere göğe sığamaz şimdi susak ağızlı. Kimbilir ne zamandan beri bu günü beklemiştir. Bir lâf vardır, «Ayağını sıcak tut, başını serin. Gönlünü ferahlat, düşünme derin...» Hele başını sokacak belirli bir yerin olursa, orada burada dolaşmayıp Talip Usta gibi gammazların gözünden ırak durursun, biraz rahat edersin.

Tahta perdenin kapısı yine aralandı. Mahmut, karşısında Doktor Cemil'i görünce şaşırdı. Hiç beklemiyordu. Birden nasıl davranması gerektiğini kestiremedi.

- Merhaba Rasih Amca? Bu akşam geleceğimi unuttun muydu yoksa?

- Unutur muyum? Yolunu gözlerdim be oğul!

- Demek Mahmut Efendi de burada? Neler anlattın ona?

- Abe oğul; Mahmut yabancı mı? Bunca musibetin altında ezilirken bile seni sorup durur. Şüphelenir misin Mahmut'tan?

- Bunu demek istemedim. Mahmut Çavuşla biz bir türlü anlaşamayız. Ben onun yakasını bırakmam, o benim yakamı bırakmaz! Savaşta da böyleydi. Tabyalardan inip hastane köşelerinde bana sual sormaya kalktı. Söylemedin mi bunları Rasih Amca'ya Mahmut Çavuş?

Mahmut olduğu yere oturdu. Şimdi yine eskisi kadar Doktor Cemil'e kızıyordu. O öğrenciyken arpacı dükkânına zorla girer, aklını karıştırırdı. Bir defasında da bağıra bağıra dükkânından gitmişti. Plevne'de ise can veren bir insan gibi donuk donuk yüzüne bakmıştı. Doktor Cemil, neye inanmış, inandıktan sonra neden dönmüş, şu anda neye bağlanmıştı?

- Peşine takılan oldu mu Cemil oğlum?

- Olmadı sanıyorum,
- Ne vakit gidiyorsun?
- Yarın sabah!
- Bu gece nerede kalacaksın?
- Burada.

Plevne'de etrafı barut kokuları sarardı. Yaralıların iniltisinden insan kulaklarını tıkamak zorunda kalırdı. Ölüler bir çukura atılır, yanlarından geçilmezdi. Bunca kişi Plevne'de neden, kimin için ölmüştü? Abdülhamit'in sarayına yürüyen o gençler, Sadr-ı âzam Mahmut Nedim Paşa'yı yuhalayan o öğrenciler nereye gitmişti? Savaşa içlerinden kaç kişi katılmıştı?

- Abe Cemil; artık bizim ev de pek emin değil. Şu aşçı domuzu yakamızı bırakmaz bir türlü.
- Başka çarem yok. Gerekirse arkadaki yangın yerine atlar, kaçarım.
- Vapurla mı gideceksin?
- Vapurla.
- Evvelâ nereye?
- Marsilya'ya.
- Kim haber verdi seni?
- Bilmiyorum! Zaten bu sıralarda İstanbul'da oyalanmamın bir faydası da yok. Gazeteyi kapattılar, yazılar sansürden geçiyordu. İki üç kişi bile bir araya gelemez olmuştuk. Adamı kolay kolay devirmek mümkün değil. Çok kurnaz. İzimizi buldular bir kere. Bugün daha iyi anlıyoruz ki; Abdülhamit, Ruslara karşı yenilmemizin sebebini Meclis-i Mebusanı kapatmakla meşrutiyete yüklemiş oldu. Şimdi kendi egemenliğini millî egemenlik fikrinin üstünde tutuyor. Öylesine bir geriye dönüş ki bu, bize Abdülaziz'i bile aratacak. Ve onun egemenliği nekadar uzun sürerse, bu millet yalnız Rumeli'de değil, Anadoluda bile bir daha doğrulamamacasına çöküp gidecek. Herkes çekingen. Mithat Paşa'yı bile kurtaracak bir kimse çıkmıyor. «Mithat Paşa'yı isteriz.» diye saraya yürüyenler, «Onu öldüremezsin.» diye bağıramıyorlar. Savaş herkesi yıldırdı. Avrupa'da öğreneceğim çok şey olacak.
- Geri dönecek misin oğul?
- Elbette... Durmayacağız. Bu savaş, o düşünceye kadar sürecek. Gerekirse sana haber gönderirim.

Mahmut ilk defa lâfa karıştı:

- Sonra ne olacak?

- Sonra mı? Son diye bir şey yok Mahmut Efendi! Bunu sen artık anlamalısın. İstenilen elde edilse bile, yeni istekler belirir insanın önünde. Hayat bu, durmaz.

- O istenilen ne? Yoksa yine Osmanlılık mı? «Ben Türklüğümle utanmamaya çalışıyorum.» demiştin.

- Yaşarsan görürsün. Meşrutiyet de, hürriyet de olacak. Fakat evvelâ senin gücün, Plevne'deki gücün, inancın gerek! Şimdi önümde bacağı kopmuş insanlar yok benim. Ama başka türlü yaralılar var...

- Ben hâlâ kuyuda çırpınıyor muyum?

- Evet!

- Sen?

Doktor Cemil birden cevap veremedi. Zorla gülümsedi. Mahmud'u yeniden tanımaya çalıştı. Karşısındaki artık arpacı dükkânındaki Alyanak Mahmut değildi.

- Ben de öyle, dedi, ben de uykuda çırpınıyordum. Rahat etti mi için?

Doktor eve doğru yürüdü; Mahmut önüne geçti:

- Hoca nerede? Sürgünden döndü mü?

- Hangi Hoca?

- Neden unutmuş görünüyorsun Doktor? Onunla hapishanede karşılaşmıştım; bilirsin. Bana bir kitabını da vermiştin.

- Ne yapacaksın Hocayı?

- İstanbul'daysa eğer konuşacağım.

- İstanbul'da. Abdülhamit sözde affetmiş!

- Bana adresini ver.

- Gerekli görmem bunu; evine çok kimse girip çıkmamalı.

- Gizlice giderim. Adı neydi?

- Daniş!... Fatih Çarşambası'nda oturuyor. Ne konuşacaksın onunla?

- Posbıyık gardiyana yaptığı gibi çenemi gıdıklasın yeter; içim açılır. Sen nasıl kurtuldun Plevne'den?

- Rasih Amcanın anlattığı kadarıyla senin gibi.

Doktor Cemil yürüdü, eve girdi. Onlar da çocukların getirdiği kilime oturup çorbalarını içtiler. Geceyi böylece bahçede geçirdiler.

Sabahın erken saatlerinde Doktor evden çıktı. Berber:

- Yolu açık olsun, dedi, yaman gençtir bizim oğlan Bulgarların öldürdüğü bir komşumun oğludur. Şuncacık. çocukken ben getirdim Urumelinden. Kendi kendine okudu. Büyüyünce de başım derde girmesin diye ilişkimizi sakladı herkesten. Bir sen biliyorsun şimdi...

Mahmut bahçede gezinmeye başladı; her tarafı kırılıyordu. Doktor Cemil yine onun belini üşütmüştü; ne yazık ki kuşağı yoktu, dolayamıyordu.

* * *

Daniş Hoca Mahmud'u karşısında görünce kısa bir süre gözlerini kapayıp düşündü:

- Otur bakalım, dedi, tanıdım seni. Niye geldin?
- Konuşmak için.
- Karını boşadın mı?
- Evet.
- Ayağına ne oldu?
- Plevne'de yaralandım. Doktor Cemil ameliyat yaptı; şimdi sürüyerek yürüyorum.
- Doktor Cemil mi? Ameliyat yapmaktan ne anlar o? İşte böyle ehline düşmezsen sakat kalırsın. Zaten hiç bir davranışında ehil olamadı kerata. Heyecanla, hop oturup hop kalkmakta, hislerle, ne bileyim ben ağızdan dolma bilgilerle her şeyin düzeleceğini sanır. Hâlbuki büsbütün pisler ortalığı; bu sefer de öyle oldu. Ona, «Medeniyet nedir?» diye sordum. Doğru dürüst cevap veremedi.
- Şaka söylüyorsunuz herhalde; Doktor Cemil için bilgisiz bir insandır denebilir mi?
- Elbet bir şeyler biliyor. O kadar da olmasın mı? Yanıldığını anlayınca da geri dönebiliyor. Ama anlayıncaya kadar devirdiklerine ne demeli? İşin yoksa arkasından yürü; döküp saçtıklarını topla. Ayazda dolaşan, üstüne birşey giymezse üşür be evlât!

Mahmut şaşkın şaşkın baktı Hoca'nın yüzüne; üzüntülüydü, büsbütün acıktığını, inancının sarsıldığını anlıyordu.

Hoca, küçücük yüzünde asılmış gibi duran burnuyla oynadı. Geviş getirir gibi bir hali vardı. Rüzgâra tutulmuşçasına olduğu yerde sallanıyordu.

- Aldırma be evlât! Sürüyerek gitsen de bacağın bir işe yarıyor ya? Büsbütün elden çıksaydı, hele ötekisi de olmasaydı ne yapardın?

- Hiç!...

- Gördün mü? Senin kederin bacağından değil zaten. Karını özlüyor musun?

- Hayır!

- Acaba? Hani kusmak bazen iyi gelir insana. İçindekileri bir kere çıkardın mı dışarıya, rahat edersin. Ortalık kirlenirse de elbet temizlenir. Biliyor musun; bizim Fahri Efendi, sözümü dinlemedi, öldü.

- Öldü mü?

- Güneş çarptı, «Dışarıda dolaşma» demiştim ona. Aldırmadı. Magosa başka İstanbul başka; sürgün yeri orası. Genç yaşında yazık oldu; hâlbuki ben hâlâ duruyorum. Bağırsaydı, sövüp saysaydı; belki de güneş çarpmazdı. Sen de öyle yap; karşında kimseyi bulamazsan da bir duvara yüzünü dön, «Ulan eşşek!» diye başla küfretmeye. Kahve içer misin?

- İçmem!

- Sen bilirsin. Ne konuşacaktın benimle?

- Unuttum! Şaşırttın beni!

Hoca bir kahkaha attı. Burnuyla beraber tel tel sakalı da sallandı.

- Yaman adamsın be evlât! Neydi senin adın?

- Mahmut!

- Hah! Mahmut Efendi oğlum. Tesbih al eline, tesbih; Allah'ı kandırmak için değil de oyalanmak için. Ellerin boş durmaz, bir şey yaptığını sanırsın, avunursun! Develer niye geviş getirir?

- Bilmem!

- Günün birinde öğrenirsin. Gelelim Cemil'e. Keratayı yakalayacaklardı. Gazete çıkarıyor, başka ad altında çok kötü yazılar yazıyordu. Üç beş kişi toplanmışlar, Mithat Paşa'yı kurtaracağız; padişahı devireceğiz diye tutturmuşlardı. Abdülhamit Han Efendimiz yutar mı bunları? Sonra niye büsbütün keyfini kaçırırsın adamın? Yıldız'da gece demiyor, gündüz demiyor, didinip duruyor. «Sen yorulma, keyfine bak, her işi ben görürüm, canım feda olsun kavmime.» diyor. Hükümet de o, meclis de o, devlet de o... Bundan iyisini nerede buluruz? Bizim Cemil gibilerinin yaptığı nankörlük. Abdülaziz'i tahtından indirecekler, arkasından ölecek. Sultan Murat birkaç ayda yakapaça edilip bir yere tıkılacak, sonra Ali Süavi denilen biri kıçına taktığı birkaç yüz kişiyle tekrar Murat'ı tahta çıkarıp kendisini al aşağı etmeye kalkacak! Etrafındakiler durmadan kazık atmaya çalışacak!

Ne yapsın bu adam? Kime güvensin? O da kazıklayacak. Ne olduysa Mithat Paşa'ya oldu. Gül be Mahmut Efendi oğlum.

- Güleyim mi?

- Posbıyık gardiyan da, Kolağası Kel Hamdi de, hattâ senin Küçük Osman Paşa da enayi mi? Hepsi de kendilerine göre geçinip gidiyorlar. Mademki dünyaya geldik diyorlar; karnımız doyacak, uyuyacağız, eğleneceğiz, çiftleşeceğiz, gerisinden bize ne? Elbet günün birinde Azrail canlarını alacak; giderken, gözleri arkada kalmasın istiyorlar.

- Onlar gülüyor mu bari?

- Onlardan sana ne? Sen gül... Timurleng'i unutma; halk gülmeye başlayınca soyulacak bir şeyleri kalmamış diye hepsini rahat bırakmış.

- Siz de gülüyor musunuz?

- Gülmediğim için böyle sayıklıyorum ya!

- Yaşamak istemiyorum demiştiniz bana. Sevmesini bil, kendine yet demiştiniz bana.

- Yaşlılıktan, yorgunluktan hepsi. «Dayan, yürümesini de bil.» demiştim; sözümü tutmamışsın ki, yürümesini beceremiyorsun, dayanmasını da... Bunun için de gül! İçin açılır, karşındakiler seni görünce kaçmaz. Bilir misin çoğu ne der? Medenî bedevinin aksidir. Medine büyük şehirdir; medine'de oturanlar medenî olur. Yahu; büyük şehirlerde eşşekten geçilmez; onlar da medenî mi? Gül emi?

Mahmut bu konuşmalardan hiç birşey anlayamıyor-du; galiba Hoca da onun anlamasını istemiyordu. Satı da, Kadir Baba'nın ahırında yatarken o kış gecesi, «Gülmek iyidir.» demişti. Hâlbuki gülemeden gitmişti. Mahmut Satı'nın özlemini çekti.

- Benim söyleyeceklerim bu kadar evlât; yaşamak istemesem de dayanıyorum. Sana gelince; bir tarafta elden kaçan karı tutkusu, öte yanda nereye gideceğini bilememen, beri taraftan ayağını sürmen, dahası da var, başkalarının acılarını tâ göbeğinin ortasında hissetmen, nasıl geçineceğim diye kara kara düşünmen, sonra da az buçuk kafanın çalışması! Altından elbette kolay kolay kalkamazsın. Acıyorum doğrusu sana! Ama elimden de birşey gelmiyor. Kuru kuruya vaaz vereceğime bu sefer susacağım. Faydasından ziyade zararı dokunuyor. Bizim Cemil gibilerinin harcı değil bu işleri düzeltmek; göreceğiz. Yeniden evlensene!

- Evlendim.

- Bunu iyi yapmışsın; yükün hafifler. Bu seferki paşa kızı filan değil ya?

- Değil!

- Tamam. Çocuğun da olsun. Okut onu. Bizim hanım benden evvel gitti; acelesi neydi bilmem! Evlâdım da yoktu; kaldım ortalık yerde böyle. Fahri Efendi'ye «evlât» demiştim; onu da güneş çarptı. Söyledim ya, Magosa'nın güneşi. Hadi git artık. Canın sıkılırsa yine gel; sık sık olmasın ama. Bak ne diyeceğim; medeniyet düşünmektir. Medenî olan kendini görsün, evvelâ kendini çözsün, gerisi kolay. Başkasının ağzıyla konuşma sakın; yalan söylersin!

Mahmut ayağa kalktı. Hoca'nın elini öptü. Hoca o-nun çenesini gıdıkladı. Bu sefer Mahmut güldü.

- Ha şöyle! Dik dur, göğsünü de şişir! Vallahi güzel adammışsın sen be! Yanakların da almış. Suratını asınca çirkinleşiyor, cehennem zebanilerine dönüyorsun. Dayak yememeye bak. Karının da arada bir hatırını hoş ediver; dayanıklıdır kadınlar. Bir şey daha söyleyeyim sana; düşünmeden inanılmaz.

Mahmut aşağıya inince bir yığın kitabı ocağa atmak için mutfağa doğru giden Hoca'nın uşağı ile karşılaştı. Adam ona sokak kapısını açtı.

* * *

Bahçede Rasih Usta'nın çocukları oynuyordu. Nazlı Mahmud'u gülerek karşıladı. Elleri hamurluydu; kollarını sıvamıştı. Mahmut, «Sefa geldiniz efendim; buyurun, yukarıya çıkalım.» diye bir ses bekledi. Hâlbuki Nazlı:

- Bir parçacık unumuz kalmıştı, diyordu; puf böreği yapacağım. Beğenir misin acaba? İffet Hanım teyzenin de çorbası var. Oh afiyet olsun!

Mahmud'un içinden karısını okşamak gelmedi. O mısır püskülü saçlarla yeşile kaçan gözler yanında nasırlı eller bir aykırılık yaratıyordu.

Pabuçlarını çıkarıp odaya girdi. Köşede bir kerevet vardı. Nazlı üzerini perdelerin eşi bir basmayla örtmüştü. Kapının yanındaki mangal, sürahinin durduğu sehpa, yerdeki keçe kilim tertemizdi. Belki de Nazlı, her gün birkaç kere tozunu alırdı bu eşyaların. Yükteki yatakları kabartır, akşam olmadan lâmba şişesinin isini temizlerdi.

Mutfakta Rasih Usta'nın karısı İffet Hanım'la Nazlı beraber bir Rumeli türküsü söylüyorlardı şimdi. Çocukların bağırtısı gittikçe yaklaşıyordu. Komşu evlerde de akşam hazırlığı başlamış olmalıydı.

Mahmut, berberin sesini duyunca uzandığı kerevetten doğruldu; çocukların yaygarası hemen kesilmişti.

- Kız kocan geldi mi?

- Geldi Rasih Amca!

- Nerede?

- Odada dinleniyor.

- Oh! Biz beş kişi bir yere tıkılalım. Siz bir odada keyif çatın! Niye ona bu kadar yüz veriyorsun?

- Ne yapayım? Yorgun, dinlensin biraz! Hâlâ ilikleri ısınmamış! Kolay mı kar, kış demeden Moskof gâvuruyla çarpışmak?

- Kız söyletme beni; ilik meselesi değil bu. Tutkunsun ona. Son zamanlarda gözün Mahmut'tan ötesini görmez olmuştu. Bir teşekkür bile etmedin bana.

Mahmut Nazlı'nın kızardığına, tavanın başına büsbütün eğildiğine emindi. Şimdi de İffet Hanım'ın sesi duyuluyordu:

- Yarım ekmek getirmişsin Rasih Usta!

- Ne yapalım, paranın gerisiyle de gazete aldım.

- Gazete karın doyuruyor mu? Üç çocuk, iki de biz beş, iki de Nazlı'lar, etti mi yedi. Birer dilim bile düşmez adam başına.

- Sus be kadın! Benim karnım tok zaten, Mahmut da yemez, siz ikiniz de kıyısından bir parça alırsınız. Geri kalan çocuklara yeter. Galiba bu yakınlarda kimsenin saçı, sakalı çıkmıyor. Günde ya bir kişi uğruyor dükkâna, ya da iki kişi! Ah namussuz Talip Usta; o aşçı domuzu yok mu, o aşçı domuzu!

Berber odaya girince, Mahmud'a bir acayip baktı. Mahmut:

- Otur, dedi.

- Al şu gazeteyi! İşler kötü gidiyor. Ne olacak sonu bunun? Bizim Cemil'den de haber yok! Sen Hoca dediğin o adama uğradın mı?

- Uğradım.

- Ne dedi?

- Anlamadım! Daha doğrusu aklım karıştı. Hoca ihtiyarlamış, kitaplarını yaktırıyordu.

- Bugün kayınbabanla Talip domuzu kavga ettiler. Katı göçmen,

aşçının karşısında gerilemedi bir türlü. Aralarına girmeseydim yanmıştı göçmen! Sen bundan sonra dükkândan ayrılma.

- Hasan var ya Kadir Baba'nın yanında. Üç kişi fazla geliriz.

- Demem o demek değil be ahretlik; katı göçmen ortalıkta pek görünmesin de Talip domuzunun gözüne batmasın!

- Ne yapıyor ki?

- Kızı elden gidince büsbütün dikleşti herif. Hiç bir lâfa evet dediği yok. Aşçının da zaten göçmeni görünce tüyleri diken diken olur. Hele üstelik bam teline bastın mı, işin sonunu Allah bilir. Dediğimi dinle.

- Pekâlâ. Sabahtan akşama kadar otururum dükkânda.

- Hamamcıyı da sürdüler. Nereye götürdüklerini kimse bilmiyor. Sözde gece vakti içeri birkaç kişi toplayıp gizli gizli konuşurlarmış. Yalan namussuzum. Öyle olsa benim haberim olurdu. Hamamcı giderken Talip domuzu, dükkânının önüne çıkmış bakıyordu; zevkten dört köşeydi kerata.

Mahmut kıpırdandı, kerevetin üzerindeki gazeteyi aldı:

- Mithat Paşa'yı öldürmüşler mi? diye sordu.

- Yok! Sürgüne gönderiyorlarmış, Taife! Mahmut Celâlettin Paşa ile beraber. Abdülhamit Han üç günde verilen idam cezasını, Danışma Meclisinin de uygun görmesine rağmen sürgüne çevirmiş! Aşçı dikildi de karşıma, «Ne merhametli padişah» dedi bana. «Milleti bu hale getiren Mithat Paşa gibi bir zındığın bile ölümünü istemedi. Vicdanı, bir melek gibidir Abdülhamit Han efendimizin.» Yutkundum Talip domuzunun karşısında, yutkundum da takunyalarımı elime alıp dükkândan içeri girdim. Bir gün bu herifi yolun ortalık yerinde gebermiş görürsen benden bil!

- Mithat Paşa, diye fısıldadı Mahmut; çok yazık oldu. Hiç kimse bir şey yapamadı. Biliyor musun, Daniş Hoca bile Mithat Paşa'dan bugün bana hemen hemen hiç bahsetmedi. Sanki unutmuş gibiydi.

Şimdi Rasih Usta, bu haberi yeni öğrenmişçesine Mahmud'un karşısına geçmiş dövünüyordu. Mahalle ise Mithat Paşa'dan habersiz, akşamın karanlığına gömülmüştü...

- Yıldız'a yakapaça getirt, çadır köşküne hapset, çadır içinde özel bir mahkeme kur, mahkeme heyetinin arkasında mabeyinciler ile adliye nazırını bile dolaştır, sözde Pervin Felek Hanım denen bir saraylının sözüyle Abdülaziz'i öldürttü diye Mithat Paşa gibi ulu bir

çınara vurdurt baltayı! Bize ne yapmazlar Mahmut Efendi, bize ne yapmazlar? Boşuna yaşıyoruz! Aşk olsun şu aşçı Talip Usta'ya! Ah Doktor Cemil, neredesin?

Odaya Nazlı girdi; gaz lâmbasını yaktı:

- Yemek hazır, dedi.

- Git işine kız! Yemeği kim düşünür? Başımızda kazan kaynıyor bizim!

- Ne olmuş ki Rasih Amca?

- Mithat Paşa'yı Taife sürüyorlar! Öldürürler orada; gözden uzak olunca büsbütün kıyarlar paşaya.

- Vah vah! Hadi buyurun yemeğe; çorba soğumasın!

Berber, Nazlı'yı itti; Nazlı lâmbayı bırakıp gitti.

* * *

O gece Mahmut hiç uyuyamadı. Nazlı gittikçe sokuluyor, Mahmut uzaklaşıyordu. Neredeyse yer yatağından kayıp keçenin üzerine düşecekti. Sonunda karısına teslim oldu. Kadın kocasını, bir şeyler fısıldamadan seviyordu. Mahmut onun nasırlaşmış ellerini karanlıkta görmüyordu.

Çocuklar

YANDAKİ odadan Nazlı'nın feryadı geldikçe Rasih Usta, yerinde duramıyordu.

- Okusana be Mahmut Efendi, bir şeyler okusana bana.

- Ne okuyayım?

- Şurada gazeteler olacak!

- Hepsi eski!

- Olsun! Yine oku! Ölüyor kız be! Doğacaksa doğsun şu itoğlu it!

Berber'in çocukları, üçü bir arada, yorganı tepelerine kadar çekmişler, yerde yatıyorlardı. İffet Hanımın arada bir mutfağa gidip geldiği duyuluyordu.

- Bu kadar sancı çekilmez! Bizimkisi hiç böyle olmadıydı. O katı göçmen de gözükürlerde yok. Senin ise kılın bile kıpırdamıyor! Ne biçim kocalık bu?

- Ne yapayım?

- Kalk dolaş!

- Faydası ne?

- Öyle ya! Bu ebede iş yok! Bilmem Ayşe Hanımın gelinini silkelemiş de yine doğurtmuşmuş, Fatma Hanımınkini ahrete yolcuyken geri döndürmüşmüş, bundan iyisi bulunmazmış! Lâf bunlar; gözüm tutmadı karıyı! Konuşsana be Mahmut Efendi; yoksa çocuk istemiyor muydun?

- İstemem mi? Bir çocuğum daha olsun istemem mi?

- Ötekisini bırak şimdi! Başkasının malı o; sen kendininkine bak!

- Ama o da benim evlâdım! Kim inkâr eder?

- Attırma kelimi! Karşımda parmaklarını yiyeceğine ellerini koy-

nuna sok. Parmak yemekle karın doysa dünyada aç insan kalmazdı. İstersen uzan şuraya.

Henüz gece olmamıştı. Kafeslerin aralığından günün son ışıkları giriyordu. Sokaktan yoğurtçunun sesi geliyordu, bir de çiseleyen nisan yağmurunun yapışkanlığı...

İffet Hanımın tabanı delik terliği, Rasih Usta'nın takunyaları odanın ortasında duruyordu.

Nazlı kulakları tırmalayan bir feryat daha koparınca, Mahmut ayağa kalktı:

- Ben gidiyorum, dedi.

- Nereye?

- Dükkâna; babasını alıp getireceğim.

- Bir hal olursa diye mi?

- Bilmem! Olmasın Nazlı'ya birşey; istemiyorum. İyi bir kadın o!

- Dur hele; katı göçmeni karşımızda görüp ne yapacağız? İşler düzelsin, ben gidip çağırırım herifi! Biraz daha sabret! Kurtulacak, sen benim lâfıma bakma.

Berber, yerden takunyasını alıp yatağa fırlattı; yorganın altında kıpırdayan çocuklar hemen seslerini kestiler.

- Biliyor musun Rasih Usta; birinci çocuğum dünyaya gelirken yanında yoktum. Kavgamız biraz da bu yüzden oldu Küçük Osman Paşayla.

- Yine mi Küçük Osman Paşa, yine mi birinci çocuk? Bıktım ha! Neredeyse Ferhunde diyeceksin ama dilin varmıyor! Öyledir; kim kimden kemlik görmüşse ondan ayrılmamıştır!

- Bu sefer de oğlum olursa adını İbrahim koyacağım, dedemin adını. Aç kalacağım, yetiştireceğim onu! Benim gibi bilmeden görmeye çalışmasın!

- Lâf bunlar; içinde varsa yetişir! Baksana benim süprüntülere!

- Seninkilerin hepsi kız, ne yapsınlar? Birer yaş da fark varmış aralarında!

- Kızı erkeği olur mu be ahretlik? Yetişmek isteyen yetişir; evde yetişir, sokakta yetişir! Analarına mutfakta yardım da mı edemezler, bulaşık da mı yıkayamazlar? Söyledim kadına; bunlar yarın öbür gün evlenirlerse görürler gününü diye. Aldıran kim? Ha bire oyun! Biraz küçüğünü gözüm kesiyor! O da altı yaşında. Geç dünyaya geldi meretler! Bir tanesini olsun başımdan savabilseydim!

Nazlı'nın feryadı kesik kesik geliyordu. Berber kapıya doğru yürüdü. Âdeta titriyordu; kendi kızı gibi, kendi karısı gibi ilgi duyuyordu. Bir yönü vardı ki Rasih Usta'nın onu hep yıkar, dünyasından uzaklaştırırdı. İçi kanardı zaman zaman, dindiremezdi. O vakit kimsesizliğini, fakirliğini, hattâ okuyup yazma bilmemezliğini daha derin duyardı. İçinin kanamasıyla bu duyguları arasındaki bağlantıyı da bir türlü bulup çıkartamazdı!

- Yanıyorum! Yetişin!

Berber, Mahmud'un yakasına yapıştı:

- Ölüyor, diye bağırdı, ölüyor! Hadi sevinsene, sen zaten Nazlı'dan hoşlanmamıştın.

- Hayır! Ne yapayım, söyle! Param olsaydı, doktor da getirirdim. Başka ebe de bulurdum. Uşaklar, hizmetçiler, etrafımızda dolanır, bizi avuturlardı. Osman Paşa'nın konağı değil ki burası! Bir kundakla bir zıbından başka bir şey yapamadık. Geri kalanının hepsi çaput, hepsi eski! Plevne'de yaralılara sardıkları gibi, ölü üzerinden soyulmuşa benziyorlar. Bırak yakamı Rasih Usta; ben de bağıracağım şimdi.

Rasih Usta Mahmud'u sürükledi. Tam sofaya adımlarını atmışlardı ki, İffet Hanım, idare lâmbası elinde karşılarına dikildi:

- Oldu.
- Ne oldu hanım, ne oldu?
- Bir oğlumuz var.
- Anası nasıl, anası?
- İyileşecek!
- Ne dolanıyorsun ortalık yerde?
- Su arıyorum da, su!
- İdare lâmbasının işi ne?
- Şaşırdım!

Berber, karısının elinden lâmbayı kaptı, Mahmud'a sarıldı. Galiba ağlıyordu. Mahmut ise sallanıyordu; bir yönüyle çökmüş, ezilmiş, bir yönüyle donmuş katılaşmıştı...

Öylece beklediler. Komşu Hafize Hanımla Fazıla Hanım'ın gelini kafalarını çevirip gidince İffet Hanım tekrar yanlarına geldi:

- Ebe müjdesini istiyor, dedi.
- Ne müjdesi hanım?
- Bayağı müjde! Çocuğu babasına göstermezmiş yoksa!

Berber kuşağını karıştırdı; eli boş çıktı. Mahmut bulduğu iki on kuruşun bir tanesini uzattı.

- Çok be ahretlik!

- Olsun!

- Oğlanı görelim öyleyse! Nazlı toparlandı mı?

- Daha kendine gelemedi.

Biraz sonra İffet Hanım bir kundakla dışarı çıktı. Sanki bir et parçası vardı kundağın içinde. Berber idare lâmbasını kaldırdı:

- Bahtın açık olsun İbrahim oğlum, dedi, bahtın açık olsun!... Tanrı sana keder yüzü göstermesin! Bize benzeme emi? Sen de birşeyler söylesene Mahmut Efendi!

Mahmut bir kere daha oğluna baktı, sonra ebeye aldırmadan odaya girdi, sararıp solmuş Nazlı'nın elini tuttu. Nazlı gözlerini açtı, gülümsedi...

* * *

Bir türlü uyuyamadılar. Kadir Baba ile oğlu Hasan da gelmişti. Kadir Baba Nazlı'ya bir yemeni almıştı.

- Abe katı göçmen; bula bula kızına bir yemeni mi getirdin? Ne yapsın Nazlı onu?

- Ne getireydim ki?

- Altın ne güne duruyor, altın?

- Nereden bulmalı?

- Bana mı sorarsın?

- Ya kime sorayım?

- İçine sor!

Kadir Baba dimdik duruyordu; berbere kötü kötü bakıyordu. Berber ise artık neşeliydi; eskisi gibi dudakları yayılmıştı, dişleri dudaklarının üzerindeydi. Kadir Baba'nın damarına basmaktan hoşlanıyordu.

- Nazlı'nın elindeki nasırlar bir türlü geçmek bilmedi. Kız biraz daha yanında kalsaydı, dünyasına doyamadan göçüp giderdi. Ne yaptın da kızın eline nasırları çivi gibi mıhladın?

Bu sefer Kadir Baba daha fazla sabredemedi; ayağa kalkıp berberin karşısına dikildi:

- Bana baksana sen, bana baksana. Orası bizim toprağımızdı. Üç kişiydik, bir damın altında yaşardık. Kına gibi elerdik toprağımızı.

Toprakta çalışanın eli ne olmaz? Ama şimdi bir şey kalmadı avucumuzda. Başımızı çevire çevire göç ettik!

- Bizde ne kaldı katı göçmen, bizde ne kaldı? Mahmut Efendi'ye bir odamızı kiralamasaydık, çocukların karnını bile doyuramazdım. Yalnız sen misin? İşi zora koşma! Geçiniyoruz işte. Torunun da oldu. Biraz sağına, soluna bak.

- Ben beni bilirim. Benden kalırsa başkasını görürüm. Hep başıma kakarsın; Mahmut dükkânına ortak etti de ne oldu? Arpacılıktan ne anlarım ben? Anlasam da Aşçı Talip dükkâna müşteri mi sokar? Geleni başka yere çevirir. Geçenlerde yine karşısına dikildim. «Bırak yakamı.» dedim. «Bırakmam.» dedi. «Sen göçmensin, padişahımızın hayrına çalışmazsın. Bir yan bastığını görürsem, yandın gitti!»

- Ya benim halimi niye sormazsın? O Talip domuzunun korkusundan tıraş olan kalmadı. Kimseyle iki lâf edemez oldum. Hadi git otur yerine. Bırak katılığı; paramız olsaydı da torunun İbrahim'in şerefine biraz kafa çekseydik.

- İçmem ben! Param olsa toprak alırım. Nazlı'yı istemem gayri; Hasan'ı everirim. Üç kişi yine süreriz. Kabarır baharda toprak. Bir koku salar ki etrafa, ciğerlerin yıkanır. Gece demem, gündüz demem ayrılmam bağından bahçesinden. İşte keyif o zaman!

Kadir Baba yerine oturdu. Gözlerini kapadı, soluyordu. Sevdaya tutulmuş gibiydi. Boynu dik duruyorsa da sallanıyordu.

Berber de ciddileşmişti. Kerevetin yanındaki testiden bir yudum su içti:

- Yine rahat bırakmazlardı seni, dedi; tekrar elinden alırlardı o toprak dediğini. Böyle giderse canını bile zor kurtarırsın; dediğimi dinle. Beklemekle, ummakla düzelmez bu işler Kadir Baba!

- Sen ne yapıyorsun, elinden ne geliyor? Ben padişaha kafa tutmam, tutmam ama, padişah da beni görsün isterim. Rahat bırak beni berber! Bırak da umayım, hiç değilse toprağımı düşümde göreyim. Nazlı'yı alıp götürdünüz benden. Ötesine el uzatmayın bari!

Yandaki odada kadınlar yorgunluktan yerlere serilmişlerdi. Rasih Usta'nın üç kızı da orada yatıyordu şimdi.

- Allı, Dallı, Şallı, dedi Berber. Üç tane kız evlât. Sırayla, en büyüğü Allı! Günün birinde ben de evereceğim onları! Senin gibi yakınmayacağım katı göçmen; bunu bil! Kız dediğin ele gider. Uykun geldiyse uzan şuraya.

Sabah oluyordu. Gün kafesin ardından yavaş yavaş girmeye başlamıştı. Mahalle bekçisinin sopası Arnavut kaldırımının üzerine son defa vuruyordu. Birazdan bütün mahalle uyanacaktı.

- Neredeyse Hafize Hanım, sarsak kaynanasının geceden kalma oturağını sokağa boca edip temizliğe başlar. Biz biraz geç de gitsek ne çıkar, değil mi ahretlikler? Mahmut bir kere daha oğlunu görmek ister. Abe Hasan, ne biçim dayılık bu; sen ne vereceksin yeğenine?

Hasan dışarısını dinliyordu:

- Bahçede bir ayak sesi var, dedi. Demincekten beri birisi dolaşır.

- Hırsız mı geldi dersin? Ne alır bizden nasihattan öte be Hasan?

Yine de berber meraklandı. Takunyalarını kavrayıp sofaya çıktı. Bahçeye bakan kapıyı açınca tanımadığı bir adamla karşılaştı.

- Hayrola ahbap, yolunu mu şaşırdın?

- Sen Berber Rasih Usta mısın?

- Öyle, tıraş mı olacaktın?

- Doktor Cemil'in selâmını getirdim!

- Cemil oğlumun mu? Buyur, buyur! Çok şükür!

Berber heyecanlanmıştı. Adam ise etrafına bakınıyor, içeriye girmek istemiyordu. Çekindiği, gözlediği birileri olmalıydı. Hele Mahmut'la Hasan'ı karşısında görünce büsbütün duraladı:

- Kim bunlar?

- Yabancı değil. Bizden. Görür de görmezler, duyar da duymazlar! Bir derdin mi var senin be ahretlik? Çekinme, söyle.

- Doktor Cemil henüz geri dönmedi. Bu yakınlarda da döneceğe benzemez! Giderken sıkışırsam sana uğramamı söylemişti. Benim de peşimdeler! Bir kaç gün bir yerde gizlenmeliyim. Sizin ev uygun mu?

- Değil! Üç kız, bir de bizim karı dört. Mahmut Efendi'yle ben altı. Ayrıca lohusamız da var. Üstelik topu topu iki oda. Yine de sığışırız diyelim! Ya kızlar evde bir yabancının olduğunu ağızlarından kaçırırlarsa? Yandık demektir.

- Öyleyse ben gideyim. Hoşçakal Rasih Usta.

Berberin içi ezilmeye başlamıştı; bu seferki, bir şey yapamamış olmanın ezikliğiydi. Adamın kolundan tuttu:

- Dur hele, dedi; bahçeye girerken gören oldu mu seni?

- Bilmiyorum. Bekçi ilerdeki kapının önünde uyukluyordu. Dünden beri ardımdan gelen hafiyeye izimi kaybettirdiğimi sanıyorum.

- Yakalanırsan ne olur?

- Ne mi olur?

Rasih Usta Cemil'i düşündü. O gelseydi, böylesine karşısında çırpınsaydı, yüzüne kapıyı kapatabilir miydi? Gerekirse kendisi helâda yatar, yine de altına bir döşek sererdi.

- Demek Cemil oğlan sağ salim varmış varacağı yere. Ben de merakımdan çatlar dururdum. Kimseye ses etmezdim de; kötü haber tez gelir diye avunurdum. Aldırma be ahretlik, elbet sana bir yer buluruz. Bir arpacı dükkânımız var; orada gizlenir misin?

- Nerede bu dükkân?

- Aksaray'da!

- Gün iyice ağarmadan gitmeliyiz.

- Hemen!

Berber, Mahmud'a döndü. Mahmut galiba üşüyordu. Nisan sabahları yağmur dinse de hava nemli oluyordu. Hele bütün bir gecenin uykusuzluğu dizlerine öylesine çökmüştü ki, ayakta durmakta güçlük çekiyordu.

- Ne dersin Mahmut Efendi? Bizim doktorun arkadaşını birkaç günlüğüne misafir eder misin? Kimse duymaz. Hele Aşçı Talip domuzu dükkânını açmadan varırsak yakayı büsbütün kurtardık demektir.

- Bir de Kadir Baba'ya sormalı.

- Bırak şu katı göçmeni! Ben onu nasıl olsa yola getiririm. Hasan oğlum haber ver babana; kadınlara da seslen, biz gidiyoruz.

Berber takunyalarını giydi, adamı kolundan tuttu, tahta perdenin kapısına doğru yürüdü.

* * *

Kadir Baba arpacı dükkânının içinde homurdanıyordu. Yabancı adam bir kenara çekilmiş, ne yapacağını şaşırmış gibi onları seyrediyordu.

- Ne söylenip duruyorsun katı göçmen? Geldik işte, kimse de görmedi. Misafir birkaç günlüğüne yukarda yatar. Önüne bir testi suyla bir bulgur pilâvı korsun yeter. Zaten gündüzleri merdiveni çekiyorsunuz; kim orada birisinin saklandığını anlayacak? Bir gece vakti de el ayak çekilince gider. İnsanlık kalmadı mı sende?

- Ben insanlık nedir bilmem gâvur berber! Sen niye almadın evi-

ne? Benim başımı neden belâya sokarsın? Ne faydasını gördüm bu adamın da yardımına koşacağım? Bir kötülüğü olmasa gizlenir mi?

Mahmut araya girdi:

- Kalacak, dedi. Ben bir kere öğrenci Cemil'in bir arkadaşını gizlememiştim; o günden beri üzülüp dururum! Bu sefer bu yabancı kalacak; ne yapmak istediğini, niçin kaçtığını da hiç birimiz bilmeyeceğiz! Bir misafirimiz gelmiş, ağırlıyoruz; hepsi bu!

- Öyleyse ben giderim, dedi Kadir Baba. Yürü Hasan!

- Bir yere kıpırdayamazsın katı göçmen. Etrafı velveleye mi vereceksin? Talip domuzu «Bu göçmen neden gitti?» diye araştırmaz mı sanırsın. İşine bak. Yumuşat gönlünü; taş yerine pamuk koy oraya!

- Allah'ından bul berber, Allah'ından bul! Bir gün büsbütün sürünürsen, hiç acımayacağım.

Mahmut merdiveni dayadı; yabancı yukarı çıktı. Berber, dükkânının önüne gelince Aşçı Talip'le karşılaştı.

- Ne o berber? Ne işin vardı arpacı dükkânında?

- Sana ne?

- Doğru söyle; dördünüz bir arada ne yapıyordunuz?

- Mahmud'un bir oğlu oldu. Uyku tutmadı. Alaca karanlıkta fırladık dışarıya. İçin rahat etti mi?

- Görürüz, anlarız. Al, bir tütün sar.

- Artık içmiyorum. Sen tüttür, keyfine bak.

Aşçı sırtını kaşıya kaşıya dükkânına gitti. Rasih Usta kaldırımın üzerine oturdu; keyfi kaçmıştı. İçinden yine Aşçı'yı dövmek geliyordu. Elbet birgün yapacaktı bunu; Allah izin verirse şu herifi ayağının altına alacak, takunyayla kafasına vura vura bayıltacaktı.

Hem arpacı dükkânını, hem de Talip Usta'yı gözetlemeye başladı. Aşçı öteberi almaya gitmişti; bir süre gözükmemişti. Geri döndüğü zaman zenbili doluydu. Berber'e sırıtarak bakıyordu.

Rasih Usta, altına sandalye getiren çırağını itti:

- Git dolaş ülen, git dolaş! İş yok zaten, dolanıp durma etrafımda! Niye kaşınıyorsun uyuzlar gibi?

Bir ara Mahmut kapının önüne çıktı. Üzerinde saman parçaları vardı. Biraz şekerleme yapmışa benziyordu. Kadir Baba ile oğlu dükkânın önüne adımlarını bile atmamışlardı. Berber, Mahmut'la konuşmak istedi, Aşçı'nın gelmekte olduğunu görünce vazgeçti.

- Hayrola? Dargın mısın Mahmut Efendiyle; neden yarenlik etmezsin?

- Ederim, etmem; senin ne işine gerek?

- Gel sana kuru fasulye yedireyim, taze pişti.

- İstemem; midemi şişiriyor.

- Karnın doyar. Bir daha bulamazsın.

- Ne zamandan beri merhamet damarların kabardı? Bana sataşma Talip Usta; yeter artık. Sabrım kalmadı.

- Görürüz! Mahmut'la ne fırıldaklar çeviriyorsun? Aranıza göçmenle oğlunu da almışsınız!

Rasih Usta dükkâna girdi; peştemalını kuşandı. Farkında olmadan usturayı biledi, keskinliğini tırnağının üzerinde denedi. Tekrardan dışarı çıktı; bu sefer çırağının getirdiği hasır sandalyeye oturdu.

Nisanda yağmur yağardı. Bugün nedense hava kuruydu. Şöyle yağmur bardaktan boşanırcasına bir yağsa; insanın belki de içi açılacak, kötü kötü düşünmeyecekti. Şu Talip domuzu birşeyler mi sezinlemişti acaba? Katı göçmene de ne olmuştu? Neden dışarı çıkmazdı? Bir müşteri gelseydi; dizine yatırır, bir güzel tıraş ederdi ki; berberlik ne imiş gösterirdi.

Gevşemeye başlamıştı; neredeyse olduğu yerde uyuyacaktı. Uyumak iyiydi; insanı diri yapar, bir süre şüphelerini alıp götürürdü. Karşısında Hafize Hanım'ın büyük oğlunu görünce ayıldı:

- Hayrola tabanı delik?

- İffet Hanım teyzem gönderdi. Biraz evvel iki kişi uğramış sizin eve; bugün alaca karanlıkta bir yabancı adam geldi mi? diye sormuşlar.

Yüreği hop etti berberin; hop etti de boğazına bir düğüm tıkandı. Güçlükle yutkundu, etrafına bakındı; kimseler yoktu.

- Yavaş konuş ülen tabanı delik. Sağır mı var? Sokul iyice bana. Ne demiş İffet Hanım teyzen?

- Ne desin? «Yok» demiş. «Evde lohusa var, çocuklar da bahçede, erkekler işe gitti.»

- İyi demiş. Evi aramamışlar mı?

- Bilmem. İffet Hanım teyzem diyor ki, «Nazlı için akşama süt getirsinler, biraz da pirinç getirsinler.» diyor.

- Hadi savuş tabanı delik! Bulursak getiririz. Sakın kimseye bir şey söyleyeyim deme.

- Olur. Rasih Amca, ver elini öpeyim!

Bir gazete bulsa okutmak için Mahmud'a giderdi, İffet Hanım'ın gönderdiği haberi kulağına fısıldardı. Belki gazetede iç açıcı bir haber bulunurdu. Son zamanlarda kimse ona bir şey söylemez olmuştu. Şu anda memleketin halini bilemiyordu. Talip domuzu elini kolunu tüm bağlamıştı.

- Ne dedi sana şu giden piç kurusu?

- Yine mi sen?

- Ben ya!... Ne dedi?

- Bizim hanım Nazlı için sütle pirinç istetmiş!...

- Niye Mahmud'a söylemedi? Kocası mısın Nazlı'nın? Görürüz! Mahmud'u da görürüz, göçmeni de görürüz!

Berber ayağından takunyasının bir tekini çıkardı. Fakat yerinden kıpırdayamadı: Sokağın alt tarafında beş zaptiye belirmişti. Aşçı sevincinden yerinde tepinmeye başladı.

- İşte burada! Arpacı dükkânı da karşıda!

O zaman berber gırtlağını yırtarcasına bağırdı:

- Burun da burun! Yıldız da Yıldız! Yaşasın vatan!

Zaptiyelerden biri onu yere yıktı, dördü Mahmud'un dükkânına daldı...

İçerde bir silâh patladı, bir feryat duyuldu. Evvelâ elinde tabancasıyla yabancı adam dışarı fırladı. Arkasından Mahmud'un ayağını sürüyerek kaçmaya başladığı görüldü.

- Tutun, yakalayın, bırakmayın!

İki zaptiye Kadir Baba'yla oğlunu tekmeleyerek kapının önüne getirmişlerdi. Üçüncüsü omuzunu tutuyordu. Diğeri de kaçanların peşine düşmüştü.

Şimdi Mahmut, Horhor'a doğru koşuyordu. Arkasından bir yığın insan geliyordu. Kimisi pabuçlarını koltuğunun altına almıştı, kimisi yerden taş topluyordu.

Mahmut yakalanacağını anladı; yandaki bir sokağa saptı. Şu ayağı olmasa daha hızlı koşardı. Nefesi o kadar kesilmemişti. Eski gücünü henüz tüm kaybetmemişti.

Bir köşeyi dönünce sığınacak bir yer aradı. Arkasından gelenler iyice yaklaşıyordu. Bir taş yedi kafasına, dizlerinin üzerine çöktü, dizleri patladı. Aldırmadı, yine koşmaya başladı.

O zaman karşısına bir araba çıktı, bir kupa! Hayvanlar ürktü,

olanca hızlarıyla ileriye atıldılar. Arabacı dizginlere yapıştı. Mahmud'a tekerleklerden biri çarptı, kenara fırlattı.

Bir kadın feryadı duyar gibi oldu. Soluyarak birisi üzerine eğildi. Hâlâ küfürler, bağırtılar işitiyordu. Başı dönüyordu, gözlerini büsbütün kapadı, bayıldı.

* * *

Ayıldığı zaman, bir sedirin üzerinde yattığını anladı. Gömleğinin yakası çözülmüş, eli yüzü yıkanmış, başı sarılmıştı.

- Ah efendim! Demek siz hayattaymışsınız! Bana savaşta şehit düştüğünüzü söylemişlerdi! Ne oldu size? Ne yapsam acaba?

Bu Ferhunde'nin sesiydi, ağlıyordu. Sadece yüzünü açmıştı. Şu tozlu, camı kırık odada, perdesiz pencereden giren ışık altında Ferhunde bir balmumu sarılığıyla karşısında duruyordu.

- Ah efendim! İyisiniz değil mi? Cariyenize bakınız biraz! Yoksa beni tanımadınız mı? Ne hallere gelmişsiniz Allah'ım!

Mahmut gözlerini kırpmadan Ferhunde'yi seyre başladı. Şu yüz, yaşmağın kenarından çıkan bir tutam saç, sonra kıvrılışlar, bükülüşler... Pembe ipekli bir mendil, birkaç damla kolanya...

- Niçin konuşmuyorsunuz efendim? İnanmak istiyorum, öğrenmek istiyorum. Suç benim, affetmeyeceksiniz bilirim.

Mahmut yirmisekizindeydi; kadın kaç yaşındaydı acaba? Eski dinçliğini, eski yakıcılığını, eski tazeliğini çok çabuk kaybetmişe benziyordu. Her yıl, ondan birkaç yıl çalmıştı sanki.

- Bir türlü ölünmüyor efendim! Belki can çok tatlı. Alın yazımızmış. Beni unuttuğunuzu anlıyorum. İyi etmişsiniz. Acı çekmek neye yarar değil mi efendim? Çocuğunuzun adını Hamit koydu babam.

- Biliyorum!

- Öyle mi efendim? İlgilendiniz demek.

Kadın hemen bir sandalyeye oturdu, Mahmut güçlükle doğruldu.

- Kalkmayınız efendim, biraz daha dinleniniz. Arabacıyla oğlumuz bahçede dolaşıyor, vaktimiz var. Yoksa bir yere gitmek zorunda mısınız?

- Evet!

- Acele etmeyiniz, düşünelim; durumunuz iyi değil sanıyorum. Dışarı çıkarsanız sizi yakalarlar.

- Karımı son defa görmek istiyorum!

- Ne dediniz? Evlendiniz mi yoksa?

- Dün gece de bir oğlum dünyaya geldi; İbrahim.

- Yaa!...

Kadın sandalyenin kenarına tutundu. Feracesinin önü açılmıştı. Göğsü inip kalkıyordu. İradesiyle duyguları arasında amansız bir savaş başladığı anlaşılıyordu.

- Niçin efendim, niçin evlendiniz? Sabredebilirdiniz! Bana haber gönderebilirdiniz. Belki de günün birinde her şey değişirdi. Eski günlerimize dönerdik... Öyle de olmasa...

- Sen niye evlendin?

- Bunu da mı öğrendiniz? Ben bir kadınım, sonuna kadar nasıl dayanırım? Sonra sizi şehit düşmüş biliyordum. Dul bir kadının yaşaması çok güç...

- İnanmıyorum sana! Ben seni boşamamak için dayak yerken, sen önüme bir kâğıt uzatıverdin. Buna ne diyeceksin?

- Çok insafsızsınız! Ben o dayağı yememeniz, hapishane köşelerinde ölüp gitmemeniz için geldim oralara. Savaşa göndereceklerini bilseydim bunu asla yapmazdım. Ne olur, cariyenizi daha fazla hırpalamayınız! Çok az zamanımız kaldı. Şimdi iyice anlıyorum; artık birbirimizin olamayacağız! Dinleniniz!

Kadın ayağa kalktı. Mahmud'u tekrar sedire uzattı. Mahmut gözlerini kapadı. Kendini birçok yerinden kurşun yemiş gibi sanıyordu.

Ferhunde okşamak istedi Mahmud'u; hattâ elini bile uzattı. Sonra ürkmüşçesine geri çekildi. Şimdi sadece fısıldıyordu:

- Yanaklarınız hâlâ kırmızı! Ama çökmüşsünüz, birileri ezmiş sizi! Hâlbuki eskiden al çuhadan şalvarla cepken giyerdiniz. Bıyıklarınızı burar, insanı yukardan aşağıya doğru süzerdiniz. İstanbulin de çok yakışırdı size. Yine bakın kendinize, atın üzerinizdeki yükü. Herhalde karınız çok güzeldir. Onunla bir anlaşmazlığınız, bir üzüntünüz yoktur sanıyorum. Bir daha karşılaşmak istemem sizinle. Yaşamak çok güç! Ah efendim; cariyeniz bugün büsbütün yıkıldı.

Bu sefer Mahmut ellerini uzattı; Ferhunde'yi boşlukta aradı. Kadın gittikçe uzaklaşıyordu. Sesi derinden geliyordu:

- Söylediklerine göre padişahımızı devirmek isteyenlerin arasına katılmışsınız. Kanuna karşı gelmişsiniz.

- Hayır, sadece tanımadığım bir adamı dükkânımda sakladım. Gizlenmek istiyordu.

- Arabamın altında kalıyordunuz! Ben Horhor'daki konaktan dönüyordum. Hamit de yanımdaydı. Bu gün içim çok sıkılmıştı. Avunabilmek için gezinmek istemiştim. Avunmak için!

- Neden?

- Söylemem gerekli mi efendim? Bu boş konakta siz vardınız, odalarda, sofalarda... Bana yatak odamızın penceresi önünde köyünüzün karlı dağlarından bahsederdiniz. Sonra güneş batarken etrafa yayılan kırmızılığı seyrederdik. Arabacı, babamın adını verip peşinizden gelenlerin elinden sizi güç kurtardı. Şimdi bahçenin sonundaki eski bahçıvan odasında yatıyorsunuz. Çıkınca muhakkak yakalarlar sizi. Neden zaptiyeden kaçtınız?

- Bir daha dayak yememek için!...

- Bu sefer kaçmayınız.

- Niçin?

- Arkanızdan kurşunlarlar sizi! Ne de olsa, ne de olsa...

Mahmut birden ayağa kalktı. Ferhunde'ye iyice sokulmak, onu doyasıya seyretmek istedi. Yıllardan beri kafasından bir türlü çıkarıp atamadığı, zaman zaman kızıp sövdüğü, yine de hayalinde okşadığı, çırılçıplak kollarının arasına aldığı şu kadını hâlâ seviyordu. Onu bir kere öpebilir, elini göğsüne sokar, sonra boşalmamış duygular altında günler bir kâbus gibi üzerine çökse de, kanı erimiş bir maden gibi bütün vücudunu dağlaya dağlaya aksa da yeni bir sarhoşluğun, yeni bir hayalin içinde yaşamaya çalışırdı. Bu hayal onu yıkar, bu hayal onu tüm mutsuzluğa iterdi. Yine de bir anın zevki, bir anın bambaşka yaşantısı daha ağır bir çöküntünün altında ezilmeye değerdi.

Odada başka kimse yoktu; pencereler perdesiz de olsa tozlar içersini gizliyordu. Mademki buluşmuşlardı, mademki kadın onunla yalnız kalmakta bir sakınca görmemişti, belki de ilk davranışın Mahmut'tan gelmesini bekliyordu.

Elbisesinin perişanlığını, başındaki sargıları, dizinden akan kanı, hattâ dermansızlığını unuttu; Ferhunde'yi kapı önünde yakaladı, bütün gücüyle kendine çekti:

- Ne yapıyorsunuz efendim, ne yapıyorsunuz?

- Öpeceğim seni, öpeceğim!

- Nasıl olur efendim? Siz böyle hoyrat olamazsınız! Biri gelir, görür; ben evliyim! Yatınız, biraz daha dinleniniz, beni bırakınız.

Mahmut, Ferhunde'nin belinden kavramıştı, kadın ise onu göğsünden itiyordu.

- Buluşalım, bir yer söyle, buluşalım!

- Hayır efendim! Bunu düşünmeniz bile abes!

Kadının hafif esans kokusuyla Mahmud'un ter kokusu birbirlerine karışmıştı. Her ikisi de çırpınıyordu. Kadın korkak, kadın o anda duygudan uzaktı. Tüm pişman olmuşa benziyordu. Kurtulmak için çareler aradığı belliydi.

- Hani beni hâlâ seviyordun? Sen bir yalancısın! Maksadın neydi? Niye karşımda durmadan konuşup beni coşturdun?

- Yapmayın, istemiyorum!

Ferhunde başını arkaya atmıştı. Mahmut yine de onun dudaklarını buldu, dudaklarının arasına aldı. Hattâ elini göğsüne bile soktu. Kadın bu sefer kurtuldu. Yanakları kıpkırmızı olmuştu, yaşmağı çözülmüştü, hotozu dağılmıştı. Süratle düzelmeye çalışıyordu. Mahmut ise artık yerinden kıpırdamıyordu. Her tarafı titriyordu. Gözleri, değil Ferhunde'yi eşyaları bile başka türlü görüyordu. Şimdi aklına, bu kadının hayatına kocasından başka bir erkeğin de karışmış olacağı düşüncesi gelmişti.

- Senin bu yaptığın edepsizlik! Lanet olsun! Benimle yine bir oyuncak gibi oynamak mı istiyorsun?

- Ayağınızı da sürüyerek yürüyormuşsunuz efendim!

-Bu mu seni benden uzaklaştırdı? İğrendin mi yoksa?

- Yeni mi oldu ayağınızdaki rahatsızlık?

- Savaşta! Siz İstanbul'da, paşa babanızın saraydan aldığı nişanların gölgesinde keyif sürerken biz Plevne sırtlarında barut dumanları kokluyorduk. O iğrenç, o zavallı babanla hastahanede karşılaştım, bir ahırın içinde. Çizmeleri gıcır gıcırdı, benim de kalçam tutmuyordu. Bir tüfeğim olsaydı, onu beyninin ortasından vururdum.

- Oğlunuzu görmek ister misiniz efendim? Hiç onun hakkında bir sual sormadınız bana?

- İstemem! Evvelce çok özlemini çekmiştim, yanıma almak için çareler aramıştım. Şimdi vazgeçtim.

- Niçin efendim?

- Çünkü senin oğlun! Hamurundan çalmıştır. Görsem de görmesem de faydası yok artık.

- Hayır!... Sizin başka bir yüzünüz daha varmış!.. Siz benim bildiğim Mahmut değilsiniz!

- Ya sen? İçinden geçenleri anlatabilir misin bana? Benim başka bir oğlum daha var; henüz bir günlük. Onu yetiştireceğim! Babasının yapamadıklarını yapacak, babasının bilemediklerini bilecek, ayağını sürüyerek yürümeyecek.

- Sağ kalırsanız eğer, içinde bulunduğunuz tehlikeden kurtulursanız şayet!

- Yaşayacağım, görmek için yaşayacağım, dayanacağım! Sakın bir daha beni kurtarmaya, ilgi göstermeye kalkışma!

Mahmut yeniden ayağını sürüyerek sedire oturdu. Başındaki sargı bezlerini koparıp attı. Kadın olduğu yerde sallanıyordu. Kararsızdı, şaşkınlığını üzerinden atabilmek için çırpınıyordu. Sonunda dirildi, üstünü başını tüm düzeltti, kapıyı açtı:

- Hamit, diye seslendi; Hamit, gel buraya!

Dışarıdan bir maden şıkırtısı duyuldu, çocuk koşarak içeri girdi.

- Ne var anne?

Hamid'in göğsü nişanlarla doluydu. Apoletleri, kordonları vardı. Başındaki fesi, ayağındaki uzun pantalonuyla bir cüceye benziyordu. Yüzbaşı elbisesi içinde çocukluğunu unutmuş gibiydi. Mahmut onun kime benzediğini bir türlü kestiremedi. Yine de içine bir burkulma geldi. Bu sefer başka türlü duygulandı.

- İşte Yüzbaşı Hamit, efendim! Nişanlarıyla bu rütbeyi kendisine sultan verdi. Arada bir dedesi onu saraya da götürüyor! Güzel çocuk olacak değil mi? Henüz beş yaşında.

Mahmut konuşamıyordu. Yine de Hamid'in kendisine yaklaşmasını, gözlerinin içine bakmasını, hattâ boynuna sarılmasını istiyordu.

- Şu efendiye biraz sokul evlâdım. İyi bir insandır, seni görmek istedi. Sev onu...

Çocuk bacaklarını gerdi; elinden tutan annesini itti:

- Gitmem, dedi.

- Niçin? Ben rica ediyorum.

- Paşa dedem de söylese gitmem! Ne yapacağım ben bu pis adamı? Bizim arabacı ondan temiz!

Çocuk kaçmak istedi, kadın önledi. Eğilmişti, oğlunun yanaklarını okşuyordu.

- Hadi benim güzel oğlum! Annenizi kırmayınız!

- Kim bu adam?

Ferhunde doğruldu; oğlunun sorusunu duymamış gibi Mahmud'a baktı. Mahmut, büsbütün sararmıştı. Gözleri bir noktaya saplanmış gibiydi. Önünden bulutlar geçiyordu; siyah siyah bulutlar...

- Kim bu adam?

Ferhunde derin bir nefes aldı. Gözlerini kapamıştı; bir kararsızlığın içinde bocaladığı anlaşılıyordu. Sonra tekrar eğildi, fısıldadı:

- Baban...

- Babam mı?

- Hani sen son zamanlarda «Babam nerede?» diye sormaya başlamamış mıydın? İşte baban karşında duruyor! Öp elini!...

- Bu pis adam mı benim babam? İstemem! Babalığım daha iyi! Beni paşa dedemin yanına götür.

Çocuk şimdi tepiniyordu. Elinden oyuncağı alınmış gibi ağlıyor, burnundan sümükleri akıyordu.

Mahmut ayağa kalktı; yavaş yavaş yaklaşmaya başladı. Çocuk bir an ürktü, sonra olanca şiddetiyle Mahmud'a tükürdü:

- Tuuuuu!

Mahmut hemen Küçük Osman Paşa'yı hatırladı. O da böyle Mahmud'un karşısına dikilir, yüzüne tükürürcesine bakardı. Mahmut ise ne zaman tükürecek diye beklerdi. Torunu ise hiç bekletmemişti, dedesinden baskın çıkmıştı.

- Git, defol buradan!

- Kızmayınız Ferhunde Hanım! Söylemiştim; senin oğlun. Küçük Osman Paşa'nın torunu o. Başka türlü davranamaz! Ben onu, bir arabanın içinde kocanızın elini ısırırken de görmüştüm. Şimdi gidiyorum; teslim olacağım! Dayak da yesem teslim olacağım! Hangi sopa böylesine acı gelir insana?

- Biraz bekleyiniz, bir şeyler konuşalım. Dargın ayrılmanızı istemiyorum efendim. Ben hep hata yapıyorum; şimdi de öyle oldu. Bugünü, hiç bir şey gizlemeden babama anlatacağım, hattâ başka birisine de...

Çocuk dışarı kaçmıştı. Ferhunde, Mahmud'u tutmuştu; dudaklarını uzatmıştı:

- Öpünüz, öpünüz beni!...

- Öpmek mi? Yine sen başlıyorsun, yine sen iteceksin! İçinden

nasıl gelirse öyle yaptıracaksın bana. Tıpkı evlenmemiz gibi! Yoksa sadaka mı veriyorsun? Ben de şimdi seni istemiyorum!

- Öpünüz! Elinizi de uzatınız! Rica ediyorum.

Mahmut yine yenildi. Öptü eski karısını; koklaya koklaya öptü. İçi eriye eriye öptü. Hattâ ellerini de dolaştırdı. Bu yenilme ona sonra öyle acı geldi ki, altında günlerce ezildi; Ferhunde'yi değil, kendisini affedemedi. Bir Rus süngüsü böylesine canını acıtmaz, böylesine etini delemezdi. Tutsaklık hiç kalmıştı bu yenilmenin yanında; belki de hayatının sonuna kadar unutamayacak, hep acı duyacaktı. Acaba bir daha kendisi istese, Ferhunde kaçsa, sonra Ferhunde tekrar «gel» dese, yine yenilmeyecek miydi? Buna da «hayır» diyemeyeceğini anlıyordu. «Hayır» dediği gün, kişiliğini bulacağını sanıyordu.

- Artık gidiniz efendim, size acı geliyorsa beni de unutunuz! Arabacı sizi bir zaptiye karakoluna kadar götürsün. En uygununu yapacaksınız; teslim olacaksınız. Ölümünüzü bir daha işitmek istemiyorum.

- Ben yalnız giderim. Küçük Osman Paşa'nın gölgesine tekrar sığınmayacağım!

- Ah efendim! Anlamak istemiyorsunuz! Bari şu keseyi kabul ediniz! Hapishanede lâzım olur. Karınıza, çocuğunuza benim için bir hediye de alırsınız. İnanınız her şey düzelir...

Ferhunde, Mahmud'un eline bir para kesesi tutuşturdu; Mahmut onu yere attı, bahçeye çıktı. Ferhunde arkasından ağlıyordu, hüngür hüngür ağlıyordu...

Suçlular

YARGIÇ, karşısında dizilenlere yukarıdan aşağıya doğru baktı. Orta yerde Daniş Hoca duruyordu. Sağda Kadir Baba ile oğlu, solda Rasih Usta ile Mahmut vardı.

Yargıcın, işin uzamasını istemediği anlaşılıyordu. Savcının iddiasından sonra suçlulara kimliklerini sormuş, daha sonra hemen konuya geçmişti. Usul ve kurallara da uymak niyetinde değildi.

- Burası Adliye Nezareti Cinayet Mahkemesidir. İşittiğiniz gibi sizleri padişahımıza karşı gelmekle, saltanatı devirip memleketi kana bulamak, halkın rahatını kaçırıp çıkarlarınız peşinde koşmakla suçluyorlar. İnkâr fayda sağlamaz. Olanı biteni olduğu gibi söyleyin, daha hayırlı olur. Bir zaptiyeyi omuzundan yaralayıp kaçan arkadaşınız, arkasından atılan kurşunlarla ölmüştür. Bu yüzden suç sabittir. İlk söz şu göçmenindir.

Kadir Baba kıpırdandı. Ayakta durmaktan ziyade savcının lâfıyla, yargıcın söylediklerini dinlemekten yorulmuştu.

- Suçum yok, dedi. Getir bir Kur'an öpeyim.
- Suçun yok mu? Hem de nasıl var!
- Sen mi bilirsin, ben mi bilirim abe hâkim bey?
- Sus, anlat! Kaç kişiydiniz?

Kadir Baba sırtına bir dipçik yedi; büsbütün katılaştı, dikleşti:

- Kaç kişi olacağız? Dört kişiydik, Nazlı doğurmuştu.
- Kim o Nazlı?
- Kızım!
- Kızından bana ne?
- Abe hâkim bey; kızım doğurmasaydı bu işler başıma gelmezdi.

Yargıç birkaç kere yumruğunu masaya vurdu. İşi aceleydi; hiç lâf dinlemeye niyetli değildi.

- Sus be herif; doğru dürüst cevap ver bana.

- Nazlı doğurmuştu; o gece berberin evinde uyumadan sabahı etmiştik. Bizim oğlan, «Bahçede ayak sesleri var.» dedi. Bildiğim bu kadar.

- Bitti mi?

- Bitti ya!

- Bana baksana sen; beni aptal mı sanıyorsun?

- Orasını bilmem hâkim bey; ti ben Urumelinden gelmişim. Toprağımı elimden almışlar. Sığınmışım bir arpacı dükkânına. Padişah bana toprak verse de, onu elesem un gibi diye düşünmüşüm. Benimle gelen yüzbinlerce göçmenin sonunu öğrenememişim. Şimdi de kaç kişiydiniz diye sorarsın bana. Berber, «Şu herifi misafir edeceksin.» dedi. Öğleye varmadan yakaladılar bizi...

- Yeter, diye bağırdı yargıç. Şimdi de oğlun konuşsun!

- Ben toprağımı isterim. Bağımı, bahçemi isterim. Hepsi Plevne'nin ötesinde kaldı. Nah, şu ciğerim var ya, orası yanar işte! Berbere, «Ben insanlık nedir bilmem.» demiştim. «Başımı neden belâya sokarsın? Ne faydasını gördüm bu adamın da, yardımına koşayım?» Dinlemedi gâvur berber! Bırakın gideyim. Padişaha selâm söyleyin; bana toprağımı versin!

Yargıç, Kadir Baba'yı daha fazla dinlemedi. Hattâ oğlundan da vazgeçti.

- Sen anlat, berber, dedi, sakladığın adamla daha evvel nerede tanışmıştın?

- Bilmem!

- Ne demek bilmem?

- Sabaha karşı geldi; evlâtlığımdan selâm getirdi, yatacak yer aradı. Biz iki odaya, yeni doğan İbrahimle, sekiz kişi sığınmışız!... Evde yer yoktu. Sen gelsen, sana da git diyemem abe hâkim bey. Aklıma arpacı dükkânı geldi. Mahmut Efendi'ye söyledim; adamı arpacı dükkânına götürdük. Sonra da bastılar. Bu işi Aşçı Talip domuzu yaptı. Talip domuzunu bilir misin sen hâkim bey? Ahrette yatacak yeri yoktur!

- Daha önce nerelerde toplanıp padişahımızı devirmek için çareler aradınız?

- Ne toplantısı? Etme, eyleme hâkim bey! O gammaz aşçının, o Talip domuzunun lâfına mı bakarsın? Dükkânıma bir müşteri bile sokmaz oldu şu günlerde. Evde üç çocuk, bir karı, bir de ben, beş kişi. Boğaz bu, durmaz. Altı deliktir, üstü deliktir mide dediğinin. Mahmut Efendi'ye bir odayı kiraya vermeseydim, bir kaşık çorbayı bile bulamazdık.

- Sus! «Burun, Yıldız, Vatan» diye de haykırmışsın; buna ne diyeceksin?

- Dedim; burama kadar geldi de dedim.

- Kabulleniyorsun demek, anlaşıldı!

Berber oturacak bir yer aradı; zaptiye kolundan çekip hizaya soktu. Yargıç önündeki kâğıtları karıştırıyordu. Soruşturmayı nasıl bitireceğini düşünür olmalıydı.

- Hoca Daniş Efendi!

- Buyurun!

- Sen söyle.

- Neyi?

- Bu adamların niye aklını çeldin?

- Hangi adamların?

- Bunların işte. Öldürülen de, Avrupa'ya kaçanlar da, şu ayak takımı da senin yüzünden padişahımıza karşı gelmiş! İçin sızlamadı mı?

- Sızladı!

- Tamam, suçunu saklamıyorsun!

Hoca'nın burnu sanki gittikçe daha fazla büyüyordu. Tek gözünü kapamış, yargıca öyle bakıyordu. Mahmut, Hoca'nın yargıcı gıdıklayacağını sandı.

- İçim hâlâ sızlar benim; bu garipler buraya niye geldi diye. Şu Mahmut Çavuş hariç, hiç birini tanımam.

- Öldürüleni de tanımadığını söyle, söyle de rahat et!

- Onunla ahbaplığım vardı. Delifişeğin biriydi. Bazıları gibi, topsuz tüfeksiz savaşa gitmeye kalkışmıştı. «Otur oturduğun yerde; sıkı bas, ayağının altındaki toprak kaymasın.» demiş, medine'yle, medeniyeti sormuştum.

- Ne demek o?

- O demek! Okul açmadık ya burada hâkim bey?

- Şimdi seni dışarı atarım!

- İçerde değilim ki atasın.

Yargıç yeniden masayı yumruklamaya başladı. Sararıp kızarıyor, belki de Deniş Hoca'ya sual sorduğuna pişman oluyordu.

- Evine birçok gençlerin girdiğini, bâzı kılıksız insanların günün her saatinde kapını çaldığını, öldürülenin bile en son senin evinden çıktığını da mı inkâr edeceksin?

- Etmem! Doğrudur! Ben gökten zenbille inmedim ya? Hocalık yaptık, tanıdığım çoktur. Beni akıllı sanıp bir şeyler öğrenmeye kalkışanlar da bulunur. Kovsa mıydım? Öldürülen de gelmişti. «Hoca bizi belledîler, yakalayacaklar, birkaç günlüğüne sende gizleneyim.» demişti. Herifte akıl olsa, peşinde hafiye varken bana uğrar mıydı? «Git işine,» dedim; «burası han değil, hamam değil! Bir atımlık barudun vardı; kuru sıkı patlattın, şimdi girecek delik arıyorsun! Gerisi nerede?» Kışaladım gitti. Meğerse bu gariplerin başını yakmış.

Yargıç ofladı. Kızgınlığından burnundan soluyordu. Bir şeyler yapmalı, şu hocayı ezmeli, ağzını kapatmalıydı.

- Bana bak, hoca efendi, dedi. Sen kendini suçsuz ve saf mı sanırsın? İnkârcı olduğun, bir takım acayip fikirlerin bulunduğu, Osmanlı tarihini tanımak istemediğin, bütün padişahlarla alay ettiğin herkesçe bilinir. Padişahımızın affına uğrayıp Magosa'dan döndüğün halde yine rahat durmadın! Evini aramışlar, bir tek kitap bulamamışlar! Kitapların nerede? Gizlice bastırıp el altından dağıttıkların, başkalarının yazdıkları, hiç birisi ortalıkta yokmuş!

- Yaktım!

- Yaktın mı?

- Baktım ki oldukları yerde bir işe yaramıyor, bir faydaları dokunsun, dedim, çamaşır kazanının altına yığdırıverdim. Bizim çömez onlarla bana arada bir kahve de pişirdi.

- Yeter! Suçun sabit görülmüştür!

- Olmaz! Hangi suç? Sen beni ne sandın hâkim bey? Ben tarihi inkâr etmem, hele Türk tarihini hiç! Köküm orada. Millet olarak yaşamanın sırrı da bu zaten! Kim ki sırtını geçmişe çevirirse, kim ki geldiği yolu bilmezse bataklığa düşmüş ördek gibi çırpınır da çamura gömülmekten öteye bir şey yapamaz! Tarihimle, bu millete hizmeti geçmiş kişilerle, Türklüğümle övünürüm. Kendimizi unuttuğumuz için bu hale geldik. Unutanları da, unutturanları da affetmem! Türklüğü canlandıranı sırtımda taşırım. Savaşım burada! Beni gerici de

sanma; geçmişin kötülerini yaşatmak, onların gölgesine sığınmak işime gelmez. Türk kültürünün, Türk dilinin hayranıyım ben. Birbirimizi bu dille anlarız, böyle anlaşırız! Osmanlılığa aklım ermez...

Yargıç ayağa kalktı. Hoca:

- Otur, dedi.

- Bana mı?

- Sana!...

- Ben insanı ne yaparım bilir misin?

- Bilirim! Yapacağını yap, yine de dinle. Bir daha böyle bir fırsat elime geçmez! Elbet günün birinde bir şeyler olacak; bunun hiç bir güç önüne geçemeyecek. Ama o olacaklar bu millete ne sağlayacak? Beni düşündüren bu!

- Hangi millet o? Şu yanında sıralananlar mı?

- Onlar! Göçmen, «Toprağım» diyor. Berber, «Sen de gelsen git diyemem» diyor. Adamın öylesine gırtlağını sıkmışlar ki, «Burun, yıldız, vatan» diye bağırmakla rahatlayacağını sanıyor. Suç nerede; hâkim olarak araştır bunu. Hele adalet yangın yerine dönmüşse, önüne gelen çiğneyip geçiyorsa, işin sonunu bir düşün! Mahmut Çavuş'u konuştursaydın, sana «Öğrenmek istiyorum!» derdi. Öğrenmek! Ben bugüne kadar, «sinmiş ve unutulmuşlardan uzak olarak çalışmanın yetersizliğini» duyurmak istedim. «Sinmiş ve unutulmuşların yanında onlarla beraber çalışmanın gerektiğini» anlatmak için uğraştım. Nedense benim bu düşüncemi benimsemediler. Hep birincisini yapmaya kalkıştılar, kalkışıyorlar da. Belki de daha kolaylarına geliyor! Ötekisi çok güç iş! Ama bal gibi iş! Zulme karşı gelenin, zulmü kaldırdığını sananın zulüm yapmayacağını, ezip sindirmeyeceğini kim iddia edebilir? Hadi, söyle de assınlar beni...

Hocanın sanki burnu ağzının üzerine düşmüştü. Tel tel sakalı durmamacasına titriyordu. Eline fesini almıştı. Boyu gittikçe uzuyordu.

Yargıç yerine oturdu:

- Duruşma bitmiştir, dedi. Şahit dinlemeye lüzum, kalmamıştır. Şahit Aşçı Talip'in yazılı ifadesi buradadır. Göçmen ile oğlu, arpacı dükkânında bir değil, yüzlerce kişi gizlemişler, padişahımıza karşı koyanlara yataklık yapmışlardır. Berber Rasih, tâ Abdülaziz Han devrinden beri devletin çökmesi için çareler araştırmış dine aykırı davranışlarıyla İslâm'ın halifesine dahi küfür etmekten çekinmemiştir. Bu

yüzden Göçmen Kadir, oğlu Hasan ve Berber Rasih'in yirmi yıl süre ile Sinop'a sürülmesine karar verilmiştir.

Yargıç sustu; önündeki kâğıtları bir kere daha karıştırdı. Karşısındakiler kıpırdamadan duruyordu; üzerlerindeki çekingenliği, hattâ korkuyu tüm atmışa benziyorlardı.

Rasih Usta takunyalarını koltuğunun altına almıştı. Hasan şaşkın şaşkın babasına bakıyordu. Kadir Baba boynunu uzatmış, yargıcı süzüyordu. Mahmut ise durgun ve donuktu. Daniş Hoca da yargıcın çenesini gıdıklamak için çareler araştırıyordu.

- Hoca Daniş Efendi'yle Alyanak adıyla tanınan Arpacı Mahmud'a gelince. Her ikisinin de elebaşı olduğu anlaşılmıştır. Hoca bunca kişiyi zehirlemiş, Mahmut ötedenberi her türlü ayaklanmaya katılıp devleti çökertmeye kalkışanların önünde yürümüştür. Öyle ki, bundan beş yıl evvel Sultan Abdülaziz Han Hazretlerinin sarayını kuşatanların, bunca masumun kanına girenlerin başında gelmiştir. Hocanın eli, ayağı olmuştur. Her ikisinin aynı hapishanede buluşmaları, orada da rahat durmamaları padişahımızın affına uğradıkları halde fikir ve davranışlarından bugüne kadar vazgeçmemeleri, suçlarını bir kat daha arttırmıştır.

- Hayır!

- Kim konuşuyor?

- Ben Rasih Usta! Mahmut Çavuş masumdur. Plevne'de yaralanmış bir askerdir. Esirlikte çekmediği kalmamıştır. Karıncağızı doysun diye bir ufacık maaş bile bağlanmamıştır. Üstüne üstelik yeni evlenmiş, nur topu gibi bir kızanı da olmuştur. Bundan sonra kim bakar Nazlı'ya, kim bakar İbrahim'e? Biz Türküz be hâkim bey; anlı şanlı Türküz! Devleti çökertmek elimizden gelir mi?

- Kapatın şunun çenesini! Cahil! Sen Osmanlısın, Osmanlı! Bunu kafandan çıkartma!

- Osmanlı da olsak Türküz abe hâkim bey!

Berber ensesine öyle bir palaska yedi ki, koltuğunun altından takunyaları düştü, iki dizinin üzerine çöktü; dünyası karardı.

Yargıç son sözünü söyledi:

- Bu yüzden Hoca Daniş Efendi ile Alyanak adıyla anılan Arpacı Mahmud'un süresiz Sinop hapishanesine kal'abent olarak gönderilmesine, bir yıl pırangaya vurulmasına, hiç kimseyle görüştürülmemesine karar verildi.

Bir anda mahkeme odasında derin bir sessizlik oldu. Mahmud'un sendelediği, hocanın eliyle kendi çenesini okşadığı görüldü. Bir de dışardan gıcırtılı bir çizme sesi gelmeye başladı.

Yargıç bile verdiği karardan ürkmüşe benziyordu. Öyle ki, çizmelerini gıcırdatarak içeri giren, kendine doğru yaklaşan bir binbaşının ilk önce farkına varamadı. Sonra karşısında sarı kordonlar, sallanan nişanlar, yana yatmış bir fes görünce gözlerini iri iri açtı:

- Bir arzunuz mu var binbaşım?

Binbaşı yargıcın kulağına eğildi, kendisini gözleyenlere aldırmadan bir şeyler fısıldamaya başladı,

- Ya! Elbette! Gereği yapılır! Saygılarımı söyleyin!

Binbaşı geri döndü, Mahmud'u yukarıdan aşağıya süzdü. Hocaya kinle baktı, çıkıp gitti.

O zaman yargıcın, yeni uyanmış bir insanın sersemliği içinde, boğuk sesi işitildi:

- Suçluları götürmeyin! Daha sözüm bitmedi. Her ne kadar bu ağır suçları işlediği sezilmişse de gereği gibi delil toplanamadığından Alyanak adıyla tanınan Arpacı Mahmud'un beraetine nihaî olarak karar verildi. Ötekiler hakkında karar yenilenmedi. Şimdi götürün!

- Hayır, hayır! İstemiyorum! Beni de sürün, beni de pırangaya vurun! Onların ne günahı var? Suç bende; hepsini kabul ediyorum. Esirlikten kaçarken sılama gideceğim demiştim, ölmeyeceğim demiştim! Beni diriltenler vardı. Hoca da «Dayan, gül» demişti. Bunların hiç birisi yok şimdi. Sılam nerede, dayanmak mümkün mü, nasıl gülerim?

Yargıcın sesi tekrar duyuldu:

- Suçsuzu, suçlulardan ayırın, oyalanmayın!

İki zaptiye Mahmud'u kollarından kavrayıp zorla bir kenara çekti.

Kadir Baba ile oğlu yanından geçerken yüzüne bile bakmadılar Mahmud'un. Hoca, sakalını sıvazlayıp, «Yine de dayan Mahmut Çavuş.» dedi. Boynunu tutamayan Rasih Usta ise, «Yazıklar olsun.» diye fısıldadı, «Sen meğerse ne dolaplar döndürürmüşsün! Kal sağlıkla, bak keyfine! Bir saatliğine iyi yaşamışsın bahçıvan odasında. Ferhunde Hanımın gönlünü yapıvermişsin! Ben usturamla gittiğim yerde yine çoluk çocuğumun karnını doyururum abe Mahmut Çavuş!»

Berberin takunyaları düştüğü yerde kalmıştı. Zaptiyeler onu sürükleyip götürmüşlerdi.

- Hayır! Beni böylesine ezmeyin! Yaşamak istemiyorum!

Şimdi, demincekten beri bir kenara büzülüp yüzünü göstermeyen Aşçı Talip Usta, Mahmud'un karşısına dikilmiş sırıtıyordu.

Küçük Osman Paşa'ya kendisini ezdirmeyeceğine dair ne kadar söz verirse versin, paşa, Mahmud'u işte böylesine çiğnemişti...

Haliç'te Gemiler

Sİlâh seslerini duyunca Nazlı, Mahmud'u dürttü. Henüz sabah olmamıştı. Yandaki odada hastalığı dolayısiyle okuldan izin alan İbrahim uyuyordu.

- Birşeyler oluyor Mahmut Efendi; kalk!

Mahmut isteksiz uyandı; hattâ silâh seslerine rağmen yorganı başına çekmek istedi.

- Efendi uyuma; Allah korusun ya oğlanın başına bir hal gelirse?

Kadırga'nın bir mahallesinde, iki odalı bir ev satın almışlardı. Köşe başında küçük bir bakkal dükkânı işletiyordu Mahmut. Arpacı dükkânını satmış, adeta Aksaray'dan Kadırga'ya göç etmişti.

Aradan geçen onüç yılın yoksulluğu korkunçtu. Daha doğrusu yaşamanın anlamsızlığı. Yalnızlık Mahmud'un bütün benliğini kaplamış, tek dayanağı İbrahim olmuştu.

İbrahim iyi okuyordu. Şimdi Kuleli Askerî İdadisine gidiyordu. Onüçünü bitirmiş, ondördüne basmıştı. Yalnız son zamanlarda Mahmut oğlunda bir durgunluk sezmeye başlamıştı. İzinli geldiği günlerde bir kenara çekiliyor, âdeta söylenenleri duymuyordu.

- Birilerini öldürüyorlar galiba Mahmut Efendi; bizim dükkânın önünde ellerinde silâhlarıyla bir yığın insan duruyor.

Mahmut perdeyi aralayıp dışarıya bakan karısının yanına geldi. Gerçekten alacakaranlıkta birçok gölge kıpırdıyor, sokak boyunca gidip geliyorlardı.

- İslâhat isteriz!

- Vilâyât-ı Sitte bizimdir.

- Patriğimiz İzmirliyan çok yaşa!
- Yürüyün Bab-ı Âli'ye!
- Basın ve toplantı özgürlüğü sağlanmalıdır!

Birbirini bastırırcasına yükselen bağırtılar, havaya atılan silâhlar yüzünden, Kadırga'nın oldukça sakin görünen bu mahallesi pek erken uyanıvermişti. Karşıdaki evlerin perdeleri aralanmış, kafes arkalarından titrek idare lâmbalarının gidip geldiği hissedilmeye başlanmıştı.

- Ne diyor bunlar efendi, ne diyor?
- Hiç!
- Nasıl hiç?
- Ermeni vatandaşlar! Onlar da ayaklanmış! Yani Osmanlı Osmanlıyı yine istemiyor.
- Ne demek?
- Ben de bilmiyorum ne demek olduğunu. Dilimin, ucuna geldi de, söyledim.
- Bize bir zararı dokunur mu? Oğlumuza, sana, bana?
- Belki!
- Dükkânı taşa tutuyorlar! Yıkacaklar!

Şimdi kalabalık silâh ata ata uzaklaşıyordu. Bazı evlerin camları kırılmış, Mahmud'un dükkânının kepenkleri aşağıya indirilmişti...

Mahmut sabah ezanının okunmasını bekledi. Galiba ilerdeki mescidin müezzini uyuya kalmıştı. Bunca gürültü onu yatağından kaldıramamışa benziyordu. Ortalıkta bekçi de yoktu.

- Gittiler!

Mahmut perdeyi indirdi. Yeni terlemeye başlamış bıyıklarıyla İbrahim'i karşısında görünce sordu:

- Korktun mu oğlum?
- Hayır!
- Uyu öyleyse, daha vakit erken!
- Konuşacaklarım var seninle baba!
- Ben dükkâna kadar gideceğim. Bakalım ne zararımız var? Dönüşte konuşuruz!
- Gitme! Sana birşey olmasını istemiyorum baba! Büyüyeyim seni koruyacağım!

Nazlı oğlunu okşadı:

- İbrahim doğru söylüyor efendi, dedi. Siz bana söz vermiştiniz; hiç bir şeye karışmıyacaktınız, kimselerle konuşmayacaktınız. Gelen dükkânın başına gelsin!

- Yılmıştım değil mi, yıldırmışlardı beni.

- Sinirlenme efendi. Ben şimdi size bir çorba kaynatırım. İçer, karnınızı doyurursunuz. Ortalık iyice yatışınca dükkânınıza bakarsınız.

Bir tas çorba! Zaman zaman Mahmut bir tas sıcak çorbanın öylesine özlemini çekmişti ki, bütün yaşantısını bu dumanı tüten çorbanın buğusuna yaslamıştı. Nazlı da ona, o karlı dağların kenarındaki köyde, ilk karşılaştıkları gece bir tas sıcak çorba uzatmıştı. Kara, soğuğa, sıcağa dayanıklı Nazlı gülerek «Oh afiyet olsun.» demişti! O zaman Mahmut böylesine güzel bir kız görmediğini sanmıştı.

Şimdi mutfaktan Nazlı'nın sesi geliyordu, bir Rumeli türküsü mırıldanıyordu. Heyecanı yatışmış, biraz evvelki duyguları kaybolmuştu. İbrahim ise yandaki odaya geçmişti.

Mahmut kırkbir yaşındaydı. Oğlunun Harbiye'yi kazasız belâsız bitirmesini, bir an evvel subay çıkmasını istiyordu. Mahmut Çavuş'un oğlu Teğmen İbrahim! Bu deyim çok hoşuna gidiyordu! Kurmay Okuluna geçemezse İbrahim'i teğmen olarak kıtaya gönderirlerdi. Nerede olursa olsun Mahmut oğlunu gidip görürdü. «Mahmut Çavuş geldi.» derdi nizamiyedeki nöbetçiye. «Teğmen İbrahim'e haber ver!» İşte böyle, bazen geçmişi, hattâ hali çiğneyip gelecekte mutluluğu yakalamaya çalışıyordu. Daha doğrusu mutluluk sandığını tutmak istiyordu.

İbrahim odaya elinde bir kitapla girince daldığı hayalden uzaklaştı:

- Ne o, dedi, ders mi çalışacaksın?

- Hayır baba; sana bu kitabı göstereceğim.

- Neymiş o?

- Okulda ağabeylerden biri verdi. Memleketi kurtarmak gerekmiş. Herkes Avrupa'ya kaçıp padişahı devirmenin çarelerini arıyormuş. Meşrutiyet gelirse, hürriyet olursa işler düzelirmiş. Evvelâ bu kitabı okuyup bir şeyler öğrenmeliymişim. Doğru mu?

- Kim yazmış o kitabı?

- Daniş Efendi diye biri. Öyle söylediler.

Mahmut, kitabı İbrahim'in elinden kaptı. Bu vaktiyle öğrenci Cemil'in kendisine gönderdiği kitabın bir eşiydi. Hocanın burada yaz-

dıklarıyla yapılanlar arasında çok fark vardı. Mahmud'un anlayabildiği kadarıyla hoca, ayaklanmaları, bilinçsiz davranışları hoş görmüyordu. Bir meşrutiyetin, bir hürriyetin, memleketin kurtulması için tek çare olmadığı kanısındaydı. Hâlbuki durmadan onda kışkırtıcı bir ruh aramışlardı.

Mahmut yine de kitabın sayfalarını çevirdi. Orta yerde bir gazete parçası gözüne ilişti. Aldı, okudu:

«Sinop Hapishanesinde kalabent olan Hoca Daniş Efendi öldü...»

Bu gazete parçasının bir kenarında bir yıl evvelinin tarihi yazılıydı.

Mahmut kitabı, Nazlı'nın bürüp bir kenara çektiği yatağın üzerine bıraktı.

- İbrahim, bu kitabı okula gider gitmez sahibine geri vereceksin.

- Niçin baba?

- Vereceksin! Ve bir daha böyle işlere karışmayacaksın! Çünkü ben de sana bir şey olmasını istemiyorum.

Çocuk sararmıştı. Babasını dinleyip dinlememek arasında bir bocalama geçiriyordu.

- Okumadan verirsem, hele size söylediğimi anlarlarsa ağabeyler beni yaşatmazlar baba!

- Ben giderim, ben ders nazırınıza söylerim. Sana ellerini bile süremezler!

- İşte bunu yapamazsın baba! Öldürürsün beni!

Mahmut şiltenin üzerine oturdu. Karşısındakinin şu küçücük beyninden geçenleri anlamak istiyordu. Onu, sonu bilinmeyen bir yolun başlangıcından geri çevirmenin çarelerini araştırıyordu. Gerekirse oğlunu okuldan alırdı. O zaman İbrahim kendisi gibi arpacılık, bakkallık, ya da aktarlık mı yapacaktı? Bunu da istemiyordu. Her gün birkaç tane horoz şekeri satmak, elli dirhem zeytin alan, iki tek sigara isteyen, veresiye defterleri durmadan kabaran müşterilere dert anlatmak İbrahim'in yapacağı iş olmamalıydı.

- Beni dinle İbrahim! Sen daha küçüksün! Çok kimsenin aklı ermiyor bu işlere, benim de ermiyor! Onun için sana öğüt veremem. Yalnız bu kitabın sahibi bir gün «İnanmak için düşünmek gerek.» demişti. Düşüneceğin yaşa geldiğin zaman konuşalım. Aklım erdiği kadar anlatırım.

Oğlan boncuk boncuk terlemeye başlamıştı. Şimdi gözünde babası gittikçe ufalıyordu. Hâlbuki İbrahim, nerede olursa olsun arkadaşlarının karşısına geçer, «Benim babam Plevne kahramanıdır, benim babam okuma yazma bilir!» diye övünürdü.

Çocuk bir tuhaf yaklaştı babasının yanına. Çenesindeki ter, fanilasının yakasından göğsüne doğru kayıyordu:

- Benim bir üvey ağabeyim varmış! dedi.

- Ağebeyin mi?

- Yarbaymış! Sarayın adamıymış! Niçin başka bir oğlun olduğunu benden sakladın baba?

- Kim söylüyor bunları sana? Annen mi?

- Hayır! Okulda çok kimse biliyor. Saray uşağı diye damgalanmak istemiyorum.

Mahmut ayağa kalktı. İbrahim'in boyu, kendi boyuna yaklaşıyordu; birkaç yıl sonra belki de geçerdi. Oğlan iri yarı olacaktı. Ya beynindekiler? Onlar da vaktinden evvel gelişirse Mahmut ne yapardı? Bu sefer gücü hiç yetmezdi.

Nazlı odaya girdi:

- Çorba hazır, dedi, buyurun mutfağa! Size ne oldu böyle? İbrahim babanı sen mi kızdırdın?

- Hayır, dedi Mahmut; Daniş Hoca ölmüş de.

- Daniş Hoca mı?

- Ayağındaki zincirleri sürüye sürüye oniki yıl Sinop Hapishanesinde yaşadı o! Belki de arkasından «Vah vah!» diyen bile çıkmadı. Bir çukura atıverdiler; üzerine birkaç toprak, tamam. Şimdiden unutulup gitti!

- Fikirler unutulmaz baba!

- Kim diyor bunları sana?

- Okuldaki ağabeylerim!

- İbrahim! Seni ayağında zincirlerle dolaşır görmek istemiyorum. Kadir Baba gibi, dayın gibi iftiraya uğrayıp sürgüne gönderilmeni de istemiyorum. Daha korkuncu, beraber oldukların cezalanırken, birisi seni alıkorsa onları yalnız bırakman da hiç hoşuma gitmez! Bu birisi ben bile olsam!

- Özgürlüğe vurulan zincire ne diyeceksin baba? Sen Plevne'de, bunları bana söylemek için mi dövüştün?

Çocuk koşarak çıktı. Koca koca lâflar ediyordu. Bunlar henüz onun malı değildi, başkalarından aldığını satıyordu.

Nazlı:

- Çorba içmeyecek misiniz? diye sordu. Soğumasın!

- İçmeyeceğim, içecek hal kalmadı.

- Ne oluyor? Çocuktan ne istedin efendi? Babamdan haber mi geldi yoksa? Rasih Usta dayatsa bile İffet Hanım birilerine birkaç satır yazdırırdı. Bu yakınlarda ondan da bir ses çıkmadı.

- Sansür memuru insafa gelirse eline geçer! Acaba senin yazdıkların gidiyor mu?

Nazlı odadan çıkınca Mahmut, İbrahim'le tekrar konuşmak istedi. Nedense vazgeçti, yere oturdu, sırtını yatak şiltesine dayadı. Hatırına babası geldi. Köye giderken, «Sen sakın bu işlere karışayım deme, söylenenleri de dinleme.» demişti. Hâlbuki o, her ayaklanmaya uzaktan da olsa katılmış, gençliğin heyecanı ve öğrenme isteğiyle söylenenleri de dinlemişti. Üstelik bambaşka bir çevrenin kızıyla evlenmişti. Bu tam ondokuz yılın hikâyesiydi; bu güne kadar uzayıp gelmişti.

Şimdi kendi oğluna, «Yapma» diyordu. Oğlu yaparsa, oğlu dinlemezse babası gibi ilişkilerini kesebilecek miydi? Bütün hemşehrilerinin bile adını sanını anmadığı yapayalnız bir Mahmut olmuşken, oğlunu da böyle tek başına bırakabilecek miydi? Bu gücü şimdilik kendinde göremedi, daha doğrusu, İbrahim'e söylenenleri haksız bulamadı. Bir kenara sinen Mahmud'u, yorgun Mahmud'u bir İbrahim tamamlar, kendisinin görüp anlayamadıklarını bir İbrahim bulup çıkarırdı.

Çıkarırsa şayet, tamamlarsa eğer, ilerde, çok daha ilerde Mahmut onu gözyaşlarıyla uğurlardı. Bu düşüncesi, nizamiye kapısındaki nöbetçiye, «Mahmut Çavuş geldi, Teğmen İbrahim'i çağır.» demek arzusuyla ne kadar da aykırı düşüyordu.

Geleceğe büsbütün korkuyla baktı. Ermenilerin şu ayaklanması ona bu korkunun ilk basamağı gibi geldi. Berber Rasih Usta'yı büyük bir istekle aradı. Mahkeme odasında takunyalarını bırakıp yanından geçerken, «Yazıklar olsun.» diyen Rasih Usta'nın özlemini çekti. Kendisi sadece o giderken, «Beni böylesine ezmeyin! Yaşamak istemiyorum.» diye bağırmıştı. Bağırmıştı, yine de İstanbul'da kalmıştı. Ferhunde'nin, hattâ Küçük Osman Paşa'nın bütün yükü omuzlarında,

çizmelerini gıcırdatarak yürüyen binbaşının kendisini süzen bakışları gözlerinin önündeyken, Rasih Usta'nın karısıyla kızlarını bir vapura koyup Sinop'a uğurlamış, başını bile kaldırıp etrafına bakmamıştı.

Sokak kapısı çalınınca doğruldu:

- Mahmut Efendi evde misin? Misafir geldi! Ben, Hacı Tahir!

Nazlı odaya girdi, yatakları hemen yüke soktu. Ortalığı topladı, kocasına pantalonunu uzattı.

Eylülün otuzuydu. İstanbul'da hava daha ılıklığını kaybetmemişti.

Mahmut kapıyı açtı:

- Buyur Hacı Efendi, dedi. Hoşgeldin!

- Rahatsız etmeyeyim?

Nazlı mutfağa girip kapıyı kapatmıştı. Mahmut, Hacı Efendiyi odaya soktu. Hacı Tahir Efendi bağdaş kurup otururken hemen söze girişti:

- Ermeniler yaman vuruyorlar Mahmut Efendi. Bak sen bile dükkânını açmaya cesaret edemedin. Camlar kırıldı, kapılar devrildi. Can, mal, ırz güvenliği diye bir şey kalmadı.

- Çok kötü!

- Elbette... Bizim oğlanı arkalarından gizlice gönderdim. Silâh ata ata Sultanahmet camiini geçmişler. Sultan Mahmut türbesini dolanmışlar, Patrikhaneden kalkan başka bir kolla birleşmişler, Babıâli'yi kuşatmak için İran Sefaretinin önüne kadar gelmişler. Karşılarına jandarmalar çıkınca duralamışlar. Şimdi çarpışma varmış. Oğlan korkusundan daha fazla bekleyememiş!

- Ne istiyorlar?

- Duymadın mı? «İslâhat» diyorlar! Neyin islâhatı? «Vilâyât-ı Sitte bizimdir.» deyip Erzurum, Van, Diyarbakır, Bitlis, Sivas ve Harput'a el atmak, devlet içinde devlet kurmak niyetindeler. Esasında buradakilerin pek suçu yok. Dışarıdan komiteciler sızmış, hepsini kışkırtmış. İngilizler de destek oluyormuş! Ben sana işin doğrusunu söyleyeyim mi Mahmut Efendi? Osmanlılık da iflâs etmiştir. Bizi kurtaracak müslümanlıktır. Müslümanlar birleşsin, kimse kılımıza bile dokunamaz!

Hacı Tahir Efendi, emekli bir memurdu. Mahallede sözü geçerdi. Nereden edinmişse edinmiş, biraz da dünyalığı vardı.

- Padişahımız efendimiz, halifedir; elbette bir çaresine bakacak, müslümanlığı yayacaktır. Öyle de yapmaktadır. Demem şu demek ki, bu işler düzelinceye kadar biz tedbirde kusur etmemeliyiz. Mahallemizin namusunu, malını korumalıyız. Sen çavuşluk etmişsin, askerlikten anlarsın. Evlerde ne bulursak bıçak, tabanca, balta toplayalım, gençleri bir araya getirelim. Başlarına geç; saldırıya uğrayınca karşı koy!

Mahmut çok isteksizdi; hattâ kendisini olduğundan fazla yorgun görüyordu. Olayların gelişmesi karşısında iş adam öldürmeye dönüşürse, sonunda Hacı Tahir Efendiyi ortalıkta göremez, soluğu yine ya hapishanede; ya da cinayet mahkemesinde alırdı. «Sen mahalleyi başına toplamışsın, silâhlandırmışsın, padişahımıza karşı gelmişsin.» diye suçlandırırlar, sürgüne gönderirlerdi.

- Yapamam Hacı Efendi, dedi, kusura bakma. Benden geçmiş! Görüyorsun, bir ayağımı güç atıyorum. Hem gereksiz bulurum.

- Neyi? Müslümanların birleşmesini mi? Açık söyle Mahmut Efendi.

- Yanlış anladınız Hacı Efendi! Konuşmamız müslümanlık üzerine değildi. Mahalleyi silâhlandırıp başlarına geçemem dedim size.

- Ya dükkânını yağmalarlarsa, ya evini basarlarsa, ne yaparsın?

- Kadere boyun eğerim! Elbette padişah bizi korur. Siz de böyle demiyor muydunuz? Ben yıllardan beri kadere boyun eğmekle vaktimi geçiriyorum.

- Allah müstahakkını versin bakkal; ben de seni bir adam sanmıştım. Dedikleri doğruymuş meğerse!

- Ne demişler?

- Sen padişahımızı sevmezmişsin. Plevne'ye bile zorla gitmişsin. Elinden gelse millete yapmayacağın kötülük kalmazmış!

Tahir Efendi hırsla çıktı, sokak kapısını Mahmud'un yüzüne kapattı.

İbrahim, asker elbisesini giymişti:

- Ben gidiyorum baba, dedi.

- Nereye?

- Okula.

- İznin yarın bitiyor!..

- Canım sıkılıyor, evde duramayacağım!

- Seninle konuşmamız yarıda kaldı. Hem dışarıda ne olup bitti-

ğini de bilmiyoruz. Bir serseri kurşun şu gencecik yaşta seni yere serebilir!

- Gideceğim!

- Bekle öyleyse beraber çıkalım.

- Annem ne olacak?

Nazlı yanlarına sokulmuştu:

- Bana bakmayın, dedi; kapıyı sürmeler, perdeleri indirir, beklerim. Birşeycikler olmaz. En iyisi bu; gitsin bu oğlan okuluna.

Sokakta alışılanın ötesinde bir gidip gelme vardı. Bir takım çocuklar taş toplayıp bir yere yığıyorlardı. Kahvenin önü kalabalıktı.

Mahmut, sadece dükkânının kepengini bir kenara koydu, içeriye girip bakmadı bile, yürüdü. Kömürcü, Mahmud'un yanına sokuldu:

- Nereye Mahmut Efendi?

- Oğlanı okula gönderiyorum.

- Hacı Tahir'i kızdırmışsın. Yine de benden duyma; neme lâzım.

- Bir şey yapmadım Tahir Efendiye!

- Bu işler böyle yürümeyecek; bıktım usandım. Her gün korku. Zaptiye ha geldi, ha gelecek. Üstelik bir de Ermeniler çıktı ortalık yere! Ne yapacağımı şaşırdım. Ağzımı açmaya çekiniyorum; bilmeden bir şey söyler, başım derde girer diye. Yine de şikâyetçi değilim ha! Ne yapalım, padişahım çok yaşasın.

Mahmut yürüdü, kömürcü kolundan tuttu:

- Ermeniler bir daha buralara gelirse, çarpışacaklar. Balıkçı Salih işi üzerine almış! Eh iyisi, Beşiktaş'a taşınmak.

- Niçin?

- O semtler daha emin! Padişahın muhafızları orada. Üstelik Sultan Hamit Ortaköy ve Beşiktaş halkına gözü gibi bakıyormuş. Sarayın fazla gelen yemeklerini ucuza tabla tabla Beşiktaşlılar ile Ortaköylülere satıyormuş. Sahanda et ile kızarmış tavuk üç kuruşa, pilâv, börek ve hamurişleri yüz paraya, çeşitli sebzeler altmış paraya gidiyormuş. Tatlılar da öyle... Neme lâzım; yine de ben sana bir şey söylemedim Mahmut Efendi!

Mahmut daha fazla dinlemedi. Biraz ilerde kendisini bekleyen oğlunun yanına gitti, yürümeye başladılar.

* * *

Ana yola çıkamadılar. Etraf karışıktı, silâhlar atılıyor, bağırtılar duyuluyordu. Zorlukla Unkapanı'na indiler. Orasını da jandarmalar tutmuştu; karşıya geçecek sandal bile yoktu. Yine yürüdüler. Sonunda Mahmut yorulmuş gibi durdu:

- Dinle oğlum, dedi.

- Konuşma baba!

- Seni çok seviyorum, üzülmeni istemiyorum.

- Üzülmüyorum baba!

- Doğru, benim bir oğlum daha var. Şimdi onsekiz yaşlarında olmalı. Onu yıllardan beri görmedim.

- Ya annesini? Küçük Osman Paşa'nın kızıymış!

- Annesini mi? Onu da görmedim. Yaşayıp yaşamadığını da bilmiyorum. Yalnız...

- Nasıl bir kadındı?

- Fena diyemem oğlum. Ne söyleyeyim? Öyle işte... Hepsini unuttum. Biz üç kişiyiz şimdi; sen, annen ve ben...

İbrahim küçük yaşına rağmen bir sual daha soracaktı babasına, «Onu sevdin mi?» diyecekti. Mahmut, oğlunun bu düşüncesini dudaklarının kıpırdamasından anladı, bekledi... İbrahim soramadı, sadece:

- Kitabı okuduktan sonra geri vereceğim, dedi, o-kuldaki ağabeylerle konuşacağım. Ayrıca Küçük Osman Paşa'yla da, ağabeyim olacak Yarbay Hamit'le de hiç bir ilişkin olmadığını herkese söyleyeceğim. Beni düşünme baba!

- Seni düşüneceğim oğlum! Daha başka şeyler de söylemek istiyorum. Biraz da bunun için seninle yola çıktım.

İbrahim babasına bir süre baktı. Sonra isyan edercesine sordu:

- Vatan ne demek baba?

- Vatan mı?

- Evet, vatan! Öğretmenlerimiz bize bunu bile anlatmıyorlar; yasak etmişler! Nereden öğreneceğiz?

Karşılarında Hasköy kıyıları vardı. Haliç durgun ve ölü yaşantısıyla önlerine serilmişti. Türk donanması sıkışıp kalmış gibi, birilerinden kaçmışcasına Haliç'e serilmiş, demir atmış, uykuya yatmıştı. Toplar örtülmüş, bacalar söndürülmüştü. Gemiler neredeyse sulara gömülecek, silinip kaybolacaktı. Yakası açık, çıplak ayak iki deniz

askerinin bir geminin güvertesinde güreştikleri görülüyordu. Başka bir kıpırdama, başka bir canlılık yoktu.

İlerdeki Tersane de bomboştu. Sadece kızağa çekilmiş iki teknenin iskeleti seçiliyordu.

- Bunlar ne baba?

- Gemiler, donanmamız!

- Doğruymuş! Sultan Hamit, korkusundan donanmamızı işlemez hale getirmiş! Yakında hepsi çürür demişlerdi. Nasıl savaşacaklar?

- Bana mı soruyorsun oğlum?

- Sana soruyorum!

İbrahim'in sesi kalınlaşmıştı. Tam bir erkek gibi Mahmud'un karşısına dikilmişti. Babasını bu olup bitenlerden suçlu bulduğunu gösteren bir hali vardı.

- Büyük paşalar, müteahhitler birleşip ordunun parasını ceplerine indirirlermiş. Sınıf subayımız gizlice söylemiş, padişahın muhafız alayının ötesinde askerin elbisesi, çarığı bile yokmuş. Orduyu soyanların hepsi zenginmiş. Küçük Osman Paşa da öyle... Padişah bunlara hiç ses çıkarmaz, hep göz yumarmış!

- Ne demek istiyorsun oğlum? Bu yaşta siz mi düzelteceksiniz vatanı? Elinizden ne gelir? Yakalanırsanız eriyip kaybolursunuz! Benim sana anlatmak istediğim bu işte. Hele bir büyüyün. Sonra...

Mahmut, neredeyse ağlayacaktı. Oğlunu kolundan tuttu:

- Giden gelmiyor, kaçan dönmüyor, yakalanan kurtulamıyor! Dinle beni İbrahim. Nizamiye kapısındaki ere, «Mahmut Çavuş geldi; oğlu Teğmen İbrahim'i çağırın.» diyeceğim günleri bekledim hep! O günleri bana göster. Elbette benim yapamadıklarımı yapacak, benim bilemediklerimi bileceksin! Öğrenmek için sağa sola başvurmayacaksın. Yemen'e gitsen arkandan gelirim. Ama bana o günü göster.

Mahmut yüzünü elleriyle kapattı. Kıyıda bir sandal duruyordu. İbrahim içine atladı.

- Allahaısmarladık, dedi.

- Nereye?

- Karşıya geçerim, oradan köprüye kadar yürürüm, başka bir sandalla okula giderim.

- Paran var mı?

- Var!...

- Beni dinleyecek misin?

Çocuk hiç cevap vermedi, sandal uzaklaştı. Mahmut oğlu gözden kaybolduncaya kadar kıyıda kaldı.

* * *

Çarpışma üç gün sürdü. Halktan da ölenler, yaralananlar oldu. Tüfeklerinde mermisi bulunmayan jandarmalar çok güç anlar yaşadı. Silâh sesleri geceleri daha fazla arttı. Askerler sokak başlarında nöbet tutmaya başladı. Ve sonunda İstanbul, eski sessizliğine, kaderine boyun eğmişçesine ümitsizlik içindeki ümidine döndü...

Genç Türkler

MAHMUT bundan sonra hep oğlunu gözledi. İbrahim bir daha bu konuya dönmedi, unutmuş gibiydi.

Mahmud'un tüm yaşantısı ayaklarının dibinde duruyordu. Şimdi buna İbrahim de eklenmişti. Mahmut ayrıca içer olmuştu. Bulabildiği kadarıyla evde, dışarda birkaç kadeh atıyor, kendi kendini avutuyordu.

İki yıl sonra Yunanlılarla savaşa giden askeri Sirkeci garında uğurlarken, Plevne yolculuğu yeniden gözlerinin önünde canlanmıştı.

Yunanlılarla yapılan savaşta ordunun zaferi, Türk topraklarına hiç bir katkıda bulunamamıştı. Galipken, mağlûp olmuş gibi savaş bitmişti... Türk donanması Marmara'ya açılır açılmaz kazanları patlamış, topları çatlamış hiç bir iş görememişti. Mahmut da kendini bu savaş gemilerine benzetiyordu. Çökmüştü, delik bir tekneydi sanki. Olaylar, tüm yaşantısı onu ezmişti. Haliçteki tekneler gibi yosun bağlamıştı. Birisi elinden tutup onu suyun dibine çekiyordu.

Nazlı:

- Böyle olmaz efendi, diyordu, zayıflıyorsun! Oğlan iyi, ben konuştum; hiç bir şeyi yok.

Nazlı'nın saçları beyazlaşmıştı. Yeşile kaçan gözlerinde bir yorgunluk vardı. Yine de kocasının önüne bir kap yemek korken, «Oh afiyet olsun!» diyordu.

Böylece aradan bir yedi yıl daha geçmişti. Şimdi Mahmut kırsekiz yaşındaydı. İbrahim Harbiye'ye gidiyordu.

O gün yine İbrahim haftalık izindeydi. Âdeta babasından kaçıyordu, bahçeye çıkmış kitap okuyordu. Vakit akşam üstüydü. Mahmut

dükkânı kapatıp eve dönmüştü. Nazlı oğlunun elbisesini temizlerken yere dörde katlanmış bir kâğıt düştü. Mahmut eğilip aldı, açtı, okudu.

- Sevda mektubu mu efendi?
- Değil?
- Ya ne?

Mahmud'un gözleri irileşiyordu. El yazısıyla aslından, kopya çekildiği anlaşılan şu satırlar, ona geleceğin korkunç günlerini duyuruyordu.

Kâğıdın bir köşesinde «Paris, 21 Ocak 1900» tarihi vardı. Altında «Damat Mahmut Paşa» adı yazılıydı. Demek, iki yıl evvel kaleme alınmıştı. Mektubun, belki de telgrafın tamamı kopya edilmemişti; orta yerde boşluklar göze çarpıyordu. Hiç şüphesiz Sultan Abdülhamit'e yazılmıştı.

- Oğlan hâlâ bahçede mi hanım?
- Bahçede! Birileriyle kavga etmişe benzer; gözünün altı şiş!
- Farkındayım. Bu kâğıdı okuduğumu görmesin.
- Ver yerine koyayım.

Mahmut Nazlı'ya aldırmadı, bir daha okudu:

«Siz halife ve Osmanlı padişahısınız. Hükümdar ile halk birbirlerine karşılıklı görev ve sıkı bir dayanışma ile bağlı olmalıdır. Halkın gerçek mutluluğu bu dayanışmadan doğacaktır. Sizin fazilet yolunda her gün daha fazla ilerlediğinizi görmek isterdim.

Açıkça söyleyeyim ki, idare şekliniz hiç bir kanuna, dürüst bir halifenin yaşantısına, hattâ Avrupa hükümdarlarının yönetimine asla uymuyor. Hükümdarlığınızda, birkaç bin yıl evvel yaşamış firavunlara benzer yönler var. Ayrıca yanınıza cahilleri, bunakları, yalancı ve düzenbazları, hırsızları, birtakım çapulcuları toplamışsınız. Bu yüzden size şerefli, namuslu ve bilgili adamlar yaklaşamıyor.

Bu gibi insanlarla halkın mutluluğu sağlanır mı? İnadınız, tutumunuz ve bu çıkmaz yol, milletimizi yıkmaktan başka ne işe yarar?

Siz kendinizden öte kimseyi düşünmüyorsunuz. Bütün insanlık duyguları ile bütün hakların üzerine basarak yürüyorsunuz. Yirmi dört milyon Osmanlı sizin bencilliğinizin kurbanıdır. Hâlbuki bir dakika düşünseniz göreceksiniz ki, hal çaresi halkın duygusudur. Siz

halk için adaleti sağlamakla görevlisiniz, ona saygı beslemeye mecbursunuz.

Maliyede, orduda, donanmada görülen pejmürde durum, devlet dairelerindeki yolsuzluk ve hırsızlıklar, her türlü sefalet müstebitliğinizin nereye kadar yükseldiğini gösteren açık işaretlerdir. Siz memleketi yıkan tek insansınız. Döktüğünüz kanlar, söndürdüğünüz ocaklar sayılmakla bitmez. Halk istibdadınızdan kurtulmak için kaçıyor, vatan boşalıyor.

Sizin yüzünüzden bu kutsal toprak bakımsız kalmıştır. Kendi çıkarınız için mükâfat olarak dağıttığınız paralarla Avrupa'daki çeşitli bankalara adınıza yatırdığınız milyonlar, memleketin hayrına harcansaydı Osmanlı hükümeti bugün büyük bir donanmanın sahibi olabilir, Girit elimizden gitmez, belki de savaşa bile lüzum kalmazdı. Üstelik Yunanlılarda intikam hissi de uyanmazdı.

Sekiz yıldan beri bunları size anlatmaya çalıştım, beni dinlemediniz. Düşündüm ki, madem sultan âcizdir, anlamak istemez, o halde milletimi aydınlatmam ve şimdiki rejimin muhakkak değişmesi gerektiğini duyurmam şarttır. Bu görevi yerine getirmek ve vicdanımın bana yüklediği sorumluluktan kurtulmak için Avrupa'ya geldim.

İki oğlum da aynı gaye uğruna benimle beraberdir. Adalet daima galip gelir ve asla yenilmez.»

Mahmut kâğıdı avucunun içinde buruşturdu, sonra karısının elinden İbrahim'in pantalonunu aldı.

- Ne yapıyorsun efendi?

Pantalonun ceplerini karıştırınca eline başka bir kâğıt geçti. Bu kâğıtta Avrupa'ya kaçanların adları ile bazıları hakkında kısa bilgiler yazılıydı.

En başta Doktor Cemil'in adını okudu:

«Doktor Cemil Bey, nerede olduğu bilinmiyor — Ahmet Rıza Bey; Paris'te Meşveret gazetesini çıkarıyor — Dr. İbrahim Temo Bey; Romanya'da Jön Türklerle irtibat sağlıyor — Murat Bey; Cenevre'de Mizan gazetesi çıkardı, Abdülhamit'le anlaşıp İstanbul'a döndü — Şefik Bey — Dr. İshak Sükûtî Bey — Süleyman Nazif Bey — Ali Kemal Bey; güvenilmemeli — Hakkı Bey; Paris'te Cüret gazetesini çıkardı — Nevzat ve Emrullah Beyler; Cenevre'de Hizmet

gazetesini çıkardı — Çiranşir Efendi; Londra'da Hürriyet gazetesini çıkarıyor, güvenilmemelidir — Prens Sabahattin Bey; Damat Mahmut Paşa'nın oğlu.

Not: Paris'te 4 Şubat 1902'de ilk Jön Türk kongresi yapılmış, anlaşma olmamıştır. Prens Sabahattin Beyle, Ahmet Rıza Bey'in araları çok açılmıştır. 1897 yılında Ahmet Celâlettin Paşa aracılığıyle Abdülhamit'in mevki ve para vaadine kanan birçok Jön Türk dağılmış, bir kısmı Mizancı Murat Bey'le İstanbul'a dönmüştür. 1889 yılında İstanbul'da kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hiç bir üyesi, daha öncekiler gibi, yurtta tutunamamıştır. Şimdi birçoğu Avrupa'da Jön Türklerin arasındadır. Jön Türklerin Paris kongresi, İttihat ve Terakki Cemiyeti adıyla bir cemiyet kurmuştur. Prens Sabahattin Bey ile kardeşi Lütfullah Bey kongreden ayrılmıştır. Yine de Jön Türkler savaşı devam edecek, meşrutiyet kurulacak, hürriyet gelecek, sultan düşecektir.»

Mahmut bu kâğıdı da buruşturup avucuna aldı, sonra karısının şaşkın bakışları arasında mutfağa gidip hepsini ateşe attı.

Evlât sevgisi zaman zaman onu böylesine yeniyordu. Bu tutku başkaydı. Şimdi babasının bir sözünü hatırlıyordu. Mahmut hastalanınca karşısına geçer, «Evlâdın olacağına düşmanın olsun daha iyi!» derdi.

İbrahim bahçeden içeri girmişti. Yirmi yaşlarındaydı. Uzun boylu, esmer, yakışıklı bir genç olmuştu. Mahmut, mutfak kapısı önünde onun yolunu kesti:

- Jön Türk ne demek? diye sordu.

- Avrupalıların, Sultan Hamit'i devirmek için Avrupa'ya kaçan Türklere verdikleri ad. Yani Genç Türkler!

- Kâğıtların her ikisini de yaktım.

- Hangi kâğıtların?

- Cebinde bulduklarım!

- Bunu nasıl yaparsın baba?

- Yaparım, babanım!

- Bir daha benim bu eve gelmememi mi istiyorsun?

O gün cuma idi. İbrahim Harbiye'ye dönecekti. Belki geç bile kalmıştı. Elindeki kitabı hırsla koltuğunun altına yerleştirdi.

- Geleceksin, beni öldürmek istemiyorsan geleceksin! Benimle

konuşacaksın, bana olup bitenleri anlatacaksın. Koltuğunun altındaki kitabın adı ne?

- Düşündüğün cinsten değil! Bayağı, tercüme bir roman. Memlekette başka kitap satılmıyor zaten. Biz neyle besleneceğiz, neyle bilgimiz, görgümüz artacak? Sanatkâr da, fikir adamları da susuyor. Sadece Namık Kemal'i okuyoruz. Şu gazetelerin yazdıklarına bak.

İbrahim, kitabın arasından *Sabah* gazetesinden kesilmiş bir parça çıkardı, babasına uzattı:

> «Müslümanların göz nuru, Osmanlı Sultanlarının en büyüğü, şanı yüce olan şehinşah, velinimetimiz, şevketli padişahımız efendimiz Sultan Abdülhamit Han Hazretleri dünkü kutsal günde selâmlık töreninin Hamidiye Camiinde yapılmasını ferman buyurmuş olduklarından cuma namazını kılmak niyetiyle bir arabaya şeref vererek adı geçen camiye gelip namaz kıldıktan sonra yine arabalarına binerek saraylarına dönmüşlerdir. Gerek giderken, gerek dönerken hilâfetin dayanağı hazretlerinin nur saçan yolunda selâm ve saygı için saf bağlamış şahane askerleri ile padişahlarının sadık bendeleri olan kulları, yüksek sesle 'Padişahım çok yaşa' deyip Allah katında yücelmişlerdir.»

Mahmut bu gazete parçasını da yırttı:

- Yakalanmanı istemiyorum oğlum, tutulmanı istemiyorum. Dikkat et, ümitlerimi yıkma. Daniş Hoca sağ olsaydı ne derdi acaba? Henüz onüç, ondört yaşındayken okuduğun o kitaptaki fikirlere Jön Türk denenlerin davranışı uygun düşüyor mu? Hoca'nın başka kitapları da olmalıydı; onları buldunuz mu?

- Demek Daniş Hoca'yı sen de okudun?

- Evet, senden birkaç yaş büyüktüm; anlamadan okudum. O benim dostumdu. Bana, «Dayan!» demişti. O günden beri dayanıyorum. Sabrın da bir sonu var; yıkma beni oğlum!

- Hayatının bu yönünü hiç bilmiyordum baba; bana neden anlatmadın?

- Neye yarar? Karanlık hepsi; neyin nerede başlayıp nerede bittiğini bile bulup çıkaramıyorum! Ayaklarında pranga olmadan nizamiye kapısında bir kere seni görmeliyim oğlum! Tek dileğim; yaşamam, başarı sağlamana katkıda bulunman.

- Öyle olsun baba; yine de bu kâğıtları yırtmamalıydın.

İbrahim biraz sonra gitti. Mahmut evde oyalanamayacağını anlıyordu; o da oğlunun ardından sokağa çıktı.

Yolda hep düşünüyordu. Ölüler geliyordu hatırına. Satı ölmüştü, babası ölmüştü. Mithat Paşa'yı Taif'te boğmuşlardı. Gazi Osman Paşa'yı göşyaşlarıyla toprağa vermişlerdi. Hoca Daniş Efendi ayağında zincirlerle bir daha dönmemecesine gitmişti. Daha neler gitmeyecekti ki? Bu savaş kimlerin arasında geçiyordu? İyilerle kötülerin mi, yoksa sinenlerle sindirenlerin mi? Belki de hiç birisi değildi. İnsanlar, insan oldukları için birbirlerini boğuyorlardı.

Çok eskiden, henüz yirmi iki yaşlarındayken Aziz devrinde Avrupa'ya kaçanlara "Genç Osmanlılar" dendiğini biliyordu. Bu sefer, Sultan Hamid'den kaçanlara "Genç Türkler" diyorlardı. Bu isim Osmanlılıktan vazgeçişin anlamını mı taşıyordu acaba? Hâlbuki oğlunun cebinde bulduğu kâğıttaki notta böyle bir düşünceye raslayamamış, aksine yine meşrutiyetten, yine hürriyetten dem vurulduğunu okumuştu. Türklüğe ait bir cümle bile yoktu. Acaba İbrahim ne düşünüyordu? Kimlerle ilişki kurmuştu, ne yapmak niyetindeydi? Onunla iyice konuşamamıştı. Şayet bir yolun üzerindeyse geri çevireceğini de pek sanmıyordu. Esasında geri çevirmenin gerekli olup olmadığını da bilemiyordu. Vatan için ölünürdü de. Oğluna, «Öl» diyebilir miydi? Bocalıyordu, sendeliyordu.

Karşısında Hacı Tahir Efendi'yi görünce durdu:

- Nereye böyle bakkal?
- Hiç, biraz hava alayım dedim.
- Düşünceli bir halin var!
- İnsanız! Keder de, sevinç de bizler için.
- Meyhanelere dadanmışsın diyorlar!
- Bazen gidiyorum.
- Burası müslüman mahallesi; aklını başına alsan iyi olur. Senin niyetin kötü!
- Kime bir zararım var?
- Müslüman mahallesinde salyangoz satılmaz. Dediğimi dinle.
- Dinlemezsem?
- Tutunamazsın! Namazın dahi kılınmaz!

Hacı Tahir Efendi uzaklaştı. Kahvede oturanlar Mahmud'u görünce başlarını çevirdiler. Kömürcü dükkânından içeri kaçtı.

Mahmud'un hatırına Talip Usta geldi. Onunla bir daha karşılaşmamıştı. Karşılaşmak da istemiyordu. Şimdi de karşısına yedi yıldan beri bir Hacı Tahir Efendi çıkmıştı. Ermeni olayından sonra Tahir Efendi, Mahmud'u hiç affetmemişti. Her vesileyle iğnelemiş, canını acıtmıştı. Hattâ son zamanlarda bakkal dükkânına pek az müşteri gelmeye başlamış, veresiye defteri kabardıkça kabarmıştı.

Kadırga'da, sahile yakın Rum meyhaneleri vardı. Mahmut, bir tanesinin önünde durdu. İçerden laterna sesi geliyordu. Kafalar henüz dumanlanmamışsa da biraz parlamışa benziyordu.

Meyhanenin kapısında durdu. Tahir Efendi'nin yeniden karşısına dikileceğini, kolundan tutup zaptiye karakoluna götüreceğini, «Vurun zındığa!» diye bağıracağını sandı. Etrafına bakındı; köşedeki lakerdacı ile kokoreççiden başka kimseyi göremedi.

Canı birkaç bardak şarap içmek istiyordu. İçecek, sonra eve gidip sızacak, unutacaktı.

Daha fazla oyalanmadı. Korkmadığını kendisine inandırmak için başını dik tutup kapıyı itti, içeri girdi, bir köşeye oturdu.

Tezgâhın önü henüz boştu... Çırak onu tanıyordu, sırıttı; şarabını ve mezesini getirdi. Mahmut yudum yudum içmeye başladı. Sigara dumanının gittikçe çöktüğü meyhanede ondan başka herkes neşeli görünüyordu. Türk'ü, Rum'u, Ermeni'si bir aradaydı. İçi böyle söylemese de birisi:

- Yaşşa! diyordu; iyi ki dünyaya gelmişiz!

Mahmud'un yanına bir Rum sokuldu:

- Haydi kasap havası, dedi.

- Bilmem, zaten eve gideceğim...

- Yok be, biraz oyalan. Daha erken... Bir de benden iç; efkâr dağıtır.

- İstemem!

Tezgâhtar içki yetiştiriyordu, laterna büsbütün coşmuştu. Çıraklar meze taşıyordu. Meyhanenin sahibi Barba Kosti bir köşeye oturmuş, hem içiyor, hem de etrafı kolluyordu.

Yumurta topuklu, yazma mendili yeleğinden sarkmış, top enseli, bağrı açık, yelpaze paçalı, al kuşaklı bir külhanbeyi kamasını masaya sapladı:

- Of be... Var mı bana yan bakan? Anam avradım olsun; bu gece

içilenin hesabı benden! Toz ol dedik! Hey Barba, içki dağıt! Kapılar kapansın! Otur aşağı ulan!

Mahmut ayağa kalkmıştı, oturdu... Laterna susmuştu. Meyhanenin havası soğumaya başlamıştı. Meyhane sahibi doğruldu, içkiden yüzü al basmış gibiydi:

- Bıçkın Ali, dedi, rahat dur... Herkesin keyfine dokunma.

- Yerinden kıpırdama Barba! Ciğerim yanar be! Ben en bitirim yerde racon kesmişim! Kavanoz dipli dünya devrilmiş de altında kalmışım! Kim «Hayır» derse doğrarım. Var mı bir diyeceğin? Of be!

Cebinden bir yığın ufaklık para çıkartıp masanın ü-zerine attı. Fesini yan düşürdü, bileklerindeki döğmeleri öptü.

Barba Kosti tezgâha işaret etti, çıraklar yeniden içki dağıtmaya başladı... Duvarlara, ortadan ikiye ayrılmış karpuz resimleriyle pehlivan resimleri asılmıştı. Bir köşede İsa'nın resmi vardı. Bahçeye açılan kapının aralığından idrar kokusu geliyordu.

- Ulan bıktım be! Od yok, ocak yok! Ana yok, baba yok! Gaco dediğin kahpenin teki! Kime baksan cılk! Solurken yüreğin dağlanır! Biz kime dert anlatacağız? Çalsın şu laterna... Şu herif niye bizimle içmiyor?

Bıçkın Ali elindeki kadehi kaldırıp attı. Cam kırıklarına basa basa Mahmud'a doğru yürümeye başladı. Fakat yanına varamadı; birden meyhanenin kapısı ardına kadar açıldı, içeriye soğuk havayla birlikte bir yığın insan daldı.

- Basıldık!

Bıçkın Ali, elini koltuk altına attı, yan döndü.

- Kıpırdama! Barba Kosti'nin meyhanesi burası mı?

- Burası! Buyurun paşam!

- En iyi pilâkiyle midye dolmasını sen yaparmışsın!

- Sayende paşam!

Dışarda dört fayton duruyordu. En öndeki, lâstik tekerlekleri nikel işlemeli, minderleri maroken, körüğü yarı inik, kırmızı zıhlarla süslenmiş, iki iri kadana koşulmuş bato cinsindendi.

Yürürken bastığı yeri sarsan, solurken nefesi tâ uzaktan duyulan, pazıları portakal konmuş gibi şişkin, iri yarı bir adam bağırdı:

- Esvapçıbaşızade yaver-i şehriyarî Fehim Paşa hazretlerine yol açan!

Masalar devrildi. Fehim Paşa ilerledi. Narçiçeği rengindeki fesini

kaşının üzerine yıkmıştı, bir eli bıyıklarındaydı. Göğsünde altın imtiyaz madalyası ile sırma kordon vardı. Tezgâha beşlik bir banknot fırlattı.

Herkes ayağa kalkmış temenna çakıyordu Bıçkın Ali olduğu yerde donup kalmıştı.

- Bu adam biz girerken elini niye koltuğunun altına attı? Yıkın aşağıya!

Gelenlerden beş kişi, Bıçkın Ali'nin tepesine üşüştü. Bıçkın Ali debelendi. Sonra burnunun ortasına öyle bir yumruk yedi ki kendinden geçti. Göğsü bağrı delinmiş, ayağından yemenileri fırlamış, al kuşağı boynuna dolanmış olduğu halde onu sürükleyip sokağa fırlatıverdiler.

- Temizleyin şurasını! Barba; rakının en iyisini isterim. Uskumru dolman da güzel olurmuş! Bu gece kim ne içerse, kim ne yerse benden.

- Başüstüne paşam!..

- Var mı itiraz eden?

- Kimin haddine paşam?

- Kapatın kapıları!

Meyhanedekiler üst üste yığılırcasına bir kenara çekilmişlerdi. Boş kalan masalara Fehim Paşa'yla beraber gelenler yerleşivermişti. Yirmi kişi kadar vardılar. Bazıları ellerinde çığırtma, zilli maşa ve darbuka taşıyordu.

- Barba Kosti...

- Buyur paşam!

- Senin bir de dillere destan olan bir kızın varmış! İyi keriz atar, tuti şarkıları söylermiş! Onu da isteriz bu gece.

- Bir yanlışlık olacak! Kerem buyurun paşam!

- Çek arabanı! Birazdan kızın buraya gelsin! Haber sal! Pehlivan, bana bak!

Pazuları bir portakal kadar şişkin, iri yarı adam zaten Fehim Paşa'nın arkasında duruyor, etrafı kolluyordu.

- Emret paşam!

- Albayımızı da tanıt şunlara. Saygıda kusur etmesinler.

Fehim Paşa genç ve yakışıklıydı. Sultan Abdülha-mit'in gözdesiydi, bir dediği iki olmazdı. Hovardalığı, kadınlarla ilişkisi, etrafına saldığı korku, saraya verdiği jurnallarla İstanbul'da herkes tarafın-

dan tanınırdı. Harbiye mektebinin zadegân sınıfına kaydolmuşsa da orasını bile biteremeden her yıl bir rütbe atlayarak ferikliğe kadar yükselmişti.

Karşısında oturan albay ise ondan daha gençti. Yirmi beş yaşlarında kadar olmalıydı. Pembemsi bir yüzü vardı; orta boylu, şişmancaydı.

Pehlivan ortalık yere geçip tekrar bağırdı:

- Efendiler! Küçük Osman Paşazade yaver-i has Albay Hamit Bey hazretleri de bu gece aranızdadır. Zinhar saygıda kusur etmeyiniz!

Mahmut başını masaya dayadı. Yanındaki dürttü, «Hastalandın mı? Görmesinler! Kaldır kafanı!»

- Orada kim konuşuyor? Pehlivan, okşa şunları!

Pehlivan sadece Mahmut'la yanındakinin yanağına birer fiske vurdu. Mahmut bu fiskenin acısını kalbinin üzerinde duydu. Bu acı belki de pehlivanın fiskesinden gelmiyordu. Oğlunu böyle görmenin, oğlunu böylesine kendinden uzak hissetmenin sızısı olabilirdi. Ama yine de biraz ilerde oturan oğluydu; yirmi yıldan beri bir kere bile rastlaşmadığı oğlu; Ferhunde'nin oğlu... Babalığını ısıran, kendisine tüküren şu çocuk, Küçük Osman Paşazade olup çıkmıştı. Karşısına geçse, «Sen Küçük Osman Paşa'nın değil, Alyanak Mahmud'un oğlusun!» dese ne yapardı acaba? Yine yüzüne mi tükürürdü, yoksa üzerine mi çullanırdı? Babasını bir kere bile aramadığına göre ortalığı birbirine katar, çılgına dönerdi.

- Artık semailer başlasın! Ne oyalanıyorlar?

Bu sefer Küçük Osman Paşazade Hamit bağırıyordu. Çığırtmacı hemen çığırtmasını üflemeye, darbuka parmaklarını oynatmaya başladı. Zilli maşa da bunlara katıldı. Fehim Paşa'yla gelenlerden biri omuzunu çarpıtıp bir elini kulağının arkasına koydu:

«Efendim bu, nasibim şu, tecelli, taksirat yahu!
Ciğer yandı kebab oldu, aman saki bana bir su!»

Adam biraz soluk aldıktan sonra yine okumasına devam etti:
«Aman aman, düz güneş,
Bu ne hikmet Yaradan, gece ay gündüz güneş
Dolaştım Şam'ı, Bağdat'ı bulamadım düzgün eş!»

Paşazade Hamit katıla katıla gülüyordu. Elindeki kadehi bir dikişte bitirdikten sonra yere fırlattı.

- Allah be! Ulan Çarpık devam et!

Çığırtma, darbuka ve zilli maşa yeniden çalmaya başladı, arkasından devrin kabadayılarından Çarpık tekrar bir semaî okudu:

«Hekim isen bak nabzıma, cerrah isen yara sar.
Beni kimse asamaz, asar ise yâr asar.»

Masalar meze dolmuştu. Karafakiler boşalıyor, ardından hemen yenisi geliyordu.

- Hey Barba, öldün mü?
- Buyur paşam!
- Hani kız?
- İnsaf edin paşam! Ayağınızı öpeyim!
- Pehlivan. Şu Barba'yı bir okşa! Yosmayı da buraya getir!

Barba sırtına yediği bir tekmeyle bahçeye açılan kapının önüne yığıldı. Pehlivan onu ensesinden yakalayıp ayağa kaldırdı; sürükleye sürüklüye dışarı çıkardı.

- Hadi için be! Albay Hamit Bey'in şerefine!

Mahmut ne yapacağını kestiremiyordu. Kadehler havaya kalkıp yerde parçalanırken o, donuk gözlerle oğlu Hamit'e bakıyordu. Düşünceleri silinmiş, duyguları bir cenderenin içine sıkışmış gibiydi. Bir yeri ağrıyordu ama bulup çıkaramıyordu.

- Şu herif niye bizimle içmiyor? Çarpık sor bakalım!

Çarpık yan yan yürüyüp Mahmud'un karşısına dikildi:

- Ne o babalık, bir derdin mi var?
- Yok, hiç derdim yok!
- Dik öyleyse!

Çarpık rakı kadehini Mahmud'un ağzına boşalttı. Albay Hamit zevkinden tepinerek gülmeye başladı. Sonra gözlerini iyice açtı, dudaklarının kenarından rakılar sızan Mahmud'a dik dik baktı. Mahmut tükürdü.

- Ben bu bunağı tanıyacağım! Bir yerde görmüşlüğüm var paşam!
- Aldırma! Avam dediğin sümüklü böcek gibidir, birbirlerine benzerler! Sen şu dolmadan biraz daha al! Enfes!

- Çalın ulan! Köçekçelere geçin! Koşmalar, Kesik Keremler filân istemez. Yeter!

Bahçeye bakan kapı açıldı. Evvelâ Pehlivan göründü; bir kızı kolundan çekiyordu. Zafer kazanmış bir kumandan gibi mutlu görünüyordu.

- Yaşa Pehlivan! Barba ne oldu?

- Uyudu paşam!

Pehlivan, kızı Fehim Paşa'nın masasına fırlattı. Fehim Paşa, kıza şöyle bir baktı, elinin tersiyle ağzını kuruladı:

- Aferin be Süreyya; maldan anlıyormuşsun!

Paşa'nın kadın bulucusu karşı masadan sırıttı.

- Monşer! Şu ağıza bak, şu kaşlara, şu saçlara bak! Ya göğüslere ne denir? Bir âfet! Sana hediye ettim! Bu gece koynuna alırsın!

Fehim Paşa kızın yanağını sıktı, bir onluk banknot çıkarıp göğsüne soktu. Hamit de boynunu kokladı. Kız titriyordu.

- Adın ne senin?

- Eleni!

- Bir keriz at bize, bir keriz at ki, tadı damağımızda kalsın! Şöyle göbeğini oynata oynata! Arkadan tuti şarkıları! Çingeneler bile imrensin!

- Yapamam paşam! Utanırım, beni bırakın!

- Anlamam! Çalın!

Paşa, kızı orta yere itti. Hamit de yanına gelmiş el çırpıyordu. Mahmut ayağa kalktı, gidecekti. Birden Ferhunde'yi hatırlamıştı; küllenen duyguları bütün çıplaklığıyla önüne serilivermişti. Kırk sekiz yaşın körlenmiş sanılan duyguları böylesine canlanırsa kişi çılgına döner, ne yaptığını bilemezdi.

Hamit yeni doğmuştu; yüzünü bile göstermemişlerdi. Ferhunde yatağında titriyordu. «Ah efendim, nerelerdeydiniz? Yine babamla kavga mı ettiniz? Ne olacak bizim sonumuz? Yazık oldu, ikimize de yazık oldu!» Kadın böyle demiş, ağlamıştı. Ağlarken bile güzeldi o!

Şu genç adam, işte beşikte kendisine yüzünü göstermedikleri çocuktu; Ferhunde'nin oğlu! Ferhunde nerelerdeydi, ne yapardı? Oğluyla neden ilgilenmezdi? Fer-hunde'den hep kaçmıştı; onu hiç aramamıştı, düşüncelerinden bile uzaklaştırmaya çalışmıştı.

Eski karısını çılgınca özledi. Öyle bir tutkuya kapıldı ki, kırk sekiz yaşın ağırlığını daha fazla hissetti. Gidecek, ne olursa olsun Fer-

hunde'yi bulacak, belki de elini tutacaktı. Hayır bağıracaktı. Hâlbuki başka bir zamanda böyle bir isteği düşünmek bile ağır gelirdi ona!

- Dur moruk, geri dön! Biz gitmeden kimse çıkamaz buradan!

Hamit, fesi düşmüş, yakası açılmış olduğu halde sallanarak yolunu kesmişti.

- Ben moruk değilim!
- Nesin ya?
- Babanım!
- Ne dedin?
- Baban! Aklını başına topla...

Mahmud'un yanağına arka arkaya iki tokat indi. Hemen üzerine üşüştüler. Kime vurduğunu bilmeden o da birkaç yumruk savurdu. Yine de onu kucakladıkları gibi dışarıya fırlattılar. Faytonların kadanaları ürktü. Mahmut çamurların içinden ürken kadanalara baktı. Hayvanlar, ılık, çok yakın geldi ona... Ferhunde'yi aramaktan hemen vazgeçti, bir avuç çamur sürdü yüzüne... Vaktiyle Plevne'de, Vid suyu önünde yere yatarken burnuna çamurlar yapışmıştı. Ama orası Plevne'ydi, savaştı. Karşısında ise Ruslar vardı. Üstelik Sibirya'ya doğru giderken yılmadıklarını, yorulmadıklarını göstermek için esirlere şarkı da söyletmişti... Bugün ise yılmıştı, tüm ezilmişti...

* * *

Bütün eşyayı toplamışlardı. Zaten hepsi üç denk olmuştu. Nazlı mutfakta bir şey kalıp kalmadığına bakıyordu.

- Araba niye gelmedi efendi?
- Birazdan gelir!

Postacı, kapının aralığından zarfı açılmış bir mektup atınca Mahmut hemen alıp okudu. Nazlı tekrar sordu:

- Kimden geliyor efendi?
- Rasih Usta'nın karısından, İffet Hanımdan!
- Ne diyor?
- Dönüyorlarmış, yirmi yıl sürgünlük bitmiş. On beş gün sonra Sinop'tan kalkan bir vapura bineceklermiş. Belki de gelmişlerdir. Yine de bakarız.
- Başka ne yazıyor?
- Kızların üçünü de evlendirmişler; onlar Sinop'ta kalacaklarmış!
- Babamdan haber yok mu?

Mahmut, mektubu katlayıp cebine soktu. Nazlı, kocasının elini tuttu:

- Saklama benden, dedi; babam yaşamıyor değil mi?

- Evet! Topraksızlık devirmiş olmalı onu. Ayrıca ağabeyin de iki ay kadar evvel zatürrieden ölmüş! Kötü bir günümüze rastladı bu mektup.

Nazlı denklerden birinin üzerine oturdu. Ağlamıyordu. Yalnız yirmi yıldan beri göremediği babası ile ağa-beysi yeni yolculuğa çıkmış gibi acı duyuyordu. Bir alışılmışı yıkıp yeni bir alışılıcağa dönüşün baskısı vardı üzerinde.

Mahmut nedense o anda, karısının şimdiye kadar hep dış yüzünü gördüğünü, onun üzüntü, duygu ve dilekleriyle ilgilenmediğini hatırladı. Gerçekten Nazlı, şu basit yaşantısının dışında başka bir yönünün bulunabileceğini kocasına hiç duyurmamıştı. Onun, «Oh! Afiyet olsun!»unun ötesinde mutluluğunu gösterecek tek davranışı, gece yatakta sessizce Mahmud'a sokuluşuydu. Nazlı vaktiyle büyük göçe nasıl dayandıysa, şu kapının önündeki denklere de, bu göçe de, daha başkalarına da ses çıkarmadan dayanacaktı. Hattâ babasının, ağabeysinin ölümüne bile... Onda bir direniş, onda bir isyan görünmeyecekti. Mahmut da, sırasında İbrahim de Nazlı'yı silkeleyecekler, o yine gidecek, gelecek kocasına ve oğluna kendine göre yararlı olmaya çalışacaktı.

Mahmut sevgiyle, belki de ilk defa karısının yanağını okşadı. Kadın bir külkedisi gibi başını kocasının bacaklarına dayadı.

- Kalk Nazlı, şöyle geç! Sana bir su vereyim!

Günlerden perşembeydi. İbrahim okuldan gelecekti. Mahmut, oğlunun kendilerini böyle görmesini istemiyordu. Yine de karısının rahatını bozmamak için yerinden kıpırdamıyordu. Nitekim İbrahim eve gelir gelmez annesiyle babasını bu halde görünce sordu:

- Ne var baba, ne oluyor?

- Bir şey yok oğul, taşınıyoruz.

- Neden?

- Bir hafta içinde dükkânı da kapattık, evi de sattık. Etyemez'e gideceğiz; orada daha rahat edeceğimizi sanıyorum.

- Kim zorladı sizi?

- Kimse! Seni bekledim; bizi göremeyince şaşır-mayasın diye.

İbrahim annesini kaldırdı; gerçeği ondan öğrenmek istedi.

- Sen söyle anne!

- Başımız sağ olsun oğul. Dedenle dayın ölmüş. Mektup geldi.

İbrahim Kadir Baba'yı da, Hasan'ı da hiç tanımazdı. Bir an duraladı, sonra bakışlarını Mahmud'a çevirdi:

- Bu iş bu kadar değil baba! Biz birbirimizden neden böylesine uzağız?

- Uzak mıyız? Kim dedi? Senden daha yakını var mı bana? Asıl sen benden kaçıyorsun.

- Duygularımızı paylaşamıyoruz! Yaptığımızı, yapacağımızı bile söylemiyoruz. Düşüncelerimizi de gizliyoruz. Bana olup biteni anlatacaksın. Yoksa...

- Yoksa?

- Giderim. Bir daha görüşmeyiz. Sen de kurtulursun. O kâğıtları yırtışını unutamadım hâlâ!

- Bir tokat da sen mi vuruyorsun bana?

- Kim sana tokat vurdu?

Mahmut sokağa bakan boş odaya geçti. İbrahim arkasından geldi.

- Söylemeyecek misin?

- Ne faydası var? Kızacaksın, üzüleceksin. Hattâ istemediğim bazı hareketler yapmaya kalkışacaksın! Bunlar hep senin zararına olacak. Daha ileri gidersen, alaya da gönderirler; subay çıkamazsın.

- Nasıl olsa öğrenirim baba. En iyisi, senden dinlemek.

- Söz ver; bir şey yapmayacağına dair söz ver.

Mahmut oturacak bir yer aradı, bulamayınca sırtını duvara dayadı.

- Hacı Tahir Efendi'yi kızdırdım, dedi; yedi yıl evveline kadar uzanır bu kızgınlığın sebebi. Arada bir meyhaneye gidiyorum diye adım, «Gâvur Bakkal»a çıktı. Cumartesi günü karakoldan bir komiser geldi. «Hakkında mazbata var, mahalleli seni istemiyor, buradan hemen gideceksin.» dedi. Ertesi gün dükkânımı taşladılar. O gece de yağmaladılar. Satacak hiç bir malım kalmadı. Karakola başvurdum, «Sen hâlâ burada mısın?» diye kovdular. Dönüşte karşıma bir adam dikildi, «Evini satıyormuşsun, alacağım.» dedi. Ben de ucuzuna, pahasına bakmadım, sattım. Etyemez'de bir ev kiraladım. İşte hepsi bu kadar.

İbrahim babasını süzüyordu. Dişlerini gıcırdattığı, derin derin soluduğu görülüyordu. Yirmi yaşın kanı, bütün vücudunda delicesine dolaşıyordu.

- Hepsi bu kadar değil baba! Alnın şişmiş, gözlerinin altı morarmış, hattâ elin bile sıyrılmış! Yoksa dövdüler mi seni? Bir tokat da sen mi vuruyorsun'un mânası ne idi?

- Bu anlattıklarım. Ne de olsa tokat sayılmaz mı?

- Hayır! Yalan söyleme! Sana yakışmıyor! Benim babam dayak yememeli! Buna dayanamam; her akşam yoklamada «Padişahım çok yaşa» diye bağırmamız yetmiyormuş gibi şimdi de böylesine küçülemem. Hemen o Hacı Tahir'in evini basacağım. Biz ant içtik; haklının hakkını geri vereceğiz, zalimin zulmünü yanında bırakmayacağız.

İbrahim koynundan bir tabanca çıkarmış, gösteriyordu. Gözleri alabildiğine açılmıştı.

- Gitme! Beni pişman etme. Hacı Tahir dövmedi beni.

- Kim dövdü?

- Hiç! Düştüm! Meyhaneden çıkıyordum, sarhoştum, düştüm...

- Pekâlâ! Sen korkağın birisin baba! Benim başıma geleceklerden değil, benden sonra kendi başına geleceklerden endişe ediyorsun. Bu mahalleden göç edişin de korkaklığından. Plevne'de nasıl çarpışmışsın, şaşıyorum! Hoşça kal!

- Nereye?

- Harbiye'ye dönüyorum. Bir daha görüşeceğimizi sanmıyorum! Şana karşı tüm inancımı tükettim!

İbrahim kapıya doğru yürüdü, Mahmut kolundan çekti.

- Dur! Asıl sen ezdin beni! Ötekinden daha fazla ezdin! Onun tokatı, senin bu davranışının yanında hiç kaldı.

- Kim öteki?

- Ağabeyin!

- Ağabeyim mi? Albay Hamit mi? Seni mi dövdü?

- Evet meyhanede! İki tokat yedim ondan! Sonra hempaları dışarı attılar beni! Anladın mı, için rahat etti mi? Şimdi git! Ben de senin yüzünü görmek istemiyorum! Kabadayılık yapacaksın, yirmi yıldan beri beslediğim tek ümidimi yıkacaksın! Neyin kalacak ortada? Annenle karşılıklı geçip «Vaktiyle bir İbrahim vardı» mı diyeceğim? Ben korkmuşum, ben kendimden endişe ediyormuşum! Hayır, bunların hiç biri değilim ben! Belki yılgınım, belki çaresizim! Ama hepsinin ötesinde baba'yım, senin baban! Durma, çekil karşımdan! Bir daha gözükme gözüme! Kimseye de ilişmeye kalkışma. Gerekirse ben kendimi korumasını bilirim; sana ihtiyacım yok.

İbrahim odadan çıktı. Kapının eşiğinde onları dinleyen annesini görmemezlikten geldi. Kısa bir süre taşlıkta dolaştı, sonra sokak kapısını açtı, dışarı fırladı.

O zaman Mahmut, ayağını sürüyerek yürüdü; Nazlı'nın nasırlı ellerini tuttu. Ve ilk defa karısının gözlerine baka baka ağladı:

- Ölümden de acı Nazlı, ölümden de acı!

Nazlı sadece kocasını okşadı.

Beşiktaş'taki Ev

ŞİMDİ ona Etyemez'de "Topal Aktar" diyorlardı. Caminin arkasındaki bir evde Rasih Usta'yla beraber oturuyordu. Denizin coştuğu zamanlarda dalgaların sesi gelirdi. Arada bir tren düdüğü işitirlerdi. İlerde bostanlar vardı. Arnavut bahçıvan Bayram Ağa çıplak ayakla sebze sular, gözleri bağlı bostan beygirinin yavaşladığını görünce «Deh!» diye bağırırdı.

Rasih Usta o gün eve elinde bir kâğıt parçasıyla dönmüştü. Mahmut, dükkânı açmamıştı; sedirin üzerinde yatıyordu.

- Nedir o Rasih Usta?

- Hırsızlar da aç kalmış; soyulacak adam bulamayınca duvarlara yafta yapıştırmışlar. Cebinde on kuruştan aşağı para taşıyanları bıçaklayacaklarmış! Ben yandım!

Gerçekten kâğıtta böyle yazılıydı:

«Kim ki cebinde on kuruştan aşağı taşır, bizi aç bırakır, bunca zahmetimizi boşa çıkarırsa ibret-i âlem için bıçaklayacağız!...

Umum İstanbul hırsız ve yankesicileri adına...»

Mahmut, kâğıdı bıraktı. Uzandığı yerden hafifçe doğruldu. Berberin yüzüne başını sallayarak baktı. Birşey sormak istiyordu, cesareti yoktu. Alacağı cevaptan endişe ediyordu.

- Ne süzüyorsun beni Mahmut Efendi? Sor da söyleyeyim.

- Gittin mi?

- Oradan geliyorum.

- Ne dedi?

- Gelecek.

- Bugün mü?

- Evet, subay elbisesini giyer giymez gelecek! Harbiye ana baba günüydü. Bandolar gelmiş, askerler sıralanmıştı. Paşa arabaları yolun kenarına dizilmişti. Senin Küçük Osman Paşa da oradaydı. Birazdan merasim başlayacaktı. Daha fazla oyalanamadım.

- Kurmay okuluna gitmeyecek miymiş?

- Yok, derecesi tutmamış! Artık dileğin yerine geldi; teğmen babasının bugüne bugün!

Mahmut yine sedire uzandı. Çok heyecanlanmıştı. Berberin getirdiği haber yeterli değildi onun için. Daha çok bilgi almak istiyordu. Yine de fazla ilgi gösterirse, aylardan beri umursamaz görünmesinin manası kalmayacak sanıyordu.

O günden bu yana İbrahim eve gelmemişti. Mahmut da onu aramamıştı. Boğucu günlerdi o günler. Yine dudaklarında, «Hakir olduysa millet şanına noksan gelir sanma.» sözü durmamacasına dolaşmıştı.

- Beni karşılamaya gelmeseydin, seninle barışmazdım Mahmut Efendi; bunu böyle bilesin!

- Şimdi bu lâfın sırası mı? Ben sana ne yaptım da darıldın berber?

- Hiç, yine de barışmazdım! Daha doğrusu içime dokundu. Bizim gidip senin kalmanı yakıştıramamıştım. Biz adam olmayız! Bunu da böyle bil! Makedonya kay-nıyormuş! Bulgarlar, «Makedonya Makedonyalılarındır.» deyip duruyormuş.

- Hoca Daniş Efendi'yi Sinop'ta gördün müydü?

- Sokmadılar ki yanına! Şu usturam sağ olsun. Nereye gitsem karnımı doyururum! Ama bizim katı göçmen öyle değildi. Elimden geldiği kadar yardıma çalıştım. Sonunda göçüp gitti. Yirmi yıl dile kolay!

- Hoca Daniş Efendi'yi bir yolunu bulup görecek, hatırını soracaktın. Şimdi onu biraz anladığımı sanıyorum. Ne demişti mahkemede? «Sinmiş ve unutulmuşların yanında, çalışmanın gerektiğini» söylemişti. Senin yanına kim geldi?

- Hiç kimse!

- Bana da uğrayan olmadı. Halbuki Jön Türkler Avrupa'da Abdülhamit'i devirip meşrutiyeti kurmak için uğraşıyorlarmış!

- Halkın artık meşrutiyet filân aradığı yok be ahretlik! Herkes Halife-yi ruy-i zemin efendimizden memnun görünür.

- Korkuyorum berber! Birşeyler olacak diye korkuyorum. İbrahim kıtasına bir gitse!

- Hani aldırdığın yoktu? Ne yaparsa yapsın umur-samayacaktın?

- Yine de öyle. Lâf gelişi söyledim. Seni nasıl tanıdı?

- «Ben Berber Rasih Usta, öp amcanın elini» deyince hemen hatırladı.

- Nereye tâyin ettiklerini söylemedin.

- Daha belli değilmiş! Acelen ne?

- Doğru! Bana ne zaten? Yüzünü bile görmek istemiyorum! Üzerime doğru yürüyüşü, «Korkak» deyişi hepsinden ağır geldi bana.

Berber yere oturdu. Ayakta durmaktan yorulmuştu. Yaşı altmışı geçmiş olmalıydı. Daha bir iş tutamamıştı.

Karısı çamaşıra gidiyordu. Belki de Rasih Usta gezgincilik yapacaktı. Açılır kapanır bir sandalye uydurur, bir de tahta sandık yaptırırsa Yeni Cami mi olur, Sahaflar mı olur, bir köşe başı tutar, çınar ağacına aynasını asar, müşteri beklerdi.

- Bana bak Mahmut Efendi! Sen kimi kandırıyorsun? İçin içine sığmıyor. Körünü yedirip bir türlü Harbiye'ye gidemedinse de her perşembe kahve önünde belki gelir diye oğlanın yolunu gözlediğini anlamadım mı sanıyorsun? Bugün dükkânı niçin açmadın? «Oğlunu subay elbisesiyle elini öpmeye getireceğim.» dediğimde hiç sesin çıkmadıydı. Hadi ayağa kalk, elini yüzünü yıka, biraz kendine gel!

Nazlı evi baştan aşağı temizlemiş, aşınmış tahtaları bile oğmuş, limon sarısına döndürmüş, oğlunun terliklerini sokak kapısının önüne koymuştu. İffet Hanım çamaşıra gittiği için şimdi Nazlı mutfakta yalnız başına vakit geçirmenin çarelerini araştırıyordu. Evde içten dışa doğru yayılan bir sessizlik vardı. Acıkmış bir insanın sofranın bir an evvel kurulmasını bekleyişi gibi aceleci bir sessizlikti bu.

- Ne vakit geleceğini söylemedi mi?

- Elbisesini giyince, diplomasını alınca, arkadaşlarıyla şöyle bir resim çektirince...

- Yalan söylüyorsun Rasih Usta! Birşey gizliyorsun benden! Keşke onu kovmasaydım, «Git» demeseydim! O zaman ne yapıp yapmadığını gözler, başının üzerinde bir tehlike dolaşıp dolaşmadığını anlardım.

- Alnına yazılmışsa er geç olur Mahmut Efendi. Bak bunca yıl

geçti; bizim Doktor Cemil'den hiç ses çıkmadı. Belki de yaşamıyor; Avrupa yuttu onu.

- İbrahim zayıf mıydı?

- Yok canım, aslan gibiydi. Karşımda kocaman bir adam görünce şaşırdım kaldım tövbeler olsun! Taşı sıksa suyunu çıkarır!

Mahmut ayağa kalkıp sokağı dinledi; gelen geçen yoktu. Neredeyse akşam olacaktı. Birazdan işten dönenler yorgun argın şu yokuşu çıkarlardı. Duvar diplerinde kuyruklarını altına alıp uyuklayan mahalle köpekleri havlamaya başlar, uzaktan tahin-pekmezcinin sesi işitilirdi.

- Gelmeyecek Rasih Usta, gelmeyecek. Bir yüzünü görsem, bir kere görsem yeter. Sonra, «Hadi uğurlar ölsün, git kıtana.» der, sırtımı çevirirdim. Hayırsız oluyor bugünün çocukları.

- İçmiyor musun artık?

- Bu gece seninle karşılıklı iki kadeh çekelim. Nazlı meze hazırlar.

- Bulgarlar Makedonya'da büsbütün azıtırlarsa Abdülhamit Han ne yapar acaba? «Makedonya Makedonyalılarındır.» demek, «Bulgarlarındır» demektir. Bulgar komitecileri aman vermezmiş; bizim asker, subayları başında, dağ taş Bulgar komitecilerini ararmış. Her yerde bombalar patlarmış! Halkın umursadığı bile yok. Bundan böyle siyasetle uğraşmam diye kendi kendime söz verdiysem de olmuyor be ahretlik! Şu Aşçı Talip domuzu karşıma bir çıksa!

- Çıksa ne yaparsın?

- Ne mi yaparım?

- İbrahim doğru söylüyor; biz korkağız! Kavurmuşlar bizi Rasih Usta!

Sokakta bir ayak sesi duyunca sustular. Mahmut pencereye doğru yürürken nefessiz kalmışçasına:

- Benim oğlan, dedi. Hanım aç kapıyı!

Dışarıda, küçük bir erkek çocuğu bir subaya yol gösteriyordu. Kapının önüne gelince çocuk eliyle işaret etti. Subay aceleyle tokmağı vurdu.

Mahmut pencereden çekildi; yabancı bir subayın gelişine mana vermeye çalışıyordu:

- Dur bakalım Mahmut Efendi, anlarız şimdi. Meraklanma.

Nazlı, kapıyı açtı. Genç subay içeri girip kapıyı kapatınca hemen sordu:

- Mahmut Efendi nerede?
- Benim.
- Size İbrahim'den haber getirdim.
- Ne olmuş, gelmiyor mu?
- Hayır?
- Niçin?
- Yakalandı!

Mahmut hiç sesini çıkaramadan yine odaya girdi, yine sedire oturdu. Genç subay arkasından yürüdü, Nazlı oda kapısının eşiğine çöktü.

- Ben onun sınıf arkadaşıyım. Beraber subay çıktık. Tam Harbiye'den ayrılıyorduk ki İbrahim'i çevirdiler. Onunla beraber yedi kişi daha yakalandı.
- Niçin? Neden?
- Sultan Hamit'i öldürmek, Avrupa'daki Jön Türklerle ilişki kurmak suçundan.
- Nerede İbrahim şimdi?
- Tophane zindanına götürdüler. Divan-ı Harbe ve-recekler! Son anda birisi ihbar etmiş olmalı.
- Yapamazlar bunu; o benim oğlumdur! Nizamiye kapısındaki nöbetçiye...

Mahmut ayağa kalktı. Rasih Usta düşmemesi için kolundan tuttu.

- İbrahim sultan'ı öldürecek miydi, böyle bir düşüncesi var mıydı?
- Sanmıyorum!
- Genç Türklerle ilişkisi ne idi? Gerçek mi bu?
- Bir şey diyemeyeceğim.
- Nasıl görürüm onu?
- Hiç göstermezler.
- Ne yapmak gerek oğlum, ne yapmak gerek?
- Bir şey diyemeyeceğim.
- İdam mı ederler?

Genç subay kapıya doğru yürüdü. Belki de haber verdiğine pişman olmuştu. Mahmut tekrar sordu:

- İdam mı ederler?

Genç subay geri döndü, selâm verdi ve çıktı. Telâşlıydı, tehlike-

den kaçar gibi bir hali vardı. Sokak kapısının yavaşça kapanması bile evdekilere büyük bir gürültüymüş gibi geldi.

- Otur bakalım Mahmut Çavuş. Sen de ağlama kız Nazlı. Hay kopası başım, yirmi yıl Sinop'ta çile çek, şimdi de gel, İstanbul'da gör dünyayı!

Berber, Mahmud'u sedirin önüne kadar sürükledi. Mahmut diretti:

- Nizamiye kapısı demiştim, başına bir dert gelmemesi için uğraşmıştım. Şimdi pırangaya bile vurulmasına razıyım. Asacaklar onu. Rasih Usta bir akıl ver bana.

- Çavuş kendine gel! Yakışır mı askerliğine? Elbet bir çaresini düşünürüz. Bu işin önü de vardır arkası da. Kelek akıntıya karşı gitmez demişler, halt etmişler! Kıyıdan çekersen bal gibi gider be ahretlik. Kız Nazlı, bir su getir kocana, sen de iç!

Dışarıda alaca karanlık vardı. Evin içi daha loştu. Nazlı ayağa kalkıp su getirebilmek için kendini zorluyordu. Oğlu için yaptığı yemekler mutfakta olduğu gibi duruyordu.

- Biz yaşamayız artık Rasih Usta! Yaşayamayız!

- Yaşarsınız! Durun bakalım, orta yerde yenmiş içilmiş bir şey yok!

- Gidelim Rasih Usta, hemen gidelim!

- Nereye?

- Tophane'ye, zindanlara!

- Ne işe yarar?

- Belki görürüz İbrahim'i. Yürü...

Mahmut canlanmış gibiydi... Mutfaktan bir havlu aldıktan sonra kapının önünde pabuçlarını giymeye başlamıştı. Berber:

- Gitme, dedi. Başka bir yol bulmalı.

- Sen kal! Babam istemediğini yaptığım için ölünceye kadar yüzüme bile bakmamıştı. Ben onun gibi olamıyorum; İbrahim'i arayacağım!

- Ya bu evi de basarlarsa? Nazlı yalnız başına ne yapar?

- Ne bulacaklar? Ne alacaklar? Nazlı kendini korur.

Nazlı sadece:

- Gidin, dedi, beni düşünmeyin!

Onlar sokağa çıktıkları sırada kadın, oğlu için hazırladığı yemekleri çöplüğe döküyordu.

Sokakta konuşmadan yürümeye başlamışlardı. Hava serindi. Mahmut yine ayağını sürüyordu. Etraf tenhaydı, her şey karanlığa gömülmüştü. Türk mahallelerinde hayat sönerken gün bir daha doğmayacakmış gibi geliyordu.

Tophane'nin önünde bir nöbetçi:

- Geri dur, dedi onlara.. Ne arıyorsunuz burada?

- Asker! Ben Teğmen İbrahim'in babasıyım.

- Teğmen İbrahim de kim?

- Kim mi?

Hani, göğsünü şişirip nizamiyedeki nöbetçiye, «Teğmen İbrahim'in babası geldi, çağırıver.» diyecekti ya! Nöbetçi de bu eski çavuşa selâm çakıp içeri girecekti ya! İşte yıllardan beri hayal ettiği mutlu bir geleceğin gerçek sonucu karşısında duruyordu. Mahmut büsbütün ufaldığını hissetti.

Nöbetçi çavuşu bir fenerin sönük ışığı altında karşılarına dikilmiş görünce biraz sevindi.

- Kimsin sen?

- Ben mi? Eski çavuşlardan, Plevne'de çarpıştım!

- Ne yapalım?

Öyle ya, Mahmut Plevne tepelerinde Rus kurşunları altında kara, soğuğa, hattâ açlığa göğüs gererken şu çavuş belki de dünyada yoktu. Ona Plevne'yi anlatan da olmamıştı. Bilmiyordu, yaşamıyordu; elbette geçmişe omuz silkecekti...

Gün şu çavuşa ne getirmişse onunla yetiniyordu. Acı da olsa, tatlı da olsa, günün ne altında, ne üstündeydi.

- Derdin ne babalık?

- Oğlum var benim; Teğmen İbrahim Kumkapı!... Harbiyedeyken bu adla çağırırlardı.

- Böyle bir subay yok burada.

- Bugün getirmişler. Henüz teğmen çıkmıştı.

- Ya! Anladım! Yedi sekiz kişi kadar var; hepsi de zindanda.

- Göreceğim değil mi oğlumu? Beni nöbetçi subayına götür.

- Aklını mı kaçırdın sen? Hadi git buradan! Ne kendi başını derde sok, ne de bizimkini!

- Oğlum ama o benim! Senin de bir gün oğlun olur çavuş!

Çavuş Mahmud'u itti; Rasih Usta tutmasa yere düşecekti.

- Durmayın, bir daha buranın uzağından bile geçmeyin! Kemiklerinizi kırarız! Asker; dipçikle şunları!

Mahmut ayrılmak istemiyordu. Rasih Usta onu, çeke çeke götürdü.

- Olmaz dedim sana ahretlik! Olmaz! Bu yol çıkmaza gider! Gel, eve dönelim.

- Hayır! İbrahim'i kurtarmalıyız. Bir kere yüzünü görseydim, ne yapmamız gerektiğini ona sorsaydım. Bir paket tütünle, elini kurulasın diye şu havluyu verseydim. Keşke daha fazla yalvarsaydım Çavuşa!

- Ne olurdu?

- Ne mi olurdu?

- Mahmut Efendi; ben derim ki, bir tanıdık bulmalı. Sözü geçecek birisini ara yere komalı. O zaman yalvarmalı. Devir böyle istiyor! Ya hatır, ya para, ya kadın geçiyor. Sözün kısası; biz adam olmayız!

Mahmut kaldırımın kenarına oturdu. Bir bekçi hemen yanlarına sokuldu:

- Ne oluyor? Yürüyün karakola!

- Karakolda ne yapacağız be ahretlik? Biz evimize gideriz!

- Anlamam. İki kişi gece vakti, ayık kafayla fiskos ederse hayır gelmez! Kimbilir, ne şeytanlık düşünür, padişahımız efendimiz aleyhine neler yapmaya kalkışırsınız? Yürüyün!

Rasih Usta, bekçiye dert anlatamadı. Bekçi onları Galata karakoluna götürdü. Komiser:

- Atın içeri, dedi. Yarın hesaplarını görürüz!

- Asla, suçumuz yoktur komiser bey! Yolumuzu şaşırdık, karanlığa kaldık.

- Ulan! Sen kimi kandırırsın? Çocuk musun? Neredeyse kundağa girecek hergele!

- Biz kötü insan değiliz komiser bey!... Şu Mahmut Çavuş var ya şu Mahmut Çavuş! Plevne'de çarpışmış, sakat kalmıştır.

- Bana ne?

- Ben de ti Urumelinden, Moskof'un, Bulgar'ın, bilmem kimin şerrinden kaçıp yurtsuz, ocaksız kalmış, İstanbul'a sığınmışım! Bir de sen vurma bize! Gece vakti sokakta dolaşmışsak ne olmuş?

Komiser ayağa fırladı, gözleri hiddetinden alabildiğine açılmıştı:

- Yıkın şunu yere; eşek sudan gelinceye kadar ıslatın!

- Biz Küçük Osman Paşa'nın yakın adamıyız! Paşa duyarsa halin nice olur be komiser bey?

- Ya! Öyle söylesene! Demincekten beri ne oyaladın beni? Hadi gidin! Bir yanlışlık olmuş; birazdan o bekçinin canına okurum! Paşa hazretlerinin ellerinden öperim!

- Ya bizi yolda başka bir bekçi daha çevirirse?

- Size bir kâğıt yazayım; rahat rahat gidersiniz. Paşaya bu iyiliğimi de söylemeyi unutmayın!

Dışarı çıkınca Rasih Usta, ayağında yarım çarıkları yerine takunyaları olsaydı koltuğunun altına alır, bir tulumbacı gibi koşmaya başlardı. Bu, üzüntüden mi, sevinçten mi olurdu; kendisi bile bir türlü anlayamazdı.

- Neye böyle konuştun Rasih Usta? Neden o adamın gölgesine sığındın?

- Oldu bir kere. Dayak mı yeseydik, yeniden sürülse miydik?

- Sürülseydik, dayak yeseydik!

- İbrahim'e ne faydası dokunurdu?

- İbrahim'e mi?

Rasih Usta Mahmud'un koluna girdi. Köprüyü geçiyorlardı. Denizden nemli bir rüzgâr esiyordu.

- Sözlerimi iyi dinle Mahmut Çavuş. İbrahim'i kurtarmanın bir çaresi var. Küçük Osman Paşa'yla konuş!

- Sen neler söylüyorsun? Çıldırdın mı berber?

- Küçük Osman Paşa dedimse, onunla karşı karşıya gel demedim. Ferhunde Hanımı gör, eski karını.

- Yapamam! Çık kolumdan berber! Ben bu kadar zavallı, bu kadar küçük değilim!

- Kendini kurtarmak için bu işi nasıl becerdindi? Ara yerde sözü geçecek başka birini tanımadığımıza göre bir daha küçül!

- Ben kendimi kurtarmak için çaba sarfetmedim. Ağzımı bile açmadım, kimseye yaivarmadım. Hâlâ mı böyle sanıyorsun? Ferhunde kendi kendine babasına söylemiş olacak. Daha doğrusu böyle sanıyorum. Günlerce inledim, beni yeniden inletme berber!

- Sonra ne oldu? Ferhunde Hanıma teşekkür ettin mi?

- Hayır! Onun yüzünü yirmi yıldan beri görmedim. Sağ olup olmadığını bile bilmiyorum. Yalnız bir kere, meyhanede...

Mahmut sustu; daha fazla yürüyemeyeceğini anlıyordu. Köprüyü

geçmişler, büsbütün karanlık bir sokağa sapmışlardı. Berber de konuşmuyordu.

Mahmut elini Rasih Usta'nın yüzüne götürdü; parmakları ıslandı.

- Ne oluyorsun Rasih Usta?

- Ağlıyorum. Sen de ağla be Mahmut Çavuşum! Kaderimiz bu! Ne kadar gülmeye çalışsak birisi boğazımıza yumruğunu sokuveriyor. Ben ne kalın kafalıymışım? Hepten seni tanımamışım. Küçül be çavuş! Kavrula kavrula yanmaktan iyidir. Oğlunu öldürecekler!

- Oğlumu.

Şimdi Mahmud'un aklına İbrahim henüz on üç yaşındayken onunla yaptığı bir konuşma gelmişti. «Daha korkuncu; beraber oldukların cezalanırken birisi seni alıkoyarsa onları yalnız bırakman hiç hoşuma gitmez!»

Arkadaşları ölümün kucağına giderken, İbrahim'i alıkoyan kendisi mi olacaktı? Hem de böylesine!

- Oğlun o senin çavuş! İstersen dilen. Ne çıkar? Kaybedecek neyin kalmış? Allı, Dallı, Şallı'nın başına bir hal gelse, durur muyum?

- Hayır, gitmeyeceğim, Ferhunde'yi görmeyeceğim!. Başka bir çare söyle. De ki, «Onun yerine seni assınlar!» Kabul!

- Başka çare yok! Kadın seni seviyordu. Bir yol bulur! Oğlunun babasının...

- Hangi oğlumun?

Berber, kolunun tersiyle gözlerini kuruladı, Mahmud'u sürüklemeye başladı. Uzaktan bir bekçi sopasının sesi geliyordu... Bu sefer Mısır Çarşısını arkalarında bırakmışlar, Balık Pazarına doğru yürüyorlardı.

- Bu gece hiç mi bitmeyecek? Artık eve gitmek istiyorum Rasih Usta. Ben neden sık sık içiyordum, neden?

- Bu gece yoldayız çavuş; sabaha kadar... Evde işimiz kalmadı artık. Ne olduysa oldu orası! Yaslan bana. Bu ihtiyar göçmen daha çok dayanır! Ferhunde Hanım nerede oturur şimdi?

- Belki Beşiktaş'ta!

- Öyleyse geri dönelim!

- Hayır!

- İnadı bırak çavuş! Gideceksin, göreceksin, yalvaracaksın, dövseler de katlanacaksın! Ben seni dışarda bekleyeceğim. Başaramazsan İbrahim'i kimse kurtaramaz!

- İbrahim beni affetmez sonra!
- Kimin umurunda? Biz ölmüşüz be Mahmut Efendi.

O gece nedense İstanbul olduğundan da sessizdi. Uzaktan uzağa gelen bir kaç el silâh sesinden öte bir şey duyulmuyor, bir şey sezilmiyordu... Bir de iki sarhoş, kolkola girmiş, yalpa vurarak yürüyorlardı.

Hep dolaştılar. Sabaha doğru berber, bir çeşmede Mahmud'un yüzünü yıkadı...

* * *

Mahmut şimdi Beşiktaş'taki konağın bir odasında yalnız başına oturuyordu. Bir arap uşak ona kapıyı açmış, tiksinerek yüzüne bakmıştı.

«- Ferhunde Hanımı göreceğim» demişti Mahmut.

«- Ne yapacaksın hanımefendiyi?»

«- Hiç!»

«- Nasıl hiç?»

«- Mahmut geldi deyin, önemli bir haber getirmiş deyin!»

«- Bana söyle!»

«- Olmaz!... Siz Alyanak Mahmut deyin, ne olur deyin! Bir iyilik yapın! Beni bir perdenin gerisinde dinlesin...»

Mahmud'un yüzüne kapanan kapı, bir süre sonra açılmış, arap uşak pabuçlarını çıkartıp onu bu odaya almıştı.

Şu duvar kadar, şu biraz eskimiş eşya kadar, şu yerdeki halı kadar, cansız ve duygusuzdu Mahmut o anda.

Kalbi bile çarpmıyordu. Sadece uyumak istiyordu. Günün ve gecenin yorgunluğu öylesine üzerine çökmüştü ki, ezileceğini sanıyordu. Yalnız ayaklarını, çamurlu çorapları gözüken ayaklarını nereye saklayacağını düşünüyordu. Evvelâ sarkıtmış, sonra üzerine oturmuştu. Ayağa kalkmak zorunda kalırsa burnu da delinmiş çorapları büsbütün meydana çıkacaktı!

Vakit geçiyordu. Böylece ne kadar beklediğini kestiremiyordu. O sırada hayal kurma yeteneğini bile kaybetmişti.

- Sefa geldiniz efendim!

Mahmut gözlerini açtı, oda kapısının önünde Fer-hunde'yi gördü. Kadın tüm örtünmüştü. Sadece yüzü gözüküyordu.

- Rahatınıza bakınız efendim! Kalkmayın! Size ne gibi bir hizmetim dokunur acaba?

- Hizmetiniz mi?

- Çekinmeden söyleyiniz! Bu evde yalnız başıma yaşıyorum. Babamla oğlum biraz ilerdeki konakta oturuyorlar.

- Kocanız? Zühtü Paşa'nın oğlu nerede?

- Onunla yirmi yıl evvel boşandım efendim! Gönül rızasıyla oldu. Babam istemediyse de...

Mahmut, daha fazla sual sormadı. Kadın köşedeki bir sandalyeye oturdu. Konuşurken sesi titriyordu; Mahmut bunun farkında değildi.

- Sizi dinliyorum efendim. Buyurun.

- Evet, ben gideyim artık. Olmayacak bir şey. Başka, çare düşünürüm.

- Niçin? Mademki geldiniz; derdinizi söyleyin. Sizi çok yıpranmış gördüm. Hâlbuki bilebildiğim kadar, yaşlı da sayılmazsınız!

- Öyle! Çöktüm! Çökerttiler! Siz nasılsınız?

- Ben iyiyim. Hiç bir sıkıntım yok. Arada bir oğlum da uğrar, hatırımı sorar. Koca adam oldu; albay şimdi.

- Biliyorum!

- Evet, karşılaşmışsınız! Son zamanlarda biraz şımardı. Olmamalıydı!

- Ne olmamalıydı?

- Hor bakmışsınız.

- Kim kime? İnandın mı ona? Yanağımda...

- Neyse efendim; sinirlenmeyiniz. Karınız nasıl? Bir oğlunuz daha vardı; büyüdü mü?

- Büyüdü...

- Nerede oturuyorsunuz?

- Etyemez'de...

Konuşma burada bitti; Mahmut, çoraplarının gözükmesine bile aldırmadan ayağa kalktı.

- Ne oldu efendim? Gidiyor musunuz yoksa?

- Evet...

- Kalınız, rica ediyorum. Yirmi yıl sonra beni aramak ihtiyacını duymuşsunuz; elbet bunun bir sebebi vardır. Benim için gelmediğinizi de anlıyorum. Sadece şunu söyleyeyim ki, sizinle evlendiğime

hiç pişman olmadım. İnsanlar öyle bir an yaşarlar ki, yıllar geçse de unutamazlar, hep geriye bakarlar, avunurlar...

Mahmut oturdu; ilk defa Ferhunde'yi süzdü. O hotozlu, o etekleri hışırdıyan, o saçlarını omuzlarına döken, o buram buram sevda tüten Ferhunde'yi karşısında görmek istedi.

- Elbette efendim, ben de yaşlandım. Zaman geçiyor! Saçlarıma da ak düştü. Annemi kaybettiğim gün yalnız olduğumu büsbütün anladım. Ama ne çare? Sizin geldiğinizi söyledikleri vakit, doğrusu inanamamıştım. Neyse, duygularımız bizde kalsın, değil mi efendim? Bir kadın olarak çok fazla konuştuğumu anlıyorum...

Mahmut gerilere doğru uzandı; bu gerilere doğru uzanış ona bir an buraya niçin geldiğini bile unutturdu. Pembe bir bulutun içinde Ferhunde'yi yakalamak için sanki elini uzattı. Sonra bir ip gördü, havada sallanan bir ip. Ayıldı:

- Oğlum, dedi.
- Hangi oğlunuz efendim?
- İbrahim! Asacaklar onu!
- Niçin?
- Niçin mi? Padişahı öldürecekmiş, Genç Türklerle berabermiş diye birisi haber vermiş! Hâlbuki yeni subay çıkmıştı, teğmen! Yirmi yaşında! Divan-ı Harb'e vermişler. Asarlarsa yaşayamam! Kurtarın onu Ferhunde Hanım!

Mahmut bu sefer gerçekten ellerini uzatmıştı; pembe bir bulutun içinden Ferhunde'yi yakalamak için değil, kapkara bir buluttan İbrahim'i çekip kurtarmak için.

- Böyle yapmamalıydım değil mi, ne olursam olayım kimseye yalvarmamalıydım değil mi? Başlangıçta ben de direttim. Sonra bir arkadaşım beni buraya kadar sürükledi. Beni pırangadan kurtardığınızı bir türlü unutamamışken, bir de oğluma yardım dilenmek ne kadar acı. Ama evlâdı için insan boyun eğebiliyor.

Kadın hemen ayağa kalktı, pencereye doğru yürüdü, arkasını döndü:

- Gelmediniz, diye fısıldadı.
- Nereye?
- Bana. Beklemiştim.
- Ne zaman?
- Prangaya vurulmaktan kurtulduğunuz zaman!

- Şimdi geldim.

- Çok geç... Hem benim için de gelmediniz...

- Kurtarmayacak mısınız İbrahim'i? Küçük Osman Paşa'ya söylersiniz; padişah hatırını kırmaz...

- Babamla dargınım...

- Niçin?

- Sizin için...

Tavan yavaş yavaş alçalıyordu; Mahmut biraz sonra altında ezileceğini sandı:

- İğrendin benden değil mi? Şu delik çorabım, şu yarım fesim, şu düğmesi kopmuş mintanım, şu uzamış sakalım, beni senden büsbütün soğuttu. Bu eskimiş, ezilmiş adamı neden karşıma aldım diye düşünüyorsun!

Kadın, farkında olmadan bağırdı:

- Hayır!...

- Öyleyse İbrahim'i kurtar! Beni kov, İbrahim yaşasın! Ben eski bir çavuşum; oğlumu bir kışlada teğmen olarak görmek istiyorum. Başka dayanağım kalmadı.

- Karınızı seviyor musunuz?

- Karımı mı? Nazlı iyidir. Nazlı her çileye katlanır. Nazlı duygularını hep gizler. Karımı sevmek diye bir şey...

Ferhunde geri döndü; yine de Mahmud'a sokulmadı. Kendini zorladığı, bir duygunun altında kıvrandığı, bocaladığı anlaşılıyordu. Güçlükle konuştu, belki de istemeden, dara gelmişçesine konuştu:

- Gidiniz artık Mahmut Efendi. Size bu konuda bir yardımım dokunacağını pek sanmıyorum. Yine de ümit kesilmez. Görüyorum ki, ben aklınızdan büsbütün silinmişim.

Bu sefer Mahmut da Ferhunde gibi bağırdı:

- Hayır!

Kadın o zaman çökercesine sandalyeye oturdu. Hayallerinin baskısı altında parmaklarını oynatmaya başladı. Mahmut o ellerde küçücük de olsa bir nasır aradı, bulamadı. O zaman kadın isterse yanına sokulacağını, her zaman olduğu gibi yine yenileceğini, kadının itmesiyle uzaklaşıp somurtacağını anladı. Kelepçeye vurulmuş bir adamın avunacak bir yönü olabilirdi. Ama böylesine özgürlüğünü yitirmenin, böylesine bir kenara itilmenin hiç anlamı yoktu; insanın içi kendisini yer, lanetlerdi...

- Hoşça kalın Ferhunde Hanım!

- Gitme! Biraz seyredeyim seni! Haklısın. Gelemezdin!

İşte kadın şimdilik istiyordu; bir anlık hevesin peşindeydi. Sonra zaferini görecek, dişiliğine inanacak, belki de bir sebep bulmadan «Olmaz» diyiverecekti...

Mahmut kapıyı açtı, fakat dışarı çıkamadı. Karşısında oğlu Albay Hamit duruyordu. Yine kordonlarını takmış, yine nişanlarıyla göğsünü süslemişti:

- Ne arıyorsun sen bu evde?

- Ben mi?

Hamit, babasını göğüsledi, sonra annesine bağırdı:

- Niye aldın bunu içeriye?

Kadın ayakta duruyordu, elleri titrerken bile oğluna dik dik bakıyordu:

- Bu dediğin kim?

- İşte bu herif!

- O herif değil, baban!

- Hayır!

- Baban! Saygılı ol! Terbiyesizlik etme...

- Ne istiyor?

- Bir oğlu daha var; asacaklarmış. Yardım istemeye gelmiş!

- İbrahim mi? Onu ben ihbar ettirdim. Efendimizi öldürmeye çalışıyorlarmış! Kov gitsin!

- Ya! Bunu da mı yaptın?

- Evet, İbrahim ipte sallanacak.

- Sallanmayacak!

- Paşa dedeme mi söyleyeceksin? Yeter ona çektirdiklerin. Son günlerde büsbütün çöktü. Seni yanına bile kabul etmez! Ne var bu herifte, niye tutkunsun ona? Bir daha olur olmaz yerde, «Ben senin babanım.» diye karşıma çıksın, ayağımın altına alıp ezerim. Arpacı Mahmud'u... Bu adam benim babam olamaz!

- Küstah! «Babam olamaz» ne demek? Baban! Ben de annen! Hadi git buradan.

Hamit kapıyı vurup çıktı. Ferhunde elleriyle yüzünü kapadı, sayıklarcasına fısıldadı:

- İbrahim ölmeyecek, ölmeyecek!

- Ölmeyecek değil mi?

- Bu olup bitenleri unutunuz efendim. Beklemenin ne demek olduğunu bilirsem de, siz yine de bekleyiniz. Tam yirmi yıl! Artık burada durmayınız, beni yalnız bırakınız! Bana gücenmeyiniz! Bana inanınız!

Mahmut, fesini eline aldı; eski karısını, o «Gel» demeden de okşamak isterdi... Bunu da başaramadı, gözleri tüm yaşlarla doldu... Sallana sallana yürüdü. Sokak kapısının önünde pabuçlarını bile nasıl giydiğini hatırla-yamıyordu. Rasih Usta koluna yapıştığı zaman, ona yeni görüyormuş gibi baktı...

* * *

Bir kaç gün sonra bir asker geldi Etyemez'deki eve, «Teğmen İbrahim'in selâmı var.» dedi. «Makedonya'ya Üçüncü Ordu emrine tayini çıkmış. Hemen gönderdiler.»

- Öteki arkadaşları ne oldu oğlum?
- Bilmem! Onlar zindanda galiba!
- Asılacaklar mı?
- Bilmem! Öyle diyorlar!

Makedonya'ya «Vilâyât-ı Selâse» derlerdi. Selânik, Manastır ve Kosova... Makedonya bir barut fıçısıydı... Bulgar komitecileri hâlâ dağlardaydı. Ayrıca Makedonya başka türlü de kaynıyordu...

Makedonya

BERBER eve yorgun geldi. Tıraş sandığı ile açılır kapanır sandalyesini kapının kenarına bıraktı. İffet Hanım da çamaşırdan yeni dönmüştü:

- Hu Hanım! Mahmut Efendi geldi mi?

- Geldi, içerde.

- Nazlı nerede?

- Kocasının yolluğunu hazırlıyor.

Rasih Usta çarıklarını çıkartıp hemen Mahmud'un yanına gitti.

- Çavuş! İnadın inat mı?

- Evet! Biletimi aldım, bu akşam trenle Selânik'e gidiyorum.

- Çavuş vazgeç bu işten! Makedonya kaynıyormuş, kaynıyormuş ki öylesine. Elindekini, avucundakini tükettin. Aktarlıktan bir şey kazanamaz oldun. Üstelik kirada oturursun. Arpacı dükkânından kalan son beş on kuruşu da yollarda harcarsan köpekler bile yüzüne bakmaz; nasıl yaşarsın?

- Olsun! İbrahim'i görmeliyim!

Berber, oflayarak Mahmud'un yanına oturdu. Mahmut nedense konuşmak istemiyordu. Rasih Usta ise aksine onu kandırabilmek için, yorgunluğuna aldırmadan, durmadan sual soruyordu:

- Oğlunun Selânik'te olduğunu ne biliyorsun?

- Beş yılda beş mektup aldım. Onlar da birkaç satırı geçmiyordu. Sonuncusu Selânik damgasını taşıyordu. Sorarım; elbet bir bilen çıkar karşıma. Öldü mü, kaldı mı, yaralı mı, hasta mı?

- Göğsüne bir kurşun saplanır. Bulgar çeteleri yolunu çevirir. Bir

bomba patlar güzünün önünde. Bunları kafandan çıkarma. İyi düşün!

- Fark etmez Rasih Usta. Yeter ki bir kere oğlumu göreyim. Bilirim dargın bana. Mektuplarında yazmıyorsa da dargın. Hem söz vermiştim. «Yemen'de de olsan, seni nizamiye kapısındaki nöbetçiden sorarım.» demiştim.

Berber yine ofladı. Mahmud'u kandıramayacağını anlamıştı. Rasih Usta artık, hayat yükünün altında tüm ezilir olmuştu. Diğer berberlerin onu kovup çınar ağaçlarının dibinde yer vermemelerinden ziyade, tıraş olup parasını ödemeden gidenlere dayanamıyordu.

O gün bir tanesinin yakasına yapışmıştı. Adam onu yere silkelemiş, sonra kaçıp gözden kaybolmuştu.

- Arzuhalciye bir arzuhal yazdırdım, dedi.

- Niçin?

- Herif tıraş olup paramı vermedi. Ötekiler de beni yanlarına yaklaştırmıyorlar. Hepsini şikâyet ettim.

- Sonra ne oldu?

- Hiç! Komiser kovdu. Onu, bunu şikâyet, padişahı şikâyet sayılırmış! Müslüman müslümanı hoş kar-şılamalıymış! İslâm devleti böyle kurulur, böyle yaşarmış! Padişahımız kullarını uysal, sadık görmek istermiş!

- Doğru!

- Alay mı ediyorsun benimle alyanak? Bıktım be, bıktım! Bomba attılar da yine kurtuldu şu Abdülhamit Han! Ümidim kalmadı gayri! Ah, bir devirseler! Ahtım olsun sokak ortasında göbek atacağım. Ama nerede o yiğitler? Eskidenmiş! Ağzını bile açamıyorsun, helaya bile gittiğini Yıldız'a duyuruyorlar. Aşçı Talip domuzunu mumla arayasım geliyor!

Mahmut ayağa kalktı:

- Yeter, dedi, daha fazla konuşup da kendini hırpalama. Nazlı ne yapıyor?

- Senin çıkınını hazırlıyormuş...

- Bu ev sana emanet Rasih Usta! Gidip gelmemek de var; hakkını helâl et!

- Sen de böyle konuşma gayri. Aslında gitmemek vardı. Madem gidiyorsun, dönmeye bak. Al şu gazeteyi, neler yazıyor bakalım. Yolda da okursun.

Berberin uzattığı *Tercüman-ı Hakikat* gazetesiydi.

- Eski tarihli bir gazete bu.

- Ne yapalım, elime bu geçti.

Mahmut gazetenin bir köşesini okudu:

> «Dün Hıdrellez olmak dolayısiyle emr-ü fermah-ı hümayun-ı hazret-i padişahî üzerine gerek İstanbul'da ve gerek diğer vilâyetlerde bulunan bilcümle kışla ve karakollardaki askerlerle, askerî okullardaki subay ve öğrencilere kuzu, helva, salatadan ibaret bahar sofrası kurulmuş ve bu lûtfa nail olan subay, asker ve öğrenciler her yerde 'Padişahımız çok yaşa' diye dua ederek sadakat göstermişlerdir.»

- Başka ne yazıyor çavuş?

- Bir şey yok!

- Ne yazsın? Sansür insanın anasını ağlatır. Ben bu gazetelerin yerinde olsam; kapatırım matbaayı, çekilir giderim.

O gün akşamüstü Mahmut yola çıktı. Nazlı arkasından bir kova su döktü. Berber onu istasyona kadar götürdü.

Mahmut trenden indiği zaman şaşırdı. Selânik hiç de umduğu gibi değildi. Daha doğrusu beklemediği bir durgunluk ve Türkçe'nin yanında başka dille konuşan insanlar vardı.

İstasyonun önüne çıkınca yorgunluğunu büsbütün anladı. Elindeki sepeti yere koyup merdivenlere oturdu. Genç bir adam yanına sokuldu:

- Okuma yazman var mı?

- Var, ne yapacaktın?

- Al, oku bu gazeteyi. Prens Sabahattin Bey'in *Terakki* gazetesi. Avrupa'dan gizli geliyor.

- Ne diyor?

- «Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyet» prensibi!...

- Ne demek o?

Genç adam gazeteyi Mahmud'un eline sıkıştırıp uzaklaştı. Mahmut, İstanbul'dan getirdiği *Tercüman-ı Hakikat*'ın yanına koydu bu gazeteyi de.

Tüm yalnızlık hissediyordu, biraz da heyecanlıydı. Oğlunu hemen görecek, o da boynuna sarılacak sanıyordu. O zaman yalnızlığı

gider, İbrahim'i doya doya seyrederdi. Aradaki soğukluk da bir anda kaybolurdu.

Askeri, sivili, Rum'u, Yahudi'si, Sırp'ı, Bulgar'ı, Ulah'ı geçiyordu önünden. Mahmud'a şöyle bir bakıyorlar, sonra uzaklaşıyorlardı. Nihayet gözüne ağır ağır yürüyen bir adam kestirdi; ayağa kalkıp önünde durdu:

- Kusura bakmayın, dedi; oğlumu arıyorum. Teğmen İbrahim Kumkapı! Acaba nasıl bulabilirim?

Adam dudak büktü:

- Bilemem, dedi, askerî daireye git. Belki orada tanıyan çıkar.

- Askerî daire nerede?

- Hükümet Konağını sor; konağın tam önündeki Sabri Paşa Caddesinden limana doğru in. Karşına bir meydan gelir. Orada gümrük, doklar filân da görürsün. Elektrikli tramvaya da rastlayacaksın. Rıhtımdan doğru gidersen "Beyaz Kule" diye bir yere varırsın. Askerî daire oradadır.

Mahmut ezberlemeye çalıştı. Sepetini alıp yürürken bile adamın söylediği isimleri tekrarlıyordu. Elektrikli tramvaya binmeye cesaret edemedi; rıhtım boyunca ilerledi. Sonunda Beyaz Kule'ye vardı.

Askerî dairenin önündeki nöbetçiye sokulurken hiç de rahat değildi. Yine de göğsünü şişirdi, sepetini yere koydu, yıllardan beri hayal ettiği, beklediği sualini sordu:

- Oğlum! Ben Mahmut Çavuş! Teğmen İbrahim Kumkapı'nın babasıyım. Kendisini nerede bulabilirim?

Asker de dudak büktü:

- Gir içeri, teğmene sor, dedi.

- Sepetim burada kalsın mı?

- Kalsın!

Nöbetçi teğmen, İbrahim'i tanıdı. Mahmut öylesine sevindi ki, yorgunluğunu bir anda unuttu. Dudakları yanaklarına doğru yayılmıştı, gözleri parlamıştı. Elli yaşında olmasına rağmen dinçleşmişti.

- İbrahim Kumkapı mı? İyi arkadaşımdır.

- Nerede bulurum kendisini?

- Hapisteydi.

- Hapiste mi dedin? Bir yanlışlık olmasın?

- Şu karşıdaki Beyaz Kule'nin bir kısmı subay ha-pishanesidir. İb-

rahim'i Bulgar komitecilerine işkence etti, birkaç tanesini de teslim olmuşken öldürdü diye içeri atmışlardı.

- Divan-ı Harbe mi verdiler şimdi? Çok yazık! Nasıl bulurum onu?

- Telâşlanma bey baba! İbrahim'i arkadaşları hapisten çıkarttı. Selânik'ten ayrılmamışsa akşamları Olimpos meydanındaki Kristal gazinosuna uğrar, ya da Yonyo gazinosuna. Bir kere oralara bakıver. İbrahim attığını vurur; yaman adamdır.

- Bu Olimpos dediğin meydan nerede teğmenim?

- Sen oradan geçmiş olmalısın. Deniz kenarında, tranvayların başladığı yer.

Mahmut daha fazla sual sormadı. Sevinci sönmüştü. Yükünün çok ağırlaştığını hissediyordu. Kapının önünden sepetini aldı, askere selâm verdi, yürümeye başladı. Biraz sonra bir taşın üzerine oturdu. Ayaklarından ziyade, elleri, başı yorgundu. Artık ileriye tüm endişeyle bakıyordu. Teğmen; «İbrahim attığını vurur.» demiş, sonra da belli etmemeye çalışarak gülmüştü! İçinin bir yönü, «Gerekeni vursun.» diyor, öteki yönü «Hapishanelerde çürürse ne yaparsın?» diye soruyordu. Öyle anlıyordu ki, İbrahim beş yılda, beş kere babasını hatırlamışsa boş bir zamanına rastlamış olmasından, ya da yapacak başka bir iş bulamadığındandı.

O, hep oğlunu düşünmüştü, oğlu ise geldiği yeri unutup gitmişti.

Mahmut bir duygu adamıydı; hapishanede Kel Hamdi'den kırbaç yerken, Plevne'de Rus kurşunları altında inlerken, hattâ daha sonraları, hep duymuştu. Ferhunde'yi, babasını, İbrahim'i, Rasih Usta'yı düşünmüştü. Elinden bir şey gelmediği, gerektiği gibi bilemediği için de acı çekmiş, içmeye başlamıştı.

İbrahim ne yapıyor, ne duyuyordu acaba? Şuursuzca mı, yoksa bilerek mi çektiğini vuruyordu? Kime yönelmişti bu vuruş? Kabadayılara mı, komitecilere mi, istibdat taraftarlarına mı? Elbet anlayacaktı; görürse anlayacaktı.

Tranvaylar geçiyordu, kordonda gezinenler vardı. Selânik'te şapkalının, feslinin, kalpaklının yanında sarıklılar da dolaşıyordu.

Eski Mahmut olmak istedi, çok eski yılların Mahmud'u... Karısını boşamaktansa işkenceye katlanan Mahmut, Küçük Osman Paşa'ya kafa tutan Mahmut, Plevne'de çarpışan Mahmut ne kadar güçlüydü! Şimdiki Mahmut'tan tüm iğrenmeye başladı. Plevne'de Doktor

Cemil'i bulup «Anlat» diyen, hattâ daha sonraları Hoca Daniş Efendi'nin evine giderek «Öğrenmek istiyorum» diye soran Mahmud'u bile ne kadar arar olmuştu. Bir an gelmiş, ona birçok iğne batırmışlardı, üzerine çıkıp çiğnemişlerdi, o da sinmiş, bir köşeye sığınmıştı.

Ayağa kalktı, yanındaki sepete bir tekme vurup devirmek istedi. Bu biraz da öteki oğlu için, hattâ Ferhunde içindi. Elli dört yaşına rağmen Ferhunde'ye karşı duyduğu hissi de yadırgıyordu şimdi! Galiba iğnenin bir tanesi de Ferhunde'nin elindeydi. Üstelik yeni bir elbise de yaptırmıştı kendine. Bu davranışından da tiksindi, İçindeki Mahmut'la elbise arasında çok fark vardı.

Yine de sepeti aldı, yürüdü; onun işi yürümekti. Olimpos meydanına geldiği zaman hava kararmak üzereydi. Kristal gazinosunu bulmakta güçlük çekmedi.

Denizin dalgalarını duyuyordu. İlerde gemiler duruyordu. Olimpos gazinosu rıhtım üzerindeydi, karşısında Kristal gazinosu vardı. Gazinoların önüne iskemleler dizilmişti. Bir köşeye kadınlar oturmuştu, garsonlar bira taşıyordu. Evden getirdikleri yemekleri masalara serip yiyenler de görülüyordu.

Barut fıçısı olduğu söylenen, Bulgar komitecilerin şehirler, evler bastığı, bombaların patladığı Makedonya'nın bu sahil şehrinde hiç de hayat dedikleri gibi geçmiyordu işte!

Hattâ Mahmut dört beş kişinin rahatça birarada konuştuğunu, endişe duymadan şakalaştıklarını, hafiye baskınını düşünmediklerini görüyordu. Belki de bu Selânik'in dış yüzüydü. Şurada biralarını yudumlayan subaylar, ertesi gün, hattâ bu gece kimbilir nereye gidecekler, ne yapacaklardı?

Masasında yalnız oturan bir yüzbaşıya sokuldu:

- Yüzbaşım! Teğmen İbrahim Kumkapı buralarda mı?

- Bilmem, git garsona sor!

Garsona doğru yürürken birisi ceketinin ucundan çekti. Döndü, ne kadar değişmiş olursa olsun Doktor Cemil'i tanıdı.

- Sen Mahmut Efendi değil misin?

- Evet! Sen de Doktor Cemil!

- Ne işin var Selânik'te?

- Oğlumu arıyorum. Teğmen İbrahim Kumkapı!

- Teğmen İbrahim gerçekten senin oğlun mu?

- Gerçekten oğlum!...

- Rasih Amca ne yapıyor? Hayatta mı?
- Hayatta. Yalnız Hoca Daniş Efendi ölmüş!
- Biliyorum! Otur, galiba Teğmen İbrahim Selânik'te değil.
- Nerede?
- Belki de Manastır'a gitmiştir.
- İbrahim'i sen nereden tanıyorsun doktor?
- Buradan.

Doktor Cemil'in yanında üç kişi daha vardı. Doktor onlara Mahmud'u tanıttı.

- Mahmut Çavuş derler buna, eski adıyla Alyanak. Plevne'de beraberdik. Ayağını sürüyerek yürümesine, galiba biraz da ben sebep oldum. Öğrenmek, anlamak isterdi. Şimdi nasıldır bilmem! Bunun bir oğlu daha var; Mirliva Hamit Paşa! Saray paşası!

Mahmut kendini tutamadı, sordu:

- Paşa mı olmuş?

- Haberin yok muydu? Senin İbrahim'i Tophane zindanından ağabeysinin kurtardığını sanmışlar. Oğlan, onun yüzünü bile görmediğini güç inandırmış. Kendini buradaki arkadaşlarına kabul ettirinceye kadar çekmediği kalmamış. Geçenlerde aksi olduğu anlaşıldı; meğerse Küçük Osman Paşazade Hamit, zindana tıkılması için kardeşini ihbar etmiş! Yine de kimse İbrahim'in zindandan nasıl çıktığını anlayamadı, kendisi de dahil. Sen biliyor musun?

- Bilmem!

Rıhtım gittikçe kalabalıklaşıyordu. Neşeli insanların yanında düşünenler de vardı. Yabancı üniformalı subaylar da göze çarpıyordu. Bunlar, Avrupa devletlerinin Makedonya'da ıslâhat yapmak için gönderdikleri subaylar olmalıydı. Doktor Cemil bu sefer yanındakileri tanıttı:

- Talât, İsmail Canbolat ve Mustafa Necip Beyler.

Talât Bey Posta Telgraf Müdürlüğü başkâtibidir. Öteki dostlarım ise...

Üçü de doktordan çok gençti. Doktorun yaşı herhalde Mahmut kadar vardı. Talât Bey ayağa kalktı:

- Hoşça kalın, dedi, bir işim var, sonra görüşürüz.

Bastonunu sallayarak uzaklaştı. Sanki Mahmud'un hikâyesi, onu hiç etkilememişti.

İsmail Canbolat ve Mustafa Necip birbirlerine bakmıyorlardı. Talât Bey'in gözden kaybolduğunu görünce:

- Biz de gidelim, dediler. Mahmut Efendi İbrahim'i Manastır'da arasın, kışladan.

Doktor Cemil'in de burada oturmaya daha fazla niyeti olmadığı anlaşılıyordu.

- Ben de kalkıyorum; biraz bekleyin. Sen ne yapacaksın Mahmut Efendi?

- Bilmem!

- Karnın aç mı?

- Sepette yiyecek birşeylerim var.

- Sepet burada kalsın; garson saklar. Gel benimle, karnını doyurum. Biraz da konuşuruz.

Hep beraber yürüdüler, bir tramvaya bindiler. Beyaz Kule'de inince İsmail Canbolat ile Mustafa Necip ayrıldılar. Doktor Cemil de Mahmud'u oradaki bir bahçeye götürdü.

Bu ılık yaz akşamına rağmen bahçe oldukça tenhaydı. Birkaç kişi oturmuş konuşuyor, bazıları da tavla oynuyordu. Doktor, Mahmud'a bir çayla simit ısmarladı. Hava kararmıştı.

- Anlat bakalım Mahmut Çavuş.

- Ne anlatayım? Siz söyleyin. Rasih Usta hep yolunuzu gözledi.

- Yıllar yılı dolaştım, bazen bıktım, kayboldum. Bir türlü istediğimi elde edemedim. Vatanıma bile dönemedim. Jön Türklerin Avrupa'da çıkan gazetelerine yazılar yazdım. Ahmet Celâlettin Paşa'yı Abdülhamit Avrupa'ya gönderip Jön Türkler arasına nifak sokunca, onların bir kısmını para ve mevkiyle kandırınca ne yapacağımı şaşırdım. Yine de yıkılmadım. Sonunda Selânik'e geldim. Görüyorsun ya ayaktayım. İlk düşünceme dönüyorum; Osmanlılık, hürriyet ve meşrutiyet kurtaracak bu milleti. Başka çare göremiyoruz. Osmanlılık gerekliymiş...

- Hoca böyle demiyordu. Hürriyet ve meşrutiyetten başka bir şeylerin de gerektiğini söylüyordu.

- Hocaya bakma. O düşüncede, nazariyatta büyüktür. Tatbikat bambaşka.

- Medeniyet ve medine diyordu. Hâkimin huzurunda da «Sinmiş ve unutulmuşun yanında çalışmak» demişti.

- Hoca yaşlanmıştı!

Sustular, Mahmut sessizce simidini bitirdi. Doktor Cemil ise saatine bakıyordu. Biraz huzursuz gözüküyordu:

- Rasih Amca da ihtiyarlamıştır. Kızları, karısı ne yapıyor? Bir haber bile gönderemedim ona. Yine siyasetle uğraşıyor mu? Şu oldu, bu oldu diye haber getirip götürüyor mu?

- Pek değil. O da yılgın.

- Hâkimin huzurunda demiştin. Hoca Daniş Efendi yargılanırken sen yanında mıydın?

- Evet, suçlu olarak.

- Neden?

- Senin bir arkadaşını saklamaya çalıştık, yakaladılar.

- Sonra ne oldu?

- Ben kurtuldum. Rasih Usta yirmi yıl sürgün yedi.

- Sen nasıl kurtuldun?

- Bilmem, şey!...

- Neyse, önemli değil! Kurtulmuşsun ya, Rasih Amcanın da pek fazla canı yanmamış!

Mahmut, Doktor Cemil'den ateşli sözler, yeni düşünceler, istibdatın aleyhinde bir takım lâflar bekledi. Halbuki o şimdi, arka masada oturan, zaman zaman boynunu uzatıp aradaki açıklığı kısaltmaya çalışan, sonra başını çeviren bir adama bakıyordu.

- Selânik'e niye geldin doktor?

- Sorma! Biraz eşi dostu göreyim dedim. İstersen ilerdeki masaya geçelim. Burası pek ayak altı.

Mahmud'u beklemeden kalktı, yürüdü. Yeni yerine otururken:

- Herif hafiye, dedi. Selânik'te birkaç kişi var bunlardan; fazla değil. Sonra bana burada Doktor Cemil de demezler. Reval mülakatı hakkında ne düşünüyor İstanbul?

- Reval mülakatı mı? Ne olduğunu bilmiyorum ki!

- İngiliz Kralıyla Rus Çarı Reval'de buluşmuşlar, Makedonya'yı parçalamaya karar vermişler. Ne Selânik, ne de Manastır tahammül edebilirdi buna. Barut ateşlendi; Resneli Kolağası Niyazi Beyle Ohrili Eyüp Sabri, Manastır dolaylarında dağa çıktılar. Bütün Makedonya çalkalanıyor. Yakında görürsün! Yıldız telâş içindeymiş!

- Dağa çıkmakla ne olacak?

Doktor Cemil, Mahmud'a güldü, hem de açıkça güldü. Sonra Mahmud'un cebindeki gazetelere gözü takılınca sordu:

- Nedir onlar?

- Bir tanesini İstanbul'dan getirdim, diğerini de burada istasyonda sıkıştırdılar elime.

Doktor Cemil gazeteleri aldı. *Tercüman-ı Hakikat*'i tiksinerek geri verdi. *Terakki* gazetesine uzun uzun baktı:

- Bunu okudun mu?

- Daha fırsat olmadı.

- Okuma! Aklını karıştırmaktan başka bir işe yaramaz! «Teşebbüsi şahsî ve adem-i merkeziyet»miş Avrupa'ya kaçıp padişaha mektup yazan Damat Mahmut Paşa'nın oğlu Prens Sabahattin'in fikri. Saçma! Adam devleti büsbütün parçalatacak. Senin anlayacağın, bütün Osmanlı vilâyetleri merkezden uzak, büyük bir yetki genişliğiyle, kendi seçeceği meclislerle yönetilecek. Öte yönden de bir nevi liberalizm veya başka bir ekonomik sistem... Bunun sonu ne olur? Bulgar Bulgarlığını, Sırp Sırplığını, Arnavut Arnavutluğunu, Rum Rumluğunu, Arap Araplığını tüm elde eder. Anadolu'da bir avuç Türk kalır. Osmanlılık da orta yerden kalkar.

Mahmut, hele liberalizm lâfından birşey anlayamadı. Yine de Bulgarların, Sırpların, şunun bunun ortaya kendi adlarıyla atıldıklarını, Osmanlılık diye birşeyi hatırlarından bile geçirmediklerini düşünmekten kendini alamadı.

Makedonya'da bir oyun oynanıyordu; Bulgar'ı da, Sırb'ı da, Rum'u da komiteci olarak çarpışıyordu; Doktor Cemil ise hâlâ Makedonya'yı Osmanlı sayıyordu.

Birden birkaç el silâh sesi duyuldu. Doktor hemen ayağa fırladı.

- Tamam! dedi.

- Ne tamam?

- Hiç! Birilerini vurdular galiba. Oturalım, telâşlanacak bir şey yok! Selânik'te olur böyle şeyler!

Gazinodakiler de heyecanlanmışlardı. Silâh sesleri devam ediyordu, hattâ gittikçe yaklaşıyordu da. Koşuşmalar duyuluyordu. Müşterilerin bir kısmı sokağa çıkmış, gözden kaybolmuştu...

O sırada Mahmud'un gözüne genç bir adam ilişti. Başındaki yarım kalpağını kaşlarının üzerine kadar indirmiş, yakasını kaldırmıştı. Mahmut bunu oğlu İbrahim'e benzetti. Adam bahçenin loş bir yerine geldi, hemen tabancasını çekip ateşledi.

Birden acı bir feryat işitildi; Doktor Cemil'in hafiye dediği, o sıra-

da ayağa kalkmış olan öteki adam elini göğsüne götürdü, sendeledi ve yere yığıldı.

- Tutun! Katil var!

Kimse yerinden kıpırdamıyordu; genç adam ise arkasını dönüp koşarak gözden kaybolmuştu.

- Otur, Mahmut Çavuş! Ne oluyorsun?

- İbrahim miydi bu? Ona benzettim!

- Yanılmışsın! Oğlunun ne işi var burada?

Mahmut, doktora inanmak istedi, rahatlar gibi oldu, nedense bir kadeh rakı aradı, hattâ bir de sigara...

İki garson ölünün üzerini örtmüşlerdi Bir tanesi de zaptiyeye haber vermeye gitmişti.

Öteki silâh sesleri artık kesilmişti. Yine de kimse konuşamıyor, daha başka olayların olacağını sanıyor, bekliyorlardı.

- Gidelim artık. Yorgunum, nerede yatacağımı da bilmiyorum.

- Biraz dur Mahmut Çavuş! Gelenler var; ne olup bittiğini öğreniriz şimdi. Yerde yatan adama ise hiç önem verme.

Doktor Cemil yanlarından geçen iki kişinin yolunu çevirdi:

- Ne haber?

- Merkez Kumandanı Nazım Bey'i vurmuşlar!...

- Ölmüş mü?

- Ölmemiş! Kurşun kalçasını delip geçmiş.

- Vuran yakalandı mı?

- Hayır! Kim olduğu da bilinmiyor. Nazım Bey kendisini ziyarete gelen Üsteğmen İsmail Canbolat Beyle evinin sokak üzerindeki odasında otururken, katil sokaktan ateş etmiş! O sırada Merkez Komutanı ayağa kalktığı için kurşun kalbine değil, kalçasına girmiş, oradan da İsmail Canbolat'ın bacağına saplanmış. İnzibatlar katili kovalayıp ateş etmeye başlamışlar. Fakat o, Sanayi Mektebinin arkasından dolanmış, mezarlığa dalmış, kaybolmuş!...

- Üsteğmen İsmail Canbolat nerede şimdi?

- Kışla meydanındaki bir arkadaşının evine götürdüler. Binbaşı Enver Bey de Merkez Komutanının kayınbiraderi olduğu için aynı evin üst katındaymış ama hiç işe karışmamış!

Hikâyeyi anlatanlar diğer sıradakilere duyurmak için uzaklaştılar. Doktor Cemil:

- Şimdi gidelim, dedi. Zaptiye gelip şu hafiye için bizi şahitliğe

çağırmadan buradan uzaklaşalım. Seni bir otele yerleştiririm. Yarın Manastır'a gidersin. İşte burası Selânik! Merkez Kumandanı Nazım Bey Sarayın yakın adamıydı... Ölmemiş, şansı varmış!

Doktor Cemil, Mahmud'u çekip götürdü. Mahmut ayakta sallanıyordu. Sonra da düşünüyor, anlamaya çalışıyordu. Mustafa Necip'le İsmail Canbolat beraber ayrılmışlardı. Demek Üsteğmen İsmail Canbolat Merkez Kumandanının evine gitmişti. Mustafa Necip ne olmuştu?

* * *

Kışladaki nöbetçi subayı ona yine «Daha gelmedi.» dediği zaman aradan günler geçmişti:

- Nerede acaba? Hiç mi gelmeyecek?

- Askerlik bu! Dağlarda Bulgar ve Sırp komitecilerini kovalar. Başka görevleri de vardır. Bilinmez!

Manastır, yaz günlerine rağmen, sanki kuzey rüzgârları esiyormuş gibi soğuk geliyordu Mahmud'a. Durmadan sokaklardan askerler geçiyordu. Delik çarıklı, sırtı kamburlaşmış, tıraş bile olmamış askerler. Kimisinin tüfeği yan yatmış, kimisinin dolağı çözülmüştü...

Halk giden askerlere acıyarak bakıyor, için için söyleniyordu. Yine de bir bekleyiş, bir ölüm bekleyişi vardı Manastır'da.

«Binbaşı Enver Bey de dağa çıkmış!»

«İsyancıları toplamak için İzmir'den bir Redif Livası Selânik'e gelmiş...»

«Dağdaki Resneli Kolağası Niyazi Beyin geyiği hürriyetin müjdecisiymiş!»

Bu ölüm sessizliğini, böylesine bir bekleyişi Mahmut, hiç bir yerde görmediğini, yaşamadığını anlıyordu. Kendisi de bu bekleyişin içine sıkışıp kalmış gibiydi.

Köşe başlarında avuç açan dilenciler bile paradan ziyade daha başka şeyler gözlüyordu.

O tozlu yollarda ya da kahve köşelerinde gününü doldurmaya çalışan Mahmut, çocuk denecek kadar genç erkeklerin fısıltılarını da işitiyordu:

«Hürriyet, adalet, müsavat, uhuvvet!...»

Zaman zaman silâh sesleri duyuluyordu. Telgraf tellerinin bir ucu İstanbul'daydı. Postahanelere cesaret gösterenler haber almak için uğruyor, sonra yanındakine bir şeyler fısıldayıp uzaklaşıyordu.

Mahmut «İttihatçı...» kelimesini ikinci defa Manastır'da işitti. Yine İbrahim'in kışlasına dönmesini beklerken bir kahvede yaşlıca bir adam, «Subayların çoğu İttihatçıdır.» demişti.

Yaşlıca adam, evini, günlük yaşantısını tüm unutmuşa benziyordu. «Bulgar çeteleri de, Sırp çeteleri de sindi. Şimdi dağdakiler hürriyet için savaşıyorlar.» diye devam etmişti. Bir başkası da «İttihatçı olan hürriyet ister.» diye eklemişti. «Vuruşacaklar; İttihatçılar galip gelecek, Makedonya kurtulacak!»

Yine de herkeste bir şüphe vardı; Sultan Hamit, boş durmuyordu. Yıldız, artık susmak istemeyeni yeniden susturmanın çareleri peşindeydi. Otuz iki yıl, şu ülkenin üzerine gittikçe ağırlığını koyan, dillere kilit vurduran Abdülhamit Han, kolay kolay yenilmezdi. Kan gövdeyi götürecekti...

O gün, dağdaki Türk çetecilerini sindirmek için Selânik'e İzmir'den gönderilen redif askerlerinin ilk taburu, Manastır istasyonuna gelince, ölüm bekleyişi, ölüm çırpınışına döndü. Manastır dağları uzakta değildi. Çetelerin gönderdikleri haberler, kulaktan kulağa fısıltı halinde yayılırdı. Bu redif taburu hemen o dağlara tırmanacak, arkasından gelen diğer birlikler de onlara destek olacaktı. Bu suretle çeteler eriyip kaybolacak, yine hayat eski baskısı altında sürüp gidecekti.

Düşünüldüğü gibi çıkmadı; taburun subayları askerlerini toplayıp gittiler. Başka bir olay, başka bir davranış görülmedi.

Mahmut yine kışladan eli boş dönerken postahanenin önünde kahvede tanıştığı bir adamla karşılaştı:

- Ne haber? diye sordu adam.
- Gelmemiş!
- Senin oğlun da çeteci olmuştur, bekleme.
- Ya öldüyse?
- Bilinmez! İstanbul'a dön; en iyisi bu. Birkaç güne kalmaz; Manastır'da sokak ortasında insan avlarlar.
- Yeni bir şey mi var?

Adam, evvelâ söylemek istemedi. Sonra ölümün eşiğindeki bir insanın umursamazlığıyla fısıldadı:

- Dağlara yayılan İttihatçı çetelerini temizlemek için bu sefer Birinci Ferik Arnavut Şemsi Paşa Selânik'e gidiyormuş! Yakında Manastır'a gelir!

- Kim bu Şemsi Paşa?

- Metroviçe'deki onsekizinci tümen kumandanı!... Attığını vurur, manda gibi bir yüreği vardır, padişaha körü körüne sadıktır. Güzünü budaktan sakınmayan Arnavut muhâfızlarıyla dağlarda taş taş üstüne bırakmaz! Bakalım, İttihatçılar ne yapacak?

- Sen ittihatçı mısın?

Adam ses çıkarmadı, yürüyüp gitti... Ertesi sabah, yine nizamiye kapısındaki ere, «Ben piyade teğmeni İbrahim Kumkapı'nın babasıyım. Oğlum geldi mi?» diye sorduğu zaman Mahmut ummadığı cevabı aldı:

- Nöbetçi subayının odasında oturur.

Mahmud'un elinde sepet yerine küçük bir çıkın vardı. Her gün bu çıkını yanında taşır, kışlaya götürüp getirirdi. Nöbetçi askerin cevabı karşısında bir an şaşırmış, elindekini yere düşürmüştü. Toparlandığı zaman:

- Beni oğlumun yanına götür asker! dedi.

İbrahim, babasını biraz hayretle karşıladı. Donuk, katı, heyecanını yitirmiş bir hali vardı. Hiç de sevinmişe benzemiyordu. Üstü başı toz içindeydi, ceketinin yakasını açmıştı, belinde bir tabanca göze çarpıyordu:

- Manastır'da ne işin var baba?

- Seni görmeye geldim oğul! Beş yılda beş mektup!

- Elindeki ne?

- Anan reçel kaynattı, Rasih Usta beni uğurlarken cebime bir ayna sıkıştırdı, ben de bir gömlek aldım. Hediyelerin! Hani çam sakızı, çoban armağanı demişler.

- Koy onları şuraya. Vaktim çok az. Yanımda uzun süre kalamazsın. Paran var mı?

- Ne yapacaksın?

İbrahim cebini karıştırdı; fazla bir şey bulamadı. Bir yığın ufaklığı babasının avucuna sıkıştırdı

- Al şunları, dönüşte lâzım olur. Sonra unuturum. Bende de fazla yokmuş!

Mahmud'un oğlundan aldığı ilk paraydı bu. Evvelâ geri vermek istedi, sonra bayağı sevindi. Beş para bile olsa sevinirdi; evlât parasıydı.

Nöbetçi subayı onları yalnız bırakınca, İbrahim yeni hatırlamış gibi babasının elini öptü. Nedense Mahmut oğlunu kucaklayamadı. Yine de onun ter ve barut kokusu ciğerlerine doldu.

- Kusura bakma baba, çok dalgınım, biraz da yoruldum galiba. Askerlik bu. Annem nasıl?

- İyi, ne yapsın? Selâm söyledi!

- Sana bir şey soracağım. Beni zindandan kim kurtardı?

- Bilmiyorum.

- Yedi arkadaşımın hepsini öldürdüler. Ben yaşıyorum! Kahrolarak, ezilerek yaşıyorum. Bir gün İstanbul'a dönersem, hesap soracaklarım da var; bunu aklından çıkarma. Ben sen değilim!

Mahmut oğlunun karşısında küçüldüğünü anlıyordu; İbrahim ağır basıyordu. Cevap verememek, gerçeği söy-leyememek, Mahmud'u büsbütün yıkmıştı. Halbuki bu karşılaşma böyle olmamalıydı. Kucaklaşmalı, ağlaşmalı, uzun süre yanyana, dizdize oturmalıydılar. Konuşmasalar da olurdu; hiç önemi yoktu. Varlıkları birbirlerini mutlu ettikten sonra nemli bakışlar yeter de artardı bile. Şimdi ise İbrahim dikleniyor, babasını kendinden uzaklaştırıyordu.

- Terfi etmemişsin oğul?

- Ettirmediler! Bunun hiç önemi yok... Ben Abdülhamid'in yıldızlarını istemem. Birisi gibi konaktan saraya gidip gelmekle paşa olmak ise aklımın köşesinden geçmez! Doğru söyle baba; sen saray taraftarı mısın?

- Kim demiş?

- Bana öyle geliyor. Düşüncelerindeki aykırılık, vaktiyle benimle konuşuşların, şimdiki tavırların, hattâ belimdeki şu tabancaya bir tuhaf bakışın bile bende bu şüpheyi uyandırıyor. Olamazsın! Benim babam saray uşağı, hafiye olamaz. Doğru söyle; beni sen kurtardın değil mi?

- Hayır!

- İnkâr etme; senin hakkında daha kötü düşünürüm sonra!

- Evet! Yalnız, ben hafiye değilim; bunu kafandan çıkar!

- Nasıl becerdin öyleyse?

- Saraya ilk ve son defa yaptığım bir hizmet karşılığı hayatını bağışladılar! Fazla sual sorma.

- Çok yazık, çok yazık! Kimbilir, kimin canını yaktın? Alçalmayacaktın.

Mahmut bağırdı, isyan edercesine, inlercesine bağırdı:

- Hafiye değilim dedim sana, inan bana. Beni hor görmeye kalkışma; baban şerefli bir insandır. Bütün çırpınmam, senin yaşaman içindi, şu kışlaya gelip «Teğmen İbrahim'in babasıyım.» demek içindi.

- Madem muradına erdin, durma burada. İstanbul'da rahatına bak. Biz vuruşacağız! Devireceğiz, bu vatanı kurtaracağız! And içtik, tabanca üzerine. Senin Makedonya'da yapacağın bir iş yok; bana ayak bağı olma.

İbrahim geçmişi unutmamışa benziyordu, babasına hiç inanmıyordu.

Mahmut büsbütün çöktü, oturdu. İbrahim ise artık coşmuştu. Babasının karşısına dikildi:

- Hâlâ farkında değil misiniz? Kokuşmuşuz biz! Kim diriltecek bizi? Yine biz! Ama bu biz'in içinde sizin gibiler yok! Burada bir Rus konsolosu vardı, elinde kamçısıyla göğsünü şişire şişire sokaklarda dolaşırdı. Bu yetmiyormuş gibi karşılaştığı Türk askerine iğrenerek bakar, alay ederdi. Bir gün kendisine selâm vermedi diye bir Türk askerini dövdü. Asker de ikinci kamçı darbesinden sonra tetiğini çekip herifi devirdi. O eri hemen divan-ı harbe verdiler; idam ettiler! Saray Rusya'dan af üzerine af diledi. Kim yaşayıp, kim ölüyormuş; anlıyor musun bunu sen baba? Bu kadar zavallı mıyız biz? Rus konsolosunun ölüsünü bir top arabasına koyup götürürlerken, saray üstelik top atışlarıyla da selâmlattı onu. And ettik, «Ya hürriyet, ya ölüm!»

- Siz kimsiniz? İttihatçılar mı?

- Evet! Biliyorsun demek! Adımız evvelâ "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti" iken Paris'teki Jön Türklerle, yani İttihatçılarla birleşince, "Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti" oldu.

- Kimler var bu cemiyette?

- Orası bize ait! Yakında yeryüzüne çıkacağız. O zaman öğrenirsin! Ben bu cemiyetin fedaisiyim!

- Selânik'teki hafiyeyi sen mi öldürdün yoksa?

- Ben öldürdüm. Seni de gördüm; Doktor Cemil'le oturuyordun. Hadi, gönlün çekerse haber ver! «Yaşamalı» diye düşünüp bütün bu

anlattıklarımı söyle, beni yeniden kurtar! Bu sefer seni vururum baba!

- Şimdi vur; ne duruyorsun?

- Seni İstanbul'da, oradan oraya sürdüklerini de, tokatladıklarını da unutamadım. İçim kinle dolu. Beceremediklerini ben yerine getireceğim. Bir Plevne'yle yetindin. Sonra ne kendine, ne de etrafına katkıda bulundun. Tekrar söylüyorum; sen korkak ve şaşkın bir insansın! Bu şaşkınlığın yüzündendir ki, ne yaptığının farkında olmadan beni zindandan çıkardın.

Mahmut bir bardak su içmek istedi. Elini sürahiye uzatırken oğlunun çatlak bir bardağı masanın üzerinden aldığını görünce hemen bardağı kaptı, hattâ suyu da içmedi.

- Niye içmiyorsun?

- Vazgeçtim! Senin elinden bundan sonra su bile içmem! Aklın başında değil! Yeter artık! Al şu paralarını da...

Mahmut oğlunun verdiği paraları fırlatıp attı. Şimdi o Kel Hamdi'nin karşısındaki eski Mahmut gibiydi. Dayatacak, direnecek, yılmayacaktı. İbrahim'in sözleri yüzünde bir kamçı gibi şaklasa da, canını acıtsa da yerinden kıpırdamayacaktı.

- Baba söylediklerime pişmanım! İçim dopdolu, yanıyorum! Beni anlamalısın! Yakında tekrar görüşürüz! O zaman hak vereceksin, yanağımı okşayacaksın! Bu memleket kurtulduğu zaman bütün acı günler geride kalacak! Vatan, herşey vatan için!

- Bu memleket nasıl kurtulacakmış, bu kafayla mı?

- Ne demek o? Mutluluğun, başarının, kuvvetin başında hürriyet gelir! Biz evvelâ Bulgar komitecileriyle çarpıştık. Kanımızı, canımızı koyduk orta yere. Bulgar çetelerini, Bulgar okullarındaki hocalar yönetiyordu, üstelik onları kiliseler koruyor, papazlar takdis ediyordu. Kayalar üzerinden mermiler sekiyordu. Bir bomba, bir Türk evini çökertiyor, kollar, bacaklar havada uçuyordu. İmdat diye bağıranların seslerini hâlâ işitir gibiyim.

- Bunları niçin anlatıyorsun bana?

- Bulgarlar köprüleri uçurdular, bankaları, yabancı kulüpleri bombaladılar. Saray, şu fakir halktan aldığı vergilerle Avrupa devletlerini susturabilmek için tazminat ödedi. Hele bir gün Amerikalı bir gazeteci kız geldi. Bulgar komitecileri onu da kaçırdılar. Çete reisi Sarafof kızın karnını bile şişirdi. Kızın karnındaki çocuğuyla beraber serbest

bırakılması için saray tam onyedi bin altın ödedi. Neden, ne zorumuzaydı? Biz böylesine mi boyun eğecektik?

Mahmut, bu sefer geriliyordu... Şu sararmış genç, şu büyük bir baskı altında büyüyen genç, boşalmak için fırsat kollayacak, karşısına babası da çıksa bağırıp çağıracaktı. Söylediği sözler, hattâ bütün geçmişi, geldiği yeri unutuşu, başka bir düşünceye yönelemeyişindendi.

- Sonra ne olacak? diye sordu Mahmut. Bir de onu anlatsana...

- Meşrutiyeti ilân ettireceğiz. Osmanlılar cins ve mezhep gözetmeksizin kardeş olacaklar. Meşrutiyetin ilanıyla Avrupalılar Osmanlı İmparatorluğunu taksim etmekten vazgeçecek. Makedonya'daki şu komiteciler bile Sultan Hamit'in mutlakiyeti yüzünden kan dökmüşlerdir. İşte böylece hürriyet gelecek, herkes kucaklaşacak, vatan kurtulacak!

- Hoca Daniş Efendi böyle demiyordu... Bunu Doktor Cemil'e' de söyledim.

- Hoca Daniş Efendi vız gelir bana, onu okumuyorum artık!

- Hani fikirler unutulmaz demiştin; onüç yaşındayken böyle söylemiştin?

- Unutulmasa da onun dediklerine uymak zorunda değilim.

- Bu anlattıklarının içinde Türk'ü göremedim ben?

- Türk mü? İşte biz Türküz!

İbrahim gülmeye başladı; boşalıyordu, babasının suali hoşuna gitmişti.

- Beni oyaladın baba! Öğleyi bulduk! Sana çarşıda bir yemek yedireyim. Sonra belki bir daha görüşemeyiz. Biletini alıp gidersin. Anneme çok selâm söyle, Rasih Usta'ya da. Öğleden sonra yapılacak işlerim var!

- Askere talim mi yaptıracaksın?

- Hayır! Daha başka türlü işler! Merak etme ölmeyeceğim! Yine de hakkını helâl et.

- Sana şöyle yap, böyle yapma diye bir şey söylemeyeceğim. Bildiğinden caymayacağını görüyorum. Yine de şunu aklından çıkarma; ben de vatanımı seviyorum, vatanını seven yalnız siz değilsiniz. Yanağıma vurulan fiskeyi, ağzımdan aşağı boşaltılan rakıları da unutmadım. Keşke evvelâ bize gelseydiniz, bizi anlasaydınız. Hoca böyle düşünmüştü.

- Siz kimsiniz? Neyse! İşte ayağıma pıranga vurulmadan nizamiyeden geçip beni gördün, rahat et baba!

İbrahim yine güldü, yerdeki paraları topladı, cebine soktu. Dışardaki nöbetçi subayıyla konuştuktan sonra çıktılar.

1908 yılı Temmuzunun on yedinci günüydü. Yine Manastır, o ölüm bekleyişinin içindeydi. Aşçı dükkânında yerlerken, İbrahim dalgın, Mahmut üzgündü.

Yemeğin sonuna doğru bir sivil yanlarına sokuldu.

- Şemsi Paşa Selânik'ten geldi, dedi. Güvendiği subaylarla birlikte üç tabur asker de istasyonda bekliyor!

- Biliyorum.

- Kendisi bir yığın Arnavut muhafızla postahaneye gitti; telgraf başında sarayla görüşüyor...

- Görüşsün...

- Sarayla konuşması bittikten sonra hemen harekete geçecekmiş! Dağa çıkan bizim çeteleri çevirecekler, hepsini öldüreceklermiş. İlk hedef Niyazi Beymiş...

- Başaramayacak!...

Sivil gidince İbrahim ayağa kalktı, yemek paralarını ödedi:

- Hoşçakal, dedi. Sen yattığın hana dönersin baba! Söylediğim gibi ilk fırsatta İstanbul'a gidersin. Beni bir daha arama. Manastır'da ezilip kalmanı istemiyorum. Bilmem, şu geri kalan para, bilet ücretine yeter mi?

- Sen nereye gidiyorsun?

- Postahaneye uğrayacağım, sakın arkamdan gelme!

İbrahim sararmıştı, galiba hafif- de olsa elleri titriyordu yahut Mahmud'a öyle gelmişti.

- Gitme!

Mahmut yemek masasının üzerindeki paraları almadı; belki de bir anda o paraları unuttu. Hemen oğlunun arkasından sokağa çıktı; fakat onu göremedi. Postahane-nin yerini biliyordu. Elinden geldiği kadar hızlı yürümeye başladı. Postahaneye vardığı, zaman yine oğluna rastlayamadı. Etraf kalabalıktı. Askerler, Şemsi Paşa'nın muhafızları etrafı kuşatmıştı. Halk bir tarafa yığılmış, yine bekliyordu. Pastahanenin kapısı önünde bir araba duruyordu.

Donuk, sarı, çökük bir sessizliğin yanında, silâh şakırtıları, at kişnemeleri, subayların verdiği komutlar işitiliyordu...

Mahmud'a soğuk gelen Manastır, sanki şimdi bir cehennem gibiydi ve Mahmut terliyor, durmadan etrafına bakınıyordu. Sonunda gördü. İbrahim askerlerin arasına yavaş yavaş sokuluyordu.

İçinden bir ses «Git, oğlunun önüne geç!» dedi ona. İbrahim'in elini tutmasa da yapacağı işe engel olur, bir yok oluşun varlığa dönüşünü sağlardı.

Gidip gitmemek bir bocalamaydı. Bu bocalamada hangi yön galip çıkarsa çıksın sonunda bir ölüm vardı. Ya dağdakilerin, hattâ başkalarının ölümü, ya da oğlunun ölümü...

Daha fazla düşünemeden birkaç adım attı. Ter şakaklarından yanaklarına doğru süzülüyordu. İbrahim ise elleri arkasında askerlerin yanına iyice yaklaşıyordu. Belinde tabancası yoktu.

Bu yok oluşun varlığa dönüşü sadece İbrahim için miydi? Yok olacakla kalacak olan arasında bir seçim yapması gerekmez miydi? Durursa, beklerse, İbrahim de başarırsa bir kişi gidecek, geridekiler hiç değilse bir süre kendi yollarından yürüyebildikleri kadar yürüyeceklerdi.

Mahmut, bunları gerektiği kadar, apaçık duydu mu? Bilemezdi. Fakat adımları hiç de onun babalık hislerine uymamaya başlamıştı.

Aradaki mesafe, bir hayli fazlaydı. Ve işte Şemsi Paşa postahanenin merdivenlerinden ağır ağır iniyordu. Yüzünde yapacağı işe inanmış, güveni tam, sadakatinin armağanını almış bir insanın mutluluğu, sevinci vardı.

Mahmut artık adımını bile atamadı. İbrahim askerlerin arasındaydı, elini arkasına atmıştı. Merdivenin iki kenarına sıralanmış muhafızlar selâma durmuştu. Ve Şemsi Paşa arabasına biniyordu.

Mahmut gözlerini kapadı; donuk, sarı, çökük sessizliğin içinde diğerleri gibi bekledi. Yalnız kendisi onlardan farklıydı, neyin geleceğini biliyordu. Bu gelecek onu evlâdından alıp götürecekti. Bir kere daha boyun eğiyordu.

Arka arkaya üç el tabanca sesi duyduğu zaman sanki bir şey olmamış gibi gözlerini açtı.

Şemsi Paşa arabasının içine yığılmıştı. Bir subay tabancasını fırlatmış kaçıyordu. Arkasından muhafızlar durmadan ateş ediyorlardı. Halk yerlere yatmıştı, birbirinin üzerine yığılmıştı.

Muhafızlar vuramadılar, muhafızlar yetişemediler; subay gözden kaybolmuştu. Şemsi Paşa'nın cesedini ise dört kişi arabadan aşağıya indiriyordu.

Şimdi de bir panik başlamıştı. Askerler dağılıyor, halk alabildiğine kaçıyordu. İlerdeki dükkânlar bile kapanıyordu.

Yalnız Mahmut, olduğu yerde duruyordu. Bir de İbrahim ona doğru yaklaşıyordu.

- Bana kısmet değilmiş baba! Teğmen Atıf yaptı bu işi! Gelmemeliydin! Yoksa Şemsi Paşa'ya acıdın mı?

Mahmut İbrahim'i bir daha göremedi. Üşüdüğünü, bomboş olduğunu duya duya trene binerken, ordu müşiri Tatar Osman Paşa'nın, Resneli Niyazi Bey çetesi tarafından kaçırıldığını da işitti.

Hürriyet

MAHMUT, İstanbul'a döneli birkaç gün olmuştu. Rasih Usta elindeki mektubu durmadan sallıyordu:

- Torunum olmuş, torunum!... Allı'dan!... Henüz ötekilerden bir ses yok. Bir kere daha okusana şu mektubu Mahmut Efendi!

Mahmut, yeniden okudu. Berber sevinçliydi. Son yıllarda hiç böylesine diri, geleceği unutmuş, günlük yaşantısından uzaklaşmış olduğu görülmemişti.

- Bu gece bendensin Mahmut Efendi!

- Senden miyim?

- Çıkıp dolaşalım. Keyfimizce eğlenelim. Aklıma gelmişken sorayım; kira borcumu ne vakit alacaksın?

- Hiç almayacağım!

- Etme! Sonra ben nasıl kalkarım bu yükün altından? Hep sen mi ödeyeceksin bu evin kirasını?

- Yaşayabildiğimiz kadar yaşayacağız Rasih Usta! Ne yapalım? Bozma keyfini.

Sokağa çıkınca yanyana yürümeye başladılar. Aksaray'da eski dükkânlarına bakmamak için kendilerini çok zorladılar

Lâleli'yi tırmanırlarken önlerinden bir atlı tramvay geçti. Sürücü borusunu öttürüyor, hayvanları kırbaçlıyordu. Atlar ise yokuşu çıkmakta çok güçlük çekiyorlardı.

- Nereye gidiyoruz Rasih Usta?

- Direklerarası'na bir uğrasak!

- Yaz günü mü?

- Kâğıthane sefası yapamayız ya; vakit geçti. Bugün perşembe,

tatil gecesi, belki biraz kalabalık olur. Sen dediğimi dinle, iki tek de atarız istersen: Beyoğlu'nda eğlenmeye gücümüz yetmez...

- Biliyorsun, artık içmiyorum.

Temmuzun yirmi üçüydü. Direklerarası'nda berberin dediği gibi olağanüstü bir kalabalık vardı. Macuncular, simitçiler, şamtatlıcılar kaldırım kenarlarında bağırıp duruyorlardı:

- Taze taze, sıcak sıcak! Hani ya efendiler!

Zurna çalıp, ayı oynatan bir çingenenin etrafına birkaç kişi toplanmıştı. Atları pırıl pırıl, üstü açık paytonlar, kampana çalarak caddenin başında görünüyor, Fatih'e doğru gidiyor, sonra yine geri dönüp uzaklaşıyordu.

- Torununun adını ne koyacaksın?

- Düriye! Hemen bu gece yaz; ben postaya atarım!

Çakşırlısı, pantalonlusu, feslisi, şapkalısı, sarıklısı, bıyık büküp göz süzeni, gümüş saplı bastonunu sallayanı bir kervana katılmış gibi yürüyorlardı.

- Mahmut Efendi, sen İbrahim'den pek bahsetmezsin; yoksa dargın mı ayrıldın oğlandan?

- Niye? Seviştik, öpüştük, dertleştik. Ne de olsa subay; işi var. Dağlarda da eşkıya. Yanında fazla kalamadım. Bombalar patlıyor, silâhlar atılıyordu.

- Makedonya orası! Kaynar mübarek! Neyse biz keyfimize bakalım. Karnın acıkmıştır; ne yemek istersin?

- Paralı görünüyorsun!

- Bugün eski usturalarımdan iki tanesini sattım. Şimdi kolay kolay böyle mal yapılmıyor!

Uzun setresinin eteğini kaldırarak yürüyen bir kalem efendisine, bol paçalı, kaytan bıyıklı bir külhanbeyi omuz vurup geçti.

- Züppe! Kadınlar hamamına git!

Belinde kasaturası, ayağında çizme, fesi püskülsüz bir jandarma çavuşu bağırdı:

- Ulan, düztaban; dün gece karakolda yediğin dayağı unuttun mu? Yine mi kaşınıyorsun?

Bir gezginci esnaftan baş suyuyla yapılmış pilâv aldılar.

- Herif lezzetli pişirmiş. Ye Allah'ını seversen! Bir de şuradan şerbet içelim.

Bir mirasyedinin peşine birkaç dalkavuk takılmıştı. Tophane lüle-

cileriyle kollarında nişanlarını taşıyan tulumbacı reisleri karşı karşıya gelmekten çekiniyormuş gibi sırtlarını dönüp geçiyorlardı.

- Herkes eğleniyor be Mahmut Efendi; keyifler tamam. Biz nerelerdeymişiz?

Evine geç kalmış bir İstanbul yosması arap bacının yanında hızlı hızlı yürürken bile sekiyor, arkasından gelen delikanlıya başını çevirip bakıyordu.

Direklearası'ydı burası, Şehzadebaşı; İstanbul'un eğlence yeri. Ramazan gecelerinin coşkunluğu olmasa bile insanlar kendilerini günlük yaşantılarının dışına çıkabilmek için sokağa salıvermişlerdi. Mavnacısı, inzibat askeri, Galata kaldırımı yolcuları, şalcı acemler, tütüncüler, tömbekiciler hep oradaydılar, hep gidip geliyorlardı.

- Hafiye yok mu ortalıkta Mahmut Efendi?
- Olmaz olur mu?
- Havadan, sudan konuşalım öyleyse; canımız yanmasın.
- Hiç konuşmasak daha iyi.
- Makedonya'da hürriyet lâfı edilmiyor mu?
- Hani havadan, sudan konuşacaktık?
- Doğru. İki tek çekmeden eğlenemiyor insan Mahmut Efendi.

Bir mızıka sesi geliyordu. Bir kısım halk geç kalmışcasına koşarak bu sesin geldiği yere doğru gidiyordu.

Onlar da kıraathanelerin önünde nargile tokurdatanlara bakmadan çalgıcıların yanına vardılar.

Burası "Şark Tiyatrosu"ydu. Kapının önünde bir keman, bir trombon, bir zil, bir trampete, bir davul ve bir de klarnetten ibaret orkestra durmadan oynak havalar çalıyor, seyircileri heyecanlandırıyordu.

- Ne yazıyor şu levhada Mahmut Efendi?

Mahmut okudu:

«Hayalhane-i Osmanî Tiyatrosu — Komik-i Şehir Hasan Efendi!.. Fevkalâde lubiyat! "Gözlemeci" ve "Bir Kadının İntikamı". Kantolar, düetolar, Küçük Amelya Hanım!»

- Bildim!... Kel Hasan derler bu oyuncuya. Yaman adammış. İnsanı kasıklarına bastıra bastıra güldürürmüş de altına ettirirmiş. Girelim mi?
- Girmeyelim.

Rasih Usta o gece lâf dinlemiyordu. Belki de onun bu davranı-

şı dolmuşun boşalma isteğiydi. Berber onbir kuruş verip iki kişilik ikinci mevki bilet aldı.

İçerisi şimdiden kalabalıktı. Tahta sandalyelerin gıcırtısı, kabak çekirdeklerinin hışırtısı, dondurma, macun, şerbet ve elma şekeri satıcılarının sesleri birbirine karışıyordu.

- Yahu Mahmut Efendi. Sıcağa, baskıya, parasızlığa, bilmem neye aldırmadan herkes keyif sürmeye başlamış. Biz uyurmuşuz meğerse.

- Sen niye geldin?

- Bu gece bana takılmazsan işin rast gitmeyecek. Nemrutluğun üzerinde, Makedonya'dan dönüşten beri büsbütün içine çekildin. Bir şeyler var sende ama söylemiyorsun.

Arkalarında oturan birisi berberi dürttü:

- Ne dedin?

- Birşey demedim!

- Makedonya dedin!

- Demedim! «Yaşasın padişahımız!»

- Ha şöyle... Adam ol!

Tiyatro perdesi kapalıydı. Işıklar sönüktü. Sahnenin önündeki saz takımının oturacağı yer henüz boştu. Dışarda orkestra durmadan çalıyordu. Localar da dolmaya başlamıştı.

- Şuraya bak Mahmut Efendi!

- Ne var?

- Aşçı Talip domuzu! Locaya kurulmuş!

Alt kat locaların birinde Talip Usta oturuyordu. Başında kalıplı fesi, sırtında İstanbulin vardı. Bıyıklarına da kozmetik sürmüştü. Hafif aydınlıkta bile parmağındaki bir yüzüğün parladığı görülüyordu.

Berber, farkında olmadan ayağında takunyalarını aradı. Olsaydı şayet, belki de aşçının kafasına fırlatırdı.

Şimdi Rasih Usta, olduğu yerde kıpırdanıyordu. Tüm keyfi kaçmıştı.

- Bizim Cemil oğlan ne dedi sana Mahmut Efendi?

- İyiyim, burada dinleniyorum, Rasih amca, keyfine baksın, dedi.

- Bu lâfın altında bir şey var. Şimdiye kadar nerelerdeymiş? O da hayırsız çıktı!

Kapı tarafından bir gürültü gelmeye başladı. Üç kişi koştu, en ön sırada oturan iki kişiye bir şeyler söylediler. Onlar diretince, ya-

kalarından yakalayıp, dışarı çıkardılar. Sonra gidenlerin yerine yazın sıcağına rağmen ayağında tozlukları, gözünde tek gözlüğü, saçları biryantinden pırıl pırıl, kravatına inci bir iğne iliştirmiş bir adamla, kordonlu, rugan çizmeli, saray yaveri bir binbaşı oturdu.

- Hani ya sudan içenler? Buz gibi, otuz iki dişi birden donduruyor!

Şimdi çıngırak çalıyordu, orkestra sahnenin önündeki yerini almıştı. Komik-i şehir Kel Hasan Efendi'nin Hayalhane-i Osmanî Tiyatrosu başlamak üzereydi.

Perde kıpırdayınca, orkestra açılış havasına geçti.

«Tarara bambum!... Tarara bumtara!...»

İlk önce bir perdelik bir dram oynandı. Arkadan varyetelere geçildi. Sıra namlı kantoculara gelince heyecan son derecesini buldu. Salonu kaplayan sigara dumanının yanında sıcak büsbütün bastırmış, ter şakaklardan aşağıya doğru akmaya başlamıştı. Herkes yakasını açmış, ceketlerini koltuğunun altına almıştı.

Bir alkıştır gidiyordu. Tepinenler, bastonuyla sıralara vuranlar, ıslık çalanlar birbirine karışmıştı.

- Ulan fori'yi fazla koparın. Şimdi Küçük Amelya çıkacak!

Küçük Amelya gemici elbisesi giymişti. Başındaki gemici şapkasının kordelâsını dalgalandırıyordu. Göğsü memelerinin orta yerine kadar açıktı. Etekliği de diz kapağına kadar uzanıyordu:

«Kalkın tayfalar;
Gemi yalpalar!
İçelim şarap,
Olalım harap.
Târiç çum terelli hahhahhay!..»

Amelya artık oynamaya başlamıştı. Bacaklarını havaya kaldırıyor, ellerini ya beline dayıyor, ya da göğsünde kavuşturuyordu. Tatarımsı yüzüne rağmen öylesine fıkırdak, öylesine canlıydı ki, onu seyredenler o anda dünya yüzünde ondan daha güzel bir kadının var olabileceğini akıllarından bile geçiremiyorlardı.

- Abe Mahmut Efendi! Bu kadın ne yapıyor böyle? Göğsü de gözüküyor, baldırı da gözüküyor! Yandık Alyanak, yandık! Ben torunum Düriye'nin böyle oynak olmasını istemem! Ne günlere kalmışız?

- Sus ulan! Çenene pırtı. Seyret! Allah be!

Tepesine bir bıçkın dikilince Rasih Usta ağzını kapattı, gözlerini alabildiğine açtı. Ön sıralardan ayağa kalkanlar, tepinenler vardı. Salonu bir uğultu kaplamıştı.

- Amelya! Yatayım da çiğne! Nur ol!

Amelya yine söylüyor, yine oynuyordu:

«Üstü açık faytonda
Gezerim piyasada
Harf atarım kızlara;
Yakarım gönülleri!»

Artık sahneye fesler, mendiller, çiçekler yağıyordu. Oturduğu sandalyenin tepesine çıkıp at gibi kişneyenler bile vardı.

En öndeki saray yaveri binbaşı, fil kuyruğu kırbacını çekmiş, tepinenlere yapıştırıyor, bir taraftan da sahneye öpücükler gönderiyordu.

Aşçı Talip Usta neredeyse locasından düşecekti. Tabancasına sarılan iki kişiyi inzibatlar sürükleye sürükleye götürüyordu. Bir seyirci, sustalısını ayakkabısının altında biliyordu.

Birkaç kişinin canı yanıp, birkaç kişinin kaba eti dağlandıktan sonra Kel Hasan sahneye çıktı.

Başına küçük bir takke, sırtına dar bir hırka, ayağına kısa bir pantalon geçirmişti. İnce bir boynu, çökük bir burnu, ileriye doğru fırlamış bir alnı vardı. Başı dazlaktı.

Epeyce zamandan beri sahnede teneke yuvarlamıyor, uzun çalı süpürgesiyle etrafı süpürmüyordu.

- Abi, biliyor musun bunun burnu niye yassı olmuş?

- Bilmiyorum!

- Ben söyleyeyim sana. Galata'daki Avrupa tiyatrosunda Abdürrezak Efendiye yamaklık yaptığı sıralarda ustasını kızdırmış, o da bir tekme vurup sahneden aşağıya yuvarlayınca burnunun üzerine düşmüş!...

Kel Hasan'ı da alkışlıyorlardı. Fakat bu alkış Küçük Amelya Hanım kadar coşkun değildi.

«Tiyatro perveran efendilerimizin, arzu ve talebi üzerine bu gece sunacağımız temaşadan ziyadesiyle hoşlanacağınızı umarız vesselam.»

Kel Hasan bu konuşmasından sonra alışılagelen tekerlemesine geçiyordu:

«Koman sava, ne haber sütçü Sava?»

Halk katıla katıla gülüyordu... Jön prömiye Todori, ellerini yumruk yapıp havaya kaldırarak, «Ah, zalim kadın! Sebeb-i mevtim olacaksın!» dediği zaman, Hasan Efendi başını uzatıp, «Sepetteki ziftin mi?» diye soruyor, yine bir alkış yükseliyordu.

- Yaşşa! Kel Hasan! Sana da yaptığımız foriler helâl olsun!

Tiyatro bitip dışarı çıktıkları sırada Rasih Usta:

- İyi eylendik, dedi. Mahmut Efendi sen beni ilerdeki sokağın sonunda bekle. Ben aptest bozup geleceğim.

Gecikirsem fazla oyalanma, evde buluşuruz!

Mahmut, yine de fazla beklemedi. Biraz sonra berber, nefes nefese yanına geldi; elinde kırık bir baston vardı.

- Ne oldu berber, bu ne hal?

- Tamam! Adamın birinin elinden bastonunu kaptım, Aşçı Talip domuzunun başına öyle bir indirdim ki, ikiye bölündü. Bizimkisinin kafası ne oldu bilmem!

- Peşinden gelen var mı?

- Ortalık ana baba günüydü... Bir herif, sustalısıyla birinin karnını deşmişti. Talip Usta'nın bağırmasına aldıran bile çıkmadı. Hadi yürü!

Berber, şimdi tiyatrodakinden daha fazla gülüyordu. Küçük Amelya Hanımın göğsünü de, Kel Hasan'ın tekerlemelerini de unutmuştu.

* * *

Ertesi sabah top sesleriyle uyandılar. Gazete satan çocuklar, Etyemez'in bu sakin görünen mahallesine bile girmişler, bağırıyorlardı:

- Yazıyor! Hürriyeti yazıyor!

Mahmut, çocuktan gazeteyi zor aldı; müvezzi durmak istemiyor, o da şaşkınlıktan para bulup veremiyordu.

- Ne hürriyeti Mahmut Efendi?

- Olmuş! Olan olmuş!

- Oku hele! Rüyamda görsem inanmazdım. Hani tüfek sesleri, hani bombalar, hani çarpışıp kan gövdeyi götürmeler? Hürriyet böy-

le elini kolunu sallaya sallaya gelir mi? Abdülhamit hürriyeti isteyerek verir mi?

- Makendoya'da bu dediklerin oluyordu berber!

Günlerden cuma idi. 1908 yılı Temmuzunun yirmi dördüncü günü. O gün dükkânlar kapalıydı. Gezginci berberlerin çoğu çınar ağaçlarına aynalarını asıp kimseyi tıraş etmezlerdi.

- Ne oyalanıyorsun alyanak? Oku şu gazeteyi!

Mahmut, gazetenin bir köşesine sıkışmış şu yazıyı okudu:

«Halifemizin yaptığı Kanun-ı Esâsî'nin yürürlükte olduğu ulu tacidarımızın iradelerindendir. Ancak, nasıl kurulacağı bu kanunla gösterilen Mebuslar Meclisi, memleketin korunması ve zamanın icapları göz önüne alınarak geçici bir süre için toplantıya çağırılamamıştı. Bu sefer, bu kanun hükümlerine dayanılarak Meclisin açılması için üyelerin seçilmesi, Nazırlar Meclisinin kararı üzerine ulu parişahımızın iradeleriyle gerçekleşmiş ve bütün vilâyet ve sancaklara duyurulmuştur. Bu karar, Selânik, Manastır ve Kosova Vilâyetlerine de bildirilmiştir.

Sadrazam Sait»

- Sakın bu işler Abdülhamit Han'ın bir oyunu olmasın Mahmut Efendi?

- Belki de, bilmem?

- Kimbilir?

Yine de berber, kalkıp birkaç göbek attı. Sonra ileri yaşının yorgunluğuyla soluyarak otururken:

- Ahtım vardı, dedi. Hadi Mahmut Efendi, kalk gidelim.

- Nereye?

- Sokağa! Bakalım ne oluyor? Yoksa hürriyet geldi diye sevinmiyor musun?

Berber, hemen giyindi. Ağzına birkaç lokma ekmek atarken kendisine şaşkın şaşkın bakan karısına bağırdı:

- Pabuçlarımı nereye koydun hanım? Oyalanma! Biz geç kalırsak da merak etme!

- Nereye Rasih Usta? Şu haline bir baksana; senin adım atacak dermanın mı kalmış?

- Sus kadın! Fazla ses etme, hürriyet var!

Onlar sokağa çıkarken Nazlı, sanki bir yolculuğa gidiyorlarmış gibi arkalarından bir tas su döküyordu.

Yollar şimdiden kalabalıktı. Çok kimsenin yüzünde bir şaşkınlık, bir anlamamazlık okunuyordu.

- Yaşasın hürriyet!

- Yaşasın padişahımız!

Biraz vakit geçince etraf bayraklarla donanmaya başladı. Devlet dairelerinin önlerine fenerler asılıyor, defne yaprakları yığılıyordu.

Beyazıt'ta, Harbiye Nezaretinin önünde iki kişi konuşuyordu:

- Azizim buna «İnkılâb-ı Osmanî» denir!

- Öyle ama, ilk meşrutiyetin, tekrar yürürlüğe konmasından başka bir özelliği yok bu hürriyetin. Gazeteler böyle yazıyor.

- Olsun! Padişah, Teşkilât-ı Esasiye'nin tekrar işlemesini, Makedonya'da patlayan silâhlar ve saraya çekilen sayısız tehdit telgrafları karşısında zorla kabul etmiştir. Bu yüzden de İnkılâb-ı Osmanî'dir.

Kalabalığın arasından bir papaz çıkmıştı, camiye doğru yürüyordu. Arkasına çömezlerini takmış, vaaz vermeye giden bir imamı görünce hemen atıldı, kollarını uzattı:

- Kardeşim! Gel kucaklaşalım!

İmam evvelâ ne yapması gerektiğini kestiremedi. Sonra o da kollarını açtı:

- Mademki Osmanlıyız, kardeşiz! Mademki hürriyet var, kardeşiz!

İmamla papaz kucaklaştılar. Yine de imam avludan içeri girerken arkasına dönüp dönüp bakıyor, papazın daha kimlerle kucaklaştığını görmeye çalışıyordu!

- Hürriyet, adalet, müsavat, uhuvvet! Yaşasın!

- Yaşasın! Bizi bu günlere kavuşturan padişahımız çok yaşasın!

Tıbbiye öğrencileriyle diğer öğrenciler de kalabalığın arasına karışmıştı; ellerinde bayraklar taşıyorlardı. Davul ve zurna sesleri etrafa yayılıyordu. Göbek atanlar, çiftetelli oynayanlar da vardı.

- Çok şükür hürriyetimize kavuştuk!

Rasih Usta daha fazla yürüyemeyeceğini anlamıştı. Her adım atışta bir kere duruyordu:

- Abe Mahmut Efendi, oturalım şuraya! Sen hepten keyifsizsin!

- Bilmem, nedense sevinemiyorum. Biraz da İbrahim'i düşünüyorum.

- Ne olmuş?

- Eğer yaşıyorsa belki mektup yazar. Belki de İstanbul'a döner. Onunla karşılaşmak güç olacak benim için. Unutamadıklarım var. Gelmese daha iyi... Kurşunlar vınlıyordu, adamlar öldürülüyordu, sadece, «Biz Osmanlıyız» diyorlardı.

- Anladımsa arap olayım. Sen bunadın galiba.

Bir ağacın dibine oturdular. Karınları acıkmış, dilleri susuzluktan kurumuştu. Bir adam, ilerideki bir taşın üzerine çıkmış nutuk söylüyordu:

- Kardeşlerim!... Hürriyet güneşi doğmuştur! Artık iyi günler bizi beklemektedir. Osmanlıları bu hale düşürenler, otuz üç yıl istibdat altında inletenler kahrolsun!

- Kahrolsun!

- Padişahımız çok yaşasın!

- Çok yaşasın!

Rasih Usta, Mahmud'un yüzüne baktı. Elindeki koca mendille alnındaki terleri kurularken sordu:

- Ne diyor bu?

- İşittin ya!

- Otuz üç yıl bizi inleten kimdi?

- Kendisine sor?

Fatih tarafından bir bando sesi geliyordu. Gençler Namık Kemal'in bir şiirini okuyorlardı:

«Amalimiz, efkârımız ikbal-i vatandır,
Serhat bize, kal'a bize hâk-i bedendir.
Osmanlıyız, zinetimiz kanlı kefendir.
Kavgada şehadetle bütün kâm alırız biz.
Osmanlılarız, can veririz, nam alırız biz.»

Şimdi Mithat Paşa ile Namık Kemal'in resimlerini de dolaştırıyorlardı.

- Abe çavuş... Mithat Paşa da nereden çıktı? Abdülhamit onu Taif'te boğdurmuştu. Hem padişah yaşayacak, hem Mithat Paşa ortalıkta dolaşacak. Benim kafam karışmaya başladı.

Onları şaşırtan iki olay daha oldu. İleride kalabalığın arasında Talip Usta vardı. Başı sarılıydı, yine de «Yaşasın hürriyet!» diye el çırpıyordu. Birisi de:

- Enverler, Niyaziler! Kahraman-ı Hürriyet çok yaşa! diye bağırıyordu. Hayatlarını hiçe sayarak hürriyeti onlar getirdi arkadaşlar!
- Kim bu adamlar Mahmut Efendi?
- Makedonya'da padişaha karşı koyup dağa çıkanlar!
- Sen nereden bilirsin?
- Oradaydım.
- İstanbul'a gelirler mi dersin?
- Belki.
- Senin İbrahim de onlarla beraber miydi?
- Evet!
- Allah! Yaşarsak neler göreceğiz! Niye daha evvel bunları bana anlatmadın?

Mahmut ayağa kalktı; bir yerden esip başka bir yöne doğru giden bir fırtınanın önündeki yapraklar gibi savrulan şu insanlar, yıllar yılı beklemenin acısını çıkarırcasına bilmeden, görmeden bağırıyorlar, hattâ ağlaşıyorlardı. Mutluluklarını şu kalabalığın içinde sananlar, sandıklarını bile aramak gerektiğini hissetmiyorlardı.

Mahmud'u biraz da bu sanılan mutluluk üzüyordu galiba. Yine Daniş Hoca'yı düşünüyordu, yine Plevne'yi düşünüyordu, yine Rumelinden akın akın göç eden insanları düşünüyordu. Düşünceleri arasında kendi yaşantısı da, bir gün sonra nasıl karnını doyuracağı da, birden esen fırtınanın altında büsbütün ezilip kaybolacağı da vardı.

- Hürriyet gelmekle, dedi.
- Ne demek «hürriyet gelmekle» Mahmut Efendi? Yoksa sen hürriyeti istemiyor muydun?
- Elbette istiyordum. Yalnız kim yönetecek bizi?
- Meclis kuruluyor ya! Hadi yürü! Sen gittikçe sapıttın! Çok kimse şeyhülislâmı görmek ister. Biz de varalım. Sana bakanlar, neredeyse ağlayacaksın sanırlar! Kafan başka türlü çalışır!

Birtakım öğrencilerle halk şeyhülislâmlık binasına doğru gidiyordu. Atının üzerinde padişah ve hürriyet uğruna nutuk çeken bir adam, sözlerini yarıda kesip bu kalabalığa karışmıştı.

- İstemeyiz! Padişahımıza duyurulsun; İzzet Holo Paşa'yı, Küçük Osman Paşa'yı, bütün çalıp çırpanları, padişahımızı kandıranları istemeyiz!

Şeyhülislâm Cemalettin Efendi, şimdi şeyhülislâmlık kapısı önünde halkı yatıştırmaya çalışıyor, söylenenleri padişaha duyuracağını bildiriyordu.

- Bir de Yıldız'a varıp Abdülhamit Han'ı görelim kardeşlerim!

- Görelim!

Mahmut, uzaklaşmak istedi. Rasih Usta yine koluna yapıştı:

- Biz de gidelim!

- Yoruldum! Bize göre değil.

- Abdülaziz devrinde, öğrencilerin arasına katılmaktan çekinmemiştin. Şimdi ne oldu? Hızımı kesme çavuş!

- Sen Talip Usta'yı düşün. O da, «Hürriyet» diye bağırıyordu.

- Sırası gelir. O kadar kalabalığın arasından domuzu çekip çıkartamadım. Hadi gel! Küçük Osman Paşa'nın sonu yakın! Büyük oğluna ne yaparlar acaba?

Dizleri uğuşa uğuşa, sendeleye sendeleye Yıldız'a kadar yürüdüler. Yine köprüden geçerken kimse onlardan geçiş parası istememişti.

Akşam oluyordu, her yerde fenerler yakılmıştı. Havaya fişekler atılıyordu. Şehirde dinmeyen bir uğultu vardı. Karanlıkla beraber uykuya yatan İstanbul, o gece uyumak niyetinde değildi. Davul ve zurna sesleri hâlâ devam ediyordu.

- Padişahım çok yaşa! Şeyhülislâm'a adlarını verdiğimiz kişileri istemeyiz!

Saatler geçiyordu... Sarayın ışıkları teker teker sönerken bile halk ayrılmıyordu:

- Padişahım yüzünü göster.

- Kardeşlerim... İzzet Holo Paşa ile Ebülhüda Efendi derhal işlerinden uzaklaştırılacakmış. Küçük Osman Paşa saraydan uzaklaştırılmıştır. Oğlu Hamit Paşa kovulmuştur. Padişahımız dağılmamızı irade buyuruyormuş!

- Olmaz! Elbet hünkârımızı görmek isteriz!

Neden sonra sarayın perdeleri kalktı, öndeki bir pencere açıldı. Yine de salonun bütün ışıkları yakılmamıştı. Abdülhamit bir gölge gibi pencerenin önünde gözüktü. Başında yayvan bir fes vardı, sakalı uzamış, beli kamburlaşmıştı. Burnu olduğundan da büyük görünüyordu. Kendini alkışlayanları selâmlıyordu. Başı inip kalkıyor, eli alnına gidip geliyordu.

- Bize hürriyeti verdin; padişahım çok yaşa!
- Dünya durdukça dur!

Sonunda o gölge pencereden çekildi. Perdeler indi, ışıklar tüm söndü.

Şu öğrenciler, şu halk; yağlıkçısından, yelkencisinden, çarşı esnafından kayıkçısına, kalem efendisine, bakkal Bodos'tan meyhaneci Yorgi'ye kadar hepsi mutluydu. Sevinç içinde dağılıyorlardı; yarınları bekleyecekler, tatlı bir uykuya dalacaklardı.

İkisi de eve zor döndü. Hele berber pabuçlarını bile çıkaramadan kendini sedire attı. Mahmut bir bardak su içip iki lokma ekmek yedi. Gaz lâmbasının soluk ışığı altında İffet Hanımla Nazlı onların geri dönmesinden memnundular; sevinçleri sadece bu yöndendi.

Dışarıda hâlâ şenlik vardı... Berber horlarken bile mutluluğu yüzünden okunuyordu...

* * *

Ertesi sabah berber uyanamamıştı. Mahmut bir *İkdam* gazetesi aldı. Dükkânını açmayacaktı, açsa da bir parça kına ile, sinamekiden başka bir şey alan bulunmuyordu. Gazeteyi okudu:

> «Memleketimizin dünkü hali! Oh! Bunca zamandan beri beklenen kutsal günün bereketli ve unutulmaz sabahı! Oh! Memleketimize hürriyet, adalet, uhuvvet getiren günün eşsiz başlangıcı! Oh! Hepimizi secdeye kapandıran, sevincimizden ağlatan, görülmemiş bir borç altında bırakan halifemizin büyük iyiliğinin müjdesi! Esnaf, zengin, fakir, müslüman, hıristiyan, musevi ve bütün Osmanlıların yüzlerinde görülen hürriyetin parlak ışığı! Bu anlatmaya sığar mı?»

Karısının getirdiği çayı güçlükle içti. Ağzında bir burukluk, kalbinin üzerinde bir sızı vardı. Şimdi kendi kendisini bile tanımıyordu. Her ne olursa olsun sevinmesi gerektiğini düşünüyor, yine de neşelenemiyordu:

- Efendi, ne oluyor? Biraz da bize anlatsana!
- Hürriyet gelmiş!
- Gelmiş demek. Babamın topraklarını geri verirler mi?
- Oralar çoktan elden gitti. Hürriyet ne yapsın?
- Yazık!

Odaya dizlerini uğuştura uğuştura Rasih Usta girdi.

- Ne yazıyor gazete Mahmut Efendi?

- Hürriyetten bahsediyor. Başka birşey yok.

- Sen hâlâ sevinmiyor musun?

- Sevineceğim.

- Acele et!

Mahmud'un nedense hiç acelesi yoktu. Düşünceleri nasıl da akıp gidiyordu kafasının içinden. Bir yönde İbrahim vardı; elinde tabanca, pusuya yatmıştı, önüne çıkanı deviriyordu. Öteki yönde Hamit elbiselerini atmış kaçıyordu... Daha sonra başkaları, bir yığın insanlar, bir yığın lâflar...

- Miskin!

- Ne dedin Mahmut Efendi?

- Kendime miskin, dedim.

- Biraz da doğru! Bu sefer; Abdülhamit sözünden dönemez, yeniden Meclis-i Mebusan'ı kapatamaz. Kapatamayınca da işler tıkırında gider. Ben yine bir berber dükkânı açarım, etrafını aynalarla donatırım. Birkaç da kalfa çalıştırırım. Sen de istersen ya arpacılığa başlarsın, ya da bir yere kâtip olursun. Para kazanırız; kadınların üstünü başını da düzeltiriz. Dilediğimiz yerde geziniriz, dilediğimiz gibi konuşuruz. Yaşarız.

- Yaşarız.

- Benimle beraber gelmeyecek misin?

- Hayır. Öyle anlıyorum ki ben, sevinmeyi de inanmayı da sizler sürgüne gittiğinizden beri tüm kaybetmişim. Sadece dayanıyorum.

- Yazıklar olsun sana!

Belinin ağrısına, dizlerinin sızısına aldırmadan Rasih Usta sokağa yalnız çıktı. Geri döndüğünde daha yorgundu.

- İstanbul, durmadan şenlik yapıyor, dedi.

Üçüncü günün sabahında gazeteler hürriyet kahramanlarının adlarını yazmaya başlamıştı. Enver, Niyazi, Talât, Cemal!

- Cemiyet-i Mukaddese ne demek Mahmut Efendi? Bir daha okusana şunu.

- «Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti» demekmiş! Makedonya'da hürriyeti ilân eden cemiyet! Genel merkezi Selânik!

- Okullar bile kapatılmış, herkes sokakta!

Artık bağırtılar Etyemez'e kadar uzanmıştı. Binbaşı Enver Bey ile

Kolağası Niyazi Bey'in resimleri dolaştırılıyordu. Taş basması resimlerin arasında bir de geyik resmi vardı; Niyazi Bey'in dağa çıkarken beraberinde götürdüğü geyikti bu...

Her köşe başında hâlâ durmadan nutuklar söyleniyordu.

- Gâvurlar Reval anlaşmasıyla topraklarımızı paylaşırken, kahramanlarımız dağa çıkıp, bizleri kurtarmışlardır kardeşlerim!

- Yaşasın hürriyet! Yaşasın meşrutiyet!

- Şeyhülislâm Cemalettin Efendi, Şeyhülislâm kapısında yapılan bir törende padişahımız hesabına Kur'an'a el basarak Kanun-i Esasî ile meşrutiyete sadakat yemini etmiştir.

- Padişahımız çok yaşasın!

Bir gün yine Rasih Usta yorgun argın eve dönünce:

- Selânik'e danışılmadan iş yapılmıyormuş, dedi. Sait Paşa'nın yerine Kâmil Paşa sadrazam olmuş! Talip domuzunu da bulamadım! Aklıma gelmişken söyleyeyim; Niyazi Bey'in geyiğini Şehzadebaşı'nda çadır içinde halka, parayla gösteriyorlardı, ben de seyrettim...

İffet Hanım ne zamandan beri çamaşıra gidememişti. Kocasını kapının eşiğinde dinliyordu:

- Rasih Usta, dedi, bu gece ekmek de yok, yemek de; ne yiyeceksiniz?

Berber Mahmud'a baktı. Mahmut karısına döndü. Nazlı ellerini kaldırdı. Hep beraber bakıştılar...

* * *

Aralık ayıydı. O gün Mebuslar Meclisi açılıyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti, yurdun çeşitli yerlerinden gelen mebusları Nur-ı Osmaniye'de Arif Paşa Konağında toplamıştı; birbirleriyle hiç tanışmayan, en ufak fikir yakınlığı bulunmayan, çeşitli düşünce ve gaye içinde yaşamış bu insanlar bir araya getirilecek, birleştirilecekti. Bu nasıl olacaktı? İşe önayak olanlar bile bilmiyordu.

Rasih Usta:

- Mebuslar, Nur-ı Osmaniye'deki toplantıdan sonra Harbiye Nezareti'ne gitmişler, dedi. Şimdi de Ayasofya'daki Meclis-i Mebusan binasına gelecekler! Hele bekle Mahmut Efendi; iyi günler yakındır. Meşrutiyetsiz Balkanlar da düzelmez, hiç bir şey olmaz demiştim sana.

- Demiştin! Yine de Bosna - Hersek'in Avusturya'ya katılmasının, Bulgar Prensliğinin krallık olmasının önüne geçilemedi.

- O kadar olur! Makedonya ayakta ya, Makedonya bizim ya, sen ona bak.

- Girid'i de Yunanlılar aldı. Bu beş ay içinde epeyce budandık berber! Buna ne diyeceksin?

- Geri alırız! Hürriyet bir kere otursun; daha fazlasını isteriz.

Divanyolu'ndaydılar. Halk, yine sokaklara dökülmüştü. İstanbul, hürriyetin ilânı gününün heyecanını yaşıyordu. Bağıranlar, ellerindeki bayrakları durmadan sallayanlar, «Padişahım çok yaşa» deyip istibdata küfredenler vardı.

- Padişah da yaşasın, mebuslar da yaşasın!

- Yaşasın!

Mahmut sıkılıyordu. Bir an evvel eve dönmek istiyordu. Belki İbrahim gelirdi. Oğlu ona, «Bir gün İstanbul'a dönersem, hesap soracaklarım var!» demişti. Bu hesap soracakları kimdi? İbrahim'le son defa konuşmalıydı; elini kana bulatmamalıydı. Sonra bu yaşantının içinde yine kuyudaki adam gibi, gözleri açık, çırpınacaktı. Bu çırpıntı onu gittikçe daha fazla çökertecek, hiç bir şey yapamadan eritecekti... Sonunu böyle görüyordu.

- İbrahim gelsin artık, dedi. Ona söyleyeceklerim var.

- Hani onunla karşılaşmak istemiyordun? Bocalama Mahmut Efendi.

- Ben aktar dükkânını devrettim. İçindekiler pek bir şey tutmadı. Bu suretle dükkân kirasından kurtuldum.

- Biliyorum, kaç kere söyleyeceksin?

- Kafam karışık. Bunadım galiba! Birkaç gün daha geçiniriz!

Bir silâh sesi duyuldu; bağıranlar hemen sustular. Sultan Mahmut Türbesinin köşesini bir adam döndü; elinde bir tabanca tutuyordu. Hiç bir şey yapmamış gibi etrafına sakin sakin bakınıyordu. Karşısına dikilen iki kişiye birer yumruk vurdu, yürüdü.

Mahmut:

- İbrahim, dedi; sivil giyinmiş!

- Ne? Yavaş konuş ahretlik! Yanılmayasın?

- O!

Halk yavaş yavaş ayılıyordu. Homurtularla beraber merak da artmıştı. İbrahim ise kalabalığı yarmış, karşı sokağa dalmış, gözden kaybolmuştu.

Yokuştan aşağıya bir adam koşuyordu. Telâşlı ve heyecanlaydı. Arada bir arkasına bakıyordu:

- Ne oldu, ne var?

- Cinayet! Adam vurdular! Gözlerimin önünde!

- Niçin?

- Hürriyetten evvel saraya hafiyelik yapmış bir paşayı, ittihatçılardan biri biraz ilerde öldürdü! Kılı bile kıpırdamadı. Zaptiye yok mu? Ölü hâlâ olduğu yerde yatıyor!

- Sen niye kaçıyorsun?

- Beni de vuracaklar! Devirecekler! Kurtarın!

Caddenin iki yanına halkla beraber öğrenciler de dizilmişti. İdadî ve Darülfünun ile diğer yüksek okullarda okuyanlar yaş ve boy sırasına göre sıralanmışlardı. Maarif Nezareti bayraklarla donatılmıştı.

Birden bir bando sesi işitildi. Ardından nal sesleri gelmeye başladı. Atılan tabanca, öldürülen hafiye artık unutulmuştu.

Mızraklı süvariler geçiyordu. Atlarını süslemişler, mızraklarını parlatmışlardı. Ardından üstleri açık arabalar görülmeye başlandı. Arabaların içine mebuslar oturmuştu; kimisi ciddî, kimisi düşünceli, kimisi tasasız, kimisi ürkek halkı selâmlıyordu.

- Mebuslarımız çok yaşasın!

- Varolsun!

Sultanahmet Camiinden kalkan bir yığın güvercin, konacakları yeri şaşırmışçasına havada uçuşuyor, pencerelerin önüne yığılanlar, camları kırıyordu. Kıraathanelerde aznif, tavla, satranç oynayanlar bile oyunlarını bırakmış, kapılara yığılmıştı. Birisi:

- Ahmet Rıza Bey, dedi. Şu arabada, yarıda oturan, Paris'teki Jön Türklerin başı, İttihatçı, *Meşveret* gazetesini çıkaran, Meclis Reisi olacakmış.

Rasih Usta, Ahmet Rıza Bey'i araştırırken gözü başka bir arabaya takıldı. Sevincinden öylesine bağırdı ki, Mahmut bir an şaşırdı:

- Doktor Cemil! Bizim oğlan! Mebus olmuş! Cemil oğlum, çok yaşa! Kurtar şu vatanı!

Doktor Cemil de onları gördü; gülümsedi, selâm verdi. Sonra ileriye baktı, bir daha başını çevirmedi.

- Yaşlanmış bizim oğlan! Biraz da şişmanlamış! Yaman adamdır. Hey be! Bu vatan güllük, gülistanlık olacak Mahmut Efendi!

- Ben gidiyorum!...

- Dur hele, nereye?
- Kaçan adam, öldürülen için «Bir Osmanlı paşası» demişti.
- Demişse, demiş. Senin İbrahim dehşetmiş.
- Anlamıyor musun? Ölen ya Mirliva Hamit'se, büyük oğlum?
- Ya! Ne yapalım? Olsun!
- Olmasın!

Mahmut, kalabalığı yarmaya çalıştı. Berberin de keyfi kaçmıştı. Mahmud'un arkasından etrafına bakınmadan yürüyordu. Cağaloğlu'nda ölüyü bulamadılar; iki kişi bir sedyeye koyup götürmüştü. Adını bile öğrenemediler. Eve yorgun döndüler.

* * *

O gece İbrahim geldi. Üzerinde subay elbisesi vardı. Ceketinin arka tarafı şişkindi; eğilip kalktıkça bir tabancanın kılıfı görünüyordu.

Nazlı oğlunu görünce baygınlıklar geçirdi. İffet Hanım öd ağacı bulamayınca ateşe tuz serpti. Mahalleli nasıl haber almışsa almış, cumbalardan, kapı aralıklarından fısıldaşıyordu:

- Topal Aktar'ın oğlu gelmiş!
- Aslan gibi bir subay!
- Maşallah de komşu!
- İffet Hanım söylüyordu, İttihatçılardanmış!
- Sus! Bizimki duymasın!

Mahmut, odanın bir köşesine çekilmiş, oğlunun annesiyle mutfakta konuşmasını dinliyordu.

- Karnın aç değil mi oğul? Sana pilâv pişiriyorum. Biraz kömürümüz de var; ateşi tazelerim, ısınırsın. Havalar iyi de, biz pek üşümüyoruz.
- İstemez! Sen rahatına bak anne. Ben hemen gideceğim.
- Bu gece kalmayacak mısın oğul? Hiç mi bizi göreceğin gelmedi? Sana bir kız buldum. Hamarat mı hamarat, güzel mi güzel. Koklanmamış gonca. İffet Hanım teyzene sor da söylesin.
- Sonra! Kızın sırası değil şimdi ana. Dur bakayım; sen bir hayli çökmüşsün. Yorma kendini. Babamın nesi var?
- Bilmem... Derdini söylemez ki bana.

İbrahim odaya girince Rasih Usta ayağa kalktı, Mahmut kıpırdamadı. Oda iyice soğuktu. Mangaldaki kömür erimiş, kül olmuştu.

- Bugün yine kimi vurdun?

- Bana mı soruyorsun baba?

- Sana!

- Demek bunu da gördün. İstemezdim; hep seninle böyle kanlı günlerde karşılaşıyoruz. Merkez-i Umumînin emri, yerine getirmek gerek! Vatan hainleri teker teker temizlenecek.

- Kim o?

- Bir paşa.

- Adı?

İbrahim başındaki fesi kerevetin üzerine fırlattı. Bir an babasına dik dik baktı. Sonra zorla gülümsedi.

- Anladım, dedi, meraklanma, şimdilik seninki değil. Sıra ona da gelecek.

- Hayır, gelmeyecek!

- Beni böyle mi karşılayacaktın baba? Dostça oturup birbirimize dertlerimizi anlatmamız gerekmez miydi?

- Gerekirdi! Olmuyor ama! Beni üzüyorsun, sana karşı sevgim kayboluyor. Senin kaatil olmanı istemiyorum! Bana Makedonya'da yaptıklarını hâlâ unutamadım.

- Ben kaatil değilim. Ben bu vatana kendimi adamışım. Ne yaparsam bu vatan için yapacağım. Kahpelerin yeri yok bu topraklarda. Bize rahat vermeyenin, bize çelme takanın, yaşamamıza engel olanın gözyaşına bakmam. Bir kere daha söylemiştim galiba; sen bile çıksan karşıma deviririm.

İbrahim sedire, babasının yanına oturdu. Kendini güç tuttuğu anlaşılıyordu.

- Rasih amcanın yanında böyle konuşmamalıydık. Dışarıda annemle İffet Hanım da bizi dinliyor. Ben gidiyorum. Al şu parayı; hemen başka bir yere taşının. Birikmiş maaşlarımızı birden verdiler. Yeni eviniz daha geniş olsun. Biraz eşya da alın. Annem kendine elbise yapsın. Her ay harçlık gönderirim!

- İstemez! Bizim paraya ihtiyacımız yok, Makedonya'ya geldiğim zaman giydiğim elbise olduğu gibi duruyor.

Mahmut, oğlunun uzattığı paraları itti. Rasih Usta;

- Ver bana, dedi, Mahmut Efendi'nin hiddeti geçince elbet icabına bakarız evlât.

İbrahim fesini aldı, kapıya doğru yürüdü. Mahmut arkasından bağırdı:

- Ağabeyini vurmayacaksın! Bu sözümü aklından çıkarma! Hattâ hiç kimseyi öldürmeyeceksin.

İbrahim duraladı, sonra geri dönüp sordu:

- Anlayalım baba; sen hangi taraftansın?

- Elini kana bulamayacaksın. Hepsi bu. Ben başka türlü taraf bilmiyorum.

- Açık konuş benimle baba! Bizi ezmiş, yıllarca inletmiş bir saray ve onunla ilişki kurmuş insanlar var. Bunlar temizlenmeden yaşayabileceğimizi mi sanıyorsun? Yoksa onlara sevgi mi besliyorsun?

Mahmut, eliyle oğluna oturmasını işaret etti. İbrahim istemeyerek eski yerine ilişirken, Mahmut düşüncelerini bir an gerilere doğru götürdü. Onüç yaşlarındayken oğluna «Düşünebildiğin zaman seninle konuşacağım.» demişti. Hâlbuki bu zaman çoktan geçmişti. Şimdi onunla kişisel duygular dışında konuşabileceği pek fazla bir şey kalmamıştı. Olan olmuştu.

- Rasih Usta, dedi, kadınları komşuya gönder. Sen de gel, bizi dinle.

Nazlı ile İffet Hanım evden çıkınca babasından evvel İbrahim söze başladı:

- Anlamıyorum! İşte size hürriyeti getirdik. Birçok genç bu uğurda canını verdi. Sevinin, inanın! Bunun ötesinde ne istiyorsunuz?

- Adam vurarak mı, seçmenlere zorla İttihatçı mebusları seçtirip Meclise sokarak mı? Hani adalet, hani müsavat?

- Elbette! Ben pişirip kotarayım; başkası mı yesin? Aptal değiliz biz. Bu iş yürüyecek; inanmayan, istemeyen bu topraklarda barınamayacak.

- Padişah hâlâ sarayında yaşıyor! «Kahrolsun istibdat.» diyenler, bir taraftan da «Padişahımız çok yaşa.» diyor. Bunu nasıl izah edeceksin? Yöneticileriniz hâlâ ortalarda yok. Sadr-ı âzam bile Abdülhamit'in eski paşalarından!

- Baba; cahilliğini belli etme. Meşrutiyet denen bu. Milletin kendi kendini yönetmesi. Osmanlının, Osmanlılığını bilmesi. Bir tarafta meclis, bir tarafta padişah! Bir tarafta da hükümet. Hepsinin ayrı ayrı görevleri var. Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nu al, oku. Benim de yakamı bırak. Çok işim var. Seninle tartışmak niyetinde değilim. Sen her

gün bir kılıf değiştiriyorsun. Şu anda Makedonya'daki Mahmut bile değilsin. Buraya geldiğime pişman etme.

Mahmut başını çevirdi, oğlundan ziyade Rasih Usta'yla gözgöze gelmek istemiyordu.

- Git, dedi, cahil bir babayla konuşmak gerekmez zaten. Bir daha da bu eve uğrama. Bizi rahat bırak. Yalnız senden son dileğim: Ağabeyini vurma. Hiç olmazsa ağabey kaatili olma.

- Pekâlâ! Saraya uşaklık etmiş, beni idama göndermek için çareler aramış, seni iki tokatla yere sermiş, bu milletin kanını emmiş bir adama dokunmayacağım. Yalnız gerisine karışmam; bunu da böyle bil baba!

- Biliyorum! Düşünebildiğim kadarıyla da düşünüyorum. İlerde seni de göreceğim.

- Göreceksin! Ben küçülmeyeceğim, ben gerilemiye-ceğim. Benim gönlümde bir tutku yaşayacak; vatan tutkusu! Ben gönlümü başka rüzgârlara çoktan kapadım. Senin gibi, bu yaşta bile, bir kadının sevdasıyla kavrulmayacağım! Baba sen, sevdanın esiri olduğun için geçmişten kopamıyorsun; gözümden kaçıyor sanma. Kendin oyuncak olmuşsun; beni de oyuncak yapma!

- Ne demek o?

Mahmut bağırdı; Rasih Usta dizinin sızılarını unutup ayağa fırladı. İbrahim acı acı güldü.

Oda büsbütün soğumuştu. Şimdi baba ile oğul iki düşmanmış gibi birbirlerine bakıyorlardı. Rasih Usta farkında olmadan aralarına girmişti.

- Abe Mahmut Efendi, abe İbrahim oğlum, size bir-şey söyleyeyim mi? Bizim oralarda bir lâf vardır. «Adamı hana salmamışlar, o hâlâ tüfeğimi nereye koyacağım diye düşünürmüş!...» derler. Hele şöyle bir rahat nefes alın. Hana girmeden hangi duvara tüfeğinizi asmaya kalkışırsınız? Gün gelir, pişman olursunuz. Her ikinize de yazık değil mi?

Mahmut, berberi dinlemedi. Biliyordu; oğluyla arasındaki son köprü de yıkılmak üzereydi. Bundan sonra derin bir uçurum açılacak, kolay kolay bir daha ona yaklaşamayacak, yılların ümidi büsbütün kaybolacaktı.

- Bana bak; kimden bahsettiğini anlıyorum. Ama sana bile dil uzattırmam ona! Kendim kızarım, bağırırım, yine de kimseye el

sürdürtmem. Geçmişi canlandırdın. Sezindiğin birşeyleri gerçekmiş gibi önüme serdin! Oyuncak olan kim, oynanan nerede? Rahat bırak o kadını. Sen bu duyguları bilemezsin. Bilmene de imkân yok. Bu sevginin heyecanında, üzüntüsünde bile bambaşka bir tat vardır. Sana göre değil!

- Küçük Osman Paşa'nın kızı, eski karın, şımarık Mirliva Hamit'in annesi; seni benden soğutan o, seni vatanını düşünemez hale getiren, hürriyete bile omuz silktiren o! Elinden gelse Küçük Osman Paşa'yı bile eski yerine oturtup önünde secde edeceksin! Nasıl bir kadınmış, ne kadar güçlüymüş? Sen böylesine zayıf mıydın? İğreniyorum o kadından. Annemi ne yaptın? Zavallıcığı adam yerine bile koyduğun yok...

Mahmut elini boğazına götürdü. Rasih Usta onu güçlükle tuttu, sedire oturttu.

- Git oğul, git; babana daha fazla yüklenme. Ölümüne sebep olur da kıyamete kadar yanarsın.

İbrahim arkasındaki tabancasını düzeltti. Bir anda ayılmışçasına babasına üzüntüyle baktı. Sonra eğildi, babasının elini tuttu. Mahmut onu itti.

- Zararı yok baba! Fazla ileri gittiğimi anlıyorum. Yine geleceğim, o zaman daha rahat konuşuruz.

- Hayır, bir daha birbirimizi görmeyeceğiz... Yalnız bilmediğin bazı olayları anlatmak sırası geldi. Sen bugün yaşıyorsan Küçük Osman Paşa'nın kızı diye alay ettiğin o kadının sayesinde yaşıyorsun.

- Nasıl olur?

- Tophane Zindanından kim kurtardı seni? Benim buna gücüm yeter miydi? Saraya ne gibi bir hizmette bulunabilirdim? Devlet sırları mı çalıp götürmüştüm? Bunu bile düşünmekten uzaksın. Gittim, yalvardım o kadına. O da babasını zorlamış olacak ki idamdan kurtuldun. Yine de ona, hattâ Küçük Osman Paşa'ya sen değil, ben borçluyum. Sen umursamasan da ben borcumu ödemek isterim.

- Keşke beni öldürselerdi!

- Ben keşke demeyeceğim! Çünkü bunu ben babalık sevgisi uğruna yaptım. Doğrudan doğruya olmasa da Küçük Osman Paşa'nın karşısında bir kere daha ezildim, üçüncüsünü yapmam, merak etme. Şimdi bana ödünç ver; Küçük Osman Paşa'yı kapandığı konağında

kendi haline bıraksınlar, ne yaptığını bile bilmediğim Mirliva Hamit'e de ilişme. Ayrıca, ne de olsa Hamit benim oğlum. Oğullarım!

- Bu kadar mı?

- Bir de sevenlerle eğlenme! Sana açıkça söyleyeyim mi? Düşündüğün gibi, ben Ferhunde'yi hâlâ unutamadım. Görsem de görmesem de ellidört yaşında bile onu bekler, onu anarım. Ayıp mı? Hele sana karşı hiç değil! İsteseydim giderdim. Beklemiş de... Ama anneni düşündüm, bu yuvayı düşündüm, yerimden kıpırdamadım. Ah o kadın! Hadi uğurlar olsun Teğmen İbrahim! Belki sen tokat atmazsın ama, her an tabancanın tetiğini çekebilirsin; bunu da umuyorum. Sakın harçlık göndermeye kalkışma, yırtar atarım!

İbrahim olduğu yerde sallandı. Sonra Rasih Usta'nın sedire yatırdığı babasına yardım etmek, hattâ elini öpmek istedi. Mahmut sadece:

- Sokulma! dedi.

O zaman İbrahim kapıya doğru yürüdü, elini tabancasına attı, duraladı, sonra koşarcasına odadan çıktı. Kısa bir süre geçti, sokak kapısının büyük bir gürültüyle kapandığı duyuldu.

- İyi yaptım değil mi Rasih Usta? Yenilmedim, gerilemedim artık. Evlât sevgisi altında ezilmedim. Daha doğrusu kendimi yendim ben berber! Onun adını bile anma sakın, eski dost. Üşüyorum, ört üzerimi. Yanımdan ayrılma... Şunu bil, İbrahim'i hiç sevmiyorum...

Berber, hürriyeti de, meşrutiyeti de, Sinop'taki torununu da unutmuştu; dizlerini dövüyordu... Dizleri öylesine sızlıyordu ki Rasih Usta'nın...

* * *

Mahmut haftalarca düzelemedi. Ayağa kalktığı zaman bile odanın soğukluğundan ziyade içinin donukluğu onu üşütüyordu. Artık hiç bir işi yoktu, battaniyeye sarılıp oturuyordu.

Berber ile İffet Hanım ev geçindirmeye çalışıyordu. Rasih Usta'nın ümidi, hürriyetin getireceği bolluktaydı hâlâ.

Bir akşamüstü karlara bata çıka berber güçlükle eve dönmüştü, elinde bir tavuk vardı.

- Nereden buldun onu Rasih Usta? Paran var mıydı?

-Bugün hiç bir şey kazanamadım. Yine de bir tavuk aldım sana. Karnını doyur, güçlen...

Mahmut anladı:

- Bir daha İbrahim'in sendeki parasına dokunma, dedi. Bu paraları sahibine geri vereceksin.

Mahmut tavuğu yemedi, aç yattı. Nazlı kocasına zorla içinde taneleri sayılacak kadar az birkaç kaşık pirinç çorbası içirebildi.

İki gün sonra Rasih Usta eve geldiğinde neşesizdi:

- Avrupa'dan dönen Jön Türkler birbirlerini suçlu-yorlarmış, dedi. Gazeteler de atıp tutuyormuş... Meclis çalışamaz hale gelmiş. Ey Mahmut Efendi, nereye gidiyoruz?

- Bilmem...

- Sen haklısın galiba. Nerede kaldı o şenlikler? Yine de sabretmek gerek. Ne de olsa acemi bu gelenler. Alışacaklar...

- O gelenler kim, bir bilsek?

Dışarda kar yağıyordu. Pencerelere tıkanan bez parçalarına, kapıya asılan perdeye rağmen odaya rüzgâr doluyordu. Mahmut:

- Çalışmalıyım, dedi.

- *Serbestî Gazetesi* başyazarı Hasan Fehmi'nin yazdıkları yenilir, yutulur cinsten değilmiş Mahmut Efendi. Gazeteye ayıracak on param olsaydı okurduk.

- Söylediğimi duymadın berber. Bir iş bulmalıyım. Ne yapabileceğimi bir türlü kestiremiyorum.

- Bu kışta kıyamette ne iş bulacaksın? Hele bahar gelsin; düşünürüz. İstersen püskül tarayıcılığı yap. Bir ağaç kalıp alırız, birkaç da fırça, tamam. Sokaktan geçenlerin ipek püskülleri rüzgârdan karışmaya başlayıp, yumaklaşınca tarar, beş on kuruş kazanırsın.

- Meşrutiyetin ilânından bu yana yedi ay geçti. Meclis açılalı iki aydan fazla oldu. Biz hâlâ neyi bekliyoruz? Püskül tarayıcılığı mı?

- Sen de amma acelecisin be çavuş! Ay dediğin ne ki? Dinleyenler de yıllar olmuş sanacak. Muhalefet yapma, İttihatçılara çalışmak için zaman bırakmalı; Meşrutiyet de elden giderse sonumuz nice olur?

Mahmut battaniyesine büründü, hâlâ halsiz olduğunu, hâlâ üzerindeki çöküntüyü atamadığını anlıyordu.

- Bak Mahmut Efendi, bu gazeteci Hasan Fehmi var ya; uzun süre Mısır'da Abdülhamit'e karşı gelmiş bir adammış. Jön Türkler de kendisini çok severmiş. Şimdi de İttihatçılara kafa tutuyor, yaptıkları işleri beğenmiyormuş. Yazılarıyla hükümeti de yerin dibine sokuyormuş. Gazete alabilseydik; kimin haklı, kimin haksız olduğu-

nu anlardık. İttihatçılardan Hüseyin Cahit Bey de *Tanin* gazetesinde muhaliflere veryansın ediyormuş. Eh, olur böyle şeyler; memlekette hürriyet var. O da yazacak, o da yazacak! Meşrutiyetin korunması için de Selânik'ten İstanbul'a avcı taburları gönderilmiş!

- Senin dizlerindeki sızılar nasıl?

- Sızılar mı? Aldırma!

Nazlı sofrayı kuruyordu. İffet Hanım saç sobaya birkaç tahta parçası atmıştı. Sininin üzerinde ekmek, soğan, tuz ve çorba vardı.

- Buyurun!

Yemek yerlerken berber başını kaldırdı. Rahatlamış, gibi gülümsedi:

- Akıl kalmamış bende, dedi. Doktor Cemil ne güne durur? Gider bulurum oğlanı; senin için bir iş isterim. Hem İttihatçı, hem mebus; elbet bir kolaylık yapar. Âfiyetle iç çorbanı.

Nazlı dizlerinin üzerindeki örtüyü iyice çekti; Rasih Usta gibi gülümsedi:

- Oh! Âfiyet olsun ya! Ne varmış? Bugün aç, yarın tok! Sen bir daha hasta olma da efendi! Allahımıza şükür. Değil mi Rasih amca? Yalnız bir de İbrahim aramızda olsaydı!

- İbrahim'i karıştırma, sırası değil şimdi kız; otur oturduğun yerde.

Bir sini başında dört kişi, ayrı ayrı duygular altında, çok defa bu duygularını kendilerine saklayarak yemeklerini yiyorlardı. Artık konuşmuyorlardı. Zaman zaman dalga seslerini dinliyorlardı. Deniz uzakta da olsa, dalgalar hırsla surlara vurdukça sesini duyuyorlardı.

Berber:

- Bu tahta parçaları çabuk tükeniyor, dedi. Oda çok soğudu. Sofrayı toplayın, yatalım artık.

* * *

Birkaç gün sonra Rasih Usta:

- Cemil oğlanla konuştum, diye eve geldi. Meclis-i Mebusan'ın kapısı önünde yakaladım. Bu yakınlarda devlet dairelerinden memurlar çıkarılıyormuş. Yine de senin için bir iş arayacak. Bulunca da haber salacak. Yamandır bizim doktor. Boynuma sarılıp öyle bir öptü ki yanağımdan, gelen geçen şaşırdı kaldı.

Beklediler...

31 Mart

7 NİSAN sabahı gazeteciler sokak başlarında öyle bir bağırdı ki, elinde açılır kapanır sandalyeyle işe giden berber, ödünç bir *İkdam* gazetesi alıp eve döndü. Mahmut okudu:

> «Dün gece Serbestî gazetesi başyazarı Hasan Fehmi, Galata'dan İstanbul cihetine geçerken köprü üzerinde henüz hüviyeti anlaşılamayan bir subay tarafından atılan tabanca kurşunlarıyla vuruldu. Kurşunlardan biri Hasan Fehmi Efendinin gözünden girip beyninden çıkmış olduğundan, tedavi için Zaptiye Nezaretine getirildiği sırada öldüğünden hiç konuşamadı. Kaatil zabıtaca aranmaktadır.»

Mahmut başını kaldırdı; elleri titriyordu, gözleri de sulanmıştı.

- Acaba? diye sordu.
- Acaba ne demek?
- İbrahim mi?
- Yazıklar olsun be Mahmut Efendi!... Her taşın altından İbrahim mi çıkacak? İttihatçılarda ondan başka adam mı yok? Bir daha konuşma böyle; duyan da sahi sanır. Ver gazeteyi gideyim; gazeteci çocuk dışarda bekliyor.

Berber kapıdan çıkarken, «Unutma ha,» diye seslendi, «öğleden sonra Meclisin kapısı önünde buluşacağız. Doktor Cemil oğlan bizi bekliyor.»

Mahmut da öğleye doğru çıktı. Onun aylardan beri sokağa ilk çıkışıydı. Gece yağan yağmurun ıslaklığını nisan güneşi gidermeye

çalışıyordu. Ağır ağır yürüyordu, ayağını sürüyebildiği kadar yürüyordu. Yine sokaklarda bir kıpırdama, yine insanlarda bir hırs, bir telâş, bir güvensizlik göze çarpıyordu, Beyazıt'ta büyük bir kalabalıkla karşılaştı.

- Adalet isteriz!
- Gazeteci Hasan Fehmi'yi öldüren kaatili isteriz!
- Balkan usulü komiteciliğe son verilmesini isteriz!
- Şeriat üzere hareket edilmesini isteriz! Din elden gider!

Bağırtılar her an biraz daha artıyor, kalabalık Sultanahmet'e doğru yürüyordu.

Mahmut, Ayasofya'da, Meclis binasının önünde Rasih Usta'yı güç buldu. Berber, şaşkına dönmüş, bir köşeye sığınmaya çalışıyordu.

- Bu ne hal çavuş? Nasıl geçtin aralarından?
- Bana dokunmadılar. Belki de şu halimi görüp kendilerinden sanmışlardır.

Jandarmalar Meclis binasının önünü tutmuştu. Güç halle içeri girdiler. Merdivenlerin üzerini kaplayan aynalarda, kendileri gibi çökük akislerini seyrederek yürüdüler.

Doktor Cemil, belki de onların geleceğini unutmuştu; kalabalığın ne istediğini anlamak için aşağıya inerken Rasih Usta'yı gördü:

- Siz mi geldiniz? Softalar ayaklanmış! Böyle olmamalıydı! Neyse!

Mahmut dayanamayıp sordu:

- Gazeteci Hasan Fehmi'yi kim vurmuş doktor?
- Bilmiyorum. Çok kimse de bilmiyor. Ne yapacaksın?
- Merak ettim de...
- Oyalanmayın burada, geçin şu odaya; ben şimdi gelirim.

Biraz sonra Doktor Cemil odaya dönünce yorulmuş-çasına bir sandalyeye oturdu:

- Anlat bakalım Mahmut Efendi; derdin ne?
- Hiç!
- Rasih amca bir iş aradığını söyledi. O kadar çok gelip gitti ki buraya; bu gün seninle konuşmaya karar verdim.
- Evet, çalışmam gerek. Ama nasıl, nerede? Bunu ben de bilmiyorum.
- Yaşın kaç?
- Ellibeş!
-- İşte bu beni düşündürüyor. Elli beş yaşındaki bir adama ne iş

bulunur? Üstelik ayağını da sürüyorsun! İbrahim'i görmedin mi, o ne diyor? Oğlunun İttihatçılar yanında sözü çok geçer.

Mahmut ayağa kalktı, bir köşede somurtup oturan Rasih Usta'ya döndü:

- Gidelim, dedi. Doktor Beyi daha fazla oyalamayalım.

- Niçin? Neden birdenbire kızdın? Sen hep böylesin zaten. Ne vakit karşılaşsak bana diklenirsin; ya da sual sorar, tartışırsın. Bu huyundan hâlâ vazgeçmemişsin.

- Hastayım Cemil Bey, Rasih Ustanın sırtından geçiniyorum. Bu ise beni çok üzüyor. Böyle olmasa iş istemek için sana gelmezdim.

Sanki Mahmud'a cevap veriyormuş gibi dışardaki bağırtılar odaya kadar geliyordu.

«- İşten çıkartılan, açıkta kalan bunca ümmet-i Muhammet ne olacak? Karıları, sübyanları ne ile doyacak?»

«- Alaydan yetişmiş diye ordudan uzaklaştırılan subaylar ne ile geçinecek? Memlekete hizmet böyle mi olur?»

«- Adalet isteriz!»

Doktor Cemil, oturduğu sandalyeye yaslandı. Eline bir sigara aldı, birer tane de misafirlerine uzattı. Yüzü sararmıştı, zihni öylesine karışıktı ki, bir düşüncenin peşinde koştuğu dalgınlığından anlaşılıyordu. Elindeki sigarayı bile yakmayı unutmuştu. Güçlükle ayıldı:

- Pekâlâ! Oğlunla aranın iyi olmadığını anlıyorum. Elbet bir çaresine bakacağız! İşittin ya; bu sıralarda devlet dairelerinde temizlik var. Eski kafalıları, alaylı subayları, işe yaramayanları İttihatçılar çıkarıyor.

- İttihatçı dediğin kim doktor? Sen yok musun aralarında?

- Varım tabii! Nasıl söyleyeyim; esasen bu seni ilgilendirmez. Yalnız ortalık çok karışık; hürriyeti yanlış anladılar. Hürriyet her isteyenin istediği gibi bağırması, yazması, devletin, hükümetin aleyhinde bulunması demek değil! Bunun da bir hududu var.

- Ama, ben seninle bunları konuşmaya gelmedim doktor!

- Biliyorum. Dinle, söyleyeceklerim yine de seninle ilgili. Elimizi ayağımızı bağlamaya çalışıyorlar. Ahrar Partisinin Mecliste bile kolları var. Paris'te bizimle beraber olan Murat Bey bu partiyi tutmuş, *Mizan* gazetesinde söylemedik lâf bırakmıyor. *Serbestî* gazetesi de öyle. İttihad-ı Muhammedî diye bir parti kuruldu. Derviş Vahdetî çıkardığı *Volkan* gazetesi ile halkın dinî hislerini körükleyip herkesi

ittihatçılardan, hattâ meşrutiyetten soğutmaya çalışıyor! Az buçuk okuması, yazması var diye ellibeş yaşında ayağını sürüyerek yürüyen bir adamı ben bir devlet dairesine kapılandırırsam arkamızdan, hattâ yüzümüze karşı neler demezler?

Mahmut bir sandalyeye çöktü; ufaldı, büzüldü. Birisi kafasına sanki balyozla vurmuştu, beyni içine göçmüştü. Kendini köşe başlarında avuç açmış bir dilenciye benzetiyordu. Plevne'den sonra ölmediğine pişmandı. Nazlı olmasa o karlı yollarda, o kurtların uluduğu yamaçlarda donup kalır, bugünleri, hattâ şu anı yaşamazdı. Kendine değil, Nazlı'ya kızıyordu şimdi.

- Niye terliyorsun çavuş?

- Terliyor muyum? Olur, insan hali bu. Hastalıktan yeni kalktım da...

- Üzülme! Yine de olmaz demedim sana. Çalışacağım, durumuna en uygun bir iş bulacağını. Bu benim görevim. Üstelik Rasih amcanın hatırını da kıramam. Bugün günlerden ne?

- Çarşamba.

- Siz bana haftaya salı günü yine gelin. Erken saatlerde olsun, sabahleyin. Bu odada beklersiniz.

- Vazgeçtim doktor! Şimdi hatırıma geldi; başka bir iş tutacağım, daha rahat, daha kârlı. Hem ben devlet dairesindeki işlerden ne anlarım? Genç değilim ki birileri öğretir de yetişirim diye düşüneyim.

- Olsun! Sana göre bir iş! Ben bakayım da istersen vazgeç! Salıya bekliyorum, unutmayın.

Rasih Usta yerinden fırlayıp doktorun alnından öptü. Ağlıyordu, belki de yaşlandıkça gözleri büsbütün sulu oluyordu. Demincekten beri kaskatı kesilmişliğin, donup kalmışlığın, boğulup tıkanmışlığın baskısından kurtulmuş, parçalanmak üzere olan ümidini yeniden yakalamıştı.

- Helâl olsun evlât! Demedim mi sana Mahmut Efendi; bizim oğlan yamandır diye. Amcasını da kırmadı, seni de kırmadı. Burnu da büyümemiş! Haftaya salıya buradayız.

Mahmut güçlükle ayağa kalktı. Kapının önünde berber onu durdurdu:

- Bak Cemil oğlum, senin yanında da söylüyorum. Mahmut Efendi para kazanmıyor diye yüksünmüşlüğüm yok. Karım da çalışır, ben de çalışırım; ölünceye kadar geçindiririz onları. Onun bana yaptığı

bunca iyiliği nasıl unuturum? Yalnız evde oturup kalırsa büsbütün çöker, kahrından erir de muma döner, bir daha yanmamacasına. İşte bundan korkarım.

Doktorun biraz keyfi yerine gelmişti; berberden hoşlanıyordu. Dışardaki bağırtılar gittikçe uzaklaştığından kafası da artık sokağa takılmıyordu.

- Yaşa Rasih amca! İffet Hanım teyzemize de selâm söyle! Demek kızları evlendirdin. Torununu ne vakit göreceksin?

- Ne zaman kısmet olur bilmem be evlât. Bana bir vapur bileti bulsan Sinop'a giderdim.

- Onu da yaparız belki, sen keyfine bak.

Mahmut birden aralarına girdi:

- Rasih Usta; İbrahim'in sendeki parasını doktora teslim et, dedi.

- Niçin?

- Düşürürsün. Cemil Bey, İbrahim'le buluşunca kendisine verir.

Berber, paraları güçlükle koynundan çıkarıp doktora uzattı. Mahmud'a bu paralar biraz azalmış gibi geldi.

- Ne parası bu Mahmut Çavuş?

- İbrahim'in, bizde kalmıştı da. Nasıl olsa kendisini göremiyoruz, sen verirsin.

- İbrahim size yardımda bulunmuyor mu?

- İstemedik! Oğlan genç, masrafı fazla olur!

Doktor Cemil ensesini kaşıdı. Yine aklı karışmıştı; bunca yıl bir aile çevresinden uzak yaşamasına, kişilerden ziyade toplumla ilgili görünmesine, çeşitli düşüncelerle yuğrulmasına rağmen yine de onda bir merak, bir duygulanma, hattâ geçici de olsa bir ilişki kurma isteği vardı. Belki de böyle bir yönünün farkında bile değildi.

- Niye oğlunla dargınsın Mahmut Çavuş?

- Dargın değilim!

- İbrahim'den öğrenirim bunu. Lâkin şu anda nerede olduğunu bilmiyorum.

- Bilmiyor musun?

- Belki kıtasında, belki başka bir görevde. Ama görürüm; Merkezi Umumiye'ye sorar, anlarım.

- Allahaısmarladık doktor; İbrahim'e benden bahsetme.

Mahmud'u bu sefer de doktor durdurdu; takılırcasına sordu:

- Sen bana artık neden sual sormuyorsun çavuş? Plevne'de, hattâ

belli etmemeye çalışarak Makedonya'da birşeyler araştırır, inanmaz, yeniden anlamak isterdin?

- Geçti! Öğrensem de, öğrenmesem de sonu gelmiyor. Ben Hoca Daniş Efendi'ye inanıyorum; bekliyorum ve dayanıyorum.

- Biliyor musun, hocayı anan tek insan sensin. Biz onu tüm unuttuk. Daniş Efendi çok etkilemiş seni. Hâlbuki sadece bir kitabını okumuştun; belki de anlamadan!

- Evet, anlamadan!

- Şimdi içinde bulunduğumuz gerçek bizi başka yönlere sürüklüyor. Deniyoruz, kitapların ötesinde başka yaşantıların olduğunu görüyoruz. Bazen hayal kırıklığına da uğruyoruz. Hiç kolay değilmiş! Yaşamak gerek çavuş!

Doktor Cemil heyecanlanmıştı. Mahmud'a takılmak istediğini bile unutmuştu:

- Güç! İnsan bazen ne yapacağını şaşırıyor. Mecliste, Osmanlılığı Türklerden başka düşünen yok. Rum, Ermeni hattâ Yahudi mebuslar çeşitli gayelerin peşinde görünüyor. Hele Merkez-i Umumî'nin bir isteği gelince bu yolda kanun çıkarmak için çekmediğimiz kalmıyor. Bugüne kadar savaşa sadece Türkler gitti. İlerdeki savaşlarda da onları cepheye sürecek olursak Osmanlıların içinde hiç Türk kalmayacak! Anadolu'da kaç milyon Türk var ki zaten? Karar verildi: «Ermeni'si de, Bulgar'ı da, Sırb'ı, Rum'u, Arab'ı da, hattâ mollası, sarıklısı, İstanbullusu da askere alınsın.» dedik. Homurtular yükselmeye başladı. İşin içinden kimse çıkamaz oldu. Başka bir yol denemek gerek; ama ne o? Bulamıyorum!

- Evvelce bunlar bilinmiyor muydu doktor?

- Bu kadar ilerisini kim düşünecekti? Senin anlayacağın çavuş; ben bir dönemecin başındayım. Belki bir gazetede yeniden yazı yazmaya başlarım... O zaman sana orada da iş bulurum.

Doktor Cemil, Makedonya'dakine nazaran daha şişmanlamış görünüyordu. Yine de bu şişmanlık onun boynunu kalınlaştıramamıştı. Göbeği irileşmiş, kalçası genişlemiş, yanakları dolmuştu. Zorla şişirilmiş bir hali vardı.

- Sen hocayla konuştun değil mi?

- Evet!

- Benim hakkımda ne demişti sana? Her halde bahsim geçmiştir.

- Ne bileyim, unuttum.

- Ben söyleyeyim. Yüzüme karşı sık sık tekrarlardı: «Hiç bir davranışında ehil değilsin; heyecanla, hislerle, ağızdan dolma bilgilerle işlerin düzeleceğini sanırsın. Hâlbuki ortalığı büsbütün kirletirsin. Arkandan devirdiklerini toplamaya insanın ömrü yetmez.» Böyle derdi Hoca Daniş Efendi! Gerçekten de böyle miyim?

Mahmut cevap vermedi. O anda Doktor Cemil, ondan tüm uzaklaşmıştı.

Sokağa çıktıkları vakit kalabalığın dağılmış olduğunu gördüler. Jandarmalar silâhlarını çatmışlar, Meclis binasının önünde sıraya girmişlerdi. Berber bir kunduracı dükkânına bıraktığı tıraş sandığı ile sandalyesini alırken Mahmut yine ayağını sürüyerek yürüyordu. Ne kadar çökerse çöksün yanaklarındaki kırmızılık hâlâ kaybolmamıştı.

* * *

Berber, on iki Nisan pazartesi akşamı eve dönerken on paraya kıyıp bir *Volkan* gazetesi aldı. Evde ilk iş bunu Mahmud'a okutmak oldu. Gazetede Vahdetî imzalı şu yazı göze çarpıyordu:

> «Meşrutiyeti bize sağlayan kuvvet şeriattır! Şeriat ise, Kanun-ı Esasî'nin aynen yerine getirilmesini emreder. Kanun-ı Esasî'mizin şart koştuğu müsavat denilen hak şimdi nerede? Bundan her Osmanlı ferdinin yararlanması gerekmez mi? O elâ gözlü müsavatı bize gösteriniz! Ey Namık Kemal! Ey ebedî hürriyet! Ey ulu ermiş! Kalk! Mübarek mezarından kalk da bu saygısızların yüzüne tükür!
>
> Ey Osmanlılar! Vatanı ve birbirinizi seviyorsanız işte meşrutiyeti de gör, işte mezalimi de gör! Bunun çaresi umumî bir ümmetçilik topluluğudur. Ayrıca Hasan Fehmi'nin kaatilini de yakalamak bir vicdan borcudur. Başka türlü heyecanları yatıştırmak mümkün olamaz!»

- Kötü yazıyor, dedi berber; milleti birbirine kırdıracak, bu işin sonu fena; ben artık korkmaya başladım. Ne durduk, ne oturduk! En iyisi uyumak; yarın salı, erken kalkacağız. Cemil oğlan bizi bekliyor. Sana şöyle uygun bir iş buldu mu keyfimiz yerine gelir.

Ertesi sabah Rasih Usta'nın ısrarıyla, güneşle beraber evden çıktılar. Nazlı yine arkalarından su döktü. İffet Hanım bildiği birkaç duayı ardarda okuyup üfledi.

Dükkânlar henüz açılmamıştı. Caddede tek tük gelip geçenler vardı.

- Erken sanma Mahmut Efendi. Benim sırtımdaki şu yük, senin şu ayağın bize kolay kolay yol aldırmaz. Aksaray, Koska, Beyazıt, Türbe, Divanyolu, sonra Sultanahmet; dünyanın yeri. Ne kadarda varırız? Cemil oğlanı bekletmeyelim.

Koska'yı tırmanıyorlardı. İlk seferini yapan bir atlı tramvay önlerinden geçiyor, gazeteciler bağırarak yokuştan aşağı iniyorlardı.

- Gazete almayalım artık çavuş! İnsanın canını sıkmaktan öte bir işe yaramıyor. Ben Aşçı Talip domuzundan bile vazgeçtim. Hani şunu bir aralık senin İbrahim'e söyleyeyim diye aklımdan geçirmemiş değildim. Allahından bulsun.

Beyazıt'a gelince ummadıkları bir kalabalık gördüler. Saçı sakalı karışmış, dolakları çözülmüş, omuzlarındaki fişeklikleri sarkmış bir takım asker durmadan koşuyor, durmadan bağırıyordu.

Biraz daha ilerleyince silâh sesleriyle karşılaştılar. Sesler Sultanahmet'ten doğru geliyordu.

- Ne oluyor Mahmut Efendi?
- Bilmem!
- Hayırdır inşallah! Şenlik mi var acaba?

Daha fazla yürüyemediler; bir asker dikildi karşılarına. O da havaya birkaç el ateş ettikten sonra sordu:

- Nereye?
- Evden çıktık da, Mecliste bir işimiz vardı; oraya gideriz!
- Alaylı mısınız, mektepli mi?
- Ne mekteplisi abe oğlum? Ben okuma yazma bilmem. Arkadaşıma da Mahmut Çavuş derler; Plevne'de çarpıştı.
- Geç öyleyse; siz de bizdenmişsiniz!

Hâlâ birşey anlayamamışlardı. Bağırtılar silâh seslerine karıştığı için söylenenlerin manasını bulup çıkarta-mıyorlardı.

Sokaklar asker doluydu; hiç bir subay göze çarpmıyordu. Bir çavuş, bir taşın üzerine çıkmış, yanına sokulan askerlere emir veriyordu:

- Başım üstüne Hamdi Çavuş!
- Emredersin Hamdi Çavuş!
- Şimdi yakalarız Hamdi Çavuş!

Duvar diplerine sürünerek yürüyorlardı. Kendilerinden başka

halktan kimse yok gibiydi. Yalnız bir takım sarıklılar görünmeye başlamıştı. Cübbelerini toplamışlar, askerlerin arasına karışmışlardı.

- Şeriat isteriz!
- Müslüman karılarının sokağa çıkmamasını isteriz!
- Din elden gitmiştir!
- Kâfirlere ölüm!

Rasih Usta daha fazla dayanamadı. Tam Divanyolunda bir evin kapısı önünde silâh atıp eğlenen bir askerin omuzuna dokundu, en yumuşak, en tatlı sesiyle sordu:

- Ne oluyor oğlum?
- Anlamadın mı?
- Anlamadım; kusura bakma!
- Biz, Selânik'ten gelen Dördüncü Avcı Taburundanız!
- Hani meşrutiyeti korumak için gelmiştiniz?
- Çüş!
- Doğru, çüş! Yanılmışım anlat be oğlum.
- Bize subaylar dediler ki, «Hocalarla asla görüşmeyeceksiniz, askerlikte din işleri aranmaz!» Kâfir bunlar! Sonra alaydan yetişmiş subaylar varken hepsini emekli edip yerlerine mektepten gelme, birşey bilmez subayları koymak niye?
- Doğru söylersin be oğlum! Bak neler olmuş!
- İttihatçıların hepsi masonmuş!
- Mason ne demek?
- Mason demek gâvur demekmiş!
- Yaa!
- İşte biz, elden giden dini kurtarıp şeriatı getireceğiz. Dün gece bütün subaylarımızı hapsettik. Kışlalarımıza hocalar geldi; Kur'an üzerine yemin ettik. Nerede bir mektepli subay görürsek vuracağız! Nerede bir İttihatçı bulursak kafasını ezeceğiz! Halifemizi koruyup, din geri gelmedikçe asla dağılmayacağız! Anladın mı şimdi? Bas bakalım! Dur! Sen kimdensin?

Rasih Usta gözlerini döndürdü, birkaç kere yutkundu. Galiba omuzundaki sandık ağır geliyor, pabuçları ayağını gittikçe daha fazla sıkıyordu.

Asker hırsla tüfeğini çevirmişti, parmağıyla tetiğe dokunuyordu:

- Söyle, siz kimdensiniz?
- Abe oğlum biz kimden oluruz ki? Düşünsene bir kere!

- Tamam! Yürü!

Şimdi ikisi de topallayarak yürüyordu. Birbirlerine sual soramıyor, ne yapmaları gerektiğini kestiremiyorlardı.

- Şeriat isteriz!

- Meclis Başkanı Ahmet Rıza denen herifle, gazeteci Hüseyin Cahit'i istemeyiz!

- Diğer kışlalar ile diğer Avcı taburlarına da haber gitmiştir; hepsi şeriatı korumak için ant içmiştir.

- Bunca insan vurulmuştur; kaatilleri neden yakalamazlar?

- Softalar niçin askerliğe çağırılır? Askerlik softanın, mollanın işi midir?

- Adalet isteriz!

- Müslüman karıları hiç sokağa çıkmamalıdır!

Kurşunların havaya, hattâ bazı evlerin pencerelerine daha sık atıldığı bir sırada onlar güçlükle Sultanahmet meydanına geldiler. Bir kurşun önlerinde taştan taşa sekti, bir diğeri Mahmud'un başının üzerinden geçti. İlerde yaşlıca bir adam yerde kıvranıyordu.

- Rasih Usta, niye buralara geldik? Geri dönmek en iyisiydi.

- Meclise girelim abe Mahmut Efendi. Hem paçamızı kurtarırız, hem de Cemil oğlanı bekletmeyiz! Bakalım sana ne iş bulmuş?

Mahmud'un başı dönüyordu. Temeli çürük bir binanın yıkılışı sonunda evsiz kalmış bir insanın ne yapacağını bilememesi gibi o da aynı şaşkınlık, aynı eziklik altındaydı. Bir kurşunun da kendisine saplanacağını, olduğu yere çökeceğini artık düşünemiyordu.

Tam Meclis binasının önünde dört asi, bir doktoru çevirdi:

- Dur! Nereye?

- Hastahaneye gidiyorum evlâdım. Ben doktorum!

- Doktor filan anlamayız! Sen alaylı mısın, mektepli mi?

- Doktorların mektepli olduğu nerede görülmüş? Elbette alaylıyım!

- Geç öyleyse!

Doktor koşarak uzaklaştı... Uzaktan gelen başka bir subayı sual sormadan asiler öldürünce Rasih Usta ayağından çıkmak üzere olan pabuçlarını koltuğunun altına aldı:

- Oyalanma ahretlik, hemen sığınalım şuraya! Destur kardeşim! Mahmut Çavuşa yol açın!

Rasih Usta Meclis binasının dış kapısı önünde yere çöktü. Yetmiş

yaşının ağırlığını şimdi daha fazla hissediyordu. Sandalyesi de, tıraş sandığı da elinden fırlamış, gitmişti. Yalnız pabuçları koltuğunun altında duruyordu. Şakaklarındaki terler donmuştu. Bir suçu varmış gibi, bütün bu olanlara kendisi sebep olmuş gibi pişmanlık duyuyordu. Öyle ki Sinop'taki sürgün hayatını bile o anda arar olmuştu. «Yeter» demeye gücü yoksa da, «Yetmeli» diye kendi kendine yalvarıyordu.

Şimdi birkaç sarıklı mebus Meclis binasının dışına çıkmış, asilerin başlarından olduğu sanılan Kamacı Ustası Arif ile Bölük Emini Mehmed'i dinliyordu:

- Şartlarımız vardır. Bu hükümet çekilmelidir, şeriat aynen uygulanmalıdır, alaylı subaylar görevlerine dönmelidir. Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa ile Meclis Reisi Ahmet Rıza hemen uzaklaşmalıdır. İttihatçılar sürülmeli, adlarını bildireceğimiz elebaşıları ipe çekilmelidir. Bu dediklerimiz olmazsa dağılmak mümkün değildir.

Sarıklı mebuslar bir cevap veremiyorlardi; sadece birbirlerine bakınıyorlar, ellerini uğuşturuyorlardi.

Birden çok yakınlarından bir tabanca patladı, acı bir feryat işitildi. Bir adam iki büklüm oldu, kıvrandı ve yere yığıldı:

-- Meclis Reisi Ahmet Rıza gâvurunu öldürdük. İşi tamamdır! Yaşasın!

Başka bir ses gürlercesine cevap verdi:

- Yanlış oldu; öldürülen Adliye Nazırı Nazım Paşa!

Rasih Usta dizlerinin üzerine dikildi. Yanıbaşında donup kalmış olan Mahmud'un bileğine yapıştı:

- Gel çavuş! Durma! Bizi de vuracaklar.

- Keşke vursunlar! Bir işe yaramıyoruz, geberip gideriz!

Berber, sandalyesini de, sandığını da unuttu, Mahmud'u çekerek içeri soktu. Bir kısım halk da Meclis binasına sığınmıştı. İsyan eden Avcı Taburu askerlerinden birkaçı yanıbaşlarında duruyor, şu şaşkın insanlara sırıtarak bakıyordu.

Biraz ilerde Doktor Cemil vardı. Onda korkudan ziyade bir endişe, bir karara varamamanın tedirginliği göze çarpıyordu.

- Abe Cemil oğlum, bu ne hal?

- Siz mi geldiniz? Ne arıyorsunuz?

- Mahmut Çavuşa bir iş bulacaktın ya!

- İşin sırası mı şimdi Rasih Amca?

- Şimdi sırası değilse de sen evvelden bulacaktın oğlum!

- Olmadı! Sonra! Ben size haber salarım. Etyemez'de oturuyordunuz değil mi? Bu düzen böyle yürümeyecek. Hep yanılmışız. Bir çaresine bakacağız. Siz evinize gidin; birkaç gün sokağa çıkmayın.

- Nasıl gideriz? Bizi de kurşunlarlar!

- Arka sokaklara sapın! Gözden kaybolun.

Doktor Cemil başı ağrıyormuş gibi elini alnına götürdü, sonra karşısındakilere suçluymuş gibi bağırdı:

- Hiç bir şey yapamadıksa da, hırsızları, hafiyeleri temizleyip faziletli bir Osmanlılık yaratmaya çalışmıştık. Olmuyormuş! Hatamız çok!

Doktor Cemil uzaklaştı. Rasih Usta arkasından hayretle baktı.

Meclis hademeleri, halkı dışarı çıkarmaya çalışıyordu. Bu insanlar daha sekiz ay evvel sokaklarda «Yaşasın hürriyet!» diye bağırmıştı. Şimdi hürriyetin koruyucusu olan Meclise sığınmışlardı; oradan da kovuluyorlardı.

Mahmut, sanki suçluymuş gibi, ne yaptığını bilemeden hademeden birine bir yumruk vurdu. Ortalık tüm karıştı. Yine berber, Mahmud'u çekti, dışarı çıkardı.

Rasih Usta'nın koltuğunun altındaki pabuçları düşmüş, kaybolmuştu. Fakat bu sefer sandalyesiyle, sandığını bulmuştu.

- Şuradan çavuş, şuradan!

Bir ölünün üzerinden atladılar, Sultanahmet çeşmesine doğru gitmeye çalıştılar. Yine de fazla ilerleyemediler. Çeşmenin yanında bir subay gördüler, İbrahim'i.

İki Avcı Taburu askeri, İbrahim'in yolunu çevirmiş, sual soruyordu:

- Alaylı mısın, mektepli mi?

- Mektepli!

- Ne? Vurun şu herifi!

Askerler tüfekleri doğrulttular. İbrahim onlardan evvel tabancasını çekti, iki el ateş etti. İki asker yere yığılırken kurşunlar vınlamaya başladı.

- Yat yere Mahmut Çavuş! Yat yere!

- Öldürecekler onu! Delik deşik edecekler!

- Ondan evvel sen gideceksin! Hay kör şeytan! Bugün de söylerim, yarın da söylerim, biz adam olmayız.

Mahmut ileri atılmak istiyor, berber yattığı yerden paçasına yapışmış çekiyordu.

Üzerlerinden atlayıp geçiyorlardı. Görebildikleri İbrahim'in eğilip kalkarak, bazen sendeleyip kale duvarlarına yaslanarak, bazen de geriye dönüp ateş ederek yokuştan aşağıya doğru gidişiydi.

- Koltukların kabarsın çavuş!

- Neye yarar? Biraz sonra ölüsünü bulacaklar.

- Bulmazlar, kurtuldu; beni dinle!

- Nasıl öğrensek? Bırak beni gideyim berber...

- Nereye gidermişsin? Ben bittim; götür beni!

Berber, Mahmud'u fazla tutamadı. Onun da oğlu gibi yokuştan aşağıya doğru inmekte olduğunu görünce inliyerek arkasından koşmaya çalıştı.

Avcı Taburu askerleri küfrediyorlardı. Hınçlarını almak için yine havaya, hatta duvarlara silâh atıyorlardı.

- Gözden kayboldu kerata! Şu evlerden birine sığınmıştır!

- Yaralıydı, ölür!

Mahmut geri döndü, dinçleşmiş gibiydi; içinin aksine farkında olmadan dudaklarına bir gülümseme yayılıyordu. Hatta içi bile iki yönlüydü; bir tarafta ufacık da olsa bir sevinç gizliydi, öteki tarafta karanlık bir çukur vardı.

- Ne oyalanıyorsunuz siz buralarda? Kaybolun! Şimdi gerinize bir kurşun sıkarım!

İsyancı askerin sözünü duymadılar sanki. Silâh sesleri arasından duvarlara sürünürcesine yürümeye başladılar.

Mahmud'un aksine Rasih Usta adım atmakta çok güçlük çekiyordu. Hemen olduğu yere yığılacak, bir daha kalkamayacak gibiydi.

Babıâli'de bir kısım asker, bazı gazete idarehanelerini taşlıyor, dipçikleriyle cam ve çerçeveleri kırıyordu.

- *Tanin* ve *Şûray-ı Ümmet* matbaalarını yağmalayın!

- Gâvurlara lânet!

Volkan gazetesinin basıldığı binanın ikinci katında iki kişi pencereden aşağıya gülümeseyerek bakıyordu.

- Yaşasın Derviş Vahdetî Efendimiz!.. Kaleminden kan damlasın!

Cam parçalarından berberin çıplak ayakları kanamaya başlamıştı. Gittikçe daha fazla Mahmud'a dayanıyordu.

Nur-ı Osmaniye'yi geçip Kapalıçarşı'ya girince tehlikeden uzak-

laştıklarını sanmışlardı. Hâlbuki çarşıda bütün dükkânlar kapanmıştı. Bekçiler içerdekileri çıkartmaya çalışıyorlardı.

Onları da iterek çarşının Beyazıt tarafındaki kapısından dışarı attılar.

Sahafları geçip çınar ağaçlarının yanına gelince yine silâh sesleriyle karşılaştılar. Hâlbuki buralarda Rasih Usta fırsat buldukça aynasını asar, müşteri beklerdi. Şimdi ne bir berber, ne bir kundura boyacısı, ne de simit satan çıplak ayaklı, yırtık pantolonlarından donları gözüken çocuklar vardı.

Askerler, Harbiye Nezaretinin önünü sarmışlardı.

- Harbiye Nazırını bize getirin paralayalım!

- Hassa Ordusu Kumandanı Mahmut Muhtar Paşa'yı da istemeyiz!

- Padişahımız Meclisi kapatmalıdır!

Onlar artık tüm yorulmuştu. Berber neredeyse tıraş sandığıyla iskemlesini de atacaktı. Mahmut, Rasih Ustanın elinden zorla sandığı aldı.

- Bir gayret daha, dedi, Şehzadebaşı'nı geçersek gerisi kolay.

- Abe çavuş! Bu askerler bunca kurşunu nereden bulurlar? Ata ata tüketemediler! Başları kim bunların?

Görünürde gerçekten bir baş yoktu. Şu gidip gelen askerler, şu eğlenircesine ateş eden askerler, şu nerede bir subay, ya da İttihatçı bulursa öldüren, yağmalayan askerler sanki birbirlerinden emir alıyorlardı.

Bu meydanda da «Hürriyet» nutukları çekilmişti. Bir papazla bir imam kucaklaşmıştı. Meşrutiyet alkışlanmış, hürriyet kahramanlarının resimleri dolaştırılmıştı. O zamanki coşkunluk şimdi yerini başka bir dalgalanmaya-bırakmıştı.

- Vatan, dedi Mahmut, nasıl kalkınacak?

- Neymiş o çavuş? Vatan filan kalmadı. Şimdi sen ve ben varız! Beni evime götür, üzerimi ört, başka bir şey istemem. Artık kimseye inanmıyorum. Bizim Doktor Cemil oğlana bile! Hürriyet gelince sevinmediğin iyi olmuş.

Yanlarına bir Avcı askeri sokuldu; onları dipçiği ile dürttü:

- Hey sarsaklar! Ne konuşup durursunuz? Siz de alkışlasanıza!

- Neyi be evlât? Biz ihtiyarız, yorulduk; bırak şurada dinlenelim!

- Olmaz! Görmez misin bizim kardeşler bir paşayı omuzlarına

almış götürürler! Paşa derim sana; bildiğin gibi değil! Mektepten de gelmemiş, İttihatçılara da katılmamış, halifemizin burnunun dibinden ayrılmamış! Hadi. «Yaşa!» desenize!

Berber, gücü yettiği kadar bağırdı:

- Yaşa!

- Arkadaşın niye bağırmaz?

- Onun boğazı hastadır; sesi pek çıkmaz. «Yaşasın!» Oldu mu oğlum?

- Oldu!.

Gerçekten bir yığın asker, bir adamı omuzlarına almışlar, oldukları yere doğru yaklaşıyorlardı. Bu sefer Mahmut, Rasih Usta'ya dayandı, hattâ gözlerini kapadı.

- Ne var çavuş?

- Hiç!

- Nasıl hiç?

- Omuzlardaki şu adam benim büyük oğlum; Hamit!

- Yapma! Alay etme benimle Mahmut Efendi. Yaşadıkça daha neler göreceğiz! Allah be Allah!

Hamid'in üzerinde asker elbisesi yoktu; fesini çıkarmış, kendisini alkışlayanlara sallıyordu. Mutlu görünüyor, ne silâh sesleri, ne de bağırtılarla ilgileniyordu. Onun düşünceleri bambaşka olmalıydı. Bir aralık Mahmud'a doğru bakmıştı, hattâ elini uzatmış, birşeyler söylemek istemişti.

Kaderdi bu; Mahmut böylesine bir raslantı içinde çalkalanacağını, iki oğluyla kendi özellikleri içinde karşılaşacağını hiç ummamıştı.

Acaba Hamit, babasını tanımış mıydı, tanımışsa onun yakalanmasını mı söylemişti? Bunu belki de ömrü boyunca öğrenemeyecekti. Silâhını çekip vuran bir adamla omuzlarda götürülen bir diğeri! İkisi de karşısına dikilmiş, babalarının duygusundan, yaşantısından uzak, kendi yaşantılarını ortaya koymuşlardı. Kime acıyıp, kime kızacaktı Mahmut?

Şimdi o, Rasih Usta'yı da bırakmış, Bakırcılara doğru kaçıyordu. İçindeki, bir kenara sığınmış küçücük sevinç bile tüm kararmıştı.

Mercan'da soluk aldığı zaman, tıraş sandığının hâlâ elinde olduğunu gördü, Rasih Usta ise çok gerilerden yuvarlana yuvarlana geliyordu.

- Abe çavuş, neden kaçtın? Korkudan mı?

- Değil! Kaçtım işte! Bilmiyorum! Daha doğrusu görmek istemiyorum.

Etyemez'e gece çöktükten sonra dönebildiler. Atılan silâh seslerini hâlâ duyar gibiydiler. Bir kısım halk kahvelerin önünde, «Kurtulduk şu İttihatçılardan» diyordu, bir kısmı ise başlarını eğmiş uzaklaşıyordu. Yine de mahalle karanlık, insanların evi ise tüm ışıksızdı.

* * *

Bu sefer de berber yataktan kalkamamıştı. Yorganların altında sabaha kadar titreyip durmuştu.

Mahmut, erkenden kahveye kadar gitmiş, bir iki gazete okumuştu. *Volkan*'da Derviş Vahdetî, Sultan Hamit'e «Tanrı'nın gölgesi padişahımız; meclisi kapatmak, meşrutiyeti kaldırmak gücü artık elinizdedir.» diye yazıyordu. *Mizan* gazetesinde Murat Bey ise «Avrupalılar görüp uyansınlar; Avrupa'da bir süre vakitlerini geçirmiş gençler mi Temmuz inkılâbını meydana getirmişler, yoksa Anadolu'dan gelen Mehmetçiklerle Arnavut Bayramcıklar mı?» diyordu.

Kahvede kimse bir değer yargısına varamamıştı; bildikleri sadece isyancıların hâlâ sokaklarda dolaştığı, İstanbul'daki bütün kışlaların isyana katıldığı, Asâr-ı Tevfik gemisi askerlerinin geminin süvarisi Ali Kabulî Beyi Yıldız'da padişahın gözü önünde süngülerle öldürdüğü ve bir de Hüseyin Hilmi Paşa'nın sadrazam olduğuydu.

Mahmut eve dönünce, berberin yatakta yine titrediğini, kadınların başucunda oturup bekleştiklerini gördü.

Yandaki komşu kadın, diğer komşuya hiç çekinmeden yüksek sesle sesleniyordu:

- Oh olsun! Fazla azmışlardı! Bizimki de böyle söylüyor! Eceli gelen köpek cami duvarına siğermiş! Topal Aktar'ın oğlu da İttihatçı; bakalım ne yapacaklar?

Karşıki komşu ise kırık birkaç şişeyi pencereden aşağıya atıyordu:

- Mart içeri, pire dışarı!

Yazın evde tahtakurular çok iri olurdu. Toz da serpseler, gece kalkıp ayıklasalar da tükenmezdi. Mutfakta ise karafatmalar dolaşmaya başladı mı Nazlı elinden süpürgeyi bırakmazdı.

Galiba o sabah, tahtakurularını, da karafatmaları da unutmuşlar, odanın bir köşesinden tahtaları kemiren bir farenin sesini dinler olmuşlardı.

İffet Hanım:

- Şu kediyi bulup getirmeli, dedi. Azdı yine, damdan dama dolaşıyor! Fareler de burnumuzu yiyecek Rasih Usta!

Nazlı ise boynunu büküp kocasına bakmaya başlamıştı. Fare özgürlüğünü seçmiş gibi tıkırdarken bile, kadın kocasını süzüyordu:

- Darılmazsan bir şey sorayım mı efendi?

- Sor.

- İbrahim'in başına bir hal gelmemiştir değil mi?

- Gelmemiştir.

- Oh... Yarabbi çok şükür!

O anda, buruk bir şehvet duygusu taşıyordu Nazlı. Bakışlarından böyle bir bulut gelip geçiyordu. Hani odada yalnız olsalar ne öldürülen insanları, ne tepe aşağı edilmiş meşrutiyeti, ne de geleceği düşünür, kocasına sokuldukça sokulurdu. Kocası yalan söylemezdi. «Oğluna bir şey olmadığına göre» bu sevincini Mahmut'la beraber onun kolları arasında paylaşırdı.

İffet Hanım başörtüsünü düzeltip ak saçlarını içeri sokarken:

- Ev sahibi kira istiyormuş, dedi. Dün akşam kapı aralığından Nazlı'ya söylemiş.

Berber titremesini unutmuşçasına kıpırdadı, sırtını döndü, yorganı başına kadar çekti.

- Mahmut Efendi'nin işi ne oldu Rasih Usta?

- Bana sual sorma hanım! Olacak elbet! Ortalıkta tozdan dumandan ferman mı okunuyor? Sen tahtaya gitmiyor musun? Bir sıcak çorba daha yapın bana.

İffet Hanım belini tuta tuta kalktı. Bir süre doğrulamadı:

- Kızlardan da haber gelmez oldu usta! Acaba bir kolayını bulup Sinop'a mı yerleşsek?

- Ne yapacağız orada? Çocukların başına belâ mı kesileceğiz? Kim çeker bizim yükümüzü? Elbette iyileşir iyileşmez işe çıkarım. Kirayı da öderiz, karnımızı da doyururuz. Rasih Usta öldü mü sandın?

Berberin aynalarla dolu, birçok kalfanın çalıştığı dükkân çoktan uçup gitmişti. Şimdi o yaşadığı gerçeği kabul etme çabası içindeydi. Bunu benimserse rahat edecek, belki de direnme gücünü kazanacaktı.

- Mahmut Efendi; bak aklıma ne geldi. Sen Erzurum'a gitsen, babandan kalma toprakları bir kere araştırsan. Biz de burada neyimiz

varsa satıp yanına gelsek. Bal gibi geçinir, ne komiteci, ne softa, ne meşrutiyet düşünür, yaşamaya çalışırız.

- Olmaz berber! Otuz yıl sonra insana toprak vermezler. Kan gövdeyi götürür. Kim bilir kimin elindedir onlar? Zaten sen de vaktiyle sılaya gitmemi uygun bulmamıştın. Benim gibi düşünmüştün.

Berber çaresiz kalmış gibi başını salladı. O, belki de beklemekten hasta olmuştu...

- Bulmamıştım... Doğru! Ne yapalım? İbrahim kaç yaşında şimdi?

- Yirmi yedi!

- Ötekisi?

- Otuz iki olmalı?

- Nazlı ört üzerimi, iyice sıkıştır. İffet teyzene de söyle, çorba kaynatmasın; içemeyeceğim!

Berber soluyordu. Camların kestiği yarık tabanından ziyade göğsünün üzeri sızlıyordu. Nazlı da İffet Hanım'ın arkasından dışarı çıkınca berber:

— Ölürsem bu kadını sokak ortasında bırakma çavuş! dedi. Çamaşıra, tahtaya gider, yine size yük olmaz. Bu zamanda evlâttan hayır yok; hele kız çocuğundan hiç! Yalnız torunumu görmeden yolcu olursam gözüm açık kalacak!

Nazlı odaya elinde ıslak bir bezle girdi. Berbere birkaç yudum su içirip elini yüzünü temizledi.

- İffet Hanım teyzem belki bir iş vardır diye deniz kenarındaki kırmızı boyalı eve uğrayacak. Bahçıvan Bayram Ağa'nın karısı ölmüştü ya, şimdi de oğlu Arnavutluğa gitmiş! Büsbütün yalnız kalmış.

- Ne yapalım? Bayram Ağa'nın derdiyle ilgilenecek halimiz mi var bizim kız Nazlı?

- Bahçeyi çapalayacak, otları ayıklayacak, fideleri dikecek bir yardımcı ararmış.

- Arasın!

- Benim elimden gelir bunlar! Diyorum ki, evde boş oturacağıma gidip Bayram Ağa'nın yanında çalışayım. Ne dersin efendi?

Mahmut sallandı; zaten o da imkân bulsa berber gibi bir yere büzülecek, hattâ hiç kıpırdamayacaktı. Gözünü yer yer delinmiş döşeme tahtalarının üzerine çakılı mukavva parçalarına diker, alnında uçuşan karasinekleri kovalar, ya da uzaktan gelen bostan dolabının

gıcırtısını dinler, günün batmasını, gecenin olmasını beklerdi. Belki de gece, düşüncelerini de karanlığa boğar, sustururdu.

- Sen evde otur Nazlı. Ben gider, Bayram Ağayla kendim için konuşurum.

- Nasıl olur efendi? Sen bu işi beceremezsin. Sonra senin gibi bir adama yakışır mı?

- Beceririm de, yakışır da.

- Ya ayağın? Kolay kolay eğilip kalkamazsın ki!

- Plevne'de nasıl savaşmıştım, karlı yollardan sizin köye kadar nasıl gelmiştim? Yine öyle yaparım.

- O zaman çok gençtin!

- Şimdi yaşlı mıyım? Elbet çalışacak gücü kendimde bulurum.

Kadın evvelâ başını önüne eğdi, sonra kocasının elini okşadı, dışarı çıktı.

Silâh sesleri Etyemez'e kadar pek gelmiyordu. Ama şehir hâlâ kaynıyor, insanlar ölüyor, insanlar alkışlanıyordu. Devlet Şûrası kaleminde çalışan Avni Beyi alıp götürmüşler deniyordu. İmam Fahrettin Efendi'nin, camide yumruğunu dizine vurup, «Elbette şeriat gelecek.» diye bağırdığı söyleniyordu.

Bir şaşkınlık ki, sevinenle üzülen belki de niye sevindiğini ya da niçin üzüldüğünü pek bilemiyordu. Bayram Ağa'nın bostan dolabı ise hep dönüyordu...

* * *

Mahmut, Bayram Ağa'nın yanında çalışmaya gitmeden evvel kahvede gazete okudu. Henüz buruşturulmamışken, henüz parçalanmamışken sütunlar arasında her iki oğlundan bir haber aradı. Ne İbrahim'in ölümüne, ne de Hamit'in şu veya bu davranışına rastladı. Bu bulamamazlık bir yandan onu sevindiriyordu.

İstanbul, âsilere tüm teslim olmuş gibiydi. Günler geçtiği halde dinmek bilmeyen silâh sesleri, çöp arabalarıyla taşınan ölüler, halkı büsbütün çökertmiş, yıldırmış, hattâ ikiye ayırmıştı.

Etyemez'e kadar sarkan askerler «İttihatçı avı!» diye bağırıyorlardı. «Gâvurları, dinsizleri bulun, süngüleyelim!» Kimse ittihatçı değildi mahallede.

Bir el omuzuna yapışıp onu ayağa kaldırınca sarardı. Karşısında kuşağı baştan aşağı mermi dolu bir asker duruyordu:

- Oğlun nerede?
- Bilmem!
- Neden bilmezsin?
- Dargınım onunla; aylardan beri görüşmem.
- Ya evine gizlenmişse!
- Arayın.
- Sen de İttihatçı mısın?
- Değilim!
- Yalan söylüyorsan?
- Öldürürsün!

Mendilini sarık gibi feslerine dolayanlar, Mahmud'un evini de aradılar. Rasih Usta'yı yatağandan atıp yorganların altına kadar baktılar.

Mahmut yine ertesi sabah bostana gitmeden önce gazeteleri okudu. Abdülhamit bir tebliğ ile, «Olaylardan kimsenin sorumlu tutulamayacağını, bundan sonra şeri-ata bir kat daha saygı gösterileceğini» bildiriyordu. Derviş Vahdetî ise *Volkan* gazetesinde şöyle yazıyordu:

> «Öteden beri İttihad-ı Muhammedî Cemiyetinin bir irtica cemiyeti olduğunu söyleyenler, açılış merasimi esnasında yüz bin kişi toplandığı halde hiç bir ferdin meşru olmayan talepte bulunmadığını görüp şaşırmışlardı. Bugünkü şer'î inkılâbın da cemiyetimiz tarafından meydana getirildiğini söyleyenler yine hile ve fesatlarından vazgeçmeyip gerek halk, gerekse asker arasına ikilik sokmaktadırlar. Bir de Rumelinden asker gelecek, sözde İstanbul'u kurtaracakmış. Memleketimizde ne var ki, böyle çatışmalara sebep olsun? Kim kimi kurtaracak?»

18 Nisan tarihli *Serbestî* gazetesi ise şu haberi bildiriyordu:

> «Selânik'ten perşembe günü on yedi vagondan ibaret asker yüklü bir katar yola çıkmıştır. Manastır'dan cuma günü hareket eden sekiz vagonluk bir tren de Selânik'ten geçmiştir. Bunlardan ilk katarın Yeşilköy'e vardığı söylenmektedir.»

İstanbul yeni bir sallantının içindeydi. Makedonya'da Üçüncü Ordu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa, İttihatçıların isteğiyle "Ha-

reket Ordusu" adı altında bir orduyu, isyanı bastırmak üzere yola çıkarmıştı. Hareket Ordusunun öncüleri Yeşilköy'e gelmişti.

20 Nisan tarihli *Volkan* gazetesinde Derviş Vahdetî şöyle yazıyordu:

> «Başımızda kara bulutlar dolaşıyor. Bizi bir felâkete düşürmek, cinayetle suçlamak suretiyle ya gazetemizi kapamak, ya da yok etmek istiyorlar!...»

Mahmut gözle seçilecek şekilde mahallenin bile tenhalaştığını, ortalıkta dolaşanların kaybolduğunu, sarık diye kullanılan mendillerin feslerden çıkarıldığını görüyordu. Hattâ karşıdaki komşu «İttihatçılara» küfretmez olmuştu. İstanbul yeni bir bekleyişin içindeydi.

Bayram Ağa, «Erken gel» dedikçe, «Birkaç gün sonra güneşle beraber işe başlarım.» diye cevap veriyordu. Mahmut ayrıca bu basık havanın altında iki oğlundan bir haber almanın bekleyişi içindeydi.

21 Nisanda Hareket Ordusunun tümü geldi. İstanbul'dan kaçan mebus ve âyan Yeşilköy'de toplandı. Beyannameler dağıtıldı. Mahmut Şevket Paşa da Yeşilköy'e varıp kumandayı ele aldı. 22 Nisanı 23 Nisana bağlayan gece ise Hareket Ordusu İstanbul'a girmeye başladı. Artık şehir bir iç savaşa sahne oluyordu. Yaralılar tramvaylarda taşınıyor, ölüler bir kenara yığılıyordu. Kışla duvarları kurşunlarla delik deşik olmuştu.

İki gün sonra silâh sesleri durdu; âsiler dağılmış, bir kısmı da yakalanmıştı. Şimdi örfî idare ilân edilmişti.

28 Nisan sabahı *Hilâl* gazetesinde şu havadis vardı:

> «Sabık Hakan Abdülhamit Efendi dün gece Binbaşı Fethi Bey ve bazı yüksek rütbeli subaylar muhafazasında özel bir trenle Seiânik'e gönderilmiştir.
>
> Kanun-ı Esasî'nin ilânından sonra, 'Kaç yıldır milletime hürriyeti vermeyi özlemiştim.' diyen Abdülhamit, bu suretle hürriyetin merkezi olan Selânik'i görecektir...»

Şimdi kardeşi Mehmet Reşat padişah olmuştu. Toplar atılıyordu. Halk yine boynunu büke büke, «Padişahım çok yaşa!...» diyordu.

Baba ve Oğulları

MAYIS güneşi altında Rasih Usta ısınmaya çalışıyordu. Bir aydan beri çok zayıflamıştı; hiç gücü kalmamıştı. Biraz neşelenebilmek, biraz avunmak için bahçıvan Bayram Ağa'ya zorla takılıyordu: .

— Abe Bayram Ağa, senin de gözlerin toprağa bakar! Bizim Mahmut Efendi'yi yanına almasaydın halin dumandı.

Berber bir tümseğe sırtını dayamıştı. Karşıdaki incir ağacında sinekler uçuşuyordu. Fasulye sırıkları duvarın kenarına yığılmıştı. Gübre kokusuna karışan hava, ıslak ıslak ciğerlere doluyordu. Kovalar oluklara su boşalttıkça çamurlar berberin ayakları dibinden geçiyordu. Gözleri bağlı bostan beygiri bazen duralıyor, bazen eski alışkanlığıyla dönmeye çalışıyordu.

- Deh!

- Beygirin de sonu gelmiş Bayram Ağa! Bu kışı ya çıkarır, ya çıkarmaz.

Bayram Ağa pantalonunun paçalarını sıvamış, ayakları çıplak, arada bir yan gözle Rasih Usta'ya bakıp hiç cevap vermeden işine devam ediyordu. Şimendifer marka saati, yelek cebinde bir gülle gibi duruyordu.

- Saat kaç?

- Sen baksana.

- Bre berber takılma bana. Bir yığın iş var. Söyle saat kaç?

- Saat ne gezer bende Arnavut?

- Mahmut geç kaldı.

- Koca bir araba yüklemişsiniz! Marulu, bilmem nesi! Arabanın, tekerleği ha çıktı ha çıkacak. Hayvan da kuyudakinin aynı. Nefesin tükenmezse «deh» de.

- Malı Aksaray pazarına yığıp gelecekti.

- Gelir! Mahmut Çavuştur o; her işin altından kalkar!

Bayram Ağa somurttu, daha büyük bir hırsla işine-koyuldu. Rasih Usta oturduğu yerden kıpırdadı, alnına konan birkaç sineği kovdu. Canı sıkılıyordu. Bir şeyin özlemini çekiyordu, yine de bunun ne olduğunu gerektiği gibi bilemiyordu. Bir yılgınlığın, bir bezginliğin içinde bir sona doğru varışın üzüntüsüydü belki de...

- Yarabbi şükür! Hava gittikçe düzeliyor, Bayram Ağa!

- Düzeliyor!

- Bir yaz gelse, sandığımı taşıyabilsem; tasasız, kedersiz.

- Taşırsın!

- Şu dökülen kanlara da çok üzüldüm; boş yere akıp gitti. Hareket Ordusu İstanbul'a girince, mahalle imamı korkusundan sarığını çözüp cebine koymuş, Sultan Hamit'e ne dersin?

- Yazık oldu, iyi padişahtı! Ne yaptı da tahtından indirdiler?

- Hadi ordan cahil Arnavut! Bilmeden konuşma.

Bayram Ağa çapasını bıraktı, şöyle bir doğruldu, bayağı kızmıştı. Hırsla bir tütün sarıp ağzının kenarına yerleştirirken:

- Bunların da ipliği pazara çıkar, dedi. Bir yıl içinde yaptıkları meydanda; bundan sonrasını da yaşarsan görürsün. Eminönü'nde idam sehpaları kurulmuş!

- Kurulmakla ne olmuş? Suçlu cezasını çekecek. Beni, buraya geldiğime pişman etme Arnavut! Hadi işine bak!

- Bakacağım, ama sen rahat bırakmıyorsun. Çenen düşmüş, ihtiyarlamışsın berber. Arıyacaksın Abdülha-mit'i!

Rasih Usta hırsından bir kök soğan kopardı. Arnavud'a hak vermiyor değildi. Bir yığın patırtının ötesinde, kendi önlerinde, eskiye nazaran değişmiş birşey yoktu. Yine de bu sözü başkasının söylemesini istemiyordu. Üstelik bahçıvanın Abdülhamid'e duyduğu sevgiye içerliyordu.

Yaz iyice gelse, sıcak insanın iliklerine kadar işlese, ayaklarındaki sızılar kaybolur, güçlenir, işe başlardı. O zaman kafasındaki kötü düşünceleri de atar, Doktor Cemil'i yeniden bulur, Mahmud'u şu kalın kafa Bayram Ağa'nın elinden kurtarırdı.

Görmüştü göreceği kadar Rasih Usta; bütün kanaatini, «Biz adam olmayız» da toplamıştı. Yine de unutuyor, unutmak istiyor, «Adam olunacak» günün geleceğini umuyordu kendince.

- Hey cahil Arnavut! Bir gün senin karşına dikilirim, dikilirim de «Abdülhamid»in ne olup olmadığını sorarım. Bakalım o zaman ne diyeceksin?

Bayram Ağa omuz silkti. Yerden bir taş alıp domates fidelerinin arasında dolaşan kediye fırlattı.

Elbette Bayram Ağa'nın da kendine göre bir dünyası vardı. Bu dünyaya belki o ana kadar çok az kimse girmiş, belki bahçıvanın kendisi bile günlük işlerinin ötesinde bu dünyasıyla gereğince uğraşmamıştı. Bayram Ağa yiyecek, yatacak, bahçesiyle uğraşacak, fakat yine de çıkarlarını arayacak, hattâ ümit besleyecek, özleyecek, bekleyecekti. Özellikle neyi beklediğini de pek bilemeyecekti.

Ona yanıldığı, böyle olmaması gerektiği, daha iyi bir ortamın bulunduğu, yaşamanın ne olup ne olmadığı iyice anlatılıp gerektiği gibi inandırıldığı takdirde dünyası değişecek, ya da bocalamaya başlayacaktı. Rasih Usta da, Mahmut da, hattâ Nazlı, İffet Hanım, başkaları da böyleydi. Yine de böyle olmak kişiye kendisini görmeyi sağlamıyor, kişi gerçeğin kendisinde bulunduğu inadı içinde yaşıyordu.

Bayram Ağa, Rasih Usta'yı yalnız bırakıp kulübesine doğru giderken çökük taş duvarın üzerinden bir erkek çocuğu atladı:

- Berber amca! Topal Aktar nerede?

- Ne dedin ulan? Ayağını kırarım senin!

- Mahmut Efendi amcamı arıyorum!

- Ha şöyle, ne yapacaksın?

- Nazlı teyzem söyledi; kendisini kapı önünde süslü bir hanım bekliyormuş.

- Ne hanımı? Nazlı yanılmasın?

- Ben de gördüm; bir arabanın içinde oturuyordu.

- Destur! Destur de ulan!

- Destur!

Berber zorla kalktı; meraklanmıştı. Bostan kapısının çıngırağı çalınca Mahmud'un geldiğini anladı. Sırıklardan yapılmış kapı, toprağı kazıyarak açıldı; Mahmut, arabaya koştuğu atı çekerek içeri soktu:

- Hey! Mahmut Çavuş! Hayvanı bir yere bağlayıp hemen gel yanıma.

- Ne var berber?

- Gel hele. Bir kadın evin önünde seni beklermiş. Nazlı haber göndermiş.

Mahmut duraladı, farkında olmadan bir heyecanın baskısı altında kaldı. Sonra bu heyecanın nereden geldiğini hemen anladı. Yine de ummadı, düşündüğü gerçekleşemezdi:

- Sen git, bak, dedi. Beni hiç bir kadın aramaz, bir yanlışlık olacak! Ne istiyormuş?

Buna rağmen hayvanı bağladı. Berberi beklemeden yıkık duvara doğru yürüdü.

Eve bahçe kapısından girdi. Nazlı mutfakta tıkanan bulaşık çukurunu açmaya çalışıyordu:

- Kim? diye sordu.

- Bilmem! Araba hâlâ kapının önünde duruyor.

Mahmut perdenin aralığından sokağa baktı. Bu bir kira arabasıydı. Çocuklar etrafına üşüşmüşlerdi; kimisi hayvanları okşuyor, kimisi de içindeki kadına dilini çıkarıyordu. Arabacı da kırbacını sallıyor, çocukları kışalıyordu.

Mahallede bir yadırgama vardı. Karşı evlerin pencereleri, hattâ kafesleri kalkmış, yemenili, çatmalı başlar camlara yapışmıştı. Şu yağcının karısı Firdevs Hanım hepsinden meraklı olacak ki, kapıyı aralamış sesleniyordu:

- Emine teyze hu! Gel bak! Topal Aktar'ın evinin önünde bir araba duruyor! İçinde bir kadın var!

Ne kadar örtünürse örtünsün Mahmut Ferhunde'yi tanıdı. Kadın kıpırdamadan oturuyordu; ne çocuklarla, ne de mahallelinin merakıyla ilgili görünüyordu. Onda başka türlü bir donmuşluk, başka türlü bir heyecanı baskı altına almışlık vardı.

- Mahmut Çavuş ne oyalanıyorsun? Gitsene kadının yanına.

- Berber sen git! Benim için evde yok de.

- Neden? Tanıdın mı arabanın içindekini?

- Evet, Ferhunde!...

- Ya!...

- Hadi, «Bir iş için gitmiş, bugün de gelmeyecekmiş.» de. Böylesi daha iyi.

- Fena! Olursa da olmamalı! Neden titriyorsun çavuş? Sararmışsın da. Hasta mısın yoksa?

Elli beş yaşın heyecanı, elli beş yaşın tutkusu, başka türlü oluyordu. Kalbi öylesine çarpıyor, etleri öylesine çekiliyordu ki, ayakta duramayacağını sanıyordu.

- Çavuş, kadını al içeri! Belki bir derdi vardır, konuş!

- Böyle mi? Bu eve mi? Mahalleli, Nazlı ne der?

- Bütün bunlar bahane! Mahalleli ne derse der, Nazlı da ağzını açmaz. Bana bırak gerisini. Sen öteki odaya geç. Yalan söylemek yakışmaz! Korkma...

Mahmut, Rasih Usta'yı tutmak istedi. Berber sanki canlanmış gibi elinden sıyrıldı, sokak kapısını açıp dışarı çıktı.

- Buyurun hanım kızım!... İçeri girin. Bizim çavuşu aramışsınız.

- Siz kimsiniz?

- Ben Berber Rasih Usta!... Bu evde Mahmut Efendiyle beraber oturuyoruz. Kendisi birazdan gelecek; bir işi var da.

- Aksaray'daki Berber Rasih Usta mı? Vaktiyle sizden bahsetmişlerdi. Şimdi hatırladım; rahatsız etmeyeyim. Nazlı Hanım belki istemez.

- Kim demiş? Nazlı melek gibi bir kadındır. Benimkisi çamaşıra gitti; evde olsaydı karşılamaya gelirdi.

- Beni tanıdınız mı?

- Sandım, sanmasam da olur! Hele siz buyurun.

Berber, Ferhunde'yi sokak üzerindeki odaya soktu. Sonra bulaşık çukurunun yanından kalkıp mutfak kapısından başını uzatan Nazlı'ya seslendi:

- Kız Nazlı, kahve yap!

- Kahvemiz yok Rasih amca.

- Komşudan ödünç al; yarım fincan olsun yeter!... Şekerin var mı?

- O da yok.

- Bul işte, ne yaparsan yap, kahve pişir.

- Kim bu kadın Rasih amca?

- Kimse kim, sonra öğrenirsin.

Mahmut öteki odada, Makedonya'ya giderken aldığı elbiseyi o günden bu yana ilk defa giyiyordu. Berber, onu, küçük el aynasını duvardaki bir çiviye asıp tıraş etti. Şişedeki son kolonyayla yüzünü yıkadı. Saçlarını da güzelce taradı. O saçlar hâlâ kıvırcıktı.

Eski arpacının kendisinde kalan, saçlarıyla yanakla-rındaki kırmızılıktı.

Berber, utangaç bir güveyi zifaf odasına sokar gibi Mahmud'u kolundan yakalayıp götürdü, kapıdan içeri bıraktı.

Kadın ayaktaydı, sırtını pencereye dönmüştü. Peçesini açmıştı.

Yüzü solgun, hattâ yer yer kırışıklarla kaplıydı. O gözlerde, o aşk tüten gözlerde parça parça gölgeler geziniyordu. Bir çöküntünün, bir ümitsizliğin altında kalmışçasına boyu bile küçülmüştü sanki. Dudakları kuru ve çatlaktı, güçlükle konuşuyordu;

- Sizi rahatsız ettim efendim; kusuruma bakmayın! Biliyor musunuz babam öldü.

- Neden?

- Meşrutiyet ilân edildikten sonra saraya baskı yapıp babamı uzaklaştırmışlardı. Abdülhamit Han tahtından indirilince de hırsızlık malıdır diye servetine el koydular.

- Gerçekten öyle miydi?

- Beş gün evvel de ayaklananlarla ilgisi var diye götürmeye geldiler. Son zamanlarda iyice barışmıştık; beni hep yanında görmek isterdi. Yakalamaya geldikleri zaman yataktaydı, hastaydı, ben de başucundaydım. Hiddetinden ayağa fırladı, sonra yere yığıldı; bir daha gözlerini açmadı. Çok yaşlanmıştı zaten; yazık oldu.

Kadın ağlayacaktı, kendini güç tutuyordu. Mahmut ayakta olduklarını yeni farkedebildi:

- Oturun, dedi. Şu sedir iyidir, arkanıza yastık da korum.

- Teşekkür ederim efendim, istemez!

Kadın sedire ilişti, eldivenlerini çıkartmadan ellerini dizlerinin üzerine koydu. Bir şeyler söylemek istiyor, nereden başlaması gerektiğini kestiremiyordu. Mahmut ise ayağı tellerle tutturulmuş tahta iskemleye oturmuş, onu bekliyordu.

- Sizi güçlükle buldum efendim. Etyemez'e geldiğimde, «Topal Aktar'ı mı arıyorsun?» diye sordular. «Bahçıvan Bayram Ağa'ya git.» dediler. Nihayet bir çocuk bu evin önüne getirdi bizi. Bahçe mi satın aldınız efendim?

- Hayır! Bayram Ağanın yanında ırgatlık yapıyorum. Onun hesabına pazara sebze götürüp satıyorum. Bostan suluyor, taş ayıklıyorum.

- Ya! Neyse efendim? Sizi işinizden alakoydum öyleyse. Eviniz ne şirin! Her taraf tertemiz, gıcır gıcır. Karınız titiz olacak. Ayakkabılarımla ortalığı kirlettim; kapının önünde çıkartmalıydım. Canınızı sıkıyorum galiba!

Konuşma bitmiş görünüyordu. Yine de bu kadın, ne Küçük Osman Paşa'nın ölümünü anlatmaya, ne de eski duygularını tazeleme-

ye gelmişti. Acısı bir babayı kaybetmenin ötesinde başka yönlere doğru uzanmış görünüyordu.

Rasih Usta elinde kahve tepsisiyle girdiği zaman Fer-hunde başını önüne eğmiş, ne yapacağını şaşırmış bir durumdaydı.

- Buyurun hanım kızım. Mahmut Çavuşa kahve dokunuyor da, yalnız size pişirttim.

- Zahmet ettiniz. Ben de içmesem olurdu.

Rasih Usta, dışardaki bahar havasına rağmen odadaki havanın gergin olduğunu anladı. Hele Mahmut, oturduğu iskemlede büsbütün kasılmış gibiydi.

- Nazlı'nın da selâmı var. Bir yere gitmek zorundaymış. «Kusuruma bakmasınlar.» dedi. Siz keyfinizce konuşun; ben öteki odadayım.

- Anlıyorum efendim!

Kadın, eldivenlerini çıkarmış, elinin titrediğini belli etmemeğe çalışarak fincanı ağzına götürüyordu. Mahmut o parmaklarda bir tek yüzük bile olmadığını gördü.

Rasih Usta çıkınca Ferhunde birden karar vermiş gibi sordu:

- Beni nasıl buldunuz efendim?

- Gayet iyi.

- Bana acıyorsunuz değil mi?

- Hayır! Acınacak neyiniz var ki?

- Babamın yalısı ile, Beşiktaş ve Horhor'daki konaklarını mühürlediler. Eşyaları da alıp götürdüler. Yalnız benim Beşiktaş'taki evim kaldı. Önemli değil efendim; birkaç parça mücevherim vardı, sattırdım, hizmetçilerin, arabacıların hakkını verdim. Geri kalanıyla da geçiniyorum. Daha olmazsa evi kiraya veririm. Şimdi yanımda bir tek sadık uşağım kaldı. Fakat bilmem ki, nasıl söyleyeyim, ben sizden bir ricada bulunacağım...

- Ne gibi?

Ferhunde fincanı yere koyup ayağa kalktı. Yavaş yavaş yürüyüp perdeyi araladı. Dışarıda çocuklar arabanın içine girmeye, tekerleklerin kenarına oturmaya, atlara sopayla dokunmaya başlamışlardı. Arabacı homurdanıyor, çocuklara küfrediyordu. Çocuklar da biraz uzaklaşıp hep birden bağırıyordu:

- Arabacı Mahmut; yer misin armut?

Mahmut şimdi yeni yeni ayılıyordu; kadını arkasından görüyor; onun ne istediğinden ziyade, biraz sonra gideceğini, bir daha görüşmeyeceklerini düşünüyordu...

Ferhunde bir hata daha yapmıştı; buralara gelmemeliydi. Küllenmişi üflemenin, uyumuşu uyandırmanın, duyguları körüklemenin hiç manası yoktu. Mahmud'u kendi âleminden böylesine çıkarmak ne kadar kolaysa, onu yeniden eski haline döndürmek o kadar güçtü. O Ferhunde, Mahmud'un Ferhunde'siydi.

Onunla bir arabada bulunsalardı şimdi, yanyana. Belki elini de tutardı, sadece bu kadar. Kırlara doğru açılırlardı. Bahar rüzgârlarıyla beraber, kadınının kokusunu da ciğerlerine doldururdu. Bakardı yüzüne doyamamacasına. Ne olursa olsun, hangi yaşa gelirse gelsin, işte şu kadın Mahmud'un gözündeki kadındı. Tutkunluğun yaşı da, şekli de, zamanı da olmuyordu demek. Farkına varmadan fısıldadı:

- Sizi hâlâ seviyorum! Rahat edin, elimden ne gelirse yaparım. Yine de bir faydam dokunacağını sanmam!

- Doğru! Bunca yaştan sonra yine doğru.

- Bu lâfı ben söylemeliydim size. Cesaretim yoktu. Yaş önemli değil efendim. Gençliğimizi boş yere harcadık. İkimiz de perişan olduk. Sebep babam mı acaba? Onu bu yüzden affetmemiştim. Size ve oğlunuza yaptığı iyiliğe rağmen bizi biribirimizden ayırışını unutamamıştım. Yine de ölümü çok acı geldi bana. Yapayalnız kaldım. Bir de oğlumuzun şu durumu...

- Hangi oğlumuzun?

- Hamit'in.

- Nesi var?

- Harb Divanına vermişler; asacaklarmış!

- Niçin?

- Hamit, Hareket Ordusu İstanbul'a girince bir dostunun evinde gizlenmişti. Babamın ölümünden iki gün sonra yerini bulmuşlar. Onun da suçu, isyancılara yardım etmek, hattâ elebaşılığını yapmakmış!

- Gerçek mi?

- Hayır efendim. Bana inanınız. Hiç bir ilişkisi yok, olamaz da. İttihatçılara kin beslese de, kolay kolay bir tehlikeyi göze alamaz. Belki fırsat kollar, o kadar. Otuziki yaşında olmasına rağmen bugüne kadar sorumluluk nedir bilmeden yaşadı. Onu babam bu hale soktu. Ne söyledimse fayda sağlamadı... Çok zaman kavga edip yanımdan uzaklaştırdım. Yine de evlâdım, evlâdımız! Bunun ne demek olduğunu bilirsiniz.

Bu sefer Mahmud'un düşünceleri çok gerilere doğru kaydı. Ferhunde hâmileyken karnını okşardı. Bu suretle hem karısını, hem de çocuğunu sevmiş olurdu. Zevkliydi, tadına doyum olmazdı bu duygunun.

Mahmut, şimdi de bir ay evvelini hatırladı. On üç Nisan sabahı Beyazıt meydanında Hamit omuzlar üstünde taşınıyordu. Öte taraftan İbrahim tabancasını çekmiş, ardından gelenlere ateş ediyordu. O günü ömrü boyunca unutamazdı. Şu Bayram Ağa'nın solucanlı, gübreli toprağı olmasa hiç avunamazdı.

- Onu gördüm ben, dedi.

- Kimi efendim?

- Hamit'i. İsyan sabahı Beyazıt'ta, âsilerin yanındaydı.

- Tesadüf efendim! O gece bir evde sabahlamış, dönerken tanıyıp omuzlarına almışlar. Zaten tek delil de bu. Asilerin omuzlarında gitmek. Bir Derviş Vahdetî, ne bileyim bir Hamdi Çavuş olamaz Hamit. Ne dinle, ne gazetecilikle, hattâ iktidarla ilgisi vardır. Ayrıca o, bir topluluğu yönetecek güçte de değildir. Bütün hıncı, meşrutiyetin gelmesinden ziyade keyfince yaşayamamasındandır. Oğlumu iyi bilirim efendim. Sefahat arkadaşı Fehim Paşa'yı meşrutiyetin ilânı günü Bursa'da halk taşa tutup linç edince, korkusundan bir hafta evden dışarı çıkamamıştı.

Bu sefer Mahmut pencereye doğru yürüdü. Fakat perdeyi aralayıp dışarıya bakmadı. Geri dönerek sadece Ferhunde'yi süzdü. Kadının şu acılı, şu yıkık hali bile güzeldi. Belki de o, içindeki Ferhunde'yi görüyordu. Kendisinin ne durumda olduğunu, şu anda büyük oğlunun ölümün kucağında bulunduğunu, isyanı takip eden günlerde Hamit'ten bir haber alabilmek için kahveye nasıl koştuğunu unutmuş gibiydi...

- Niçin susuyorsunuz efendim?

- Şey! Ne yapabileceğimi düşünüyorum. Üzgünüm!

- Hamit'i sevmiyorsunuz değil mi? Ama oğlunuz...

- Evet oğlum!...

- Ondan nefret ediyorsunuz. Haklısınız. Yine de kurtarınız. Hiç değilse benim hatırım için kurtarınız.

- Ben mi, nasıl olur?

- Küçük oğlunuza söyleyiniz; Yüzbaşı İbrahim'e. İttihatçılar katında sözü çok geçiyormuş; isterse yapar.

- Yüzbaşı mı olmuş?

- Bilmiyor muydunuz?

- Hayır! Dargınım onunla; ne vakitten beri konuşmuyorum, kovdum bu evden.

- Niçin?

- Sizin için.

Kadın o zaman büsbütün çöktü, yüzünü elleriyle kapadı. Evet, bu kadın, Mahmud'un içindekiyle değil, dış görünüşüyle de hâlâ güzeldi. Mahmut, o ellerini indirdiği zaman gözyaşları arasında bile bu güzelliği gördü, tattı.

- Ağlamayın! Elimden bir şey gelmiyor. Ben de istemem mi? Beni yine yıktınız! Ne yapayım, nasıl yapayım?

- Üzülmeyiniz efendim! Ben gidiyorum. Allahaısmarladık. Sizi bir daha göremem. Görmemem de gerekecek. Bir bahçıvanın yanında çalışmış olmanız, şu ev, benden kaçan karınız, komşudan gelen kahve; ne kadar acı! Siz böyle olmayacaktınız. Hep aynı yaşantı; birbirimizi evlâtlarımız için arıyor, büsbütün dertleniyoruz. Sildim işte gözlerimin yaşını; o yanaklarınız asla solmasın. Bu kadarı kalsın sizde.

Kadın hemen toparlandı, kapıya doğru yürüdü; Mahmut önüne geçti.

- Gitmeyin! İbrahim'in yaşayıp yaşamadığını, nerede olduğunu bile bilmiyorum. İsyan sabahı tabancasını çekerek iki asi askeri vurmuş, sonra yaralı yaralı kaçmıştı.

- Hayatta efendim! Sıhhati de yerindeymiş. Yanımda bir adamımı bıraktım demiştim size; tanırsınız, arabacımdı, arpacı dükkânınıza gelirdi. Şimdi çok ihtiyarladı. Yine de benim hatırım için dün, bütün İstanbul'u dolaştı; Meclis-i Mebusan'dan Harbiye Nezaretine kadar. İttihatçılar isyan sırasında İstanbul'daki merkez-i umumîlerini kapatıp Selânik'e kaçmışlar. Oğlunuz bu kaçış sırasında da onlara yardım etmiş. Yüzbaşı İbrahim'in burada olduğu muhakkak. Ama nerede bulunduğunu bilemiyorum tabii! Hamit kurtulursa şayet elimde kalan son parayla Avrupa'ya göndereceğim, ondan sonra ne yaparsa yapsın.

- Kocanızdan neden boşandınız? Benim yüzümden mi?

- Ne diyeyim efendim? Size beklediğimi söylemiştim. Bu acı bir bekleyiş oldu. Ummadan beklemek. Bari siz mutlu olsaydınız...

- Arayacağım İbrahim'i. Ben de dolaşacağım. Sizin için dolaşacağım. Sizin için yalvaracağım.

- Benim için mi?

- Senin! Ne diyeyim başka! İbrahim ya beni vurur, ya Hamit'i kurtarırım.

Ferhunde Mahmud'un boynuna sarıldı; bu Mahmud'a yetti de arttı bile. Taze taze, başak başak bir koku, sonra damarlarda dolaşan erimiş bir kurşun gibi kan...

Kadın, şimdi başka türlü kıvranıyordu; bir şey söylemek istiyordu. Bu onun belki de yıllardan beri içinde yaşattığı bir arzuydu. Duyguları öylesine çarpışıyordu ki, yaşadığı şu anı ona unutturuyordu.

- Efendim! Bilmem ki hatırlar mısınız? Horhor'daki konakta, yatak odamızda sizinle güneşin batışını seyrederdik. Siz, köyünüzde, karlı dağların ardında güneşin daha güzel battığını iddia ederdiniz... Ne olursa olsun, sizinle beraber o anı yaşamak istiyorum. Bana söz verir misiniz?

Mahmut anlamaya çalışıyordu; kadın şimdi âdeta çırpınıyordu. Bir oyuncağın peşinden koşan bir çocuk gibi istekli, ona kavuşamamaktan korkan bir çocuk gibi endişeliydi.

- Efendim. Güneş batarken ne olur ufka bakın. Güneş her zaman aynı yerden batar. Ben de bakacağım. Bileceğim ki, aynı anı yaşıyoruz, bakışlarımız bir noktaya çevrilmiş. O kırmızılık içinde o çizgiler arasında sizi bulacağım. Bu beni mutlu kılacak.

Bu sefer Mahmut çırpındı. O bir araba istemişti. Bir faytonun içinde kısa bir süre dahi olsa Ferhunde'nin elini tutmak istemişti. Bu olmayacak bir şey miydi? Ama olmazdı, olamazdı. Sevda, duymayanların dışında yasaktı, gülünçtü, ayıptı. Kişiler kendilerini unuturlar da, başkalarını bir silindir gibi ezerler, hiç değilse dilleriyle yerlerdi.

Demek Ferhunde'yi bundan sonra her akşamüstü, batıda, o kızıllıklar arasında arayacaktı.

- Evet, diye fısıldadı, sizi, yaz kış, orada, o saatlerde anacağım. Günle gecenin birleştiği andır bu...

İkisinin birden şu çırpınışı, imkânsızlık içinde bir imkân aramaktı. Bir bakıma da unutulmamanın özlemiydi.

Şimdi Ferhunde ağlıyordu; kolları Mahmud'un boynunda, için için hıçkırıyordu. Bu belki de yılların baskısından bir an için kurtuluşun dışa dönüklüğüydü.

- Mendili de saklıyorum efendim; yanağınıza sürülen o pembe mendili.

Mahmut boynuna dolanan o kolları çekti, sadece kadının elini öptü, koklaya koklaya öptü. Hiç bir şey söyleyemedi; konuşacak gücü kalmamıştı. Ferhunde ise eldivenlerini unutup yıkılırcasına dışarı çıktı.

Mahmud'un duyduğu ses, tekerleklerin gıcırtısı ve bir kırbacın saklayışıydı.

Eldivenleri yerden almıştı, okşuyordu onları; karşısında Rasih Usta duruyordu, bir de oda kapısının eşiğinde Nazlı...

* * *

İdam sehpaları Eminönü meydanında sıralanmıştı. İplere asılmış beyaz gömlekli cesetler rüzgârda sallanıyordu. Mahmut İbrahim'i arıyordu.

Köprünün tahtaları üzerinde, tam orta yerde duruyor, etrafına bakınıyordu; belki İbrahim geçer, belki onu tanıyan bir subaya raslarım diye...

Taşkışla, Meclis binası, Harbiye Nezaretine kadar uğramadığı yer kalmamıştı. Kim çıkarsa karşısına soruyordu:

- Yüzbaşı İbrahim Kumkapı'yı arıyorum. Babasıyım. Kendisine duyurun; eve gelip beni görsün. Yalvardığımı söyleyin, yanaklarından öptüğümü söyleyin, çok rica ettiğimi söyleyin... Allah rızası için söyleyin!

Rasih Usta evdeydi; şayet İbrahim gelirse onu zorla da olsa alakoyacaktı.

Mahmut şu sehpalarda sallanan beyaz gömlekli cesetlere baktıkça, oraya bir yenisi takılıp ayakları altındaki sandalye çekildikçe, halkın merakla asılanları seyrettiğini gördükçe ölümü çok yakınında, hemen önünde hattâ içinde sanıyordu.

Yaklaşıyor, beyaz gömleğin üzerindeki yazıyı okuyor, «Bu da Hamit değilmiş.» diye rahatlıyor, sonra «Bulamazsam, Hamit'i kurtaramazsam Ferhunde yaşayamaz.» diye inliyordu...

«Ferhunde ölürse, Ferhunde bu yüzden hayata gözlerini kapatırsa, Ferhunde bir daha dönmemecesine giderse...»

Üçüncü günün sonunda tüm ümidini yitirdi. Ertesi sabah yataktan kolay kolay kalkamadı.

- Artık dolaşamayacağım Rasih Usta, dedi.

- Diril be çavuş! Ne yapalım; kader bu. Durup durup bize çarpar; gözüne kestirdiği başkası yok meretin. Bari bostana git; Bayram Ağa homurdanıyormuş.

- Birkaç gün geçsin. Hele ne yapacağıma iyice karar vereyim; belki giderim. Sen nasılsın?

- Fena değil! Hep çarpıldık. Yakında düzelirim, dirilirim de işe çıkarım. Hiç değilse eve birkaç kuruş daha girer. Şu sandığı taşıyacak birisini bulsam.

- Bir dükkân açabilseydin, gönlünce aynalı cinsinden; bu kadar yorulmazdın.

-- Nerede o günler? Bizim kızlardan mektup var; torun büyüyormuş.

- Nazlı ne yapıyor? Bu sabah erkenden uyanmış!

- Kadın herşeyi anladı. Elbet günün birinde düzelir, unutur da canı çektikçe yanına sokulu sokulu verir. Sen tasalanma.

Gün geçiyordu... Mahmut pencerenin kenarında hep yolu gözlüyordu... Mahallenin kendine öz yaşantısını hiç bu kadar yakından izlememişti.

Sokağa dökülen bulaşık suları, pencereden silkelenen toz bezleri, bir ipe mandalla tutturulan çamaşırlar, inleye inleye su taşıyan kör saka, çeşme başındaki kavgalar, birbirlerine küfredip taşa tutan çocuklar, keten helvacının bağırtısı hep bu yaşantının içindeydi.

Gölgeler yer değiştiriyordu. Önceleri kendi evlerinin önündeyken zamanla kaymış, sonra karşıdaki evlere geçmişti. Mahalle köpekleri nedense gölgelik yeri seçiyor, oralara siğiyorlardı...

Bir ayak sesi işitse, şöyle birisi yere sert bassa hemen başını uzatıyor, derin derin bakıyordu. Fakat İbrahim görünürlerde yoktu. Bu bekleyişi o, bir kere de oğlunun subay çıkacağı gün yaşamıştı. Ama şimdiki daha başkaydı.

- Yok değil mi?

- Yok Rasih Usta.

- Hadi, birkaç lokma birşey ye. Nazlı mutfakta hazırlamış sana. Kendisi Bayram Ağayla çalışmaya gitti.

- Canım istemiyor. Yarın yine İbrahim'i arayacağım.

Yeniden bir ayak sesi duyunca, başını çıkartıp bakmadı bile. Rasih Usta, yavaşça uzandı:

- Bir asker, dedi.
- Asker mi?
- Etrafına bakınıyor.

O zaman Mahmut doğruldu. İbrahim'i Makedonya'ya gönderirlerken bu eve yine bir asker haber vermeye gelmişti.

Asker tokmağı çalınca, yerinden fırladı. Kapıyı açar açmaz sordu:

- Beni mi aradın? Ben Mahmut!
- Yüzbaşı İbrahim Bey'in babası mısın?
- Babasıyım.
- Seni Harbiye Nezaretinde, şifre odasında bekliyor. Oyalanma, peşimden gel; fazla vakti yokmuş.

Süratle giyindi; yine Makedonya'ya giderken aldığı elbise sırtındaydı.

- Ben de geleyim mi çavuş?
- Hayır, yalnız konuşacağım onunla.

Sokağa çıktığı zaman ayağına aldırmadan âdeta koşuyordu. Koska'da birkaç kere nefesi tıkandı. Yine de asker, arkasından yetişmekte güçlük çekiyordu.

İbrahim'i şifre odasında değil, başka bir odada buldu; bir binbaşıyla konuşuyordu. Binbaşı dışarı çıkıp yalnız kalınca, İbrahim sordu:

- Beni ararmışsın, bir derdin mi vardı?
- Evvelâ cevap ver: Gazeteci Hasan Fehmi'yi sen mi öldürdün?
- Hayır!
- Buna sevindim.
- Bunun için mi peşime düştün?

İkisi de soğuk konuşuyordu; hele İbrahim kaskatıydı, babasıyla karşılaşmaktan hiç hoşlanmamış görünüyordu. Daha doğrusu babasıyla bütün ilişkilerinin kesilmiş olduğunu sanmıştı.

- Yırtıp atacağım dediğin için harçlık gönderemedim. Doktor Cemil'e, bıraktıklarımı da iade etmişsin. Para sıkıntın mı var?
- Senden para istemeye gelmedim.
- Annem mi hasta yoksa?
- Bir şeyi yok. Selâmı var diyemeyeceğim; çıkarken evde değildi.

İbrahim bir masanın başına oturdu; bir sigara yaktı. Sigara dumanları havada halka halka yükselirken parmaklarıyla masaya vuruyordu, çok sinirliydi.

- Bana niye otur demiyorsun? Karşında ayakta mı duracağım?

- Hayır, istediğin gibi davranmakta serbestsin.

- Nedir bu halin? Babanla konuştuğunu unutma.

İbrahim sigarayı bir tablada ezdi. Odada gidip gelmeye başladı. Mahmut şimdi onun bu sert, bu dik halini, uzun boyunu, kasılmış adalelerini seyrediyordu.

- Dinle beni, seninle kavga etmeden konuşacağım. Birbirimizi artık sevmiyorsak da yine de sen benim oğlumsun, ben de senin babanım!

- Baba! Evinden kovdun beni. Ne söylersem sana batıyor, geçinemiyoruz! Hattâ şu anda bile yüzbaşılığımı tebrik etmiyorsun.

- Birdenbire nasıl yükseldin? Daha düne kadar teğmendin.

- Vaktiyle sarayın vermediği hakkımı aldım. Yoksa İttihatçılara yaltaklanarak yüzbaşı olduğumu mu söylemek istiyorsun?

- Bilmem! Kavga etmeyeceğim seninle demiştim.

- Başka bir şey de demişsin. Önüne gelene yalvardığını, yanaklarımdan öptüğünü, rica ettiğini söylemişsin. Ne onu yap, ne de beni her karşılaşışımızda suçlandır. Dinliyorum, buyurun...

Mahmut bir sandalyeye oturdu. Hattâ buna çöktü de denebilirdi. Gücü tükenmese hiç bir yere ilişmeyecek, oğlunun karşısında dimdik durmaya çalışacaktı. Buradan da hemen gidemez, Ferhunde'nin arzusunu yerine getirmeden uzaklaşamazdı. Bu aynı zamanda kendi arzusuydu da. Vaktiyle atılmış köprüleri yeniden kurmak, önlerinde açılan uçurumu aşmak şimdi öylesine imkânsız görünüyordu ki, nasıl konuşması gerektiğini bir türlü kestiremiyordu.

- Çek tabancanı, vur beni, dedi.

- Neden? Seni ancak vatanıma ihanet ettiğin, kalleşçe meşrutiyete saldırdığın, bu toprakları sattığın zaman öldürürüm. Çünkü demincek söylediğin gibi, ne de olsa babamsın.

- Ne de olsa mı?

- Başka ne diyeyim? Beni böyle konuşmaya zorluyorsun. Senin nazarında bir kaatilden farksızım çünkü. Aramızda görüş ayrılığı var. Benim inancımla senin inancın bir değil. Daha doğrusu sen inancını yitirmişsin. Şimdi de bana, «Babasını ayağına çağıran bir evlâttan ne hayır gelir?» diyeceksin. Buna da razıyım, yeter ki benim vatan sevgimden şüphelenme.

Mahmut büsbütün sarardı; terliyordu, buradan bir an evvel kaç-

mak istiyordu. Oğluna hemen yalvarmalıydı, hem Hamit'i kurtarmak, hem de biraz yumuşak, biraz anlayışlı olmasını sağlamak için.

İbrahim de sabırsızlanıyordu. Saatine bakıyordu, babası onu etkilemiyor gibiydi. Duygudan tüm yoksun bir insandı sanki. Mahmut her seferinde İbrahim'i daha sert, daha çok kalıplaşmış görüyordu. Böyle bir evlâdı olmasını hiç istememişti. Bütün ümidi, geçmişte dayandığı tek insan, şimdi ondan tamamen uzaklaşmıştı. Yine de babalık hakkına sığındı, geriledi, âdeta güçlükle konuştu:

- Ferhunde ölecek!

- Ferhunde mi?

- Eve geldi; Hamit'i Harp Divanına vermişler, hapisteymiş, idam edeceklermiş!

- Anlaşıldı! Günlerce beni araman bu yüzdenmiş. Hâlbuki Doktor Cemil'e bir iş bulması için gittiğinizi öğrenmiştim. Beni arayışını da buna bağlamaya çalışıyordum.

- Ben senden kendim için bir şey istemem oğlum. Bunu böyle bil, sakın sıkma canını. Nasıl olsa geçinirim, taş taşırım geçinirim. Daha elim ayağım tutuyor.

Bu sefer İbrahim yaralanmış gibi oturdu. Artık bıkkın, yorgun görünüyordu. Yine sigara yaktı; birkaç nefes çekip yere attı. Düşündü, koyu koyu düşündü.

- Baba! Bu kadını böylesine mi seviyorsun?

- Evet, öylesine!

- Unutamıyor musun onu?

- Asla!

- Onun hatırı için saray paşası Hamit'i kurtaracağımı mı sanıyorsun?

- Yalnız onun hatırı için değil.

- Başka kimin için?

- Ne de olsa, Hamit benim de oğlum.

- Babasını tokatlayan, yüzüne tüküren, inkâr eden, hakir gören bir oğul!

- Sen ne yapmakla meşgulsün?

İbrahim büsbütün yıkıldı; gözleri doldu. Mahmut onun ilk defa ağlamak üzere olduğunu gördü.

- Baba! Ne istersen yaparım, sırtımda taşırım seni. Babamsın, sana karşı yerine getirmem gerekli birçok görevim var. Yalnız o saray

paşasının kurtarılmasını benden isteme. Sana şimdi bir ev tutayım, kapına bir de hizmet eri koyayım. Arada sırada o eve ben de gelirim. Tertemiz, Yüzbaşı İbrahim'e yakışır bir ev... Orada burada yatmaktan bıktım artık...

- Gördün mü? «Sen ne yapmakla meşgulsün.» demekle haklı değil miymişim?

- Anlamıyorum; neden iğneliyorsun beni? Ben bir subayım; bir suçluyu Harp Divanının elinden nasıl alırım?

- İstersen yaparsın; İttihatçıların hizmetinde çalışıyorsun.

- Yine başladın baba! Bundan sonra ne olursa olsun suç benim değil.

- Bundan sonra olacak olan şu: ya beni vurursun, ya da Hamit'i kurtarırsın.

İbrahim ayağa kalktı, bağırdı:

- Yapamam!

- Yapacaksın!

Mahmut da ayağa kalkmıştı. İki dövüşçü gibi dikilmişlerdi. Sanki baba oğul değil, düşmandılar birbirlerine.

Yenilmiş görünen İbrahim oldu:

- Otur baba; beni dinle. O kadını ne kadar sevmiş olursan ol, beni ilgilendirmiyor artık. Bu yaşta böyle bir tutku yakışmıyorsa da, bu senin bileceğin bir iş. Yalnız Ferhunde hanımınız bana ilişmesin, aklını başına toplasın. Ben bir suçluyu kurtarmaya kalkışırsam, meşrutiyetin istibdattan ne farkı kalır? Suçlular cezasını görmelidir.

- Hamit bu ayaklanmada bir suç işlememiş. Harp Divanı ise eski hesapları ele almıyor. Eğer bir suçsuzu şu veya bu bahanelerle idam edecek olursanız o zaman istibdattan hiç farkınız kalmaz. Rasih Usta'yı, Daniş Hoca'yı sürgüne gönderen ceza mahkemesine dönersiniz.

- Hamit'in suçsuz olduğunu nereden biliyorsun? Bir borcun varsa, ben o saray paşasına ilişmemekle çoktan ödemiş oldum. Hatırlarsan, vaktiyle sana bundan ötesini benden isteme demiştim.

- Öyleyse Hamit'i sen ihbar ettin. Onu, sana kötülük yaptığı için değil, Ferhunde'nin oğlu olduğu için sevmedin.

- Onu ben ihbar etmedim, ilgilenmedim bile. Yalnız asilerin sırtında dolaştığını, Derviş Vahdetî gibi dini oyuncak yapıp meşrutiyeti yıkmak isteyenler tarafından alkışlandığını biliyorum. Beni böyle bir adam için kırma; Ferhunde Hanımı da unut.

- Duymayanların diliyle konuşuyorsun. Beni dinle, Hamit, bir rastlantı sonucu omuzlarda dolaştırılmış. İsyancılarla bir tutmamanız gerekir.

- Öyle ise mahkeme hükmünü verecektir.

- Son sözünü söyle bana.

İbrahim derin derin babasına baktı. Asilerin kurşunları altında kaçarken yaralanan sol omuzuna elini attı. O anda göğsü sargılar içindeydi; bunu şimdiye kadar babasına belli etmemeye çalışmıştı. Fakat artık canının acısını yenemeyeceğini anlıyordu:

- Son sözüm mü? Hamit'i kurtaramam, onunla bir olamam. Şimdi bir asker çağırayım; seni eve götürsün. Beni bırak; görülecek çok önemli bir işim var.

Her şey bitmişti; verdiği sözü tutamadığı gibi Ferhunde'nin ıstırapla kıvranmasının önüne de geçemeyecekti. Bu yüzden o ölürse nasıl yaşar, ne ile avunurdu? Öyle bir yük vardı ki omuzunda, artık, dayanamayacağını anlıyordu. Ferhunde'nin arzusunu yerine getirememiş bir Mahmut, beceriksiz, zavallı bir Mahmut olmanın ezikliği hepsinden korkunçtu. Belki de gerçeği göremiyordu; gerçekle isteme arasındaki bağlantıyı kuramıyordu. Deli gibi, sarhoş gibi, bütün mantığını yitirmiş gibiydi.

- Öldür beni, dedi. Öldür, sen de kurtul, ben de kurtulayım.

İbrahim ne yapacağını bilemez olmuştu. Bunca yıldan beri babasıyla hiç geçinememişti. Her karşılaşışlarında kavga etmişlerdi. Yine de onu böyle görmemişti. Karşısındaki adımını atmış, bir türlü geri çekmek niyetinde gözükmüyordu:

- Gel benimle, dedi.

- Seninle bir yere gitmem. Dediğimi yap.

- Gel diyorum baba! Onu sana göstereceğim.

- Kimi?

- Saray paşası Hamit'i. Nasıl bir insanı savunduğunu, kimin için çırpındığını anla. Değmez! Bu devlet Ispartalılar gibi olmalı, çürükler, kokuşmuşlar, keneler vaktinden evvel temizlenmeli... Sehpalar yetişmez onlara. Değil Eminönü meydanına, Beyazıt'a, Aksaray'a da koysan, bin tanesini sıralasan yine de az gelir sehpalar.

Mahmud'un içine bir ümit doğdu. İbrahim bu lâfları hırsından söylüyordu; sonunda dediğini yapacaktı. Yenecekti oğlunu; Ferhunde sevinecekti.

- Götür öyleyse beni, dedi. Sen de yanımda ol; ben mi, sen mi yanılmışız anlarız.

Odadan çıkınca İbrahim kapının önünde sabırsızlıkla dolaşan binbaşıya sordu:

- Özür dilerim binbaşım; konuştuklarımızı işittiniz mi?

- Birazcık duydum.

- Bu yüzden Dâhiliye Nazırını görmekte gecikeceğim.

- Talât Beyi bekletemeyiz yüzbaşım.

- Siz yalnız gidiniz; ben yarın uğrar, yapılacak işi öğrenirim!

- Pekâlâ, söylerim. İstersen babanın arzusunu yerine getirmeye çalışırız. Pek önemli birşey değil gibi geliyor bana. Dilenciye sadaka vermek cinsinden; tabii sence bir sakınca yoksa? Prens Sabahattin'i, tutukluyken nasıl salıverip Avrupa'ya gönderdiler?

Mahmut elini uzattı; yüzü pek yabancı gelmeyen bu binbaşıya da yalvaracak, hattâ okşayacaktı. İbrahim hemen aralarına girdi.

- Görüşürüz binbaşım, dedi. Üzgünüm, kader beni bir saray paşasının kardeşi yapmış. Onunla şimdi ilk defa karşılaşacağım.

İbrahim selâm verdi, binbaşı uzaklaştı. Binbaşı tertemiz giyinmişti. Ayağındaki çizmeler parlak, elbiseleri yeniydi. Orta boyluydu, bıyıklarını yukarı doğru kıvırmıştı. Yirmisekiz yaşlarından fazla değildi.

- Kim bu binbaşı?

- Enver Bey! Hürriyet kahramanı! Gazetelerde resmini görmedin mi? Sen Makedonya'dayken o da oradaydı, dağa çıkmıştı. Sonra saray henüz meşrutiyeti ilân etmemişken, o tek başına Makedonya'nın Köprülü kazasında hürriyeti ilân etti. Dönüşünde ben onu Selânik'te karşıladım. Harbiye'den de tanırım. Hareket Ordusuna Yeşilköy'de katılıp Kolağası Mustafa Kemal'den Kurmaybaşkanlığını devraldı.

- Neden Hamit'in kurtulmasının önüne geçtin?

- Çalışırız, dedi. Kurtarırım, demedi.

- Aynı şey.

- Gidelim baba.

İbrahim yürüdü; babasının gelip gelmediğini unutmuş gibiydi...

Harbiye Nezaretinin arka kapısından çıkıp biraz yürüyünce Mahmut kendini otuz iki yıl evvelinin yaşantısı içinde buldu. İlerde sarı, yayvan bir bina vardı, o bu binayı gayet iyi tanıyordu. Oradaki koğuşların birinde Kolağası Kel Hamdi'nin bayılıncaya kadar dayağını

yemişti. Posbıyık gardiyan önüne kurtlanmış bir testi su ile kurumuş ekmek bırakırdı.

- Nereye götürüyorsun beni?
- Bekir Ağa Bölüğüne.
- Şurası mı?
- Evet.
- Bizim zamanımızda oraya Süleymaniye Kışlası derlerdi. Adı değişmiş!
- Kolağası Hamdi Bekir yamanmış; mahkûmları bülbül gibi söyletirmiş. Kendi gitmiş, adı kalmış...

Kapıdaki nöbetçi, İbrahim'e selâm verdi. Koğuşlardan iniltiler gelirken İbrahim hapishane müdürünü gördü. Bir gardiyan elinde anahtarlarla onlara yol gösterdi.

Bir kapının önünde durdular. Mahmut duvara dayandı. Bu koğuştu... Hoca Danış Efendi'yle burada karşılaşmıştı. Yalnız kaldığı günler duvardan duvara gidip gelir, odanın enini ve boyunu adımlarıyla ölçerdi. Gün tavana yakın pencereden girmeye başlayınca, içinde kırıntı halinde de olsa yeni bir ümit doğardı. Kel Hamdi «Yapıştır.» dedi mi, posbıyık gardiyanın elindeki kırbaç beline dolanırdı. Yine de Ferhunde'yi boşamamak için direnirdi. Falakaya yattığı zaman bile karısını boşamamıştı. Onu en fazla yıkan, yalnızlığı olmuştu. Sonra onu koridorun sonundaki Kel Hamdi'nin oturduğu şu odaya götürmüşlerdi. Ferhunde arkası dönük bekliyordu. İşte orada, karısını boşadığına dair bir kâğıda imzasını atıvermişti... Artık olaylar zincirlenmişti önünde. Plevne'ye giderken Hamit birkaç aylıktı. Sonra hep yürümüştü; o Anadolu topraklarının aşıladığı tükenmeyen bir sabır içinde gittikçe gerileyerek, öğrenmek arzusuyla çırpınıp ümidini yitirerek, bilenlerin bile bilgisizliğini görerek bugüne kadar gelmişti.

- Ne oldun baba? Bak içeriye, gör saray paşasını!
- Bırak beni. Şu yaslandığım yerde biraz soluk alayım.
- Neyin var?
- Bu koğuşta bir gün bana Hoca Daniş Efendi «Sevmesini bil, kendine yet.» demişti. Sevmesini bildim mi bugüne kadar, kendime yettim mi? Gerektiği gibi göremiyorum. Yalnız söz veriyorum sana; ölsem bile bundan sonra kendim dâhil hiç kimse için peşinden koşmam, rahat et, endişelenme artık oğul.

Koridorda gezinen iki süngülü askerle gardiyan onlara bir tuhaf

bakıyordu. Kapının üzerindeki küçük kapak açılmış, içerinin pis havası dışarıya taşmaya başlamıştı.

- Ne demek bu lâflar baba? Sen bu koğuşta ne arıyordun?

- Ben «Mithat Paşa çok yaşa.» diye bağırmıştım. Sonuna kadar inanmadığım tek konu «Osmanlı» oluşumdu. Bugün de öyle. Bu koğuşun senin de benim de hayatımızda önemli bir yeri vardır. Ben işte şimdi orada, ilk meşrutiyetin ilk günlerindeki kendimi görüyorum... Sonra Plevne...

- Anlamıyorum, hiç bir şey anlamıyorum.

- Anlamak hatırına gelmedi bugüne kadar.

- Sen de söylemedin.

- Doğru, suç bende! Seni kendimden üstün görmemin sonucu. Teğmenle çavuş arasındaki fark gibi... Artık biliyorum ki, ben senden büyüğüm.

- Yürü gidelim baba; hastasın sen. Ne söylediğinin farkında değilsin.

Bu sefer Mahmut dayandığı duvardan doğruldu. Güçlükle kapağın önüne geldi; ürkerek baktı ve gördü.

Karşıda pencerenin altında, tahtaların üzerinde Hamit oturuyordu. Sakalları uzamış, saçları dağılmıştı. Üzerinde buruşuk bir elbise vardı. Ayağında pabuçları yoktu. Pabucunun bir teki önünde duruyor, diğer tekini tutuklulardan biri kapmış, uzaktan sallıyor, onunla alay ediyordu.

İçeride sarıklısı, çapulcusu, askeri, gazetecisi birer kenara sinmişler, güçlükle nefes alıyorlar, belki de yarını, sehpaları düşünüyorlardı. Diğer koğuşlar da doluydu. Öyle anlaşılıyordu ki, kimi bulmuşlarsa yakalayıp Bekir Ağa Bölüğüne tıkmışlardı.

- Bırak ulan herifin pabucunu! Kaşınıyor musun?

Mahmut, gardiyanın bağırması üzerine uyandı. Geri geri çekildi:

- Konuşacağım onunla, dedi. Madem beni getirdin, sonunu da tamamla.

Belki de İbrahim'in hoşuna gitti bu teklif. Gardiyan kapağı kapatırken müdürün odasına doğru yürüdü.

Müdür onları küçük bir odaya aldı. Biraz sonra bir süngülüyle birlikte Hamit içeri girdi. İbrahim askere:

- Sen kapının dışında bekle, dedi.

Hamit, evvelâ bu çağırıdan birşey anlamamış olacak ki, titreyerek karşısındakilere bakıyor, kekeleyerek yalvarıyordu:

- Vallahi benim suçum yok! Birden omuzlarının üzerine aldılar. «İndirin» dedim, «ben meşrutiyet taraftarıyım. Bu yaptığınız işi hiç uygun bulmam.» İşte böyle söyledim onlara. Ne olur, bırakın gideyim. İsterseniz Beyazıt Meydanında, «Yaşasın hürriyet.» diye bağırırım.

- Yeter, biz hâkim değiliz! Bak, karşında kim duruyor.

Hamit, İbrahim'in hırçın sesini işitince ayılır gibi oldu. Mahmud'a doğru eğildi, hemen yere kapandı:

- Baba! Sen mi geldin? Kurtaracak mısın beni? Elini öpeyim, ayağını öpeyim! Beni bu hallere hortlayası dedem olacak Küçük Osman Paşa soktu. Onun korkusundan seni arayamadım, tanımamazlıktan geldim. Hak veriyorsun değil mi? Ne iyi babasın sen.

Mahmut tiksindi; farkında olmadan geri geri çekildi. Hattâ kaçmak istedi. Sonra acıdı, inledi.

- Yanındaki kim babacığım! Bu aslan yapılı yüzbaşı kim?

- Kardeşin İbrahim!

- İbrahim mi? Demek o da beni yoklamaya geldi? Teşekkür ederim kardeşim. İzin ver; yanaklarından öpeyim!

İbrahim de babası gibi geri geri çekildi. Sapsarı olmuştu, omuzundaki yara sızlamaya başlamıştı.

- Biricik kardeşim, sen kurtar beni; sözün geçer! Yoksa öldürecekler, ipe çekecekler! Hep seninle iftihar ettim. Kısmet bugün karşılaşmakmış! Ne kadar da yakışıklısın; seni gören hangi kadın dayanır? Kimbilir ne canlar yakmışsındır? Kadınlar! Sonra sehpalar!

Hamit, sözlerinin etkisini anlayabilmek için evvelâ İbrahim'e, sonra Mahmud'a baktı. Onlar susuyorlardı. Mahmut yanağında şaklayan tokatın acısını yeniden duyuyordu. Şu zavallı insan mı onu tekmelerle meyhaneden dışarı attırmıştı? Ceza Mahkemesindeki duruşmada bir Daniş Hoca, hattâ bir Rasih Usta yargıcın karşısında nasıl da dik durmasını bilmişler, eğilmemişler, ezilmemişlerdi. Babaya tokat atan bir evlâdı olduğu için değil, şu anda böyle davranan bir evlâdı olduğu için üzüldü. Keşke onunla karşı karşıya gelmeseydi.

- Niçin susuyorsunuz? Kardeşim bilmezsin, senin zindandan kurtulup Makedonya'ya gittiğini öğrenince ne kadar sevindim! Dünyalar benim oldu; bunu anneme de söyledim. Ayrı da yaşasak insan kardeşinin mutlu olmasını istiyor. Sen istemez misin?

Birden İbrahim, Hamit'in yakasına yapıştı; onu sarsmaya başladı:

- Sersem! Sen kimi kandırıyorsun? Kendine gel, böylesine ayaklar altında dolaşma.

- Vur kardeşim, döv beni. Ne yaparsan razıyım. Yeter ki beni şu serserilerin, şu hürriyet düşmanlarının arasından çıkar. Sehpalar, sehpalar!

Hamit hüngür hüngür ağlıyordu. İbrahim'in, o tombul yanaklara inmek üzere kalkan elini Mahmut tutmuştu.

- Bırak onu, gidelim buradan.

- Hâlâ bu cife adamı kurtarmaya çalışacak mısın baba?

- Bunu dışarda düşünürüz.

Hamit olduğu yere çökmüştü; ellerini açmış, sanki dua ediyordu.

- Kabahatliyim! Ne olursa olsun babacığımı aramalıydım. Onu faytonlarda gezdirmeli, karnını tıkabasa doyurmalıydım.

- Neden babanı meyhanede tokatladın?

- Sarhoştum kardeşim! Ne yaptığımı bilmiyordum. İnsan çok sevdiği bir kadını bile kıskanır, öldürür! Belki de Fehim Paşa'dan çekindim, benimle alay etmesini istemedim. Onun babası esvapçıbaşıydı. Annem de beni kışkırttı. O da göründüğü gibi değildir. Nasıl söyleyeyim? Evet, neden beni bir üvey baba eline bıraktı? Böyle bir babam varken niçin başka bir erkeğe gitti?

O zaman Mahmut bağırdı:

- Sus! Senden hesap sormaya gelmedik.

- Sevindim buna baba! Demek beni kurtarmak için geldiniz. Bu gece tahtaların üzerinde rahat bir uyku uyurum. Rüyamda sehpalar da görmem. Harp Divanı kimi yargılarsa asıyormuş! Bir ipte sallanmak! Daha otuz iki yaşındayım; dünyanın tadını çıkaramadım.

Mahmut kapıya doğru yürüdü; ayağını büsbütün sürüyordu. İbrahim seslendi:

- Asker, gel buraya; götür bu adamı.

- Hayır kardeşim; daha konuşmamız bitmedi. O alçak Abdülhamit Han'ın neler yaptığını da anlatırım size. Saraya kimlerin jurnal yazdığını da söylerim. İçlerinde öyleleri var ki, bugün en koyu meşrutiyetçi geçiniyor; şaşar kalırsın! Ben böyle miyim? Kızıl Sultanın göğsüme taktığı bütün nişanları fırlatıp attım. Esasında onları tiksinerek taşırdım.

İbrahim ağabeysine karşı en ufak bir sevgi duymuyordu. Zaten

yıllardan beri nasırlaşmış hisleri, onu böylesine küçülen, böylesine yalancı bir insandan büsbütün uzaklaştırmıştı. Karşısındaki bir cani olsa, belki bir haklı yönünü bulup çıkarabilirdi.

Hamit, askerin önünde giderken bile hâlâ bağırıyordu:

- Kurtar beni babacığım! Yardım et bana canımdan çok sevdiğim kardeşim!

Yolda her ikisi de ağır, fakat düşünceli yürüyordu. Bir aralık İbrahim durdu, babasının kolunu tuttu:

- Onun bu kadar adi, bu kadar sahtekâr olduğunu bilmiyordum. Bilseydim karşılaşmazdım.

- Şimdi ne yapmayı düşünüyorsun?

- Ya sen? Evvelki isteğinde kararlı mısın?

- Evet!

- Ferhunde Hanım için mi?

- Sadece onun için.

- Bu adamın yaşayıp yaşamaması arasında bir fark yok!

- Olsun! Başkası yaşayacak!

- Pekâlâ, lanet olsun! Enver Bey'e söyleyeceğim. O kimlere duyurur bilmem. Yine de bu davranışımı parti iyi karşılamayacak, Merkez-i Umumî hoş görmeyecek. Beni büsbütün kaybedeceksin baba!

- Zaten kazanmamıştım. Vaktiyle yanlış bir adım atıp hayatına kastederler diye endişe duyardım. Sonra elini kana buluyor, memleketine fayda yerine zararın dokunuyor diye üzülmeye başladım.

- Durup dururken bunları bana neden söylüyorsun?

- Makedonya'da postahanenin önünde Şemsî Paşayı vurmaya kalkıştığın zaman, senin hayatınla başkalarının hayatını değerlendirebilmiştim. Tek desteğim olduğun halde, senin ölümünle başkaları kurtulacaksa acına katlanabileceğimi anlamıştım. Şimdi ise seni büsbütün unutacağım.

- Farkında mısın baba? Kafan bir kere bir yere saplanmış; oradan onu çekip çıkartmak imkânsız. Önünü de arkanı da göremiyorsun. Biz bir ihtilâl yaptık; bunu barut dumanları arasında başardık. Şimdi yolumuza engel olanların sırtını mı sıvazlayalım? Bir bardak yere düşüp parça parça olursa, o bir daha yapıştırılmaz. Benim ve benim gibilerin yaptığı, parçalanmışları ayağımızın ucuyla itmekten ibarettir.

Mahmut güldü, hiç gerekmediği halde güldü:

- İyi misal verdin, dedi. Bu lâfla sen başkalarını kandır. Yaptığın

parçalanmışları itmek değil, senin gibi düşünmeyenlere tahammül edememek, ona hiç bir hak vermemektir.

- Ben vatanımı severim, o kadar!

- Kedi de yavrusunu sever ama, boğar!

İbrahim sağ elinin yumruğunu sıktı:

- Seni selâmlarım, dedi. Bize vatan tutkusu öğretmeye çalışan babaya selâm! Uğurlar olsun; işte istediğin yerine geldi, Hamit kurtulacak, sevin, hayrını gör.

Mahmut yürüdü, ilerdeki bir merdivenin basamaklarına oturdu. İbrahim yanına geldiği zaman:

- Git artık, dedi. Söyledimdi, bundan sonra senden hiçbir yardım beklemiyorum. Yalnız, ne bileyim, arada bir sağlığın hakkında haber gönderirsen yine de sevinirim. Biz bize, düşe kalka yetmeye çalışacağız. Evvelce de böyle idi, belki uzun süre de böyle olacak!

Yeni bir hudut taşıydı orası. Bir tanesi hududu geçecek, tekrar başka bir ülkeye gidecekti. Ayrılan İbrahim oldu; çizmelerini birbirine vurdu, askerce selâm aldı.

- Bir kadını bana değiştin baba, dedi. Hoşçakal. Annemin ellerinden öperim. O, sana dayanmasını beceriyor. Ben ise bu kadar sabırlı değilim. Son defa şunu söyleyeyim ki, bu saray paşası bir daha yolunu şaşırırsa, karşıma çıkarsa artık vururum!... O kadından da tiksiniyorum.

- Sus, saygısızlık etme. Sakın bir daha onun hakkında böyle konuşmaya kalkışma.

İbrahim uzaklaştı. Gözden kaybolduğu halde Mahmut onu bir süre yine gördü...

Sonra güçlükle doğruldu, Beyazıt meydanına çıktı... Beşiktaş'a kadar yürüyecek, haber verecekti. Gece saat kaçta eve dönerse dönsün umurunda değildi.

Eminönü'nden geçerken, sehpalarda hâlâ beyaz gömlekli adamlar sallanıyordu...

İttihatçılar

1912 YILI Temmuzunda havalar oldukça sıcak geçiyordu. Bostan serindi. İncir ve karadut ağaçlarının dibine düşen gölgeler insanı güneşten koruyordu.

Rasih Usta artık güçlükle yürüyordu. Elindeki sopaya dayanarak zorla kahveye çıkıyor, sonra bostana dönüp bir hasırın üzerine uzanıyordu. Yine de olduğu yerden Mahmud'a haber vermekten kendini alamıyordu:

- İttihatçılar büsbütün azıttı çavuş! Kendilerini beğenmeyen Türklere «Vatan haini» diyorlarmış. Bakalım şu yeni kurulan "Hürriyet ve İtilâf Partisi" ne yapacak? Ümit onlarda.

Nazlı da arada bir bostanda kocasına yardım ediyordu. Bayram Ağa daha çok Nazlı'nın çalışmasından memnundu. Çömeldiği yerden sigarasını sarıp içerken Nazlı'nın getirdiği kahve onu öylesine sevindiriyordu ki, böyle bir mutluluğu ömründe tatmadığını sanıyordu. Onun ne İttihatçılarla ne de Hürriyetçilerle ilgisi vardı. Tek düşüncesi kuyunun suyunun çekilmemesi, kışın don yapmaması, beygirin birkaç yıl daha yaşamasından ibaretti.

- Bana bak Bayram Ağa; dün akşam kahveye gidip altı kol iskambil oynamışsın, hem de kaptan olmuşsun. Karşındakilere «Boj ver» dedikçe millet kahkahadan kırılmış.

Rasih Usta'nın hep canı sıkılıyordu; Bayram Ağa'ya takılması biraz da bu can sıkıntısından olsa gerekti. Yanına gelip oturan Mahmud'a:

- Ölsem de kurtulsam be çavuş, dedi. Böyle gitmeyecek. Bu yaşamanın tadı yok.

Mahmut da sigaraya başlamıştı; destiden birkaç yudum su içip bir sigara sararken:

- Dur bakalım, dedi, daha sıra sende değil; o kadar acele etme.

- Şu ellerim titremese yine tıraşa çıkardım. Sana yük oldum. Bizim karıya da kolay kolay iş vermiyorlar. Ben, yobazların ayaklanıp «Şeriat isteriz.» diye bağırdığı günden beri iflah olmadım.

Birden hatırına gelmiş gibi sordu:

- Şu gazeteci öldürüleli ne kadar oldu?

- Hasan Fehmi Bey mi?

- Ötekisi.

- Ahmet Samim Beyi soruyorsun; iki yıl kadar var.

- İttihatçılar sıkıya gelince gazeteci temizliyor! Trablus elden gitti. Hükümet uyudu. İttihatçılar birbirlerini boğazlamaktan kafalarını başka yerlere çeviremiyorlar. Senin oğlan nerelerde acaba?

- Ne bileyim? Bana böyle bir sual sorma.

- Bereket versin cinayetlere İbrahim'in adı karışmadı; Ahmet Samim dediğin gazeteciyi Bahçekapı'da börekçi fırınının önünde öldürenin Çerkez Ahmet diye biri olduğunu söylüyorlar. Halk biliyor da İttihatçılar neden bilip yakalamaz bu kaatilleri? Ağızlarda kilit, kim ne yapsa meşrutiyet elden gidiyor diye tabanca! Biz adam olmayız!

Mahmut ayağa kalktı. Sırık domateslerinin arasından yerlere dökülmüş dutları eze eze Bayram Ağa yanlarına sokuldu:

- Berber, Mahmud'u alıkoyma. Ne konuşup durursunuz? Bugünlerde iş yok zaten.

- Hadi oradan Arnavut; sana mı hesap vereceğiz? İttihatçılar herkesi memleket düşmanı yaptı da baş kaldıran Arnavutlara yine de bu damgayı vurmadı. İş yok dediğin bu mu?

- Ben anlamam abe berber baş kaldırmaktan. Fasulyeme, domatesime, pırasama bakarım.

- Memleket çöküp dünya başına yıkıldığı zaman anlarsın fasulyeyle pırasanın ne olduğunu. Mecliste kan gövdeyi götürüyor, yeni seçimler bile İttihatçıların baskısı altında geçmiş. Herkes ne yapacağız diye arpacı kumrusu gibi düşünüyor. Sen hâlâ bahçe sulat.

- Sen düşün bunları. Abdülhamit Han'ı beğenmiyordun ya!

Bayram Ağa bıyıklarını burarak uzaklaştı. Arkasından giden Mahmud'u Rasih Usta durdurdu.

- Çavuş, bir şey soracağım. Geçenlerde eve postacı bir mektup getirmiş, kimdendi?

- Bizim değilmiş.

- Sakın, Avrupa'ya kapağı atan büyük oğlundan olmasın?

- Hayır!

- Sana hiç mektup yazmadı mı, bir teşekkür bile etmedi mi? Saklama!

- Niye etsin?

- Ferhunde Hanımdan da ses yok mu? Gerçekten müjdeyi vermek üzere Beşiktaş'a gittiğinde onu görmedin mi?

- Görmedim. Bana tekrar tekrar söyletme berber. Hasta imiş; kapıdan, artık yaşlanmış olan eski arabacısına haber verdim.

Mahmut tekrar yürüdü. Bu sefer duvarın üstünden bir oğlan çocuğu seslendi:

- Mahmut Amca!

- Ne var?

- İffet Hanım teyzem gönderdi; kapının aralığından şu kâğıdı atmışlar.

Bu matbaada basılmış, imzasız bir beyannameydi. Mahmut hayretle okudu:

«Memleketimizin geçirmekte olduğu buhran bugünlerde had bir şekle girmiş ve yine çökme tehlikesi baş göstermiştir.

Meşrutiyetle birlikte bir dinlenme ve ilerleme devresine gireceği sanılan Osmanlı vatanı, Sultan Hamid zamanının sonlarındaki durumdan daha kötüye gitmektedir. Hâlbuki meşrutiyet bu memleket için son çareydi.

İşte vatanımız, bugün bizlerden fedakârlık ve yardım bekliyor. Ta ki bizi yetiştiren ve besleyen milletimiz çöküntüden kurtulsun.

Bizim, vatanı çöküntüden kurtarmak, orduyu kuvvetlendirmek için düşündüğümüz başlıca iki çare var: Bir tanesi bugünkü idare tarzını meşrutiyetin gerçek esaslarına göre uydurmak, diğeri de kabinenin hemen istifa edip yerine Avrupa'nın güvenini kazanmış, namuslu ve kabiliyetli kişilerden meydana gelmiş bir kabine kurmaktır.

İmza: Halaskâr Zabitler»

Beyannameyi getiren oğlan çocuğu çoktan gitmişti. Bayram Ağa bostan beygirini çözüyordu. Nazlı, pişirmek için topladığı fasulyelerle onlara doğru geliyordu.

- Beni eve götürün çavuş! Senin İbrahim kimden yanadır dersin? Bizim Cemil oğlandan da ses seda yok. Tabancalar bir patladı mı susturamazsın. Şu Sultan Reşat da hiç sesini çıkarmaz.

Mahmut ilerdeki yalaktan çamurlu ellerini yıkadı. Nazlı'nın kucağındaki fasulyeleri aldı, duvarı aştı, gözden kayboldu. Bu sefer Nazlı, berberin koluna girdi. Acele ediyordu; pişireceği fasulyeden bir sahan Bayram Ağa'ya verecekti.

* * *

Gece, yatmak üzerelerken sokak kapısının tokmağı şiddetle çaldı. Uzun paçalı donu, elinde idare lâmbasıyla sallana sallana kapıyı açan Rasih Usta, karşısında Doktor Cemil'i görünce şaşırdı:

- Abe bizim oğlan; sen ne ararsın bu saatlerde? Hayırdır inşallah!

Doktor Cemil evvelâ kapıyı kapattı:

- Evinizi kolay buldum; dedi. Sizden başka burada kim oturuyor?
- Kimse!
- Beni vuracaklar Rasih Amca; bir süre saklanmam gerek.
- Niçin?
- Anlatırım! Bana bu evde yer var mı?
- Gir içeri. Bir çaresine bakarız!

Nazlı ile İffet Hanım serili yatakları toplamışlardı. Mahmut pantalonunu giymiş, beş numara gaz lâmbasını yakmıştı.

Doktor Cemil sedire oturunca derin bir nefes aldı. Kadınların yandaki odaya geçmesini bekledi:

- Hasta mısın Rasih Amca?
- Ne hastalığı? Yolculuk var evlât. İffet teyzen de öyle; doğrulurken beş dakika düşünüyor. Kızlar ise hayırsız çıktı. Bir mektup bile göndermiyorlar.
- Bir ilâç yazarım. Sırtını da dinlerim.
- İyi olur, yine de bizden geçti. Gayri kalmadı derman. Şu başımın ağrısı dinse pek umursamayacağım!... Neyse, sen anlat.

Doktor Cemil çok keyifsizdi. Bir an evvel yalnız kalmak, uyumak ister gibi bir hali vardı. Artık konuşmak niyetinde de değildi.

- Anlat be oğlum, kim vuracak seni?

- Belki de İbrahim!

- Hadi ordan! Durup dururken neden vursun? Bu kadar deli mi bu oğlan?

- İbrahim vurur; İttihatçılara körü körüne sadıktır.

Mahmut heyecanlanmıştı, hiç istemediği halde eskiye dönüyordu. Yine de sual sormuyor, yine de Doktor Cemil'le bu konuda konuşmuyordu.

Doktor Cemil birden coştu:

- İşler kötü gidiyor, dedi. Ben bir hayli zamandan beri İttihatçı değilim. Kendilerine söylemiş, toparlanın, adam kayırmayın, baskı yapmayın demiştim. İnsan yanılır, hep kendi davranışı doğru olmaz; yeter ki bundan dönmesini bilmelidir.

- Hay Cemil oğlan! Gördün mü başımıza gelenleri? Şimdi ne yapacağız?

- Hasan Fehmi gibi, Samim gibi, daha başkaları gibi sokak ortasında öldürülmek istemiyorum. Bunun için Avrupa'lara kaçıp Sultan Hamid'e savaş açmadım. Muhalefete tahammül gerekti. Çıkarcıların, çıkarlarını ellerinden almakla yetinmeyip bunu halka anlatmak gerekti. Kendilerinde de başkalarında da filizlenen kin tohumlarını yaşatmamak gerekti. Olmadı. Böyle bir kargaşalığın bir örneği daha dünya yüzünde görülmemiştir. Niye doğrudan doğruya hükümetin başına geçmediler? Sultan Hamit devrinden kalma paşalarla devlet yönetilir miydi? Onları da serbest bıraksalar neyse! Borç peşinde koşmak, aybaşında memurlara nasıl maaş vereceğiz diye düşünmek...

Doktor Cemil üzerinden korkusunu atmıştı. Sanki o anda Mecliste nutuk çekiyordu.

— «İyi niyet yetmez, bir fikir sahibi olalım.» demiştim. Rum, Ermeni, Bulgar, Ulah, Arap ve Arnavutlar ayakta! Bir kısım muhalefet de İttihatçıları Moskof gibi görüyordu. Nitekim gazeteci Ahmet Samim, *Saday-ı Millet* gazetesinde Fener Patrikhanesinin çıkarlarına uyarak yazı yazıyordu. Bunu biliyoruz. Yine de onu vurmak gerekir miydi? Millet nazarında kahraman yapmanın manası var mıydı? Hele Bakırköy'de öldürülen *Mizan* gazetesi yazan Zeki'nin yakalanan kaatillerini adaletin elinden kurtarmaya çalışmak ne büyük gafletti!

Cemil su istedi; boğazı kurumuştu. Mahmud'un elinden bardağı alıp bir hamlede içti. Mahmut onu böylesine dolu görmemişti.

- Ben nerede yatacağım?

- Buluruz bir yer be oğlum, sen hele lâfının sonunu getir.

- Yoruldum Rasih Amca. Hele şu Mahmut Efendi'nin karşıma dikilip yüzüme bir acaip bakmasına kızmaya başladım.

- Aldırma sen ona. İbrahim'den çekindiğini söylüyordun; buraya gelirse ne yaparız?

- Sanmıyorum! Bunca yıl babasıyla ilgilenmemiş, sadece «Vatan» diye bağırıp, elinde tabancasıyla dolaşmış bir insanın, hele bu karışık zamanda evini hatırlayacağını hiç ummam!

- Aklıma geldi; seni bahçıvan Bayram Ağa'nın kulübesinde gizleriz. Arnavut'un gırtlağına basarım, sesini çıkartmaz. Ne de olsa bizim ev ayak altı.

Mahmut istemeden gerilere doğru gitti. Vaktiyle Sultan Abdülhamit'ten kaçanlar, şimdi kendilerinden kaçar olmuşlardı. Ve onlar, her iki kaçışta da bu insanları gizlemek zorunda kalmışlardı. Yardım bekleyenlerin yardımıydı bu. Acı acı güldü; sırıtarak güldü. Hapise giderse eğer, onu kurtaracak bir Küçük Osman Paşa'nın bile olmadığını düşünerek güldü.

- Gülüyor, dedi Cemil, şu eski çavuş bana bakıp gülüyor! Zararı yok. Bu sefer kazanacağız. İttihatçıları muhakkak devireceğiz! Hürriyet ve İtilâf Partisine girdim. Gazetede de yazı yazıyorum. Memleketin durumunu açıkça ortaya koyuyorum. Nasıl İttihatçılar vaktiyle dağa çıkıp hürriyeti getirdilerse, şimdi de Manastır'da bazı subaylar dağa çıktı. Trablusgarb'ı İtalyanlara kaptırmanın hesabını vermek istemeyen, Rodos dâhil On iki adayı elden çıkaran, İtalyan donanmasının Çanakkale'yi bombalaması karşısında bir şey yapamayan İttihatçılar, iktidarda kalamayacaklar. Mahmut Şevket Paşa bile Levazım Reisi İsmail Hakkı Paşa'nın hırsızlığını Mecliste savunamayacağını anlayınca Harbiye Nazırlığından istifa etti. Bunları hep yüzlerine karşı söyledim, millete duyurmaya çalıştım. Şimdi peşimdeler, beni de susturmak niyetindeler. Ama ben yaşayacağım! Hadi beni yatırın, söndürün şu lâmbayı. Bostan nerede?

- Şimdi olmaz, dedi berber, yarın sabah alacakaranlıkta gideriz. Sen şuraya uzan, biz de yere yataklarımızı serelim. Ben sabaha kadar başını beklerim be oğul.

- Bir haftadan fazla kalmam sanıyorum. O zamana kadar Hürriyet ve İtilâf Partisi iktidara gelecek.

- Halâskâr Zabitler diye bir beyanname dağıttılar; onlarla sizin ilişkiniz var mı?

- Buralara kadar duyurdular demek. Sevindim buna. Halkın gözünü açmak gerek. Göreceksiniz bu millete nasıl hizmet edeceğiz. Yakında muhakkak bu kabine düşecek. Halâskâr Zabitler dayatıyor. Biz Hürriyetçiler başa geçeceğiz.

Mahmut yatakları yayıyordu. Şimdi Doktor Cemil'in gözleri ona takılmıştı. Karşısındaki insanın inanmadığını görmek doktoru tedirgin ediyordu.

- Mahmut Efendi de benimle beraber gazetede çalışır, dedi. Harf toplar, yazı getirip götürür. Sonra alışır, daha başka işler de yapar. Hem bizim nasıl didindiğimizi yakından görüp inanır. Sözüm söz. Geçen sefer iş bulamadımsa İttihatçılara lâf geçiremediğimdendi; unutmuş değilim.

Berber sevindi:

- Yaşa be oğul, dedi. Mahmut Çavuş'a bahçıvanlık yakışmıyordu. Ama ne yapsın, ekmek parasıydı. Haydi Allah rahatlık versin...

Lâmbayı söndürüp yattılar...

* * *

Ertesi sabah erkenden Rasih Usta, Doktor Cemil'in koluna girip onu bostana götürdü. Bayram Ağa:

- Benim yatıracak yerim yok, dedi.

- Nasıl yokmuş Arnavut? Bu adam fazla kalmayacak. Şu kulübenin bir gözüne bir yatak döşeriz, olur biter. Kimseye de görünmez.

- Kimden kaçar bu herif?

- Sevaptır. Sen Arnavutsun, mertsin. Bir düşmanı var. Göz göre göre ölsün mü?

- Ölsün, bana ne?

- Arnavut, söyletme beni. Oğlunun Arnavutluğa gidip isyana katıldığını İttihatçılar duyarsa elinde ne bostan kalır, ne bağ!

Bayram Ağa ofladı, elini gümüş kösteğine attı, sonra sıcaktan kızışan gübrelerin yanına gitti. Rasih Usta, Doktor Cemil'i içeri soktu.

Bundan sonra geçen günler içinde Doktor Cemil hep gazete getirtip okuyor, sigara üzerine sigara içiyordu. Akşamları Nazlı, Bayram Ağa'nınkiyle birlikte bir kap yemek de ona taşıyordu.

Doktor Cemil dışarısını da gözlüyordu. Bostan dolabının gıcırtısında bile bir silâh sesi seziyordu.

Kabinenin düşüp, Ahmet Muhtar Paşa kabinesinin, kurulduğunu öğrendiği zaman rahat etti.

Ertesi gün örfi idarenin kaldırıldığı haberi gelince bostanda dolaşmaya başladı.

Kendisini uzaktan gözleyen Mahmud'a sokulup sordu:

- Beni korkak mı sanıyorsun?

- Düşünmedim.

- Oğlun İbrahim gelseydi ne yapardın? Burada olduğumu söyler miydin?

- Hayır!

- Niçin?

- Oğlum hükümet de değil, zaptiye de!

Doktor Cemil, Mahmud'a hayretle baktı; onu yeniden anlamaya çalıştı. Bu adam bir kitlenin temsilcisiydi; duygularını, yaşantıları içinde gizleyen insandı. Ona acımadı, sadece kızdı; neden duygularını yaşantılarının üzerine çıkarmıyor diye kızdı.

* * *

Nazlı çapa sallıyordu. Rasih Usta hasırda uyukluyordu. Bayram Ağa küsmüş gibi telgömlek incirine sırtını dayamış, sigara sarıyordu.

Bostan kapısının önünde sebzeleri pazara taşıyacak araba duruyordu. Arabanın atını, kale duvarları üzerinden dinamitle balık avlayan Çolak Baha bir çomakla dürtükleyip kızdırmaya çalışıyordu. Caddede çocuklar bir ihtiyara, «Tabutuna sarılayım baba.» diye bağırıyorlardı. Köşe başındaki manav da, çocuklara katılıp ihtiyara, «Lokmanı yiyeyim.» diye sesleniyordu.

Bu kıpırdanışlar, bu sesler Doktor Cemil'e yabancı geliyordu: Kanıksıyordu, yadırgıyordu. Onun için gerçek bu değildi. Gerçek, isteyip de yapamadıklarıydı.

- Düzelecek, dedi, bu sefer düzelecek. Bir de yeni seçimlere gidip Mecliste ekseriyeti aldık mı tüm kurtulacağız. Memlekette ne İttihatçıların baskısı kalacak, ne Arnavut isyanları, ne para sıkıntısı, ne de cahillik... Öyle, evvelâ cahilliği önleyeceğiz. Buradan giderken seni de beraberimde götüreceğim, hazır ol Mahmut Efendi.

Mahmut, Plevne'de yaralıyken Doktor, onun yanaklarını okşa-

mış, «Ben senin arpacı dükkânındaki arkadaşın öğrenci Cemil'im.» demişti. Bu, bir anın gelip geçici duygusu olmuştu.

- Beni okşa, yeter, dedi.

- Sen niye beni okşamıyorsun?

Mahmut uzaklaştı, arabaya sepetleri taşımaya başladı.

24 Temmuz günü İkinci Meşrutiyetin ilânı dolayısıyla, millî bayram kabul edilip şenlikler başlayınca Doktor Cemil uzamış sakallarıyla çıkıp gitti. İttihatçılar geçici de olsa sinmiş, Hürriyetçiler idareyi eline almış görünüyordu. Yeni bir oyun oynanmıştı, halk bunu gerektiği gibi bilmiyordu. Ortalıkta dönen bir yığın lâf vardı; hepsi bu kadardı.

Rasih Usta Cemil'in arkasından el sallamıştı. Mahmut kapıya kadar götürmüş, Bayram Ağa yerinden bile kıpırdamamıştı.

Doktor tüm ümitliydi artık. Kapanan gazeteler tekrar çıkmaya başlamıştı. Yine de Arnavutluk isyanı bastırılamamıştı. Balkanlarda başka türlü bir kıpırdama vardı.

Savaş

Rasih Usta o gün sabaha karşı öldü. Cenazesine sekiz kişi katıldı. İmam, bekçi, Mahmut, Bayram Ağa dâhil sekiz kişi... Sümbül Efendi Camiinde öğle namazına yetiştirip Mevlânakapı mezarlığına gömüverdiler onu.

Balkan Savaşı yeni patlamıştı. Gençler sokaklarda «Harp isteriz.» diye bağırmışlar, şimdi de «silâh» diye haykırıyorlardı. Hava sıcaktı, Ekim ayına rağmen sıcaktı. Çalınan şu marşlar, umulan bir zaferin müjdecisiydi sanki. Yine nutuklar atılıyordu. Avrupa devletleriyle Sırp, Yunan, Bulgar ve Karadağlılara küfürler ediliyordu.

Bu sevinç naraları arasında Rasih Usta artık heyecanlanmadan yatıyordu. Bilmiyordu, duymuyordu, ilgilenmiyordu. Ona hediye edilen birkaç damla gözyaşıydı. Bir Rasih Usta doğmuş, çırpınmış ve ölmüştü.

Geri dönerlerken imam terini siliyor, bekçi omuzladığı tabutun altında, «Mübarek ölecek günü buldu!» diye söyleniyordu.

Ev sessizdi. İffet Hanım başına bir yemeni çatmış, bir köşeye büzülmüştü. Nazlı mutfakta helva pişiriyordu. Terlikçinin gelini, kalaycının karısı, müezzinin anası İffet Hanıma birkaç yudum su içirmeye çalışıyordu:

- İlâhi kardeş, ölenle ölünmez ki, kendine gel. Sonra Allahın gücüne gider.

Nazlı, Mahmud'un ayak seslerini duyunca sordu:

- Sen misin?

- Evet!

- Ne oldu?

- Bitti!
- Zavallı Rasih Amca, ne iyi adamdı!

Nazlı, Mahmut'la beraber sokak üstündeki odaya girdi; gözleri hafif kızarmıştı:

- Matbaaya gitmeyecek misin?
- Hayır!
- Doktor Cemil ararsa ne yaparsın?
- Yarın giderim. Sen işine bak.

Berberin öldüğü şilteyi dürüp sedirin üzerine koymuşlardı. Yanında birkaç gün evveline ait bir gazete duruyordu. Mahmut, onu, sanki karşısında Rasih Usta varmış gibi açıp okudu:

> «Nihayet Allah'a yüzbin şükür ki, Balkan Devletlerinin öncüsü iki devletten birinin; hükümetimize harp ilân ettiğini öğrenmiş bulunuyoruz. Bugün akşama doğru Karadağ Maslahatgüzarı Mösyö Palamataç, Hariciye Nazırımız Noradonkiyon Efendiye hükümetinin Osmanlı Devletine karşı harp ilânına karar verdiğini bildirmiştir. Yaşasın Harp!»

Yalnız Karadağlılarla iş bitmiyordu. Bulgar'ı, Sırb'ı, Yunan'ı Türk'e karşıydı.

Mahmut, bu sefer ağladı; kimsenin kendisini görmediğine inandıktan sonra ağladı. Bu gözyaşı Rasih Usta için olduğu kadar, kendisi ve milleti içindi de...

* * *

Ertesi gün öğleye doğru matbaaya gidince Doktor Cemil, Mahmud'a bayağı çıkıştı:

- Dün neredeydin Mahmut Efendi?
- Rasih Usta'nın cenazesini kaldırdık!
- Vah vah! Bana niye haber vermedin?
- İşiniz çok; gelemezdiniz ki!
- Senin neyin var?
- Ben artık yanınızda çalışmayacağım.

Doktor Cemil elindeki kalemi bırakıp oturduğu masadan ayağa kalktı.

- Uğraştırma beni, dedi. Memnun değil misin?

- Değilim. Zaten istemeyerek gelmiştim; berber zorlamıştı. Hata yapmışım.

- Bir yere gidemezsin! Bunca iş arayan varken hepsini savıp seni aldım. Sonra gazete sahibine hesap veremem. Biraz daha kal, şu ortalık düzelsin, savaşı kazanalım; ne istersen yaparsın.

Sokakta kızgın adamlar vardı. Bulundukları odanın penceresinden Babıâli görünüyordu. Harbiye Nazırı Nazım Paşa, büyük kapıdan içeri giriyordu. Yaverler selâma durmuşlardı. Doktor Cemil:

- İşte padişah namına Osmanlı orduları kumandanı Nazım Paşa! Ahmet Muhtar Paşa kabinesi öyle ağır basıyor ki, çoğunluk ellerinde olmasına rağmen İttihatçılar gık bile diyemiyor. Senin oğlan da ortalıkta yok. Sinmiş olmalı. En iyisi de bu. Hürriyet ve İtilâf Partisi bu memleketi kurtaracak.

Mahmut, Doktor Cemil'i pek dinlemiyordu; onun söyledikleri boşmuş, hayalmiş gibi geliyordu artık. Bildiği birşey varsa Rasih Usta'nın ölümü ve bir de memleketin şu haliyle bir savaşa katılmış olmasıydı.

Diğer nazırlar da Babıâli'den içeriye giriyorlardı; herhalde kabine toplantısı olacaktı. Halk bir kenara çekilmiş onları seyrediyordu. Geride kızgın insanlar hâlâ, «Savaş!» diye bağırıyordu.

- Sen bana artık önem vermiyorsun Mahmut Efendi! Neden küskünsün?

- Bütün geçmişi unuttum. Yalnız geçen gece, «Rasih Usta hasta, sizi istiyor, bir şurup yazarsanız iyileşeceğini sanıyor.» dediğim zaman benimle gelmediniz. Bunu kafamdan çıkaramıyorum.

- Çok işim olduğunu söylemiştim sana.

- Bu işleriniz hiç bitmeyecek doktor.

- Rasih Amca gelmediğimi anlayınca ne dedi?

- Bir şey demedi, sadece başını çevirdi.

- Hata yaptığımı anlıyorum. İşinin başına dön Mahmut Efendi. Biz seninle çok eskiden beri tanışırız. Arada bir yanıldığım oluyor, hoş karşıla. Nasıl ki, ben de seni dinliyor, bazı davranışlarına aldırmıyorum. Yalnız, oğlun İbrahim'den çekiniyorsan ona bir şey diyemem. Hani İbrahim gelir de, «Senin Hürriyetçilerin arasında ne işin var?» diye sorarsa.

Mahmut kapıya doğru yürüdü:

- Yerime adam bulununcaya kadar kalacağım, dedi. Hele İbrahim soracak diye hiç gitmem. İnadıma gitmem.

- Seni belki üzecek ama, başka bir haberim daha var. Büyük oğlun Hamit, bizim aramıza katılmış!

- Hürriyetçilerin mi?

- Evet.

- O Avrupa'da değil miydi?

- Dönmüş!

- Çok yazık! Söyleyin ona yine gitsin.

- Ben de istemedim. Ferit Paşa tutuyor. Söz geçireceğimi sanmıyorum.

Mahmut tekrarladı:

- Çok yazık! Onunla bu gazetede karşılaşmam hoş olmaz!

- Gelmez! Önlerim! Biz de bazen düşüncesiz iş yapıyoruz! Hamit'in gerçekten aramızda yeri yoktu. Ne yapalım?

Mahmut ekseriya mürettiplerin yanında duruyor, kalıp taşıyordu. Bazen de yazı işlerinden tashihleri alıyordu. Akşamları ise ortalığı temizliyordu.

O anda Hamit'i kafasından atmaya çalışıyor, Rasih Usta'yı düşünüyordu. Berber küskün gitmişti. Yaşlılığından çok onu, parçalanan ümidi yıkmıştı. Ümitsiz yaşamanın güçlüğünü Mahmut gayet iyi biliyordu. Kabil olsa askere yazılacaktı, katar katar Makedonya'ya gönderilen şu askerlerin yanında dövüşecekti. Onun artık akıtılacak daha az kanı vardı. Birden Plevne hatırına geldi... Titredi, derin derin nefes aldı.

* * *

Mahmut odaya girdiği zaman Doktor Cemil karşısındaki bir adama bağırıyordu:

- Hayır! Memlekete nifak sokmasınlar! Bulgarlar da, Sırplar da, Karadağlılar ve Yunanlılar da Rusların kışkırtmasıyla bize saldırmışlardır, Makedonya'yı sonradan türemiş bu devletlere bırakamayız! Mecliste de bunu söyledim. Bugün ordumuz biraz geriliyorsa, bu bir plân gereğidir. Halkı şüphelendirmeye sebep yok. Hüseyin Cahid' in de Talât'ın da ağzının payını vermesini biliriz.

Doktor Cemil adeta aslan kesilmişti. Şimdi o, Bayram Ağa'nın bostanında gizlenen, bostan dolabının gıcırtılarında silâh sesleri

arayan adam değildi. Aksine silâh seslerine omuz verip bir bostan dolabının gıcırtılarına kendini bırakmış bir insan gibi görünüyordu.

Karşısındaki adam kızarıyor, geriliyor, yine de içindekilerini söylemek, üzüntülerini ortaya dökmek istiyordu.

- Bizim için, hattâ Ahmet Muhtar Paşa kabinesi için «Gaflet uykusuna dalıp, gözleri iktidara gelmekten öte bir şey görmedi.» deniyor. Balkan devletlerinin birleşmekte olduğunu farkedememişiz. Ordumuzun bir kısmı bu savaştan evvel terhis edilmiş!

- Küstahlar! Savaş sırasında böyle lâflar söylenir mi? Hemen yaz; Osmanlı ajansı aracılığıyla bu haber bütün gazetelere gönderilsin. «Balkanlarda ordumuzun durumu günden güne açıklık kazanmaktadır. Kuvvetlerimiz düşmanı çevirmektedir. Sırpları biraz daha içeri çekerek Bulgarların uğradığı akibete uğratmak için plânlar hazırlanmıştır. Karadağ ve Yunan hudutlarında dünden beri başarı haberleri birbirini kovalamaktadır!» Tamam mı? Hadi durma git! Ben birazdan Dâhiliye Nazırıyla konuşacağım.

Adam çıkınca Doktor Cemil Mahmud'a baktı. Zihni büsbütün karışmıştı. Kafasında bir şey tasarladığı anlaşılıyordu:

- Ne istiyorsun?

- Beni çağırmışsınız?

- Akıl bırakmıyorlar! Rahat da durmuyorlar! Bu savaş nasıl çıktı biliyor musun? Arnavutlar isyan edip zora gelince, Karadağlılar onları korumaya kalktı. Üstelik kendilerine sığınan bu kadar Arnavut'u barındıramayacaklarına dair Avrupa devletlerine şikâyette bulundular. Ardından hallerine bakmadan diğer Balkan devletleri, Makedonya'da yapılacak ıslahata kendilerinin de katılacağını bildirdiler. Bu küstahlık, Osmanlıların iç işlerine karışmaktan başka ne anlam taşırdı?

Mahmut belki de saflıkla sordu:

- Meclisteki Arnavut, Rum mebuslar ne olacak şimdi?

- Ne mi olacak? Şey! Elbet icabına bakılacak! Mahmut Efendi sual sorma bana. Daha yazımı bitiremedim.

- Plevne'deki gibi ne yapacağınızı bilmez bir haliniz var doktor.

- Sana yaranılmıyor! Orada ameliyatını yapmış, ilgi göstermiştim. Ağlamıştım da belki! Ama Plevne'den daha kötüyüz şimdi. İşte sana gerçeği söylüyorum. Git, istersen herkese duyur. Osmanlı or-

dusu her yerde geriliyor. Panik halindeler. Yakında İstanbul'da top sesleri duyarsan şaşma. Üstelik kolera da çıkmış... Korkunç!

Doktor Cemil dövünüyordu. Kendisinden öylesine geçmişti ki, önündeki masayı durmadan yumrukluyordu. Kaybedilenle kazanılanın ne olabileceğini bile o anda unutmuştu. Giden ve gelen kimdi? Neden bunca yıl ağır bir yükün altına girmişler, şimdi de o yükü taşıyamadıkları halde niçin sırtlarında tutuyorlardı?

- Ben savaşırım, dedi Mahmut! Savaşırım!

- Bu halinle mi?

- Bu halimle! Bir ayağımı süre süre, öteki ayağımı da süreceğimi bile bile...

- O silâhı açlığa, koleraya rağmen hâlâ kullananlar var. Mermi bulamayınca süngüsüne sarılanlar çok. Ne yazık ki, başlarında bir Gazi Osman Paşa yok!

- Açlığa rağmen o silâhı kullananlar kim? Osmanlılar mı? Hangi Osmanlılar?

- Mahmut git! Durma karşımda! Bak sokaklardan sesler gelmiyor artak. Kızgın insanlar kayboldu. «Savaş» diye bağıranlar kalmadı. Halk birşeyler seziyor! Anlıyorum ki, bağıranlara değil, susanlara inanmak gerekmiş! Bu matbaada hâlâ çalışacak mısın?

- Kararımı değiştirdim. Daha bir süre kalacağım! Seni gözleyeceğim. Gitmemi istemezsen eğer!

- Kal!

Mahmut âdeta bağırdı:

- Bu millete yazık ettiniz. Türk'e kıydınız. Böyle mi olacaktı?

Bu onun bir anlık bile olsa içten dışa dönüşüydü. Doktor Cemil hiç cevap vermedi...

* * *

Mahmut o gün tashihleri mürettiphaneye götürürken okudu:

«Tanin ve Cenin gazetelerindeki yazılarından dolayı dün Harp DDivanınca Cahit Bey'in bir ay, Cavit ve Talât Bey'in ise yirmişer gün hapsedilmelerine karar verilmiştir. Her üçü de askerî hapishanede bir süre kaldıktan sonra muhafaza altında umumî hapishaneye gönderilmiştir...»

Mahmut yine gazeteyi bırakıp gitmeyi düşündü. Yapmakla yapmamak arasında bocalıyordu. Şu Babıâli'de dolaşan insanlar, dairelerde evrak peşinde koşup sürünenler, faytonunda seyisinin yanında oturan paşa oğulları, ardından iki silâhlı koruyucusuyla divan toplantılarına giden nazırlar, müdürler, mümeyyizler, gazete satıcıları, cehaletini başına geçirdiği püsküllü fesiyle örten yazarlar, bir simit ve çayla karnını doyurmaya çalışan mürettipler, Mahmud'un günlük yaşantısının içine girmişti. Onların da bir yapmakla yapmamak arasında bocaladıklarını sanıyordu. Bu düşünce bir yıkılışın, bir çöküşün avunmasıydı.

Oyuncakçılar da geçerdi Babıâli'den. Bir adam elindeki kaynana zırıltısını döndüre döndüre bağırırdı:

«Sattım, sattım sattırmadım.»
Ele bu malı kaptırmadım...»

Aşağıdaki Meserret kahvesinde nargile tokurdatan, tavla başında mars peşinde koşan müşteriler, kendilerini dinlenmiş, yukarının yaşantısından uzak kalmış sanırlardı. Yine de bir kenara çekilip siyaseti bir hamur gibi yo-ğuranlar da bulunurdu orada.

Mahmut merdivenleri çıkarken Doktor Cemil'in başka bir adamla yüksek sesle konuştuğunu duydu:

- Ahmet Muhtar Paşa çekilmelidir azizim! Biz Hürriyetçilerin umduğu gibi çıkmadı bu paşa. Kâmil Paşa yeniden sadrazam olmalıdır. Etrafa fitne sokmaktan başka bir işe yaramayan İttihatçıların da kökü kazınmalıdır. Bütün ittihatçı kulüpler kapanmalıdır. Harbi kaybediyoruz! Başka çare yok. Sana da söyleyecek başka sözüm yok.

Adam soğukkanlıydı, Doktor Cemil'e çekinmeden soruyordu:

- Hürriyetçiler kendine güveniyor mu?

- Elbette.

- İçinizde yobazından kincisine, mevki düşkününden, macera peşinde koşanına kadar var. Nasıl bağdaşacaksınız? Sen bile azizim doktor; nereden geldin, nereye gidiyorsun? Bildiğim kadarıyla Prens Sabahattin'in fikirlerini beğenmez, o fikirlerin bu memleketi çökerteceğine inanırdın. Hâlbuki işittiğime göre Prens Sabahattin «Adem-i merkeziyet ve teşebbüs-i şahsî» deyip Hürriyetçilere katılmış. Yani onunla beraber çalışıyorsun. Bence bu vatanın yakasını bırak-

manız daha iyi olacak. İttihatçılar da öyle. Bu toprakların bir sahibini bulmak gerek!

- Çıldırdın mı Şeref? Ne söylediğinin farkında mısın? Benden şüphe mi ediyorsun?

- Hayır! Sen belki içten sarıldın bu işe! Yine de yetmez. Hele ötekiler!

- Bana bu sözleri söylemek için mi buraya geldin?

- Evet, bu sözleri söylemek için! Ben senin eski arkadaşınım; istersen başkalarının yaptığı gibi öldürt beni. Umurumda bile değil, bıçak kemiğe dayandı. Bıktık ve bezdik.

Mahmut kabil olsa, adamın elini öpecekti. Bu Şeref Beyde bir Daniş Hoca havası seziyordu. Sanki hoca dirilmiş, biraz gençleşmiş, Sinop'tan kalkıp buraya gelmişti.

- Azizim Cemil! Bu tuttuğunuz yol, yol değildir. Artık bocalama, çekil bir kenara. Doktorluk yap; her gün bir hasta iyileştirsen memleketine daha fazla katkıda bulunmuş olursun.

- Hayır! Benimle böyle konuşamazsın.

- Siz bir şeyler unutuyorsunuz! Kurtarmak istediğinizi bu unutkanlığınızla batağa büsbütün itiyorsunuz! Yazık! İğreniyoruz hepinizden.

- Hemen git buradan Şeref. Sana zararım dokunmasın.

- Tıbbiyede yemin etmiştik. Ben o yeminden dönmedim. Anadolu'da katır sırtlarında dağ, bayır demeden köy köy dolaştım. Oradaki insanların acıyla kıvrandıklarını, yine de sabırla yarını beklediklerini gördüm. Siz bu yarını getiremeyeceksiniz! Yalnız «Vatanımı seviyorum» demek yetmez. Vatan nasıl sevilir, onu bilmek gerek.

Doktor Cemil hırsla dışarı çıktı. Karşısında Mahmud'u görünce:

- At şu adamı sokağa, dedi. Tut kolundan at.

Doktor Şeref Bey de Cemil'in arkasından gelmişti. Sırtında aşınmış bir elbise, başında kalıpsız bir fes vardı. Dudakları titriyordu, yine de gülümsemeye çalışıyordu.

- Bu hale de düştün demek Cemil! Beni sokağa attıracak kadar küçüldün. Hâlbuki ben ayağımın tozuyla trenden iner inmez sana koştum. On beş gün gecikmeyle elime geçen gazetenden yazılarını okudukça, «Şu eski okul arkadaşıma gitmeli, düşündüklerimi çekinmeden söylemeliyim.» demiştim. Hoşçakal. İnşallah pişman olmazsın.

Şeref Bey merdivenlerden inmeye başladı. Mahmut arkasından yetişti:

- Bizim eve götüreyim sizi, dedi.

- Niçin?

- Belki İstanbul'da yatacak bir yeriniz yoktur.

- Sen kimsin?

- Hiç! Bir insan! Güçsüz, artık elinden bir iş gelmeyen, hani o Anadolu köylerindeki gibi yine de bekleyen bir adam!

- Teşekkür ederim.

Şeref Bey, Mahmud'un sırtını okşadı. Elini kırışıklıklarla dolu alnında gezdirdi. Sokağa çıktı.

* * *

Babıâli yine eski yaşantısı içindeydi. Duvarların ardında dönenlerle yokuşta olanların birbirleriyle ilişkisi yoktu.

- Yazıyor!... Kahraman Edirne'nin nasıl dayandığını yazıyor!

Gazete satıcısı çocuk çıplak ayaklarının çamurlara batmasına aldırmadan olanca hızıyla yokuştan aşağıya koşuyordu. Karşı kaldırımda ise başında sıfır numara kalıplı siyah fes, sırtında kartal kanat kısa ceket, içinde kaplan resmi işlenmiş yelek, göğsünde bal peteği gibi oyuklu mintan, belinde ipekli Trablus kuşağı bulunan bir İstanbul kabadayısı vardı. Kuşağının arasından bir ayakkabı çekeceği görünüyordu. Koltuklarını şişirmiş, koltuk altındaki saldırmanın sapını eliyle yoklamaya başlamıştı. Bir taraftan da Doktor Cemil'e giden bir Hürriyetçi büyüğüne, «Abi, bizi unutma, kimi hacamat ettirmek istiyorsan emrindeyim.» deyip temenna çakıyordu.

Cemil de içerde tepinircesine bağırıyordu:

- Atladık! Örfi İdare engel olmalıydı. Hemen sahife değiştirin. Biz de bir köşeye Edirne'nin nasıl dayandığını yazalım.

Mürettipler, harf kasaları başında tekrar dizgiye geçiyorlardı:

> «Selimiye Camiinin kubbesi çöküp altında ezilinceye kadar Edirne'yi bırakmayacağız, diyen Edirne kumandanı Şükrü Paşa'nın bu sözleri milletçe hepimizin yüzünü güldürmüştür. Bütün istihkâmlar ateş yağmuru altındadır. Ağaç kabuklarını yiyen halk dayanmak için yemin etmiştir. Yakında daha sevindirici haberler alacağımıza inanıyoruz...»

Şimdi sokaklardan, «Yaşasın Edirne» sesleri geliyordu. «Edirne canımızdır, Şükrü Paşa bekçisi...»

Mahmut Plevne'de çarpışırken, İstanbul'da nasıl bir hayat yaşandığını elbette gerektiği gibi bilemiyordu. Yine de halk Plevne'yle avunmuştu. Şimdi Edirne vardı. Edirne bir ümit olarak parlıyordu.

Mahmut, Edirne'nin içindeymiş gibi orada çekilen çileyi çok iyi görüyordu. Edirne için avunmak değil, çırpınmak gerekti... Şiirler, şarkılar söylenmeye başlanmıştı:

«Edirne'nin taşları,
Şükrü Paşa başları
Edirne'yi vermeyiz,
Türk yazıyor destanı...»

Sıkışınca herkes «Türk» diyordu. Sonra unutup «Osmanlı» oluveriyorlardı.

Mahmut o gece yemek yemedi. Hep Plevne gözlerinin önündeydi... Bir de hacamat yapacak adam arayan İstanbul kabadayısı! Karısına:

- Gidelim, dedi, Anadolu'ya gidelim. İffet Hanımı da yanımızdan ayırmayız.

- Olur efendi, yaz gelsin de nereye istersen yerleşiriz.

Mahmud'un ümidi şimdi yazın gelmesine dönüşmüştü. Bu bir nevi kaçıştı.

* * *

İki gün sonra Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi düştü. Yerine İttihatçıların düşmanı Kâmil Paşa sadrâzam oldu. On beş Kasımda da Bulgarlar Çatalca'ya dayandılar. Bütün Balkanlar, tüm Makedonya elden gitmişti. Yalnız Edirne dayanıyordu. Artık top sesleri İstanbul'dan bile duyuluyordu.

Top sesleriyle beraber göçmenlerin akını da başlamıştı. O bitmiyen göç İstanbul sokaklarında, bir sele kapılmış gibi akıp gidiyordu.

Yağmur yağıyordu, soğuk iliklere kadar işliyordu. Üzerine çullar gerilmiş göçmen arabaları, içindekiler gibi inleyerek Babıâli yokuşundan aşağıya doğru iniyordu.

Hükümet binası oradaydı. Bu arabalara sığmayıp yaya yürüyen insanlar, söndürmemek için neredeyse ellerindeki çıraların üzerine kapanacaklardı. Kadın, çocuk, ihtiyar, nereye gideceklerini bilmeden, yine de hükümet binasına kafalarını çevirip bakmadan arabalarının peşinden uzaklaşıyorlardı.

Kimisi koyunlarını, hattâ keçilerini de yanına almıştı. Sanki arkadan onları ölüm kovalıyordu; kaçmak, bir kenara sinmek istiyorlardı. Yavrusuna süt vermeye çalışan anne, torununun sırtına binmiş dede, böylece yağmurun altında titreyerek geçiyorlardı. Belki onlar kadar Mahmut da ıslanıyordu. Bir Plevne'den dönüşün, bir Plevne'de donuşun başka bir hikâyesiydi bu...

Mahmut ayrıca kendini de görüyordu, Babıâli'ye girip çıkanları da... Bir sinmişliğin yanında bir şaşkınlığın heyecanı vardı. Şu gidip gelen insanlar artık son çareyi Tanrısına yalvarmakta buluyordu.

Top sesleri kubbelerin üzerinde sekerken camilere yığılan halka hocalar, «Bütün suçun namaz kılmayıp oruç bozmaktan ileri geldiğini, ordunun yenilmesinin Allah'ın dinsizlere bir ihtarı olduğunu» söylüyordu.

Mahmut karşı kaldırımdaki bıçkını aradı. Doktor Şeref Bey'i aradı, hattâ, «Savaş» diye bağıran o gençleri aradı.

Bayram Ağa kulübesine çekilmişti. İffet Hanım başını secdeden kaldırmıyordu. Dinamitçi Çolak Baha surların üzerinde değildi ve manavın kışkırtmasıyla sokaktaki çocuklar yoldan geçen ihtiyara, «Tabuduna sarılalım.» diye bağırmıyordu.

Doktor Cemil de işe gelmiyordu. Her gün Etyemez'den kalkıp Mahmud'u Babıâli'ye götüren ayakları çok zaman geri geri gidiyordu.

Trenler yine doluydu, gencecik adamlar, kamburlaş-mış yaşlılar, Anadolu'dan toplanıp abalarının üzerine kütüklük bağlayarak Çatalca cephesine sürülüyordu. Mahmut bu vagonların içinde, hattâ İstanbul sokaklarında İbrahim'i de gözlemekten kendini alakoyamıyordu. Oğlu ortalıkta yoktu.

Meserret kıraathanesinde nargile tokurdatıp tavla oynayanlar, aşağıdaki fırından vesikayla ekmek alabilmek için kuyruğa girmişti. Bir zaptiye çavuşu onlara, «Orada durma, şuraya gel.» diye sesleniyordu.

Hükümetin o büyük binası önünde sıra sıra duran nazır otomobilleri ise eskisinden daha fazlaydı. Ve içeride-kiler, konuşuyorlar, hâlâ konuşuyorlardı.

Dört gün sonra top sesleri kesilince şaşkınlık bir dinlemeye dönüştü. Yabancı devletlerin İstanbul'u kontrol altına almak için savaş gemileriyle gelen askerleri, çizmeleriyle kaldırımları çiğnerken bu durgunluğa bir mana veremiyordu.

Nihayet dört günden beri gazeteye uğramayan Doktor Cemil gözüktü:

- Kurtulduk, dedi. Müjde! Bulgarlar Çatalca önlerinde durdu. Hükümet mütarekeye karar verdi.

Gazeteler yeniden iri harflerle yazmaya başladılar.

* * *

O gün Ocak ayının yirmi üçüydü. Hava soğuktu, gazetedekiler üşüyor, sobayı iyice yakmadı diye Mahmud'a kızıyorlardı.

Karşıdaki emekliler kıraathanesinin camları buğulanmıştı. Yandaki kebapçı dükkânında çok az müşteri vardı. İlerdeki İshak Efendi Okulunun köşesinde de birkaç kişi duruyor, kimisi yukarıya, kimisi de aşağıya doğru bakıyordu.

Mahmut, Doktor Cemil'in odasındaki kül tablasını temizlerken gözüne birtakım sarıklılar ilişti. Büyük binanın önüne kadar gelmişlerdi, arabaları seyreder görünüyorlardı.

Günlerden perşembeydi. Vakit akşamüstüydü; hava erken kararıyordu. Memurlar yavaş yavaş işlerinden çıkıyorlardı.

Sarıklıların adedi çoğaldı, birkaç genç, birkaç subay da katıldı onlara. Elleriyle işaret ediyorlar, dağılan memurları çağırıyorlardı.

İçeride yine hükümet toplantısı vardı. Arabalar dizilmişti. Babıâli'yi korumakla görevli bir bölük, silâh çatmıştı. Silâhların başında bir asker nöbet bekliyordu. Kapıda iki polisle bir jandarma geziniyordu.

- Ya hak, ya selâmet!

Yazdığı yazıdan başını kaldıran Doktor Cemil Mahmud'un pencere önünde oyalandığını görünce sordu:

- Ne yapıyorsun orada?

- Bir kalabalık var.

- Bugün Avrupa devletlerine verilecek nota hazırlanacaktı. Hâlâ

teslim olmayan Edirne'nin Bulgarlara bırakılmayacağı, şehrin tarafsız ve serbest olması gerekeceği bildirilecekti. Sadrâzam Kâmil Paşa da Babıâli'de olmalıdır. Harbiye Nâzırı Nâzım Paşa gelmiş mi acaba? Son zamanlarda onda İttihatçıları korur gibi bir hâl seziliyordu. Hâlbuki Nâzım Paşa Halaskâr Zabitlerin başı idi.

Doktor Cemil yorgun ve üzgün görünüyordu. Sararmış, hattâ zayıflamıştı. Güçlükle ayağa kalktı. Mahmud' un yanına geldi. O da hayret etti:

- Kim bunlar? Bu saatte ne işleri var? Şu sarıklılarla subaylar ne istiyor? Sakın İttihatçıların bir oyunu olmasın? Yine de kollarını bile kıpırdatamazlar.

Birden Doktor Cemil'in hayreti büsbütün arttı:

- Şu adam Talât değil mi?

- Hangi Talât?

- İttihatçıların elebaşısı! Dâhiliye Nazırlığı da yapmıştı. Sen onu Selânik'te benim yanımda gördün.

Mahmut iyice baktı. Doktor Cemil'in Talât dediği adam, yanında birkaç kişiyle birlikte Babıâli'nin mescit tarafındaki küçük kapısından içeri giriyordu.

Şimdi geride kalanlar tekbir getiriyorlardı.

- Sana sığındık Allah'ım. Ümmet-i Muhammed'e yazık değil mi? Dini bütün kardeşler, toplanınız!

Kalabalık biraz daha artmıştı. Yine de fazla değildi. İçlerinden birkaçı yukarıya, Cağaloğlu'na doğru bakıyordu. Bekledikleri, umdukları birileri olmalıydı.

Doktor Cemil:

- İş ciddileşiyor, dedi. Şu heriflerin gerçek niyetlerini öğrenmeliyim. Bizim hükümet uyuyor mu?

Doktor Cemil kapıya doğru yürümek üzereydi ki, gerilerden, yokuşun hemen başından gürültüler gelmeye başladı. Evvelâ anlaşılamayan bağırtılar duyuldu, sonra kulaklara çarpan bir ses işitildi:

- Enver Bey çok yaşa! Millet çok yaşa!

- Edirne'yi Bulgarlara verdirmeyiz!

Doktor Cemil sanki birisi koluna yapışmış gibi durdu. Yine pencereye koştu.

Önde irili ufaklı birkaç çocuk vardı. Arkadan kır ve yaşlı bir ata binmiş «Hürriyet kahramanı Enver Bey» geliyordu. Atının dizginle-

rini iki subay çekiyordu. Daha arkada subaylar, sarıklılar ve gençler vardı. Ellerinde birer küçük bayrak taşıyorlardı.

Doktor Cemil âdeta sayıkladı:

- Enver ha!... Şimdi ne olacak? Şu herif Mustafa Necip, öteki Yakup Cemil! Ömer Naci, Sapancalı Hakkı da var. Bunlar İttihatçıların en azılı elebaşıları!

Mahmut, doktoru duymadı sanki. Gözü başka birisine takılmıştı, İbrahim'e. İbrahim yüzbaşı elbisesi içinde, eli arkasında, Enver'in yanında yürüyordu.

Doktor Cemil tekrar kapıya doğru gitti. Sonra duraladı, soğuğa rağmen şakaklarından süzülen teri kuruladı.

- Elbette bu heriflerin birer yaylım ateşiyle hesaplarını görürler. Sen aşağıya inip bak Mahmut Efendi. Benim ortalıkta gözükmem doğru olmaz.

Mahmut inmedi, sadece pencereyi açtı. İçeriye soğuk doldu. Soğukla beraber bağırtılar da girdi:

- Edirne bizimdir! Bu hükümet devrilmelidir!

Mürettiplerle yazı işlerinde çalışanlar işi bırakmışlardı. Sokak daha fazla kalabalıklaşmıştı. Karşıda camları buğulanmış Emekliler kıraathanesinin kapısı hâlâ kapalıydı.

Mahmut daha çok İbrahim'i gözlüyordu. İbrahim neredeyse tabancasına sarılacaktı; öylesine sabırsızdı.

Enver Bey atından inmişti... Şimdi parmaklıkları a-şıyorlardı. Nitekim ilk tetiği İbrahim çekti. Evvelâ havaya sonra camlara tabancasını boşalttı. Birkaç ses «Yandık!» diye bağırdı. Kapıdaki polis komiseriyle jandarma kendilerini yere attılar.

İçeriden birkaç askerle birlikte dışarı çıkan Muhafız bölüğü kumandanı Yüzbaşı Osman, binek taşının önünde Enver Bey'e selâm verdi.

İttihatçıların eli silâhlı hatibi Ömer Naci bağırdı:

- İsterse düşmanı Çatalca'ya kadar getiren silâhlarıyla şu asker beni vursun. Bir yere kıpırdamam, ölüme hazırım.

Yüzbaşı Osman tekrar selâm verdi. Sonra hiç düşünmeden askerlerini çekip Nallı Mescid'in önüne gitti.

Yol açılmıştı... Yine Enver Bey önde, merdivenleri çıkmaya başladılar. Kısa bir süre sonra kapıdan dalıp gözden kayboldular. Dışarıda

İbrahim kalmıştı; iki elinde birer tabanca vardı. Parmakları tetikteydi. Karşısındakiler bağırırken o, dişlerini sıkıyordu.

Yeniden Muhafız Bölüğünün yüzbaşısı görünse, askerlerine «Ateş» emrini verse İbrahim ne yapardı? Mahmut bu sorunun cevabını vermek istemiyordu. Duygusuzmuş gibi kalmak, bu olup biteni bir seyirci, bir yabancı gibi izlemek için âdeta kendini zorluyordu.

Doktor Cemil masasının başına çökmüştü, başını ellerinin arasına almıştı:

- Kahpeler! diyordu. Yazık! Başaracaklar!

Birkaç kişi başlarını gazete binasına doğru çevirmiş, yumruklarını havaya kaldırmıştı. Hattâ bir aralık İbrahim bile bakmıştı. Açık pencerenin hemen önünde babasını görmüş müydü, yoksa bu bakış bir rastlantı mıydı? Mahmut kestiremedi, yine de geri çekildi.

- Buraya mı bakıyorlar?
- Evet!
- Ne diyorlar?
- Duyamıyorum!
- Senin İbrahim de onların yanında değil mi?
- Öyle.

Bu sefer Babıâli binasının içinden yeniden silâh sesleri gelmeye başlayınca Doktor Cemil ayılmış gibi ayağa kalktı.

- Ben ne yapacağım? İttihatçılar başarırsa beni sağ komazlar.

Yine de karar veremiyor, bir sonuca varamıyordu. Bu onun bir kere daha tüm çöküntüsüydü. Milletçe bunca yıl beklemenin, geleceği ummanın ne demek olduğunu şimdi o kendi bünyesinde hissediyordu.

Gerçekten de korkunç bir bekleyişti bu. Sokaktakiler bile susmuştu. Bir ölüm sessizliği çökmüştü. İçeriden gelecek bir haber, bir sonucun başlangıcı olacaktı.

Donanmanın Çanakkale dışında Yunan donanmasına yenilişi, Bulgarların hâlâ Çatalca önlerinde oluşu, Balkanların, Makedonya'nın tüm elden gidişi, o anda oradakilerin düşünceleri arasından sıyrılıp kaybolmuştu.

İçerde bağırtılarla inlemelerin sıklaştığı bir sırada ellerinde tabancalarıyla üç subay dışarı fırladı. Bir tanesi:

- Oldu, dedi. Harbiye Nâzırı Nâzım Paşa öldü. Sadaret Yaveri Nafiz ile Harbiye Nazırının yaveri Tevfik Bey'i de vurduk. Ne yazık

ki, büyük insan, biz İttihatçıların gözünü budaktan sakınmayan en yakın arkadaşı Mustafa Necib'i kaybettik. Yaşasın hürriyet, yaşasın meşrutiyet.

- Yaşasın!

- Biraz daha bekleyiniz; Enver Bey size en büyük müjdeyi verecek.

- Allah Allah! Allah Allah!

İbrahim merdivenlerden aşağıya inmeye başladı. Göğsünü germiş, tabancalarını yana doğru uzatmıştı. Başını kaldırıp gazeteye bakıyor, sonra ilerdeki Emekliler kıraathanesini seyrediyordu. Hangi tarafa gitmesi gerektiğini kestiremediği anlaşılıyordu. Heyecana gelen halk durmadan bağırırken o, kalabalığı yarıp ilerliyordu.

Mahmut:

- Geliyor, dedi.

- Kim?

- İbrahim.

- Beni vuracak. Ne yapmam gerek?

- Bilemiyorum!

- Beni buradan çıkar. Oğlunun önüne geç!

- Bizim eve götüreyim.

- Yüzüm yok size karşı. Herhalde Rasih Amca'nın çağırışına gelmediğimi unutmamışındır. Başka bir yerde gizlenirim.

- Farketmez doktor. Rasih Usta sağ olsaydı o da senin kurtulmanı isterdi.

Mahmut sokağa yeniden baktı. İbrahim, onların bulunduğu binaya sırtını çevirmiş, Emekliler kıraathanesinin önüne gelmişti. Bir tekmede kıraathanenin kapısını açtı, uğultuyu bastırırcasına bağırdı:

- Yazıklar olsun! Ne oturup durursunuz? Vatan, millet elden gidiyor! Çıkın dışarıya! Uyuşuklar, kanı donmuşlar!

Kıraathanedekiler zincirden boşanmışçasına dışarı fırladılar. İbrahim'in önünden tökezlenerek geçerlerken tekbir getirmeye başladılar.

İbrahim âdeta gülüyordu. Zevklenmiş, eğlenmiş, dinlenmiş gibiydi. Yine de bu gülüş bir şeyi ısırıyor, bir şeyi koparıyor, bir şeyi dişleri arasında eziyor, öğütüyordu... Mahmut o anda hacamatçı kabadayıyı görse hiç çekinmeden oğluna bağırır, «Buraya gelme, onu ısır, onu devir.» derdi. Bu sözleri belki de hiç sezmeden, hiç istemeden bir nevi oğluyla övünüş olurdu. Fakat İbrahim başka bir şey

yaptı, birden geri döndü; tabancasını boşalttı. Kıraathaneden çıkıp İbrahim'in arkasından gizlice uzaklaşmaya çalışan bir adam elini göğsüne götürdü, sendeledi.

- Enver'i de, beni de öldürtecektin değil mi? Biraz geç kalsaydık, Sadrâzama haber verecektin değil mi?

İbrahim, hem böyle bağırıyor, hem de tabancasını yeniden boşaltıyordu.

Mahmut vurulan adamı daha evvel fark etmemişti. Nasılsa gözünden kaçmıştı. Şimdi görüyordu, iyice seçiyordu; bu Hamit'ti!

Büyük oğlu yere yığılırken kendini tutamayıp pencereden nefretle bağırdı:

- Kardeş kaatili! Kardeş kaatili!

Tekbir sesleri yanında homurtular başlamıştı. Bazı başlar yüzlerini gazeteye çevirmişlerdi. Hattâ birkaç kişi gazete binasına doğru yürüyordu. İbrahim hiç bir şey olmamış gibi onları önledi. Başını kaldırıp bakmadı bile...

O sırada Enver Bey büyük binanın kapısı önünde göründü. Yanında Yakup Cemil vardı. Enver Bey elindeki bir kâğıdı sallıyor, bağıran halka susmaları için işaret ediyordu. Hemen binek taşına çıktı, biraz derin bir nefes aldı, sonra yarı kesik cümlelerle konuştu:

-Sadrâzam Kâmil Paşa istifa etti. İşte mektubu elimdedir. Burada padişaha hitaben, ahali ve asker istemediği için istifa ettiği yazılıdır. Ben şimdi gidip durumu padişaha arzedeceğim. Sanıyorum ki, Hareket Ordusuyla İstanbul'a gelip sizleri kurtaran Mahmut Şevket Paşa sadrâzam olacaktır. İttihatçılar Edirne'yi Bulgarlara vermeyecektir.

Enver Bey susunca karşısındakiler hep birden bağırdılar:

- Yaşasın padişah! Yaşasın Mahmut Şevket Paşa! Yaşasın Enver Bey! Yaşasın Millet!

Enver Bey daha fazla oyalanmadı. Hemen gözüne kestirdiği Şeyhülislâm Cemalettin Efendinin otomobiline atladı. Yanına binen Yakup Cemil, otomobil hareket ederken tabancasındaki boş kovanları atıyor, şarjörünü değiştiriyordu.

Enver Bey'in arkasından aynı yere bir elinde tabancasıyla hatip Ömer Naci geldi. Boş kalan elinin yumruğunu havada sallıyordu:

- Dinleyin beni! Vatan, din, Edirne elden gidiyordu. Buna göz yumamazdık. Bu yüzden Hürriyetçilerin kabinesini devirdik. O bunak eski sadrâzam Kâmil Paşa, bir at kuyruğunu bağlamayı bile becere-

mezken, bu hükümetin başında nasıl kalabilirdi? Bıraksalar, hemen onu içerde öldürüverirdim. Yine de yaparım bu işi; yeter ki vatan kurtulsun!

- Vatan kurtulsun!

Ömer Naci karşısındakilerin bu haykırışına bir süre hayran kalmış gibi gözlerini kapadı. Sonra soluyup yeniden söze başladı:

- İşte Edirne'yi Bulgarlara vermeye kararlı görünen kabineyi millet devirdi. Suçlular cezalarını görecektir...

- Görecektir.

Kalabalık az da olsa, hırçındı. Yumuşakları, merak için gelenleri, ya da zorla alakonanları gerilere çekilmişti. Bu gerilere çekiliş bir nevi yorgunluk, ne yapılacağını bilmemezlikti. Buna inanmayış da denebilirdi. İçlerinde soğuktan donmuş gibi kıpırdamadan duranlar da yardı.

Mahmut da öyleydi; sanki olduğu yere yapışmıştı. Babıâli'den çıkıp bir kenarda etrafı kollayan Talât Bey'in yanındaki İbrahim'i görmüyor, hattâ üzerine gazete parçaları örtülen Hamit'e bakmıyordu.

Doktor Cemil seslendi:

- Sırasıysa götür beni Mahmut Efendi!

- Götüreyim!

- Nasıl çıkalım?

- Siz söyleyin!

Odaya gazeteden birkaç kişi girmişti. Kimisi Mahmut'la beraber bir süre pencereden bakmış, kimisi doktoru gözlemişti. Şimdi onlar da ortalıkta yoktu. Bu binadaki iki gazete her an İttihatçıların baskınına uğrayabilirdi.

- Arka taraftan gidelim. Kapıları kapattılar mı acaba? Bir bakıver Mahmut Efendi!

Mahmut sendeleyerek dışarı çıktı. Doktor Cemil onu adım adım izliyordu. Loş ve gıcırdayan tahta merdivenler onlara sanki yabancıymış gibi geliyordu. Her taraf boştu. Aynı binadaki diğer gazetenin idarehanesinde ise sandalyeler devrilmiş, sobalar çoktan sönmüştü. Yazı masaları sahipsiz, harf kasaları dağınıktı.

Birileri dış kapıyı yumrukluyordu. Hırslılardan birinin bağırdığı işitiliyordu:

- Hürriyetçiler burada! Sıra onlara gelmiştir. Gazeteleri parçalanmalı, kendileri yerlerde sürünmelidir.

- Doktor Cemil yakalanmalıdır!

Kapıya ağır bir darbe indi, kapı sallandı. Mahmut telâşsız, Mahmut heyecandan uzak kol demirini taktı.

Doktor Cemil, soğuğun yeni farkına varmış gibi üşüdüğünü anlıyordu. Mahmut onun sesini güçlükle duyuyordu:

- Bahçe duvarından atlayalım. Buradan çıkamayız! Geç kaldık Mahmut Efendi!

Onlar bahçeye doğru uzaklaşırken kapı kırılmaya başlamıştı. Doktor büsbütün telâşlandı; duyguları sırf kendine dönmüş olmalıydı. O anda kendinden başka kimseyi düşünemiyordu. Bir çıkışın düşüşüydü bu.

- Omuz ver, dedi.

Mahmud'a basarak, âdeta tırmanırcasına duvarın üzerine oturdu, sonra Mahmud'u çekti. Arka taraf dar bir sokak içiydi, atlarlarsa belki de kurtulacaklardı. Bir silâh patladı; Doktor Cemil elini kaldırdı, aşağıya yuvarlandı.

Mahmut, hemen doktorun arkasından atladı. Oldukça yüksek bir yerden atladığı halde nasıl ayakta durabildiğine şaşıyordu.

Hattâ Cemil bile kalkmış, kaçmaya başlamıştı. Bu kaçış, bir Plevne'den dönüş değildi. Kovalayanla kovalanan niçin karşı karşıya gelmişlerdi? Bunu ayırmak gerekti. Doktor Cemil denen şu adam, nerelerden dolaşmış, nerelere doğru gidiyordu? Yine Mahmud'un gözleri önünde tel tel sakalıyla Daniş Hoca canlandı. Esas kahraman, esas tutkun olan oydu. Ceza Mahkemesindeki hâkime, «Zulmu kaldırdığını sananın ezip sindirmeyeceğini kim iddia edebilir? Hadi söyle de assınlar beni.» demişti.

Hava kararıyordu. Mahmut, ikinci bir sokağa sapan Doktor Cemil'e güçlükle yetiştiği zaman nefes nefeseydi. Doktor da tutunacak bir yer arıyordu:

- Vurdular beni! Daha fazla gidemeyeceğim! Dizlerim burkuluyor.

Neredeyse yere düşecekti; Mahmut belinden yakaladı. Her ikisi de altmış yaş civarındaydılar. Savaş görmüşler, gençliklerini doya doya yaşayamamışlardı. Çeşitli yönleriyle yaralıydılar. Yine de böylesine direnebiliyorlardı. Başka başka duygular altında da olsa düştükleri kuyuda çırpınıyorlardı.

Bir ayak sesi işitince Doktor Cemil yeniden toparlandı:

- Koluna gireceğim, diye fısıldadı, birşey olmamış gibi yürüyelim! Karşıdan bir adam geliyor.

- Dayan bana!

Mahmut, sızan kanlar belli olmasın diye onun ceketini ilikledi, sonra kolunu uzattı. İki sarhoş gibi yürümeye başladılar. Cemil tökezledi, son bir gayret daha harcadı. Karşıdan gelen adam, önlerinde durunca gözlerini kapadı. Bu davranışı belki de bir teslim oluştu. Korkusu, heyecanı tüm kaybolmuştu. Mahmut ise sakat da bıraksa Plevne'de hayatını kurtaran şu adama yardım etmek, içine düştüğü çukurda ona elini uzatmak istiyordu.

Babıâli önünde hâlâ oyalananlar olmalıydı. Bağırtıları işitilmiyorsa da kalabalık kolay kolay dağılmayacağa benzerdi. Şu evlerde, şu badanaları dökülmüş odalarda oturanlar ise işin sonu anlaşılıncaya kadar sokağa çıkmak niyetinde değillerdi. Tek tük yanan cılız ışıklar perdelerden bile güçlükle uzanıyordu.

- Siz misiniz? Nesi var Cemil'in?

Mahmut, Cemil'in arkadaşı Doktor Şeref'i güçlükle tanıdı. Öylesine sevindi ki, içinden boynuna sarılmak geldi.

- Vurdular, dedi.

- Kim?

- İttihatçılardan biri... Gazeteden kaçarken...

- Yarası ağır mı?

- Galiba!

- Cemil nerede oturuyor?

- Beyoğlu'nda, bir pansiyonda. Hiç evlenmemiş!

- Oraya kadar gidemeyiz!

- Bizim eve götürecektim, Etyemez'e. Bana yardım edin.

Doktor Şeref bir an düşündü. Cemil'le tartıştığının ertesi günü işinden olmuştu. İstanbul'da uğramadığı devlet dairesi kalmamıştı. Anadolu'da karısı yolunu gözlüyordu. Acı acı gülümsedi:

- Şu mendille yarasına tanpon yap, dedi. Adın neydi senin?

- Mahmut!

- Mahmut Efendi, Cemil'i arka sokaklardan ağır ağır Divanyolu'na çıkar. Kimse yaralı olduğunu anlamasın. Ben bir araba çevireceğim.

Doktor Şeref, hemen uzaklaştı; sanki bir tehlikeden kaçıyordu.

Ayrıca kendi mendiliyle de tampon yapan Mahmut, Cemil'i güç

götürüyordu. Her ikisinin de ayakları sürüyordu, sarhoşluktan kurtulamamışlardı sanki.

Divanyolunda Doktor Şeref onları buldu, ilerde bir atlı araba duruyordu. Arabaya binince Cemil bayıldı. Atların nal sesleri, arabanın sallantısı, Aksaray'da bir eczaneden birkaç ilâç ile sargı bezi ve pamuk aldıktan sonra başka bir arabayla Etyemez'e gidişleri onların dramının o günkü son perdesiydi...

Ertesi gün gazeteler ise şöyle yazıyordu:

«Birkaç bin kişiden meydana gelen vatan tutkusuyla dolu bir kafile talimden dönmekte iken rastladıkları sayın mücahit Enver Beyefendi ile birlikte, kahramanca müdafaada bulunan Edirne gibi bir kalemizle Ege denizindeki adalarımızın düşmana bırakılması hususunu pro-testo etmişler ve kabinenin böyle bir kararına karşı milletin galeyanını duyurmuşlardır.

Bütün Babıâli'yi dolduran halk, milletin hissiyatını kabineye bildirmesi için Enver Beyefendi'yi vekil tâyin edince Enver Beyefendi de içeri girip bir süre sonra dışarı çıkmış ve binek taşında kabinenin istifa ettiğini söylemiştir. Yeni kabineyi Mahmut Şevket Paşa kurmuştur.

Bu sırada halkın galeyanı son dereceyi bulmuş, konuşmacılar duygularını anlatmışlardır. Birçok kahraman kanıyla sulanan vatan topraklarının düşmana bırakılmasına karar veren, yüzbinlerce vatandaşımızı sefalet içinde sürükleyen eski kabinenin davranışını milletin benimsemediği, bu lekeyi gidermek için bütün Osmanlıların elbirliğiyle çalışacakları malûmdur.

Babıâli'de meydana gelen bu olay sırasında halka karşı silâh kullanmaya kalkışan sadaret yaverlerinden Nafiz Bey, ahali tarafından atılan bir kurşunla ölmüştür. Harbiye Nezareti yaveri Yüzbaşı Tevfik Efendi ile Emekliler Kıraathanesi önünde adı bilinmeyen bir sivil kişi de bu esnada ölmüştür. Bu olay hakkında hükümetçe gerekir tahkikat açılmıştır.»

* * *

Doktor Cemil, Bayram Ağa'nın kulübesinde aylarca yattı. Doktor Şeref, zaman zaman gelip onun pansumanını yaptı, yarasını sardı. Bayram Ağa artık söylenmiyor, belki de Avrupa devletleri tarafından

bağımsızlığı ilân edilen Arnavutluğa, oğlunun yanına gitme çarelerini araştırıyordu. Bayram Ağa farkında olsa da olmasa da iki vatanlı bir insanın huzursuzluğu içindeydi.

Yaz gelmişti, sıcaklar bastırmaya başlamıştı, yine de Doktor Cemil ayakta dolaşamıyordu. Cerrah olmayan Şeref onun göğsündeki kurşunu zorla çıkarmıştı. Şimdi sağ kolunu güçlükle kıpırdatıyordu. Çok kan kaybetmişti, belki de sakat kalacaktı.

Bostan dolabı hep döner, oluklardan çamurlu sular akarken Bayram Ağa eski hızını kaybetmişçesine bir köşeye çekiliyor, onun yerine Nazlı'yla Mahmut durmadan çalışıyordu. Mahmud'un unutmak istedikleri vardı. Avunma çareleri arıyordu. Hamit'in ölümünden sonra Ferhunde'ye gidememiş, onu görememişti. Nazlı ise bir gayretin içinde yuvarlanıyordu. İffet Hanım evdeydi, bir köşeye büzülmüştü, hep Rasih Usta'sını özlüyordu...

Böylece, yirmi altı Martta Edirne'nin teslim olduğunu, Mayıs sonunda Londra anlaşmasıyla Mahmut Şevket Paşa hükümetinin Edirne'den vazgeçtiğini, Haziran'ın ortalarında Hüriyetçiler tarafından Mahmut Şevket Paşa'nın öldürüldüğünü, İttihatçı baskısının büsbütün arttığını öğrendiler. Yeniden Hürriyetçi avı başlamıştı.

Temmuzun üçüncü haftasının sonuna yakın bir gün, yine Doktor Cemil, Bayram Ağa'nın kulübesinden Mahmut'la Nazlı'yı seyrederken İbrahim'in, duvardan atladığını gördü.

Nazlı, «Oğlum!» diye bağırdı, Mahmut sadece baktı. İbrahim yaklaştı. Ceketinin üzerine bir palaska bağlamıştı, palaskasının önünde kılıf içinde bir tabanca vardı. Elinde gazete kâğıdına sarılmış bir paket tutuyordu.

- Ben geldim, dedi.

- Sefa geldin yiğit oğlum! Babanın elini öpsene.

- Demek siz hâlâ bu bostanda çalışıyorsunuz?

- Ne yapalım evlâdım? Anadolu'ya gidecektik, baban öyle istemişti. Şimdi vazgeçtik.

- Neden?

- Çünkü burada birini...

Mahmut hemen karısının sözünü kesti, oğluna tiksinerek sordu:

- Niçin geldin? Bizi rahat bıraksan iyi olur! Son görüştüğümüzde bir daha buluşmamak üzere ayrılmıştık.

- Şu karşı kulübede kim oturuyor?

- Bayram Ağa! Niye merak ettin?
- Hiç! İçersi nasıl acaba?

İbrahim birkaç adım atta, Mahmut yolunu kesti:

- Sen soruma cevap vermedin; neden geldin buraya?

İbrahim kulübeyi unutmuş gibi annesine döndü:

- Sana hediye getirdim, dedi. Biraz elbiselik kumaş. İçinde para da var. Kendine göre diktirirsin.

Nazlı oğlunun boynuna sarıldı. Yetişemiyordu, yine de onu yanaklarından öpmeye çalışıyordu. İbrahim paketi yere bıraktı, annesini belinden kavradı.

- Ah oğul! Ananı düşündün demek ki? Ne güzel! Nasılsın? Kendine iyi bakıyor musun? Evlenmedin mi hâlâ?
- Evlenmedim. Ben şimdi savaşa gidiyorum. Edirne'yi kurtaracağız! Dönüşte seni yanıma alacağım.
- Babanı ne yaparız oğlum?
- İsterse o da gelsin. Kendi bilir!
- Sanmam oğlum!.. Ben de babanı yalnız bırakamam. En iyisi evlen; karınla çocuklarınla keyfince yaşa.

İbrahim annesinden ayrıldı. Bayram Ağa'nın şaşkın bakışlarına aldırmadan Mahmud'a yaklaştı:

- Ver elini öpeyim baba, dedi.
- İstemez!
- İtalyanlarla çarpışmak üzere Trablusgarb'a giderken de sana «Allahaısmarladık» demeyi düşünmüştüm. Böyle davranacağını sandığım için gelmemiştim. Haklıymışım.
- Ağabeyini öldürdün.
- Sen de Doktor Cemil'i kaçırdın.
- İkisi bir mi?
- Benim için seninkisi çok daha kötü.
- Sen kanun değilsin!
- Biraz gecikseydik Hamit hepimizi Hürriyetçilere haber verecekti. Seni bilmem, ben hiç üzülmüyorum.

İbrahim tekrar Bayram Ağa'nın kulübesine doğru yürüdü. Mahmut yine önüne geçip bağırdı:

- Gitme oraya!
- Niçin?
- Başkasının evinde ne işin var senin?

İbrahim güldü... Bu gülüşü Babıâli baskını sırasında Emekliler Kıraathanesi önündeki gülüşüne benzemiyordu. Hem dinlenmiş gibi, hem sevinmiş gibi, hem de dişleri arasında bir şey ezer gibiydi...

- Yine istediğin olsun baba! Artık birbirimizle karşılaşacağımızı hiç ummuyorum. Gerçekten seni bir daha aramayacağım. Sen hoş görmeyeceksin, ben ise yapacağım, yaşatmak için vuracağım.

- Git, tüm orduda kal; şehit de olsan sevinirim.

- Balkan devletlerinin birbirine düşmesinden yararlanarak Edirne'yi geri alırsak askerlikten ayrılacağım. Ne olur uzat elini baba; bir kere öpeyim. Lanet olsun... Dinlenmek istiyorum, hâlâ bir evim bile yok!

İbrahim, belki o anda kendinden de tiksiniyordu. Bu bir isyan ediş, bu bir yalvarıştı. Zorla babasının elini tuttu, öptü. Sonra annesinin yanağını okşadı, ağır ağır, yorgun yorgun bu sefer çıngıraklı bostan kapısından çıktı, gözden kayboldu.

Nazlı yerdeki paketi açmış, içindeki kumaşı çıkarmıştı. Gazete kâğıdı, hafif bir rüzgârın önünde vaktiyle Rasih Usta'nın yattığı hasıra doğru sürükleniyordu...

Mahmut, bir iş yapmış olmak için bu gazete kâğıdını yakaladı. Artık tüm yorgun, yazıları kolay kolay seçmeyen gözleriyle, eski alışkanlığının etkisi altında güçlükle okudu:

> «Haber aldığımıza göre, çevresinde iyilik yapmakla tanınan Abdülhamit devri paşalarından Küçük Osman Paşa'nın kızı Ferhunde Hanım büyük bir yoksulluk içinde yalnız başına yaşarken evinde ölü bulunmuştur. Cenazesi Beşiktaş halkı tarafından kaldırılmıştır. Kendisine Tanrıdan rahmet dileriz...»

Bu yazıyı kim vermişse vermiş, kim yazdırmışsa yazdırmıştı. Uzun süre gazete okumayan Mahmud'a günler geçtikten sonra böylece ulaşmıştı. Acaba bunu İbrahim bilerek mi getirmişti?

Mahmut, gazete kâğıdını fırlattı, dizlerinin üzerine çöktü. Şimdi kulaklarında bir müzik vardı ve bir ses, «Efendim!» diyordu. «Efendim!»

- Olamaz! Onsuz yaşanamaz!

Mahmut, yere yığılacaktı. Yine de direndi, çöktüğü yerden kalktı, gözleri yaşlarla doluydu. Karısının şaşkın bakışları arasında cebin-

den bir çift eldiven çıkarttı. Vaktiyle Ferhunde'nin unuttuğu eldivenlerdi bunlar! Okşadı onları!

Sonra göğe baktı, yavaş yavaş kızaran göğe... Zaten her akşamüstü, başını kaldırır, güneşin kızıla boyadığı bulutlar arasında onu arar, avunurdu. Bu sefer avunamadı, inledi...

- Ne oldun efendi?
- Gidiyorum!
- Nereye?
- Belki Beşiktaş'a doğru! Gece gelmezsem merak etme!
- Niçin?
- Bilmem!

Gazete parçası hâlâ kıpırdıyor, bostan dolabı hâlâ gıcırdıyordu.

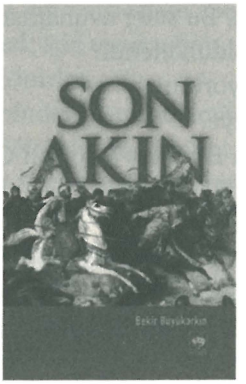
Mahmut, bostan kapısını açtı; çıngırak çaldı. Ve Mahmut yine ayağını sürüye sürüye yürüdü, o zaten ömrü boyunca yürümüştü...

-SON-

12 Mart 1972
Saat: 21,30
Kurtuluş

Bekir Büyükarkın'ın Diğer Eserleri

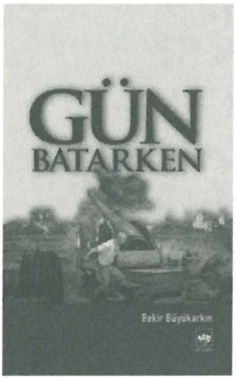

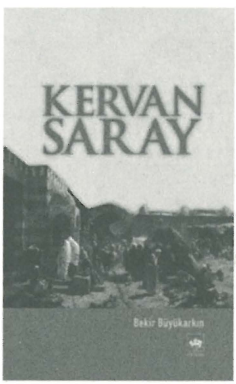

GECE
YARISI
İŞGAL ALTINDA İSTANBUL
Bekir Büyükarkın

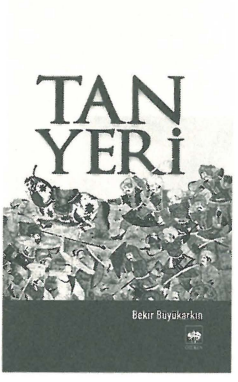

GÜN
BATARKEN
Bekir Büyükarkın

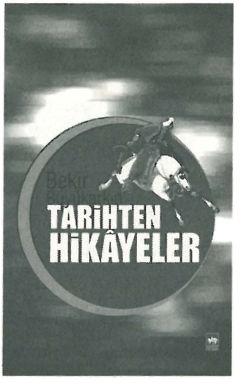

KERVAN
SARAY
Bekir Büyükarkın

BEKİR BÜYÜKARKIN
KUTLU DAĞ
OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞU

BİR
SEL
GİBİ
Bekir Büyükarkın

BEKİR BÜYÜKARKIN
SULARIN GÖLGESİNDE
KURDOĞLU MUSLİHİTTİN REİS'İN MACERALARI

TAN
YERİ
Bekir Büyükarkın

TARİHTEN
HİKÂYELER